

ERJA MISUKKA

Työn merkitys kehitysvammaiselle

”– en ruppee kuule ilmasta hommoo kuule tekemään”

The Meaning of Work for the Intellectually Disabled Person

”– For Nothing, I`ll Do Nothing”

Väitöskirja

Esitetään Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan luvalla julkisesti tarkastettavaksi yhteiskuntatieteiden tohtorin arvoa varten Kuopion yliopistossa, Medistudiassa, lauantaina 5. joulukuuta 2009 klo 12

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos
Kuopion yliopisto

KUOPION YLIOPISTO

KUOPIO 2009

Jakelu: Kuopion yliopiston kirjasto
PL 1627
FI-70211 KUOPIO
Puh. 040 355 3430
Fax 017 163 410
<http://www.uku.fi/kirjasto/julkaisutoiminta/julkmyyn.shtml>

Sarjan toimittajat: Markku Oksanen, VTT
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos

Tekijän osoite: Erja Misukka, YTM
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos
Kuopion yliopisto

Ohjaajat: Professori Juhani Laurinkari, VTT, Dr. rer. soc. oec.
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos
Kuopion yliopisto

Professori Pauli Niemelä, VTT
Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos
Kuopion yliopisto

Professori Juha Hämäläinen, YTT, KTL
Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos
Kuopion yliopisto

Esitarkastajat: Pirjo Somerkivi, YTT
Helsinki

Veli-Pekka Isomäki, YTT, FM
Seinäjoki

Vastaväittäjä: Pirjo Somerkivi, YTT
Helsinki

ISBN 978-951-27-1440-7
ISBN 978-951-27-1311-0 (PDF)
ISSN 1235-0494

Kopijyvä
Kuopio 2009
Finland

Misukka, Erja. The Meaning of Work for the Intellectually Disabled Person “–For Nothing, I’ll do Nothing”. Kuopio University Publications E. Social Sciences 181. 2009. 160 p.
ISBN 978-951-27-1440-7
ISBN 978-951-27-1311-0 (PDF)
ISSN 1235-0494

ABSTRACT

The aim of this study was to clarify the meaning of working in Finnish sheltered work and activity centre as experienced by twelve intellectually disabled persons. The interviews were carried out in spring 1999 in a sheltered work and activity centre in Eastern Finland. The interviewees were of 25 to 35 years of age, which means that the interviewees’ capacity to understand the questions asked was based on similar educational background. In addition, voluntariness and ability to speak clearly influenced the selection of the interviewees.

As a theoretical framework of this qualitative survey, and also as hypotheses to be tested, I used the welfare theoretical approach of Eric Allardt. Because extensive questions of general nature could not be presented to the intellectually disabled interviewees capacity to understand was limited, I was obliged to use more strictly framed subject fields. However, if the interviewees brought up subjects that did not fit any of the categories of the welfare theoretical approach by Allardt, I did not ignore them.

The expressions used by the interviewees about meaning contents of work showed an orientation toward standard of living, in which cases the meaning of work was connected with importance of the money. Some expressions used by the interviewees about meaning contents of work revealed an orientation toward self-expression, which means that doing the work and receiving appreciation by doing the work made the work meaningful. Again, there were interviewees whose orientation was based on relationships; for them, work became meaningful because of the social relationships acquired while doing the work. Thus the welfare-theoretical approach categories by Eric Allardt which I used as my theoretical framework proved applicable when studying the meaning of work as experienced by my twelve intellectually disabled interviewees in sheltered work and activity centres; however, my study also revealed some other common themes, which were defined as: 1.) the importance of instructors, 2.) achieving or (and) supporting a feeling of independency 3.) seeking outside approval for the work done in sheltered work and activity centres, 4.) experience of involvement both financially, socially and from the point of view of feeling personally important. These four themes were present in all orientations, and three of them also contained differences when compared to the contents of Allardt’s welfare-theoretical approach. The importance of instructors, apart from their being the providers of social contact, was evident in other roles, too. The instructors were experienced as people who guide the work and give advice, and also provide work and express appreciation. Achieving a sense of independency and an experience of involvement do not appear as such in the welfare theoretical approach by Allardt, either.

Three areas of development arose from the interview material as regards working in the work and activity centres for the disabled. After analysing the interview data I ended up with three challenges for developing sheltered work and activity centres: 1.) the need to raise the daily allowance, 2.) expanding or increasing the role of the intellectually disabled people themselves as tutors or instructors of their workmates, 3.) making the work done by the intellectually disabled more visible outside the sheltered work and activity centre.

National Library of Medicine Classification: WV 500
ERIC Thesaurus: Mentally Retarded; Work; Employment; Meaning

Misukka, Erja. Työn merkitys kehitysvammaiselle ” – en ruppee kuule ilimasta hommoo kuule tekemään”. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 181. 2009. 160 s.
ISBN 978-951-27-1440-7
ISBN 978-951-27-1311-0 (PDF)
ISSN 1235-0494

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa selvitetään työn tekemisen merkitystä suomalaisessa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleville kehitysvammaisille. Tutkimusaineisto koostuu kahdentoista kehitysvammaisen haastatteluista, jotka suoritettiin keväällä vuonna 1999 eräässä itäsuomalaisessa työ- ja toimintakeskuksessa. Haastateltavat olivat iältään 25–35 -vuotiaita ja heidän koulutustaustansa olivat yhteneväisiä. Näin ollen heidän kykynsä ymmärtää haastattelukysymyksiä oli myös samansuuntainen. Lisäksi haastateltaviksi valikoituvuuteen vaikuttivat myös haastateltavien vapaaehtoisuus ja halukkaiden riittävä kyky ilmaista itseään puheella.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä ja myös testattavina hypoteeseina toimii Erik Allardtin hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa. Tutkimus on perusluonteelta laadullista tutkimusta. Koska haastateltaville kehitysvammaisille ei voinut esittää ymmärryskyvyn rajallisuuden vuoksi kovin laajaa yleisluontoista kysymystä, haastattelun aihepiirit olivat täsmällisesti rajattuja. Haastateltavien itse esille nostamia aiheita, jotka eivät sopineet mihinkään teoreettisena viitekehyksenä olleeseen Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan kategoriaan, ei jätetty huomiotta.

Haastateltavien työn merkityssisältöjen ilmauksissa korostui elintasonsuuntautuneisuus, joten työn teon merkitys ilmeni erityisesti rahan tärkeytenä. Osa haastateltavien työn merkityssisältöjen ilmauksista oli itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuutta edustavia, ja niiden mukaan työn tekeminen ja arvostuksen saaminen työn tekemisen kautta tekivät työn merkitykselliseksi. Kolmas esiin noussut ryhmä koskee työn sosiaalista merkitystä, ja nämä haastateltavat ovat yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevia. Niinpä teoreettisena viitekehyksenä olevan Erik Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan osa-alueet soveltuvat myös kahdentoista kehitysvammaisen haastateltavan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksen tutkimiseen, mutta tutkimus toi myös esille lisäksi muita yhteisiä teemoja. Näitä ovat seuraavat: 1.) työnohjaajien tärkeys, 2.) itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen 3.) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvän ulkopuolisen arvostuksen haku, 4.) osallisuuden kokemus rahalliselta-, sosiaaliselta- ja itsensä tärkeäksi kokemisen kannalta. Nämä neljä teemaa esiintyvät kaikissa suuntautuneisuuksissa, ja kolmessa näistä oli myös eroavaisuuksia Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelun sisältöön. Työnohjaajien tärkeys näkyi muussakin roolissa kuin vain sosiaalisen kontaktin antajina. Työnohjaajat saatettiin kokea ohjaavana tai neuvovana tahona ja töiden sekä kiitoksen antajana. Itsenäisyyden tunteen saavuttaminen ja osallisuuden käsite eivät myöskään esiinny sellaisenaan Allardtin hyvinvointiteoreettisessa tarkastelussa.

Haastatteluaineistosta nousi esille kolme kehittämisenäkökulmaa koskien kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyä. Tutkimusaineiston analyysin perusteella tutkimuksessa päädyttiin kolmeen kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskusta koskevaan kehittämishaasteeseen: 1.) työosuusrahan korotus tarve, 2.) kehitysvammaisten itsensä työkalujen neuvojana tai tutorina toimimisen laajentaminen tai lisääminen, 3.) kehitysvammaisten tekemän työn näkyvämmäksi tekeminen työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle.

Yleinen suomalainen asiasanasto: kehitysvammaiset; työ; merkitys; työkeskukset

ESIPUHE

Elämän päämäärät ovat usein harkittuja, mutta joskus ne muotoutuvat myös äkisti tai hiljalleen eteemme. Väitöskirjatyöni tekeminen on ollut luettavissa enemmän tähän äkisti, mutta samalla myös hiljalleen muotoutuvien elämän päämäärien joukkioon. Vuonna 1995 sain Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteelliseltä tiedekunnalta postia, jossa esiteltiin tutkijakouluun hakemista. Päätin hakea yhteiskuntatieteellistä tutkijakoulupaikkaa, mutta en kuitenkaan sitä silloin saanut. Väitöskirjan tekeminen jäi kuitenkin mieleeni itämään. Niinpä vuonna 1998 ollessani opetustehtävissä yhteiskuntatieteellisten aineitten lehtorina Varkauden kaupungin sosiaali-, terveys- ja palvelualojen oppilaitoksessa päätin hakea oikeutta suorittaa yhteiskuntatieteiden tohtorin tutkinto pääaineena sosiaalipolitiikka. Sain Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan jatko-opinto oikeuden 21.5.1998, mistä alkoi suhteellisen pitkä ja työntäyteinen matka kohti väitöskirjatyöni valmistumista.

Vuodet 1998–2001 tein päätoimisesti jatko-opintoja ja väitöskirjatyötäni. Tästä kuuluu kiitos Huoltaja-Säätiölle, joka osittain mahdollisti saamani apurahan turvin päätoimisen väitöskirjatyön tekemisen ja jatko-opintojen suorittamisen. Lisäksi Kuopion yliopiston apuraha toi rahallista helpotusta noihin vuosiini.

Väitöskirjatyöni loppuunsaattaminen jatkui palattuani opetustyöhön Varkauden ammatti-instituuttiin, sittemmin Savon ammatti- ja aikuisopistoksi muuttuneeseen sosiaali-, terveys- ja liikunta-alan opetusyksikköön, josta työskentelin välillä sosiaalityöntekijänä Varkauden kaupungin sosiaalivirastossa 2003–2004. Vuonna 2006 aloitin yhteiskuntatieteellisten aineiden lehtorina Seurakuntaopistossa Järvenpäässä. Väitöskirjatyöni ”Työn merkitys kehitysvammaiselle” on otteeltaan laadullinen ja perustuu itse keräämääni ja käsittelemääni sekä analysoimaani aineistoon, joten kaikki nämä tutkimukselliset vaiheet ovat olleet myös ajallisesti hyvin aikaa vieviä.

Väitöskirja-prosessi on ollut eittämättä joinakin päivinä myös raskaalta tuntuva asia, mutta vanhan kansan sanonta ”lopussa kiitos seisoo” on pitänyt minut otteessaan ja luotsannut läpi vaikeilta tuntuvien hetkien. Haluankin kiittää erityisesti pääohjaajaani professori Juhani Laurinkaria, joka on valanut minuun uskoa väitöskirjatyöni eri vaiheissa tutkimukselliselta kannalta, mutta myös viestittäen, ettei väitöskirjan teko ole suinkaan elämänmittainen projekti. Kiitokseni osoitan myös professori Pauli Niemelälle ohjauksesta ja kannustuksesta tutkimuspolkuni alku- ja loppuvaiheissa. Aineiston analysointivaiheessa sekä tutkimukseni loppuvaiheessa käymäni keskustelut kolmannen ohjaajani professori Juha Hämäläisen kanssa ovat rohkaisseet minua toteuttamaan aineistoni analysoinnin valitsemallani sisällönanalysointitavalla ja kehittämään siitä omaa teoriamaallia. Työni esitarkastajina olivat Pirjo Somerkivi (YTT) ja Veli-Pekka Isomäki (YTT, FM). Suuret kiitokset molemmille erittäin tärkeistä kommentteista, jotka veivät selkeästi työtäni eteenpäin. Kiitokset myös Pirjo Somerkivelle (YTT) vastaväittäjänä toimimisesta.

Kuopion yliopiston vammaistutkimusyksikön tutkimussihteerinä toimivaa Pirkko Koivulaa haluan kiittää niistä monista kannustavista sanoista, joita olen saanut osakseni aina hänen luona käydessäni. Kuopion yliopiston opiskeluaikainen ystäväni professori Sari Rissanen on myös antanut jo väitelleenä monia arvokkaita neuvoja väitöskirjatyöni eri vaiheissa.

Uusia näkökulmia tutkimusaiheeseeni erilaisissa keskusteluyhteyksissä ovat antaneet toimintakeskuksen johtaja Seppo Kauppinen Savonet/Työhönvalmennuskeskus/Luotsipalvelut sekä yhteistyölehtori Ritva Mänttari (KM).

Kiitokset myös sisarelleni Sirpa Viherälle (TM), joka on aina tavatessamme pitänyt esillä ansiokkaasti myös teologista näkökulmaa väitöskirjatyöni aiheen käsittelylle ja ratkonut kanssani joskus muitakin visaisia tutkimukseen liittyviä asioita. Sirpa Viherä on myös väitöskirjani viimeistelyvaiheessa toiminut oikeakielisyyden tarkastajana, mistä suuret kiitokset hänelle. Kiitän lisäksi äidinkielen opettaja Anne Takkusta (FM) neuvoista, joita hän on antanut työni kieliasun parantamiseksi.

Tiivistelmän englanninkielisestä käännöksestä kiitän Ritva Hellsteniä (FM). Atk -avusta osoitan erityiskiitokset tädiilleni Riitta Heikkiselle ja Savon ammatti- ja aikuisopistosta Antti Hallikaiselle sekä Mikko Vienolalle sekä ystävälleni Hannamari Soiniselle. Lähde- luettelon alkulaadintavaiheen avusta kiitän Savon ammatti- ja aikuisopiston Varkauden opetusyksikön tietopalvelusihteri Maarit Kariojaa.

Lisäksi kiitän väitöskirjatyön tekemisen mahdollistamisesta Varkauden ammatti-instituuttia, josta minulle myönnettiin opinto- ja virkavapaus. Kiitos myös Anjalankoskella lähimmälle esimiehelleni Kirsi Kiiskelle luvasta käyttää silloiseen tutkimussuunnitelman tekoon työpaikkani atk-välineitä, sekä kannustuksesta väitöskirjan tekemiseen. Kannustusta on tullut myös niin Savon ammatti- ja aikuisopiston Varkauden sosiaali-, terveys- ja liikunta-alan opetusyksikön kuin myös nykyisen työntajani Suomen kirkon seurakuntaopiston säätiön kollegoilta ja esimiehiltä.

Tutkimukseen ja sitä myötä väitöskirjan tekoon on usein myös liittyneenä käytännön elämä niin tutkittavana ilmiönä kuin mahdollisten haastateltavien henkilöidenkin ominaisuudessa. Konkreettinen väitöskirjatyön tekeminen eri vaiheissaan on myös osa muuta ympärillä olevaa elämää, johon itseni kohdalla ovat kuuluneet vanhempani, sisareni perheeseen ja muut sukulaiset, lukuisa ystäväni joukko sekä eri työpaikat, joissa olen työskennellyt väitöskirjatyön tekemisen aikana.

Lukuisasta ystäväni joukosta haluan erityismaininnalla kiittää seuraavia henkilöitä: Anneli Pajunen ja Salla Parviainen, työtoverit opetustehtävieni ajalta Varkaudesta, kiitos niistä monista analyttisistä keskusteluista, joita olemme käyneet tutkimusaiheestani ja yleensä elämästä.

Anne Pääkkönen, Helena Karp, Satu Sundell, Ulla Miettinen ja Ulla Vuorma, kiitokset kurssikaveruudesta aikoinaan ja vuosittaisista tapaamishetkestä, jotka ovat antaneet voimaa jatkaa tutkimuksen teon parissa

Aila Koso, työtoverini Anjalankosken sosiaaliviraston ajalta, kiitos filosofisista keskusteluhetkestä ja tanssireissuista alkavalla tutkijan polullani.

Päivi Koistinen, kiitos yhden kesän työtoveruudesta ja myöhemmin ystävydestä sekä kiinnostuksesta väitöskirjatyötäni kohtaan.

Anne Kallioniemi ja Raija Perälä, nuoruusvuosieni ystävät, kiitos pohjalaisen mentaliteetin ”älä anna periksi” muistuttamisesta, se on kantanut minua väitöskirjatyöni tekemisen hankalina päivinä.

Anne Huttunen, lukioaikojen ystäväni ja myöhemmin kollegani sosiaali- ja opetusalaalta, kiitos tutkimuksen tekoon ja elämään liittyvistä keskusteluista.

Piritta Halttu-Dris, opiskeluaikojen ajalta ystäväkseni tullut, on tarjonnut perheineen yöpymispaikan Helsingissä kirjastokäynneilläni ja pohtinut myös yleensä elämään liittyviä visaisiakin kysymyksiä kanssani, kiitokset siitä mahdollisuudesta.

Suuret kiitokset myös väitöskirjatyön loppuvaiheissa mukaan tulleille ystäväilleni Senja Kilpeläiselle ja Sirpa Väyryselle sekä Tuula Pohjolalle ja Hanna Pohjolalle, joiden mittava kannustus, niin keittiön pöydän ääressä keskustellen kuin joskus tanssilattiankin reunalla ovat valaneet minuun uskoa väitöskirjatyöni loppuunsaattamiseksi.

Sisareni perheineen on pitänyt minut tutkimustyön eri vaiheissa kiinni arkimaailmassa. Tätinä oleminen kolmelle tyttölapselle onkin taannut vipinää tavatessamme milloin syntymäpäiviä valmistellessa tai loma-aikoina ja muissa vapaa-ajan toiminnoissa. Kiitos siis Sirpa ja Olli sekä tyttäret Iida, Aino ja Loviisa.

Erytyskiitokset vanhemmilleni, äidille ruokahuollon pelaamisesta ja isälle niistä moninai-
sista tehtävistä, joiden äärelle hän on joutunut väitöskirjatyöni tiimellyksessä aina sosiaalipoliittisista keskusteluista kirjojen palauttamiseen eri kirjastoihin. Kiitos vanhemmilleni, että olette jaksaneet.

Kaikki läheiset, sukulaiset ja ystävät sekä työtoverit eri elämänvaiheistani, kiitos kannustuksista väitöskirjatyön tekemisen taipaleellani.

Suurimmat kiitokset kuuluvat tietenkin kahdelletoista haastateltavalleni, jotka mahdollistivat tutkimukseni teon!

Järvenpäässä 19.11.2009.

Erja Misukka

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	13
1.1	TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	13
1.2	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TEHTÄVÄT	18
1.3	AIKAISEMPI TUTKIMUS JA MUUT AIHEESEEN LIITTYVÄT SELVITYKSET	18
1.4	TUTKIMUKSEN RAKENNE.....	22
2	TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	23
2.1	KEHITYSVAMMAISUUS	23
2.2	TYÖ.....	29
2.2.1	Työn käsite	29
2.2.2	Työn käsite ja kehitysvammaisuus.....	31
2.3	HYVINVOINTITEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	32
3	TUTKIMUSOTE SEKÄ AINEISTON HANKINTA JA ANALYSOINTI	40
3.1	TUTKIMUSMETODOLOGINEN OTE	40
3.2	AINEISTO JA SEN KERUU	44
3.2.1	Muuttujien ja mittareiden laadinta	44
3.2.2	Kehitysvammainen haastateltavana	49
3.2.3	Aineiston keruu.....	52
3.3	AINEISTON ANALYSOINTI.....	57
3.3.1	Analyysimenetelmien valinta	57
3.3.2	Aineiston analysoinnin sisältö.....	60
3.4	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS.....	63
4	TYÖN MERKITYKSIEN JAKAUTUMINEN SUUNTAUTUNEISUUKSIIN	67
4.1	HAASTATELTAVIEN TYÖN MERKITYKSEN PÄÄSUUNTAUTUNEISUUS-KÄSITE JA PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIEN RAKENTUMISEN PERIAATTEET	67
4.2	HAASTATELTAVIEN PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIEN ILMENTYMÄ-KÄSITE JA PÄÄSUUNTAUTUNEISUUKSIEN ILMENTYMIEN RAKENTUMISEN PERIAATTEET.....	69
4.3	ELINTASO	70
4.3.1	Elintasonsuuntautuneisuussmallin perusteena olevat haastattelukysymykset	70
4.3.2	Elintasonsuuntautuneisuussmallin rakentaminen.....	78
4.3.3	Elintasonsuuntautuneisuussmalli rahallisuuden ilmentymänä	81
4.4	YHTEISYSSUHTEET.....	86
4.4.1	Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuussmallin perusteena olevat haastattelukysymykset	86
4.4.2	Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuussmallin rakentaminen.....	93
4.4.3	Yhteisyyssuhteisiin suuntautuneisuuden malli sosiaalisuuden ilmentymänä.....	97

4.5	ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN	100
4.5.1	Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin perusteena olevat haastattelukysymykset	100
4.5.2	Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin rakentaminen	111
4.5.3	Itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli työtehtävistä tai työn tekemisestä saatavan arvostuksen ilmentymänä	115
4.6	MUUT YHTEISET TEEMAT	120
5	YHTEENVETO	124
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	134
	LÄHTEET	138
	LIITTEET	160
LIITE 1.	Kvalitatiivisen tutkimusotteen perusteluja suhteessa omaan tutkimukseeni.	
LIITE 2.	Haastattelulomake.	
LIITE 3.	Kehitysvammaisten haastateltavien vapaa-ajan sisältö pääsuuntautuneisuuksittain.	
LIITE 4.	Kehitysvammaisten haastateltavien harrastusten sisältö pääsuuntautuneisuuksittain.	

TAULUKOT

- Taulukko 1. Kehitysvammaisuuden määrittelyn kaksi erilaista lähtökohtaa.
- Taulukko 2. Kehitysvammaisuus yhteiskunnallisena haasteena, sovellus WHO:n vammaisluokituksista.
- Taulukko 3. Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssiperusteisen hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan soveltaminen tässä tutkimuksessa.
- Taulukko 4. Tarveteoreettisten mallien esittely tutkimuksen teoreettiseksi viitekehykseksi.
- Taulukko 5. Haastattelun edut ja haitat suhteutettuna kehitysvammaisten haastatteluun. Miksi haastattelu?
- Taulukko 6. Lasten haastattelussa huomioitavia seikkoja soveltaen työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien kehitysvammaisten haastateltavien haastattelemiseen.

KUVIOT

- Kuvio 1. Haastateltavien työn merkitystä kuvaavien vastausten analysointiin liittyvä kuvio.
- Kuvio 2. Eri suuntautuneisuusmallien mukaisesti ajattelevien haastateltavien palkkapäivän merkityksellisyys -osa-alueelle antama keskeinen sisältö.
- Kuvio 3. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostama elintasonsuuntautuneisuusmalli.
- Kuvio 4. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostama yhteisyyssuhteisiin suuntautuneisuuden malli.
- Kuvio 5. Elintasonsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastateltavien ajatuksia työ- ja toimintakeskuksessa työskentelystä suhteessa ajankäyttöön.
- Kuvio 6. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostama itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli.
- Kuvio 7. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli työtehtävistä tai työn tekemisestä saatavan arvostuksen ilmentymänä.
- Kuvio 8. Elintasonsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.
- Kuvio 9. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.
- Kuvio 10. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.
- Kuvio 11. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin pohjalta syntyneet työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kulminaatiopisteet ja mahdolliset kehittämishaasteet.

MATRIISIT

- Matriisi 1. Kooste elintason liittyvien asioiden merkityksestä eri pääsuuntautuneisuusmalleissa. Elintason keskeinen sisältö eri suuntautuneisuuksissa.
- Matriisi 2. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien suhde yleensä rahaan ja erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavaan työosuusrahaan.
- Matriisi 3. Eri pääsuuntautuneisuusmallien mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien sosiaalisten kontaktien luonne kysymyksittäin.
- Matriisi 4. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviin henkilöihin.
- Matriisi 5. Kolmen pääsuuntautuneisuuden ilmentymät ja niiden väliset erot.
- Matriisi 6. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa suoritettaviin työtehtäviin ja yleensä työn tekemiseen.
- Matriisi 7. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä mahdollisesti saatavaan arvonantoon ja korvaamattomuuden kokemukseen.
- Matriisi 8. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niihin luettavien haastateltavien pääsääntöiset suhtautumistavat seuraaviin asioihin: 1.) Mikä on työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys haastateltavalle? 2.) Minkä asioiden ymmärrystä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ haastateltavien kohdalla lisää? 3.) Mitä asioita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ mahdollistaa haastateltaville?

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

VIESTIKAPULA

Minä niin pelkään tulevaisuutta

En tiedä

Saanko työtä

Sinä et usko minun selviytyvän mistään,

koska olen sokea ja kuulovammainen.

Sinä sanot vain, että kaikkihan on hyvin.

Minähän voin saada varhaiseläkettä

Sinun mielestäsi minun pitää istua kotona

Silloin sinulta säästyy kaikki vaiva

Mutta meitä on monia jotka haluamme

tehdä jotain

Nyt sinun ja kaikkien muiden on kuunneltava meitä

Me emme halua varhaiseläkettä

Me haluamme mielekästä työtä

Katarina Jo (1985, 27)

Edellinen runo kuvaa työn tarpeellisuutta näkö- ja kuulorajoitteisen henkilön kannalta. Yhtä hyvin runo voisi olla kertomus kehitysvammaisen henkilön työn tekemisen kaipuusta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää, mitä työ kehitysvammaiselle hänen itsensä kokemana ja ilmaisevana merkitsee.

Suomalaisessa yhteiskunnassa vammaisten henkilöiden tasavertaiset mahdollisuudet on hyväksytty poliittiseen keskiöön (O'Brien & Dempsey 2004, 128). ”Jokaiselle kehitysvammaiselle on annettava halutessaan tilaisuus osallistua työ- tai päivätoimintaan” (Elämä – yhteinen kertomus: Kehitysvammaisten palveluiden eettiset lähtökohdat: kehitysvamma-alan arvolähtökohdat -työryhmän raportti. 1995, 46). Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977) hengen mukaisesti järjestettävän työtoiminnan tulisi edistää kehitysvammaisten henkilöiden sopeutumista yhteiskuntaan (ks. esim. Sosiaali- ja terveydenhuoltoalanlainsäädäntö 2009, 140).

Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksia oli Suomessa vuonna 2003 SOTKA-tilastotietokannan mukaan noin 350 (ks. myös Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti 2004, 18). Tarkkaa lukumäärää ei voida sanoa, sillä Kehitysvammaliiton tutkimus- ja kokeiluyksikön mukaan maassamme ei ylläpidetä rekisteriä työ- ja toimintakeskuksista. Niiden asiakasmääräksi kehitysvammaisten osalta (samoissa työ- ja toimintakeskuksissa myös esim. mielenterveyskuntoutujia) on sen sijaan tilastoitu vuonna 2003 yhteensä 11 840 henkilöä. (Painamattomat/Internet-tiedostot SOTKA-tilastotietokanta 2004.) Vuonna 2007 Tilastokeskuksen Kuntien ja kuntayhtymän toimintatilaston mukaan työ- ja toimintakeskuksia oli 270 ja Yksityiset sosiaalipalvelut – tilaston mukaan 26, eli siis yhteensä 296. Tätä uudempia tietoja ei ole saatavissa.

Työ- ja päivätoiminnassa olevien kehitysvammaisten määrä on noussut tasaisesti, jos tarkastellaan koko maata. Alueittaisia vaihteluita on toki olemassa. Kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnassa olleiden asiakkaiden lukumäärä on 10 000 asukasta kohti koko ajan lisääntynyt, niin että vuonna 2000 luku oli jo 21, kun se oli vuonna 1980 vain 10.1. (Nummelin 2003, 26.)

Kehitysvammaisuuteen ja yleensä vammaisuuteen liittyvää työn merkityksen tutkimusta ei ole juurikaan tehty työ- ja toimintakeskuksissa. Se vähä, mitä on tehty, on ollut luonteeltaan enemmän raportoivaa tutkimusta ja myös enemmän suojatyökeskuksen nimikkeellä olevaa. Työn merkitys kehitysvammaiselle -tutkimukseni perspektiivi on käytännön näkökulmasta lähtevä, mutta täsmentyy nimenomaan työ- ja toimintakeskustyyppisiin olosuhteisiin pitäen sisällään myös aiheen teoreettisen pohdinnan.

Työ- ja toimintakeskustyyppiseen työhön liittyvät tai sitä sivuavat lähteeni edustavat pääsääntöisesti selvitysluonteista raportointityyppiä. Nämä raportit ovat joko yksittäisten henkilöiden tekemiä tai sitten ne ovat hallinnon ja järjestöjen teettämiä. Väitöskirjoja on yksi ja pro gradu – tutkielmia neljä, joissa on välillisesti myös aiheeseeni liittyvää tutkimustietoa. Myös tilastollista selvittelyä löytyi, sekä tieteellisten lehtien artikkeleita. Lisäksi yksi toimintakeskuksen johtajan haastattelu ja ajantasainen lainsäädännöllinen tausta toivat oman lisänsä niin asiakas, työntekijä- kuin hallinnolliseenkin keskusteluun. Vaikka väitöskirjatasoista tutkimusta suoraan kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskus aiheesta ei ole, osa näistä selvitys- ja raportointityyppisistä lähteistä kykeni antamaan sinänsä aiheeseeni liittyvää täsmällistä tietoa, vaikka niitä ei olekaan tieteellisesti koeteltu.

Kehitysvammaisten työn merkityksen aikaisempi tutkimus on ollut usein myös kvantitatiivista tietoa antavaa. Näin oma tutkimukseni poikkeaa tästä perinteestä kvalitatiivisella otteellaan. Eräs tärkeä perusteluni tämän tutkimuksen suorittamiselle on ollut myös vuonna 1999 Kehitysvammaliitto ry:n julkaisema kehitysvammabarometri (Matikka; Hintsala & Vesala 1999, 11), joka kertoo työtoiminnan olevan vastaajien mielestä toiseksi eniten kehittämistä tarvitseva kohta¹. Siten tämä tutkimus tuo esille myös kehitysvammaisten työtoimintaan liittyviä mahdollisia kehittämisehdotuksia.

---

¹ Eniten vastaajien (palvelujen käyttäjät ja palvelujen tuottajat) mielestä kehittämistä tarvitsevat asumispalvelut (Matikka; Hintsala & Vesala 1999).

Koska työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä nimitetään työtoiminnaksi, täytyy myös luoda katsaus työtoiminnan käsitteeseen ja sen kehittymiseen Suomessa. Aikaisempaa suojatyön nimikkeellä tunnettua vajaakuntoisten työllistymistä tai yleensä työnoimaista toiminnan järjestämistä on ryhdytty kutsumaan työtoiminnaksi (Kokko 1997, 2). Huolto- ja hoitosuhteista työtoimintaa on lähinnä järjestetty kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille.

Kehitysvammaliitto perusti 24.11.1990 Suomen Mielenterveysseuran kanssa Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämisryhmän (Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992, 3;5). Kotona asuville kehitysvammaisille työtoimintaa alettiin järjestää vasta 1958 vajaamielislain perusteella. Tätä ennen oli järjestetty vain työtoimintaa laitoshuollossa oleville. (Painamattomat/pro gradu -työt Ylikoski 1986, 40.)

Päivähuoltolatoiminta on ollut Suomessa työ- ja toimintakeskustyyppisen toiminnan alulle paneva voima (Hyvärinen; Vesala & Seppälä 2002, 7). Työkeskustoiminta myös kehitysvammaisuuteen liittyen on laajentunut Suomessa 1980-luvun alusta alkaen yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuessa moniarvoisemmaksi. 1980-luvulla työkeskustoiminta jakaantui ns. päivätoimintaan (sisältäen esimerkiksi helppoja työtoimintoja) ja työtoimintatyyppiseen muotoon. Tämän jaon tuloksena työtoiminnassa ryhdyttiin korostamaan työn tuottavuutta sillä seurauksella, että kaikki työikäiset kehitysvammaiset eivät työtaitojen puuttuessa kyenneetkään siihen osallistumaan (Kärkkäinen 1991, 53–54.)

Subjektiiivinen hyvinvointi -käsite sisältää sekä hyvinvoinnin että subjektiivisuuden. Näistä hyvinvointi kuvaa ihmisten yhteisiä olosuhteita, resursseja ja kehittymisedellytyksiä. Subjektiiivisuus taas kertoo jokaisen ihmisen yksilöllisistä ja ainutkertaisista kokemuksista (Matikka 2000, 11). Tämän tutkimuksen ontologisena perustana on haastateltavien omien näkemysten arvostaminen heidän kertoessaan, mitä työ heille merkitsee. Näin haastateltavien omia, subjektiivisia mielipiteitä, pidetään oikeana tietona. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ja hyvinvoinnin kytkeytyminen toisiinsa, sekä niistä syntyvät ”tulokset” ovat aina ilmausta haastatteluhetkellä vallitsevista tunnetiloista, jotka voivat tietenkin myöhemmin myös muuttua (Matikka 2000, 17).

Ihmistieteissä ei absoluuttiseen oikeaan ja pysyvään tietoon ole mahdollista kuitenkaan päästä millään tutkimusmenetelmällä. Siten myös hyvinvoinnin arviointi voi yksilön kohdalla olla hyvin muuttuvaista: ”--ihmiset voivat erehtyä tarpeistaan ja tarpeentyydytyksensä asteesta” (Salavuo 1981, 237). Esitän kuitenkin kritiikkiä Salavuon väitettä kohtaan. Jos lähdemme siitä, että haluamme saada selville ihmisten subjektiivisia näkemyksiä ja kokemuksia, emme voi heti alkaa epäilemään, että he ovat esimerkiksi erehtyneet tarpeistaan ja resursseistaan. Haastateltavien mielipiteet voivat olla eri päivinä erilaisia, mutta sen hetkisten vastausten todenperäisyyttä ei voi mielestäni kyseenalaistaa.

Syvimmin kehitysvammaisten kohdalla työn merkityksen kokemusta on tutkittu tarveoteoreettisista lähtökohdista käsin (Vesala 1993, 19). Tällöin ei ole kuitenkaan otettu teoreettiseksi viitekehyyksi mitään tarpeisiin perustuvaa hyvinvointiteoreettista tarkastelutapaa. Koska tämä tutkimus on laadullinen ja sitoutuu teoreettisen viitekehyyksen myötä tiettyyn hyvinvointiteoreettiseen tarkastelutapaan, se on eriävä tutkimusmetodiltaan kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskustutkimuksesta².

Teoreettisena viitekehyyksenä toimiva Allardt (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa antaa kysytyille aihealueille nimet, mutta samalla testaa myös teoreettisen viitekehyyksen sopivuutta tutkittavaan ilmiöön eli sitä, mitä merkityssisältöjä haastateltavat kehitysvammaiset antavat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle. Valmiista haastatteluaihealuekehikosta huolimatta olen etsinyt koko tutkimukseni ajan myös aineistosta itsestään lähteviä ilmiöitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksiin liittyen. Näitä käsitelen luvussa 4.6. Muut yhteiset teemat.

Työ- ja toimintakeskus, jossa haastateltavat työskentelivät, oli pääsääntöisesti työtoimintaa harjoittava yksikkö, mutta siellä oli myös päivätoiminnan kaltaista toimintaa³. Varsinainen työn tuottavuus oli laskettu tietoisesti matalalle tasolle, koska työntekijöiden joukossa oli koko ajan pienehkö ryhmä, joiden työn varsinainen tuottavuus oli vähäistä.

Eräs poikkeava piirre laadulliseen tutkimukseen verrattuna on se, että osittain ennalta valitun teoreettisen viitekehyyksen takia en ole edennyt laadulliselle tutkimukselle tyyppillisesti aineiston ja teorian vahvan vuoropuhelun⁴ mukaisesti. Tämä johtuu paljolti siitä, että työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää kehitysvammaisten työtä on tutkittu hyvin vähän. Siten kirjallisuusviitteet ja sitä myötä teoreettinen näkökulma on sijoitettu pääsääntöisesti tutkimuksen alussa oleviin teoreettisiin lukuihin. Hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan (Allardt 1976, 38–51) ja aineistosta käsin nousevien ilmiöiden yhdistäminen yhdeksi käsitteeksi kuvastaa omaa tutkimuksellista tyyliäni, joka todentuu empirialuvuissa 4.3., 4.4. ja 4.5. alalukuineen. Siten myös aineisto ja teoria keskustelevat keskenään. Tutkimuksessa käytetty Erik Allardt (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelukehikko teoreettisena viitekehyyksenä sekä lukuisat muut teoreettiset ajatukset ja mallit ovat tieteellisen työni edistytessä jauhautuneet osaksi ajatusmaailmaani. Aineistolähtöisellä tarkastelulla olen kuitenkin antanut mahdollisuuden sekä itselleni että haastateltaville tarkastella ilmiötä ilman valmiita teoreettisia asetelmia. Siten en ole mielestäni liiaksi jäänyt kiinni osana tutkimustani oleviin yksittäisiin teoreettisiin ajatusmalleihin.

² Työ- ja toimintakeskustutkimusta on myös suojatyön nimikkeen alla.

³ Siellä oli ruuanlaittoa harjoitteleva ryhmä sekä oman elin- ja asuinympäristön tuntemuksen lisäämiseen tähtääviä ryhmiä jne.

⁴ Esim. Miles & Huberman 1984; Taylor & Bogdan 1984; Tesch 1990; Alasuutari 1994; Eskola & Suoranta 1998.

Tuon tutkimukseen oman ääneni⁵ yliopistollista sosiaalialan koulutusta saaneena (sosiaalityöntekijänä) ja yhteiskuntatieteellisten aineiden opettajana. Niiden kautta olen myös kohdannut kehitysvammaisuutta. Oma henkilökohtainen suhteeni haastateltaviini on neutraali mutta kehitysvammaisuutta ymmärtävä. Olen toisaalta kaukana tutkittavista, mutta pyrin kääntämään tämän voitokseni yrittäessäni päästä käsiksi haastateltavien ajatusmaailmaan työn merkityksestä keskusteltaessa. Kun en ole liian lähellä heitä, he eivät välttämättä sorru työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn turhaan ylistämiseen.

Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn haasteissa törmätään eri tahojen näkökulmiin. Tutkimuksessa ”Terveystieteiden priorisoinnin potilaslähtöiset perusteet” on esitetty viitekehys, joka on nimetty eettis-taloudellislääketieteelliseksi näkemykseksi eli ETL-paradigmaksi (Isomäki 1998, 21; Painamattomat Isomäki & Backman 2004). Tämän näkemystavan mukaan terveystieteiden nimissä tehtävässä päätöksenteossa ovat aina läsnä eettinen, taloudellinen ja lääketieteellinen aspekti. Tätä ETL-näkemyksiä voidaan soveltaa myös kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksissa tehtävän työn kehityshaasteisiin. Tällöin tahot muodostuisivat eettisestä, taloudellisesta ja sosiaalipolitiikan sisälle luettavista sosiaalipalveluista (ETS), joihin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työtoiminta kuuluu. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän sosiaalipalveluiksi luokiteltavan, työn tavoitteena on esimerkiksi kuntoutus, mahdollinen syrjäytymisen ehkäisy ja sosiaalisten suhteiden sekä mahdollisen arvostuksen saaminen.

Taloudellinen näkökulma pitää yhtäältä sisällään resurssikysymyksen, eli miten paljon työ- ja toimintakeskusluonteisesta työstä ollaan valmiita maksamaan työosuusrahaa tiettyjen tuntimäärien mukaan kehitysvammaisille. Toisaalta mitä on oikeasti mahdollista maksaa enimmillään ilman, että kehitysvammaisen saaman eläkkeen maksaminen on keskeytettävä (Painamattomat/Haastateltut S. Kauppinen, henkilökohtainen tiedonanto 10.2.2005).

Taloudellinen näkökulma sisältää myös eettisen kysymyksen, kun pohditaan kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa suorittamien työtehtävien sisältöä⁶ ja heille työstä maksettavan työosuusrahan määrää. Mikä on siis tehdyn työpanoksen ja siitä saadun työosuusrahan määrän eettisesti oikeudenmukainen suhde? Näin tämä sosiaalipolitiikan alaan kuuluva väitöskirja on myös vammaispoliittinen puheenvuoro työ- ja toimintakeskustyyppisen työn tekemisen mahdollisuudesta ja haasteista.

---

⁵ Rissanen (1999, 20) toteaa väitöskirjassaan Omaishoito ja hoivayritykset vanhusten huolenpidon ratkaisuina olevansa tutkimuksessaan läsnä naisena, pienten lasten äitinä, ikääntyvien vanhempien lapsena ja sosiaali- ja terveysalan koulutuksen omaavana henkilönä (Rissanen 1999, 20).

⁶ Taustalla on siis ajatus siitä, mihin kehitysvammaisen kykenee, ja toisaalta mitä kaikkea hänen annetaan tehdä.

1.2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TEHTÄVÄT

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tekeminen merkitsee kehitysvammaiselle. Tutkimusongelmasta voi johtaa kolme tutkimustehtävää. Ne ovat:

- a) Mitä hyvinvoinnin osa-aluetta tai osa-alueita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee?
- b) Millainen on työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien kehitysvammaisten ajankäyttö suhteessa vapaa-aikaan ja harrastuksiin, perheeseen ja sosiaalisiin suhteisiin sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön?
- c) Millainen on työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn osuus verrattuna muihin kehitysvammaisten elämän osa-alueisiin (vapaa-aika ja harrastukset sekä perhe ja sosiaaliset suhteet).

Perusteet Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen kehikon valinnalle esitän luvussa 2.3. Samassa yhteydessä kytken toisiinsa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ja hyvinvoinnin.

Tässä tutkimuksessa on ollut tarpeen selvittää myös työn merkityksen tutkimusta suhteessa yleensä vammaisuuteen, sillä osa kirjallisuudesta käyttää lähtökohtanaan suojatyön käsitettä, joka on laajempi ja kattaa useita vammaisryhmiä. Kirjallisuuslähteinä on käytetty suojatyötä käsittelevää kirjallisuutta, joka pitää sisällään myös kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn. Suojatyön muotoja on useampia ja niitä ohjataan vammaispalvelulain, kehitysvamma-, mielenterveys- ja sosiaalihuoltolain perusteella (Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992, 7).

1.3 AIKAISEMPI TUTKIMUS JA MUUT AIHEESEEN LIITTYVÄT SELVITYKSET

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitystä suhteessa vammaisuuteen on Suomessa tutkittu yleisellä tasolla. On pohdittu työtoiminnallisen työn ja palkkatyön välistä suhdetta ja nostettu esille työtoiminnan luonteisesta työstä maksetun työosuusrahan pienuus (Vähätalo 1990, 34–48). Myös työtoiminnan uudelleen järjestämisen mahdollisuuksia on selvitetty niin sosiaalipalveluina tarjottavana työtoimintana kuin kuntoutuksen lisäämisen näkökulmasta (Nyholm 1991, 11). Suojatyön nimikkeen alla on myös arvioitu työtoiminnan vaikuttavuutta, esimerkiksi asiakkaiden itenäistymisen kautta (Aaltonen 1993, 12–20).

Työ- ja toimintakeskustyypistä työn tekemistä suhteessa kehitysvammaisuuteen on tutkittu Suomessa myös erityisesti haasteiden kautta. Haasteiksi on nähty kehitysvammaisten omien voimavarojen hyödyntäminen, laajemman kuntouttavan työotteen mahdollistaminen, työtoiminnan näkyvyyden kehittäminen, ymmärrys työtoimintojen asiakkuuksien laajentumisesta, nuorten ja vaikeavammaisten parempi huomioiminen, halvempien työtoimintamuotojen kehittäminen ja työ- ja toimintakeskusten henkilöstön saaminen mukaan muutokseen. (Hokkila 1993, 3–4.)

1970-luvulta lähtien on selvitetty suojatyön toteutuksen käytännön järjestelyjä, millä tavoin suoja-työtoimintaa voisi yhtenäistää ja miten myös muiden kuin fyysisesti vammautuneiden suojatyön tarve otetaan huomioon (Lehto 1973). Vuodesta 1980 alkaen on suojatyötä ja sen mukana myös työ- ja toimintakeskustyypistä työtä lähdetty suunnittelemaan osaksi sosiaalipalveluita (Sosiaalihallitus 1986⁷). On myös selvitetty sen yleisiä hyvinvointivaikutuksia yhteiskunnan näkökulmasta (Rahunen 1989, 1).

Komiteamietinnössä 1987/59 on myös otettu kantaa siihen, mitä kehitysvammaisten työtoiminnan siirtäminen osaksi yleisiä sosiaalipalveluita merkitsisi käytännössä. Asiakasryhmä laajenisi, mutta toisiko se resursseihin huononnuksia kehitysvammaisten kannalta? (Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992, 17.)

Kehitysvammaisten työtoiminnan taustalla on sosiaalipoliittinen yleinen sosiaalisen huolenpidon käsite (Vähätalo 1990, 34). Täten työtoiminnan siirtäminen osaksi sosiaalipalveluita olisikin loogista. Vaikka suomalainen hyvinvointiyhteiskunta huolehtiiikin vähäosaisempien perustoimeentulosta, yleisen mielipiteen mukaan Suomen kansalaisen velvollisuus on myös tehdä jonkinlaista työtä. Näin hyvinvointivaltio ja palkkatyöyhteiskunta ovat lähellä toisiaan. Siten sosiaalitoimi ei ole erillinen osa vaan yhteydessä palkkatyöyhteiskuntaamme. (Vähätalo 1990, 34–35.)

Tammikuussa 1999 palattiin jälleen suojatyö- ja työtoimintalainsäädännön uudistamisvaiheeseen sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen mietinnön mukaisen lausunnon perusteella. Lausunnossa kommentoitiin, että vammaisten ja vajaakuntoisten tuotannolliseen ja terapeuttiseen työllistämiseen pyrkivä lainsäädäntö oli kiireellisesti uudistettava.

Suomen hallitus teki esityksen eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistämisen edistämiseksi vuonna 2001 (Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä edistäväksi lainsäädännöksi 169/2001, 4). Esityksen pääasiallinen sisältö koski ehdotettua muutosta, jonka tuloksena työllistymistä tukeva toiminta ja työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ olisivatkin osa sosiaalipalveluita. Näin kahden eri lainsäädännön (vammaispalvelulaki ja laki kehitysvammaisten erityishuollosta) piirissä järjestettävä työtoiminta tulisi osaksi sosiaalipalveluita⁸.

⁷ Ks. myös Kananen 1989; ks. myös Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992.

⁸ Vammaisten henkilöiden työllistymistä tukeva toiminta ja vammaisten henkilöiden työtoiminta sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädäntökirjassa ensimmäisen kerran vuoden 2003 (2003, 94; 97) painoksessa.

Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelmaan 17.4.2003 kirjattiin, että kehitysvamma- ja vammaispalveluita uudistettaisiin siten, että ne sovitettaisiin yhteen. Sittenmin vuonna 2003 kesällä aloittaneen pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaan on ollut kirjattuna kohta vammaispalvelujen saatavuudesta ja vammaisten ihmisten tasapuolisen kohtelun turvaamisesta. Konkreettisenä tavoitteena oli myös kehitysvammalain ja vammaispalvelulain yhteensovittaminen, jonka loppuunsaattamisen oli arvioitu vievän aikaa aina vuoteen 2007 asti. (Kehitysvammalakia ja vammaispalvelulakia uudistetaan sovittamalla lait yhteen. Sosiaali- ja terveysministeriö 225/2004, 1.) Uuden yhdistetyn lain voimaan tuleminen 1.9.2009 alkaen koskee vain henkilökohtaisen avun tuleamista yhteiseksi sekä kehitysvamma- että vammaispalvelulain asiakkaille. Muilta osin kehitysvamma- ja vammaispalvelulain yhteensovittaminen tapahtuu vasta kaukaisemmassa tulevaisuudessa (Painamattomat/info- ja keskustelutilaisuus, Jutta Keski-Korhonen 6.10.2008).

Työtoiminnan hyvinvointivaikutuksiksi yksilön näkökulmasta ovat tutkimuksissa osoittautuneet sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne, itsetunnon lisääntyminen uusia taitoja oppimalla ja normaali osallisuuden tunne työstä saatavan palkan tai työosuusrahan välityksellä (Nyholm 1991). Työ- ja toimintakeskukset tarjoavat myös usein arjen hallintaan liittyvien taitojen opettelua.

1990-luvun työtoimintaan liittyvät keskustelunaiheet voidaan jaotella sen mukaan, keskusteltiinko suojatyössä ja samalla työ- ja toimintakeskuksessa olevien kehitysvammaisten työntekijöiden haaluista ja tarpeista vai puhuttiinko asioista enemmän hallinnollisessa mielessä. Esillä oli myös erityisesti näiden kahden aihealueen välinen rajankäynti siinä muodossa, pystyykö suojatyö ja samalla siis työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ vastaamaan kehitysvammaisen henkilön toiveisiin, ja toisaalta onko suojatyön tai työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn oltava yritystyyppistä toimintaa? Näistä kysymysjaotteluista jokainen koskettaa aina myös itse kehitysvammaista työntekijää. Yksilö tuo omat toiveensa, organisaatio (sosiaali- ja osittain työvoimahallinto) omansa. Tämän asettelun lisäksi yhteiskunta arvostaa myös voiton tuottamista.

1990-luvulla on tutkittu työ- ja toimintakeskuksissa työskentelevien kehitysvammaisten työn ja työ- ja toimintakeskusten merkitystä. Tutkimuksissa on esimerkiksi todettu, että työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevä kokee saavansa sieltä sosiaalisia suhteita⁹ (Öhman 1992, 19–20; ks. myös Vesala 1993, 19–20).

Näen hallinnollisten ratkaisujen ja yleisen yhteiskunnallisen asenteen vaikuttavan taustalla yksilön kokemuksen muotoutumisessa. Sosiaalihuollon Suojatyön kehittämistyöryhmän tekemän muis-tion (1986, 6; 34) mukaan ”työn merkitys ei ole sidoksissa työn tuloksiin tai taloudelliseen kannattavuuteen”. Merkityksetöntä ei kuitenkaan liene se, että työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn työtahti sopeutetaan erikseen jokaiselle kehitysvammaiselle työntekijälle sopivaksi. Tällöin ehkä tuotannollisuus kärsii, mutta onnistumisen kokemukset sekä sosiaalisten suhteiden ylläpito saattavat onnistua paremmin. (Vrt. esim. Suokas 1992, 74.)

---

⁹ Tämä tuli myös omassa tutkimuksessani esille, ks. empirialuku 4.4.

Se, mihin hallinnonalan sektoriin suojatyö ja sitä myöten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ luetaan kuuluvaksi, ei ole merkityksellistä kehitysvammaiselle henkilölle. Silti hallinnonalan sektorin muuttuminen esimerkiksi sosiaali- ja terveyshallinnon alasta työvoimahallintoon saattaisi merkitä myös työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuottavuuteen panostamista. Tällöin lähes-tyttäisiin ehkä herkästi tulostavoittelua, mutta toisaalta painotuksen ollessa enemmän työvoimahal- linnon piirissä saataisiin kehitysvammaiset ehkä lähemmäs ns. normaalia työntekijää.

Sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnonala tuo kuitenkin kaivattua kuntouttavaa ja terapeutistakin otetta kehitysvammaisten työtoimintaan (Nyholm 1991, 7). Tärkeää olisikin mielestäni säilyttää sekä sosiaali- ja terveyshallinnon että työhallinnon ote työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä koskevien asioiden ratkaisemisessa.

Julkaisu ”Työ kehitysvammaisen elämässä” on osa kehitysvammaisten elämänlaatuprojektia¹⁰. 89 % tutkituista kehitysvammaisista työskenteli työkeskuksessa, toimintakeskuksessa, päivähuolto- lassa tai keskuslaitoksen työosastolla (Autio 1993b, 7). Elämänlaatuprojektin haastatteluissa esitet- tyihin kysymyksiin, kuten ”Pidätkö työstäsi?” tai ”Onko työ sopivaa sinulle?”, yli 90 % vastasi myönteisesti kumpaankin kysymykseen. Elämänlaatuprojektiin haastatelluista kehitysvammaisista noin kolmasosa piti työtään yksitoikkoisena, 15 % haastatelluista ei ollut tyytyväisiä palkkaansa ja 39 % haastateltavista piti aktiivisesti yhteyttä työtovereihinsa ja he olivat vähintään kerran kuu- kaudessa vapaa-aikana työkavereidensa kanssa. Elämänlaatuprojektin haastateltavista 42 % piti hyvää palkkaa tärkeimpänä asiana, 32 % hyviä työtovereita, 16 % työn vaihtelevuutta ja 5 % piti tärkeänä sitä, että voi itse päättää työasioista, 6 % ei osannut vastata kysymykseen (Autio 1993b, 11; 13; 15; 17.)

Julkaisu ”Työtoiminnot -90-luvulle II-osa” käsittelee eräässä artikkelissaan aikuisten kehitysvam- maisten kokemuksia työstä työkeskuksessa, toimintakeskuksessa, päivähuoltolassa tai keskuslai- toksen työosastolla. Tutkimukseen osallistuneilta kehitysvammaisilta kysyttiin, minkä seuraavista neljästä tekijästä he kokivat parhaaksi elämässään: työ, harrastukset, koti vai ystävät. Osa vastaa- jista valitsi useamman vaihtoehdon. Yhden vaihtoehdon valinneista 36 % oli valinnut työn ja 33 % ystävät (Autio 1993a, 5–13.)¹¹

¹⁰ Kehitysvammaliiton vuonna 1989 käynnistämä Kehitysvammaisten elämänlaatu Suomessa -projekti, jossa haastateltavilta kehi- tysvammaisilta kysyttiin mm. työelämään liittyviä asioita.

¹¹ Ks. myös Oiva-Antti Mäen (1998, 130) tutkimuksen ”Toivoisin eläväni päivän kauemmin kuin lapseni” haastateltavista kaksi- kolmasosaa työskenteli ns. suojatyössä erityishuoltopiirien tai kuntien ylläpitämässä työkeskuksissa tai päivähuoltoloissa. Tutkitta- vat kokivat toimintakeskukset myönteisenä paikkana. Vain kaksi suojatyössä olevista sanoi, että ei pitänyt työstään. (Mäki 1998, 131.)

1990-luvulta suojatyötoimintaa on tarkasteltu niin palvelua käyttävän näkökulmasta kuin myös yksilön ja työelämän kohtaamispaikkana, unohtamatta myöskään suojatyötoiminnan yritysluonteisuutta (Kananaja 1992, 135–136). On alettu myös nähdä, että työ- ja toimintakeskusten tulisi suuntautua yhä enemmän ulospäin ja pyrkiä valmentamaan palveluitaan käyttäviä yksilöitä myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuoliseen työhön (Hokkila 1993, 4). Crishna (1999, 28) viittaa täyteen sosiaaliseen integraatioon yhteiskuntaperusteisessa kuntoutuksessa.

Inklusio on tämän ajan käsite vammaistutkimuksessa. Sen sisältö selittää jokaisen ihmisen olevan yhteiskunnan täysiarvoinen jäsen. Enää ei lähdetä siitä ajatuksesta, että vammaisen henkilön olisi muututtava, vaan pikemminkin niin, että yhteiskunnan eri toimintojen olisi oltava jokaisen meidän käytettävissä riippumatta siitä, että olemmeko vammaisia vai emme. (Ikonen 2000, 121;129.) Tämä on esimerkiksi näkyvissä kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksen erilaisissa työtehtävissä, jotka suunnitellaan sellaisiksi, että jokainen kehitysvammaisen henkilö pystyisi tekemään jostain oikeaa ja hyödyllistä työtä.

Kehitysvammaliiton tutkimus- ja kokeiluyksikkö on kartoittanut suomalaisen kehitysvammahuollon työ- ja toimintakeskusten tilannetta. Kartoitusta nosti esille viisi muutostrendiä: 1.) asiakaskunnan ikääntyminen 2) avoimille työmarkkinoille pyrkimisen lisääntyminen työ- ja toimintakeskuksista 3.) työ- ja toimintakeskuksien uusien asiakkaiden määrän lisääntyminen 4.) koulutus-, valmennus- ja aikuiskasvatustoimintojen lisääntyminen työ- ja toimintakeskuksissa 5.) työ- ja toimintakeskusten resurssit sekä organisatoriset ja toiminnalliset muutokset. (Hyvärinen; Vesala & Seppälä 2002, 42–43.). Tämän tutkimuksen työ- ja toimintakeskustyyppistä työtä koskeva tai sitä sivuva ulkomainen tutkimus rajoittuu tieteellisiin lehtiartikkeleihin¹².

1.4 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tämä tutkimus muodostuu viidestä luvusta. Näistä ensimmäinen on johdantoluku. Luvussa kaksi muodostan tarkastelukehikon, jossa esittelen keskeisimmät käsitteet, luvussa kolme esittelen tutkimusotteeni, ja tutkimusaineiston hankintaan liittyvät perusteet sekä tutkimusaineiston analysointitavat. Luku neljä on varsinainen empirialuku, jossa aluksi selvitän tutkimuksen kannalta oleelliset analyysikäsitteet. Sitä seuraa Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisesta viitekehiksestä johdettujen suuntautuneisuuksien esittely analyysikäsitteiden (malli ja ilmentymä) kautta. Lisäksi esittelen ja analysoin aineistosta nousevia yhteisiä teemoja. Luku viisi sisältää yhteenvedon, jossa kerron vielä tiivistetysti tutkimukseni päätulokset vastaten tutkimuskysymyksiini. Luku kuusi sisältää pohdintaa tutkimusaiheen esille nostamista asioista.

¹² Esim. Hooren; Widdershoven; van den Borne; Curfs 2002; O'Brien & Dempsey 2004; Cooley; Sewell & Rich 1985; Brickey; Cambell & Browning 1985

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 KEHITYSVAMMAISUUS

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) määrittelee kehitysvammaiseksi henkilön, jonka ”kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja.” Kehitysvammalaki näkee määritelmän lähtevän yksilöstä itsestään unohtaen ympäristön ja yksilöllisten tekijöiden vaikutuksen kehitysvammaisuuden ilmenemismuodossa.

Kehitysvammaisuuden kaiken kattavaa yleistä määritelmää etsiessä törmääkin mitä moninaisimpiin kuvauksiin. Yhteistä niille on kuitenkin se, että vaikka selventäviä ja täsmällisiä määritelmiä pyritään luomaan, silti kehitysvammaisuus esitetään aina myös yksilöllisenä asiana. Kirjassa ”Kehitysvammaisuus. Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät” (1995, 20¹³) tuodaan esille kehitysvammaisuuden määritelmän yleinen rakenne, mutta sen lisäksi muistutetaan, että kehitysvammaisuutta on aina syytä tarkastella yksilöllisesti ilman yleisiä yhteneviä määritelmiä.

Samaisessa kirjassa määritellään myös kehitysvammaisuutta erilaisten älykkyyden osa-alueiden kautta (Kehitysvammaisuus. Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät 1995, 15). Kehitysvammaisella voi olla rajoitteita käsitteellisessä, käytännöllisessä ja sosiaalisessa älykkyydessä. Tässä tutkimuksessa haastateltavien älykkyyden osa-alueiden rajoitteet tulivat ilmi vain käsitteellisen älykkyyden rajoitteen kautta, mutta aika vähäisessä määrin, koska harvoin tarvitsi selventää kysyttyä kysymystä (vain lähinnä haastattelulomakkeen osa-alueessa G, ks. liite 2/13).

Haastateltavieni osalta on myös todettava, että vaikka heistä suurin osa (yhdeksän kahdestatoista) oli keskitasoisesti kehitysvammaisia, heitä oli tarkasteltava esimerkiksi jo haastattelutilanteessa yksilöllisesti. Joku haastateltava ymmärsi kysymyksen heti, joillekin taas oli esitettävä toinen, varalle tehty kysymys, joka oli konkreettisempi.

Kehitysvammaisuuden määritelmän yleistä rakennetta tarkasteltaessa rajanvetoa käydään kehitysvammaisen yksilön sisäisistä ja ulkoisista edellytyksistä¹⁴ sekä ympäristöstä¹⁵. Tämän lisäksi erilaiset tukitoimet tai niiden puuttuminen tuovat yksilön toimintakyvyn esille¹⁶. Kehitysvammaisuuden yleistä rakennetta tarkasteleva määritelmä on sovelias tähän tutkimukseen, sillä työn tekeminen työ- ja toimintakeskuksessa on yksi osa kehitysvammaisten haastateltavien päivittäistä toimintaympäristöä.

¹³ Ks. myös Mental retardation. Definition, Classification, and Systems of Supports 1992, 10.

¹⁴ Kehitysvammaisen yksilön sisäiset ja ulkoiset edellytykset muodostuvat älykkyydestä ja adaptiivisista taidoista.

¹⁵ Kehitysvammaisen yksilön ympäristö muodostuu kodista, työstä tai muusta yhteisöstä.

¹⁶ (Kehitysvammaisuus. Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät 1995, 21; Mental Retardation. Definition, Classification, and Systems of Supports 1992, 10–11)

Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely kertoo myös haastateltavien mahdollisista adaptiivisista rajoituksista¹⁷, jotka perustuvat esimerkiksi sosiaalisten taitojen rajoittuneisuuteen. Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely kertoo kuitenkin myös haastateltavan kehitysvammaisen selviytymisestä tämän tyyppisessä työmuodossa. Siten kahdentoista haastateltavan kehitysvammaisen kohdalla ei ole tarvetta pelkkään toimintakeskustyyppiseen toimintamuotoon¹⁸, vaan tarvetta on selkeästi myös työtoimintaan.

Kun perinteisen kognitiivista älykkyyttä mittaavan asteikon rinnalle ovat tulleet adaptiivisia¹⁹ rajoituksia kuvaavat sisällöt, on jouduttu laatimaan niitä varten omat luokituksensa. Silloin on myös mietitty enemmän kehitysvammaisen yksilön kannalta mitä älykkyysosamäärätestaus on.

Vanhahtavaa määritelmää kehitysvammaisuudesta edustaa Leo Kannerin luokittelu (1948, 373–374²⁰). Hän jakaa kehitysvammaisuuden seuraavaan kolmeen sisältöalueeseen:

- 1) Absoluuttisesti kehitysvammaiset²¹ ovat avuttomia tilanteesta, ympäristöstä ja kulttuurista riippumatta (Kanner 1948, 373²²).
- 2) Suhteellinen kehitysvammaisuus merkitsee sitä, että mitä monimutkaisempi, erilaisia taitoja vaativa ympäristö on, sitä heikommin kyseisessä ympäristössä elävät kehitysvammaiset selviävät (Kanner 1948, 373²³).
- 3) Piilokehitysvammaisuus on sidoksissa aikaan ja paikkaan. Erona suhteellisen ja piilokehitysvammaisuuden välillä on kuitenkin se, että piilokehitysvammaisen henkilö saattaa selvitä tietyissä olosuhteissa oikein hyvin. Suhteellisesti kehitysvammaisella on taas aina jotain havaittavia rajoitteita. (Kannerin 1948, 374²⁴.)

Kaikki haastateltavat tässä tutkimuksessa sijoittuivat vähän eri painotuksin Kannerin luomaan kahdeksan ensimmäiseen (1948, 373–374) sisältöalueeseen. Kaikilla kahdellatoista haastateltavalla oli jotain absoluuttisen kehitysvammaisuuden piirteitä, enemmän tai vähemmän vajeita esimerkiksi tiedollisissa taidoissa. Suhteellinen kehitysvammaisuus näkyi suurimman osan kohdalla siten, että esimerkiksi avoimille työmarkkinoille työllistyminen ei todennäköisesti onnistuisi, koska ympäristö olisi liian monimutkainen. Siten työ- ja toimintakeskuksessa työskentely, tuetusti työllistyminen tai avotyötoiminta ovat olleet oikeat vaihtoehdot heidän kohdallaan.

Myös piilokehitysvammaisuus näkyi haastateltavien kohdalla Kannerin (1948, 365–397) näkemystä sovellettaessa. Eräät haastateltavista vaikuttivat olemukseltaan ja puheen sisällöltään eivammaisilta. Jonkin kysymyksessä esiintyneen sanan kohdalla he kuitenkin saattoivat jäädä miettimään, mitä sillä tarkoitetaan. Ne kehitysvammaiset, joilla oli piilokehitysvammaisuuden piirteitä, eivät todennäköisesti työllistyisi avoimille työmarkkinoille täysin itsenäisesti.

¹⁷ Haastateltava ei esimerkiksi pärjäisi tuetussa työssä tai avotyötoiminnassa.

¹⁸ Toimintakeskustyyppisessä painottuu työ- ja toimintakeskusta enemmän askartelu- ja viriketoiminta tai arkipäivään kuuluvien asioiden harjoittelu.

¹⁹ Adaptiivisuuden käsitteellä tarkoitetaan henkilön kykyä täyttää ikäryhmänsä ja kulttuurinsa mukaiset odotukset (Saloviita 1990, 17).

²⁰ Ks. myös esim. Ikonen 1990, 11–12.

²¹ Tässä tilassa yksilöllä on selvästi havaittavissa puutteita ymmärryskyvyssä ja tunteiden käsittelyssä.

²² ks. myös esim. Ikonen 1990, 12.

²³ ks. myös esim. Ikonen 1990, 12.

²⁴ ks myös esim. Ikonen 1990, 12.

Kanneria (1948, 365–397) soveltaen kyseiset ns. piilokehitysvammaisuutta edustavat haastateltavat saattoivat pärjätä tutkimukseni haastattelutilanteessa todella hyvin. Pärjääminen esimerkiksi avoimilla työmarkkinoilla erilaisissa olosuhteissa ei kuitenkaan ehkä onnistuisikaan.

Edellä olen esitellyt muutamiin lähteisiin pohjautuen kehitysvammaisuuden määritelmiä kahdelta eri aikakaudelta. Määritelmien yhteisenä näkökulmana on kehitysvammaisesta itsestään lähtevä tarkastelutapa. Sanotaan myös, että kehitysvammaisuuden määrittely perustuu yksilölliseen käyttäytymiseen (Jastak 1949, 367–378). Kehitysvammaisuuden vaihtelevuutta on kommentoitu myös seuraavasti: ”ihminen ei ole kehitysvammainen välttämättä kaikissa tilanteissa” (Kärkkäinen 1991, 60). Esille on myös tuotu kehitysvammaisuutta koskeva ns. kaksoiskriteerikäsitteistö ja se on laajennettu koskemaan myös muita vammaisia henkilöitä (Timonen 1986, 12; Ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Kehitysvammaisuuden määrittelyn kaksi erilaista lähtökohtaa

Kliininen lähtökohta	Sosiaalinen lähtökohta
”Älykkyys on ominaisuus, joka on riippumaton ympärillä olevasta kulttuurista.”	”Älykkyys on suhteellinen ja riippuu kyseisen sosiaalisen järjestelmän vaatimuksista.”
”Jos henkilö on jälkeenyäännyt standardisoitujen tilastollisten tai lääketieteellisten menetelmien mukaan, hän on kehitysvammainen joka paikassa ja aina.”	”Ihminen voi olla jälkeenyäännyt jossakin järjestelmässä (esim. koulussa) ja normaali toisessa (esim. perhe-elämässään).”
”Kliinikko voi todeta poikkeavuuksia, joita maallikko ei huomaa. Nämä normaalisti piilevät poikkeavat piirteet voivat olla todisteena kehitysvammaisuudesta.”	”Kehitysvammaisuus ei voi jäädä huomaamatta, koska henkilö on kehitysvammainen vain kun ympäristö on hänet todennut vammaiseksi.”
”Kehitysvammaisten ihmisten todellinen määrä jollakin tietyllä alueella voidaan tieteellisesti määrittellä ottamatta huomioon alueen sosiaalista rakennetta.”	”Kehitysvammaisten määrä tietyllä alueella määräytyy tämän alueen sosiaalisen rakenteen perusteella (esim. mitä henkilöltä odotetaan, kuinka paljon ja kuinka hyvin poikkeavuuksia hyväksytään).”

(Lindstedt 1979, 73²⁵)

²⁵ks. myös Lindstedt 1991, 147; ks. myös Timonen 1986, 12.

Timonen on kritisoinut Lindstedtin (1979, 73) ja Timosen (1986, 12²⁶) kehitysvammaisten kaksoiskriteeristöä siksi, että siinä yhtyvät kliininen ja sosiaalinen näkökohta. Kaksoiskriteeristö haakee vahvemmat vaikutteensa biologispohjaisesta kliinisestä lähestymistavasta (Timonen 1986, 11). Lindstedtin (1979, 73) kehitysvammaisuuden määrittelyn kaksi lähtökohtaa suhteutuu tähän tutkimukseen kohdan ”ihminen voi olla jälkeenyäännyt jossakin järjestelmässä (esim. koulussa) ja normaali toisessa (esim. perhe-elämässään)” kautta. Haastattellessani kehitysvammaisia jouduin joidenkin kohdalla kysymään jotain asiaa useamman kerran, ennen kuin sain vastauksen haastateltavan ymmärryskyvyn puutteellisuuden takia. Samainen haastateltava pystyi kuitenkin työskentelemään 6–7h työ- ja toimintakeskuksessa ja saamaan mahdollisesti tuotteen myyntiin työ- ja toimintakeskuksen myymälään tai tekemään jotain muuta hyödyllistä (kuten esim. rullaamaan sanomalehtipaperia rullalle kukkakauppoihin vietäväksi). Lindstedtin (1979, 73) taulukon kohta ”kehitysvammaisuus ei voi jäädä huomaamatta, koska henkilö on kehitysvammainen vain kun ympäristö on hänet todennut vammaiseksi” tuli taas esille haastattelutilanteessa, jossa jouduin kysymään jotain asiaa kahdella eri tavalla, jotta haastateltavani ymmärsi kysytyn kysymyksen. Huomatessani puutteita haastateltavan ymmärryskyvyssä edustin myös samalla haastateltavan ympäristöä, joka tekee määrittelyn joko hyvin tai huonosti ymmärtämisestä. Vuonna 1992 on laadittu WHO:n tekemästä vammaisluokitusjärjestelmästä seuraavanlainen sovellus kehitysvammaisuuteen (Saloviita 1992, 34²⁷. Taulukko 2.):

Taulukko 2. Kehitysvammaisuus yhteiskunnallisena haasteena, sovellus WHO:n vammaisluokituksista

Vamman ulottuvuus (WHO):	Kehitysvammaisuuden taso:	Vamman määrittely (+ käsitteistö):	Kehitysvammaisen rooli:	Haasteen ratkaisu:
1. Impairment Vamma	Alhainen älykyys ($\bar{A}O < 70$)	organismien ominaisuus	potilas (lääketiede)	ennaltaehkäisy
2. Disability Toimintavajavuus	Avuttomuus	adaptiivinen käyttäytyminen	oppilas (psykologia, kasvatustiede) työntekijä ²⁸	opetus, avustaminen
3. Handicap Haitta	Sosiaalinen poikkeavuus (stigma)	sosiaalinen hävittäminen (sosologia)	poikkeava yksilö	integraatio tai segregatio

(Saloviita 1992, 34)

²⁶ks. myös esim. Ikonen 1990, 28.

²⁷ks. myös esim. Mäki 1998, 7.

²⁸Jotta voisin hyödyntää Saloviidan (1992, 34) sovellusmallikuviota tutkimuksessani, siihen on lisättävä sana työntekijä risteyskohtaan ”Kehitysvammaisen rooli” ja ”Toimintavajavuus” (Nyt siinä kohdassa on vain oppilas.).

Saloviidan (1992, 34) WHO:n vammaisluokituksista tekemä sovellus kehitysvammaisuuden sisällystä käyttää joitain täysin samoja elementtejä kuin aikaisempi Lindstedtin (1979, 73) ja Timosen (1986, 12) esittämä kaksoiskriteerikäsitteistö. Saloviita (1992, 34) tulee vain sovelluksessaan nimenneeksi joitakin kohtia useampien tieteenalojen nimillä. Tämän edelleen jalostetun Saloviidan (1992, 34) sovelluksen voima piilee siinä, että se jäsentää sekä alkuperäisen WHO:n luokituksen vammaisuudesta että Lindstedtin (1986, 73) ja Timosen (1986, 12) kehitysvammaisuuden kaksoiskriteerikäsitteistön analyttisesti pienempiin osiin. Saloviita (1992, 34) soveltaa kehitysvammaisuuteen WHO:n alunperin määrittelemiä käsitteitä vamma, toimintavajavuus ja sosiaalinen haitta. Näin Saloviita (1992, 34) pyrkii myös ymmärtämään mitä kaikkea esimerkiksi käsitteen toimintavajavuus taustalla on juuri kehitysvammaisuuden kohdalla. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (2007) esittämän mallin mukaan kehitysvammaisuuden ilmeneminen on toiminnallista eli ympäristön vaatimukset voivat asettaa kehitysvammaisuuden näkyvämmäksi jossakin tietyssä ympäristössä verrattuna johonkin toiseen. Colin Barnes, Geoff Mercer ja Tom Shakespeare (2000, 61) tuovat esille Thomas Szaszin (1970) ajatuksen siitä, että ”älyllinen sairaus” tarkoittaakin sitä, että rikotaan sosiaalisia sääntöjä ja siten tulee ongelmia elämään. Tässä tutkimuksessa kehitysvammaisuuden ilmeneminen toiminnallisena eli ympäristön asettamista vaatimuksista syntyen tulee esille siinä, että haastateltavat ovat suurimmaksi osaksi työskennelleet pelkästään työ- ja toimintakeskuksessa. Toisen tyyppisessä työympäristössä heille tulisi todennäköisesti ongelmia.

Vuonna 2001 Maailman terveysjärjestö WHO on esittänyt kansainvälisen luokituksen pohjautuen käsitteisiin toimintakyky, toimintarajoite ja terveys. Näistä toimintakyky tarkoittaa fyysisen toiminnan mahdollisuuksia tai sen rajoitteita ja mahdollisuutta osallisuuden kokemukseen. Vuonna 2001 Maailman terveysjärjestön WHO:n mukaan myös yksilö-²⁹ ja ympäristötekijät ovat tärkeässä osassa vammaisen henkilön toimintakykyisyyttä edistettäessä tai sitä rajoitettaessa (ks. myös Manninen & Pihko 2009, 15). Niinpä kehitysvammaisen henkilön toimiminen jossain ympäristössä voi olla helppoa ja jossain taas huomattavasti vaikeampaa, jos rakenteellinen ja sosiaalinen ympäristö eivät sopeudu kehitysvammaisen henkilön erityistarpeisiin. WHO:n toimesta on tehty myös ICF-luokitus, joka kuvaa yleisesti toiminnallista terveyttä. Tämä luokitus lähtee jo sisältönsä kuvailun puolesta enemmän mahdollisuuksista kuin rajoitteista, vaikka rajoite-sana edelleen esiintyykin. Luokituksessa käytetään toimintakyvyn ja toimintarajoitteiden (kehon toiminnot ja kehon rakenne, suoritukset ja osallistuminen) sekä kontekstuaalisten (ympäristötekijät ja yksilötekijät) tekijöiden osa-alueita (ICF Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus 2004). Nykyisin kehitysvammaisuuden määrittelemisen onkin vaikeaa, sillä enää pelkkä lääketieteellinen diagnoosi ei vielä kerro riittävästi, että miten kehitysvammaisen henkilö tulee selviämään ja pärjäämään yhteiskuntamme eri toiminnoissa. Koska ympäristöllä on suuri merkitys siinä, että miten kehitysvammaisuus näyttäytyy, on myös esimerkiksi työ- ja toimintakeskuksessa olevilla toiminnoilla joko kehitysvammaisuutta esille tuovaa tai ei-esille tuova vaikutus.

Simo Vehmas (2006, 212) kommentoi myös sosiaalisen maailman, sisältäen mm. vammaisuuden, rakentuvan aina kulloisenkin yhteiskunnan ja sen kulttuurin tuloksena. Tämä käytännön näky myös kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksissa siten, että niiden sisällöllinen toiminta on muuttunut vuosien aikana ja siinä, että ylipäänsä sen luonteisia paikkoja on olemassa.

²⁹ Yksilöllisiä tekijöitä ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli, sosiaalinen asema, tavat, koulutus ja kasvatus.

Näkisin, että kaikkien kehitysvammaisuuden määritelmien sisällöt tiivistyvät Oiva Ikosen (1990, 31) ajatuksessa: ”--Kaikki ovat periaatteessa kehitysvammaisuudesta sinällään samaa mieltä. Näennäiset erot määrittelyssä selittyvät eri tieteenalojen tai yhteiskuntien tavasta tarkastella asiaa vähän eri näkökulmista, käyttäen erilaista kieltä ja sanastoa, painottaa jotakin tiettyä asiaa jne. Ongelmana edellä mainituissa määrittelyissä on sen sijaan käytännön tilanteita ajatellen se, että ne yleistävät liikaa ja hämärtävät sitä tosiseikkaa, että jokainen kehitysvammainen on oma yksilönsä ja jokainen heistä pitäisi `määritellä` monivammaisuuden näkökulmasta riittävän täsmällisin termein.”

Kehitysvammaisuuden määrittelyssä voidaan lähteä eri tieteenalojen kunnioittamisesta ja yksilöllisistä lähtökohdista (Ikonen 1990, 31). Olisin itse myös taipuvainen kannattamaan ajatusta monitieteellisyuden hyväksymisestä kehitysvammaisuus-käsitteen sisällön luomisessa.

Näin ajattelee myös Antti Teittinen (2000, 155) väitöskirjassaan Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Hän näkee yleensä vammaisuuskeskustelun liittävän yhteen monia eri tieteenaloja. Ja hänen mielestään ei ole tarpeen luoda yhtä uutta tieteenalaa, vaan eri tieteenalojen tulisi keskustella keskenään, ja löytää siten konsensus. Haastattelujen jälkeen tiedän myös sen, että jokainen kehitysvammainen on yksilö ominaisuuksineen, ovatpa ne sitten luonteenpiirteitä tai älykkyyteen ja fyysiseen olemukseen liittyviä. Ja että myös tämän tutkimuksen haastateltavat voidaan nähdä eri tieteenaloista käsin hieman erilailta.

1970-luvulla on kirjoitettu kenen tahansa ihmisen muotoutuvan oman kulttuurinsa ja yhteiskuntansa tuloksena sellaiseksi kuin hän on (Fromm 1971, 23). Lisäksi on todettu, että ”Henkinen jälkeenjääneisyys on käsite, joka on kehittynyt historian mukana”. Se on muuttunut läpi aikojen luonnoltaan ja merkitykseltään.” (Blatt 1987, 9.) On myös ehdotettu, että henkistä jälkeenjääneisyyttä ei voida täysin ymmärtää, ellei tutkita yhteiskuntaa, kulttuuria ja historiaa siinä missä sitä esiintyy (Sarason 1985, 233³⁰). Täten kehitysvammaisuuden laaja-alaisempi tarkastelu saa jälleen kannatusta. Kehitysvammaisuutta on määritelty myös seuraavasti: Kehitysvammaisuus voidaan määritellä myös sosiaalisesta näkökulmasta. Yksilön suorituskyvyn ja ympäristön asettamien odotusten ja vaatimusten välillä voi olla ristiriita. Jos yksilö ei opi selviytymään yhteiskunnan asettamista vähimmäisvaatimuksista, hänet leimataan vammaiseksi. (Mäki 1998, 15³¹.)

³⁰ ks. myös esim. Patton; Beirne-Smith 1990, 4.

³¹ ks. myös esim. Järvikoski; Härköpää & Pättikangas 1999, 105.

2.2 TYÖ

2.2.1 Työn käsite

Tutkimusongelman ydin on ollut selvittää, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ kehitysvammaisille haastateltaville merkitsee. Siten yksi osa tutkimuksen kannalta keskeisten käsitteiden määrittelyä on luoda työn käsitteelle sisältö sekä yleisesti että suhteessa kehitysvammaisiin haastateltaviin.

Työn tutkimus paljastaa tutkijalleen runsaasti erilaisia näkökohtia. ”Sellaisessa hämmentävässä tilanteessa tutkija joutuu kysymään, miksi hän haluaa tutkia työtä. Mitä selvemmin hän on tietoinen tutkimuksensa tarkoituksesta, sitä selvemmin myös muotoutuvat tutkimuksen näkökulmat.” (Wilenius 1981, 13–14.)

Vaikka työn käsite on sisällöltään ja muodoltaan varsin laaja, se rajautuu tässä tutkimuksessa kahdella seuraavalla tavalla:

1. Haastateltavat ovat kehitysvammaisia.
2. Haastateltavat työskentelevät työ- ja toimintakeskuksessa.

Työn merkityksen tutkiminen rajautuu kahdentoista työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevän kehitysvammaisen haastateltavan avulla. Yleinen näkökulma on työn merkitys, ja erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys.

Tutkimuksen lähtökohtana on usein jokin käytännönläheinen ongelma (Wilenius 1981, 14). Tämän tutkimuksen alkuun paneva voima on ollut kiinnostukseni vammaisuutta kohtaan ja myös uteliaisuus siitä, millä tavalla kehitysvammaiset kokevat työn merkityksen. Tutkimusta ei ole toteutettu vertailevalla otteella suhteessa ei-vammaisiin henkilöihin, vaan on annettu puheenvuoro kokonaan kehitysvammaisille työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleville kahdelletoista haastateltavalle.

Toinen tärkeä mielenkiintoni kohde tutkimusprosessin alusta alkaen on ollut ajatus siitä, että suomalaiset ovat perinteisesti olleet erittäin työsuuntautuneita (Allardt 1983, 55). Tämä tutkimus pyrkiikin olemaan myös kurkistus kehitysvammaisten haastateltavieni mahdolliseen, ei-vammaisia vastaavaan, vahvaan työorientaatioon.

Suomen edustaessa protestanttisen työetiikan maata on tarpeen määrittää työn merkitys myös sen teologiselta kannalta. Raamatussa (1. Moos. 3:19) sanotaan seuraavasti: ”Otsasi hiessä sinun on hankittava leipäsi.” Täten käsitys työstä ja sen merkityksestä ihmiselle on perustunut velvollisuuteen ravinnon saamiseksi. Työ itsessään ei ole Raamatun kohdan mukaisesti saanut muita merkityksiä myöskään ihmisen itsensä mielessä. 1200-luvulla eläneen lännen suurimman teologin Thomas Akvinolaisen on väitetty sanoneen työn olevan Jumalan säätämä ihmisen oikeus ja velvollisuus (Wilenius 1981, 25).

Wilenius tarkastelee työn merkitystä (1981, 18–19³²) laajemmasta perspektiivistä kuin Raamattuun (1. Moos. 3:19) kirjattu lause osoittaa. Viime vuosisadalta lähtien maailman materiaalittua työn merkityksellisyyden tarkastelu uskonnollisesta viitekehystä on vähentynyt (Wilenius 1981, 25). En ole kuitenkaan halunnut lähteä tutkimaan haastateltavien kehitysvammaisten asenteita työtään kohtaan, vaan lähdin tarpeen käsitteestä laajentaen sitä Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan kautta myös resurssikäsitteeseen. Voidaan kysyä: ”Mitä on ihminen?” (Wilenius 1981, 19.) Wilenius (1981, 19) vastaa: ”--ihminen on monitasoinen olento.” Tämä monitasoisuus ilmenee ihmisen tarpeissa. Michael Maccoby (1990, 58–59) esittämä ajatusmaailma puoltaa myös tarvepohjaista tarkastelua työn merkityksen tutkimiselle. Sen mukaan ”emme selitä tekemisiämme esimerkiksi puhumalla sisäisistä voimista, jotka ajavat tekemään työtä.” Tarkemat perusteluni tarve- ja resurssi-käsitteen sekä Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan valinnalle teoreettiseksi viitekehyyksi esitän luvussa 2.3.

Frederick Herzberg (1959, 44–49) on jaotellut työn merkityksiä erilaisten työhön kohdistuvien motivaatioiden kautta, esimerkiksi työstä saatava tunnustus, sankariteon tekeminen (saavutus), palkan- ja (tai) sosiaalisten suhteiden saaminen, työ itsessään tai omassa elämässä olevat henkilökohtaiset tavoitteet, joita työ jotenkin edistää.

Työn merkitys voidaan jakaa myös kahteen pääluokkaan: työn sosiaaliseen- ja työn individuaaliseen merkitykseen (Gröhn 1973, 51;111). Työtä tehdään jollain tapaa joko itseä tai yhteisöä varten. Työ tuo myös mukanaan mahdollisuuden kehittää ja toteuttaa itseään sekä muodostaa yhteisöllisyyttä (Ahlqvist 1996, 131³³). Työllä on nähty olevan myös palkitseva funktio (Koistinen 1999, 197).

Työn merkityksen tutkimusta voidaan laajentaa myös suhteessa vapaa-aikaan. Työ ja vapaa-aika nähdään toisilleen vastakkaisina. Nykyään korostetaan sitä, että työ antaa ihmiselle resursseja, joita voidaan sitten vapaa-aikana kuluttaa (Gardell 1979, 116).

On sanottu, että työ liittyy ihmisen ja yhteiskunnan toisiinsa (Gould 1985, 21). 1980-luvulla korostettiin sitä, että työn näkeminen esineellisenä toimintana on myös tie ihmisen itsensä kehittymiselle (Kasvio 1982, 175). Työ nivoutuu yleensä myös muihin elämänaalueisiin. Siksi sitä on hyvä tarkastella laajemminkin kuin vain tekemisenä (Pohjola 1996, 121). 1990-luvulla on nähty työn tekemisen tarjoavan tekijälleen erilaisia päämääriä ja myös edelleen mahdollisuuden kehittyä yksilönä (Juuti 1991, 40).

³² ks. myös Kahn & Wiener 1967, 209.

³³ ks. myös esim. Asp & Peltonen 1991, 11–12.

1990-luvulla myös eduskunnan tulevaisuusvaliokunta otti mietinnössään esille erityisesti teeman työ. Ilman työtä ei ole hyvinvointia, ja se on perheiden talouden perusta. Tätäkin tärkeämmäksi nähtiin kuitenkin työn yhteiskuntaan osallistava vaikutus. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan ns. Suomi-mietinnössä 1998 määriteltiin kaksi suomalaisen työn peruseriaa: 1.) jokaisella on oikeus olla hyödyksi ja 2.) jokaisella on oikeus hyötyä työstä. (Tiihonen 1999, 115–116.) 2000-luvulla on edelleen jatkettu työlähtöisestä yhteiskunnasta puhumista ja työn välineellisestä arvosta integroitumisessa yhteiskuntaan (Raunio 2006, 83; Julkunen 2001, 170). Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksissa työskentely nostaa esille myös keskustelun työllisyys-osallisuus ja työttömyys-syrjäytyminen teemoista. Vaikka ei olekaan kysymys palkkatyöstä, työn (myös työtoimintakeskustyyppisen työn) olemassa- tai ei-olemassaololla on tässäkin tapauksessa samankaltaiset seuraukset. Vammaiselle henkilölle olisi annettava samat mahdollisuudet ikätoveriensa mukaisten elämänvaiheiden läpikäymiseen (Ikonen 2000, 127) esimerkiksi työn teon mahdollisuudella.

Näillä erilaisilla työn merkitystä kuvaavilla selvityksillä olen halunnut tuoda esille tavan, jolla tulen käsittelemään haastatteluaineistoani. Vaikka teoreettisena viitekehyksenä on tietty hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa, en silti tule sulkemaan silmiäni siltä kaikelta mahdolliselta muulta tiedolta, mikä liittyy työ- ja toimintakeskuksen työn merkityksellisyyteen.

2.2.2 Työn käsite ja kehitysvammaisuus

Työn tekeminen on ollut aina osa kehitysvammahuollon arkea. 1800-luvun puolivälistä köyhäin- ja vaivashoitola-ajasta alkaen kehitysvammahuoltoa on ollut jollain tapaa olemassa ja siten myös työn tekemistä. (Hokkila 1992, 89.) Kehitysvammaisten työnteon merkitystä on tarkasteltu kolmesta näkökulmasta: 1.) työnteon tuottavuus 2.) ajankäytön järjestäminen 3.) yksilön kehittäminen (Autio 1993b, 6–7). Vuosien saatossa kehitysvammaisten työn merkitys on muuttunut. Maatalousvaltaisessa kyläyhteisössä kehitysvammaiset tekivät työtä työn vuoksi kykyjensä mukaan (Kärkkäinen 1991, 40). Nykyään kehitysvammaisten työllä katsotaan olevan jo muitakin funktioita pelkän työnteon itsensä lisäksi (kuten esimerkiksi osallisuuden kokemuksen mahdollisuus, kuntoutuksellinen näkökulma). Tuottavuuteen ja ajankäytön uudelleen järjestämiseen voidaan liittää myös toimettomuuden poistaminen (Hokkila 1992, 90). Myös Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 23. artiklassa sanotaan, että jokaisella on oikeus työhön (Ihmisoikeus.net 2007).

Tämä tutkimus perustuu kaikkiin edellä esitettyihin näkökulmiin. Sen tutkimusongelma on: Mitä työ merkitsee työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kehitysvammaiselle? Käytän näkökulmana myös Aution (1993b, 6–7) kaltaista jaottelua. Teoreettisena viitekehyksenä on Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa. Sen avulla selvitän haastattelemiäni kehitysvammaisten työn tekemisen funktioita Aution (1993b, 6–7) kaltaisesti työnteon tuottavuuden³⁴, ajankäytön järjestämisen ja yksilön kehittymisen kannalta. Perusteet Erik Allardtin (1976, 38–51) teorian valinnalleni esitän luvussa 2.3.

³⁴ Työnteon tuottavuus tarkoittaa tutkimuksessani sitä, miten kehitysvammaiset haastateltavat kokevat tekemänsä työn ja saadun työosuusrahan välisen yhteyden ja pitävätkö he saamaansa työosuusrahan määrää riittävänä.

Työn järjestämisen kehitysvammaisille katsotaan Suomessa alkaneen 1900-luvun alussa toimittomuuden poistamiseksi (Hokkila 1992, 98). Vuodesta 1987³⁵ alkaen Suojatyökomitea on pyrkinyt liittämään kehitysvammaisia koskevan työtoiminnan osaksi sosiaalihuoltolain mukaisia sosiaalipalveluita (Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992, 6). Hallitus teki eduskunnalle myös vuonna 2000 samankaltaisen esityksen kaikkien asiakasryhmien työtoimintojen liittamisestä osaksi Sosiaalihuoltolain mukaisia sosiaalipalveluita.³⁶

Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksissa järjestettävä työtoiminta sisältää myös usein yrityksille tehtävää alihankintatyötä, joka tehdään esimerkiksi pakkaus- ja kokoonpanotyönä. Lisäksi useissa kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksissa valmistetaan omia tuotteita, esimerkiksi tekstiili- ja puutuotteita. Työ- ja toimintakeskuksissa kehitysvammaiset saattavat hoitaa myös keittiö- ja puhtaanapitotyöt. (Hyvärinen; Vesala & Seppälä 2002, 7.)

2.3 HYVINVOINTITEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Hyvinvointiteoreettisen tarkastelun sisältö

Selvitän tutkimuksessa työn merkitystä työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle suomalaiselle kehitysvammaiselle hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan avulla. Siten on tarpeellista tarkastella hyvinvointiteoreettisen keskustelun sisältöä, jotta teoreettisena viitekehyksenä olevan hyvinvointimallin alkujuuret hahmottuisivat ja selviäisi se, miksi olen päätenyt tiettyyn hyvinvointitarkastelunäkökulmaan.

Hyvinvointia on kuvattu esimerkiksi ihmisten yhteisiksi olosuhteiksi ja kehittämisedellytykseksi (Matikka 2000, 11). Tässä tutkimuksessa nämä hyvinvointiin liittyvät käsitteet tulevat ilmi Yhteenveto ja Johtopäätökset -lukuissa tutkimustuloksina haastateltavien lausuntojen osalta ja mahdollisina työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällön kehityshaasteina.

Armas Nieminen (1985, 91; ks. myös Waris 1980, 48) on määritellyt hyvinvointi-käsitteen sosiaalipoliittisiksi etuuksiksi erilaisille yhteiskuntaryhmille, mukaan lukien perheet ja yksilöt. Hän ei tarkoita vain rahallisia etuuksia. Tässä tutkimuksessa sosiaalipoliittista etuutta edustaa kehitysvammaisille henkilöille mahdollistettu työtoiminta, joka tuo heille hyvinvoinnin tunnetta monin eri tavoin.

³⁵ Suojatyötoimikunta 1985, 11.

³⁶ 1.4.2002 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain muuttamisen myötä (lakiin lisättiin kunnassa huolehdittavien sosiaalipalveluiden listaan kahdeksas kohta, vammaisten henkilöiden työllistymistä tukeva toiminta ja vammaisten henkilöiden työtoiminta) myös vanhentuneesta suojatyön käsitteestä luovuttiin (Vammaisten henkilöiden työllistymistä edistävät lainmuutokset ja toiminnan kehittäminen. Kuntatiedote 5/2002).

Vaikka hyvinvoinnin käsite on ollut olemassa koko yhteiskuntatieteiden olemassaolon ajan, sen sisällöstä ei ole kuitenkaan päästy yksimielisyyteen. Hyvinvoinnin käsitettä koskevien erimielisyyksien on esitetty selittyvän yhteiskuntatieteiden sisällä olevilla erilaisilla lähtökohdilla. Olisi pystyttävä esimerkiksi ensin sopimaan siitä, mitkä ovat ihmisen perusominaisuudet. (Riihinen 1987, 7.)

Hyvinvoinnin käsite on yhteiskunnallisessa perinteessä liitetty tarve-käsitteeseen, jolloin siis inhimillisten tarpeiden tyydyttyminen johtaa hyvinvoinnin tilaan (Allardt 1976, 21–22³⁷). Näin ilmaistuna hyvinvoinnin ja tarpeiden määrittely jäisi kuitenkin liian yleiselle tasolle. Tarpeita on tarkasteltava suhteessa siihen, mistä ne ovat peräisin ja mitkä tarpeet ovat tärkeitä (Karisto 1984, 10). Joskus hyvinvoinnin kannalta keskeisiä tarpeita on nimitetty perustarpeiksi. Hyvinvointi-käsitettä analysoitaessa on otettava huomioon yksilöiden subjektiivinen kokemus, esimerkiksi kokemus omista tarpeista tai resursseista. Siten voidaan saada oikea käsitys siitä, ovatko objektiiviset mittarit antaneet oikeansuuntaista tietoa. (Raunio 1983, 21.)

Tarve-käsitteen vastakohtaksi on syntynyt ns. resurssiajattelu (Johansson 1970, 24–25³⁸). Sen mukaisesti yksilö voi hallita elämäänsä, kun hänellä on valtaa tiettyihin resursseihin, esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin, rahaan jne. (Johansson 1970, 25³⁹). Resurssiajatus ei vielä riitä ratkaisemaan hyvinvointi-käsitteen ongelmaa. Olemassa olevia resursseja on myös käytettävä hyvinvointia edistävasti. Resurssi-käsite tuo kuitenkin esille sen, että mitkään hyvinvoinnin osa-alueet eivät ole toisistaan irrallisia. (Karisto 1984, 19, 21.) Hyvinvoinnin resurssipainotteista tutkimusta on kuitenkin kritisoitu siksi, että yksilön olemassa olevat resurssit, kuten varallisuus, eivät välttämättä riipu hänestä itsestään (Suominen; Vahtera & Uutela 1996, 87). Suomalaisessa yhteiskunnassa yksilöllä on kuitenkin useimmiten yksilöllinen määrä tuloja, katsottiinpa niiden määrän sitten riippuvan yksilöstä itsestään tai ei. Siten raha on joka tapauksessa resurssi, vaikka pienimuotoinenkin.

Tutkimuksen alussa oli otettava kantaa siihen, lähestynkö tutkimusongelmaani tarve- vai resurssi-perusteisesti. Pohdin aluksi, lähtisinkö siitä ajatuksesta, että työn merkityksen ollessa haastateltavalle mikä tahansa, se olisi hänelle myös joko puuttuva tarve tai resurssi, vai yhdistäisinkö nämä kaksi käsitettä toisiinsa. Niin tutkimukseni alku- kuin loppuvaiheessakin olen pitäytynyt jälkimmäiseen ajatukseen. Lähdin siitä ajatuksesta, että teoreettisena viitekehystenä olevan hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan on hyvä olla mahdollisemman kattava. Tarvitsen niin tarve-, resurssi- kuin osallisuuskäsitteenkin. Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoriassa ei ole osallisuuden käsitettä, joten olen lainannut sen Pauli Niemelältä. Hyvinvoinnin osatekijöiden tarve- ja resurssi-käsitteiden välittävä taso on osallisuuden käsite (Niemelä 2006, 77). Kaikki nämä osatekijät ovat tärkeitä, jotta ymmärretään ja hahmotetaan yksittäisen ihmisen hyvinvointia.

³⁷ ks. myös esim. Karisto 1984, 10.

³⁸ ks. myös esim. Karisto 1984, 18–22; Titmuss 1958, 39–44.

³⁹ ks. esim. Riihinen 1987, 12.

Erik Allardt (1976, 18) on problematisoinut hyvinvoinnin-käsitettä miettien Olavi Riihisen (1987, 17) tapaan sitä, olisiko käytettävä subjektiivista vai objektiivista mittaria. Allardt (1976, 18) on myös laajentanut hyvinvointitematiikkaa koskemaan muutakin kuin vain aineellista hyvää elämänlaatu-termin kautta. En kuitenkaan käytä tutkimuksessani elämänlaadun käsitettä. Sen sijaan Allardtin (1976, 20) tarve- ja resurssi-käsitteet ja Niemelän (2006, 77) osallisuuden käsite⁴⁰ sekä hyvinvointiin liittyvä päämäärätietoisuus koskevat tutkimukseni sisältöä. Kehitysvammaisten haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tekemän työn merkityssisältö on usein hyvin päämäärätietoista, esimerkiksi työsuusrahan säästäminen jotakin isompaa tai pienempää ostosta varten tai ystävien saaminen työ- ja toimintakeskuksesta⁴¹. Nämä molemmat esimerkit edistävät myös kehitysvammaisten resursseja kuten rahan saantia⁴² ja ystävyysuhteita⁴³. Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa perustuu pohjoismaisessa haastattelututkimuksessa käytettyihin arvoluokkiin, jotka ovat: elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen. Näihin arvoluokkiin sisältyy suuri määrä erilaisia osatekijöitä. Valitsin haastattelukysymyksiini elintason osalta vain tulot ja terveyden, yhteisyysuhteiden osalta ystävyysuhteet ja itsensä toteuttamisen osalta arvonannon ja korvaamattomuuden kokemuksen sekä tekemisen mahdollistumisen työhön sovellettuna⁴⁴. Näiden edellä mainittujen kohtien kautta oli mahdollista tarkastella tutkimuksen aiheen kannalta relevantteja asioita⁴⁵. Seuraavaksi tarkastelen vielä Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettiseen tarkastelutapaan sovellettuna Antti Kariston (1984, 18–22) ja Sten Johanssonin (1970, 24–25) välittämää Titmussin (1958, 39–44) luomaa resurssikäsitteen sisältöä ja sovelletusta oman tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä.

Olen valinnut tarve-käsitettä kuvaamaan Antti Kariston (1984, 14) näkökulman ja resurssi-käsitettä kuvaamaan Sten Johanssonin (1970, 25) käyttämän Titmussin (1958, 42) määritelmän. Mielestäni niiden kautta tulee esille näiden kahden käsitteen ominaissisältö.

Antti Kariston (1984, 14) määritelmästä erottuvat käsitteiksi kohde ja väline. Kun ajatellaan tutkimukseni työn merkityssisältöalueita elintasoa, yhteisyysuhteita ja itsensä toteuttamista ja muutoin aineistosta nousevia työn merkityssisältöteemoja, voidaan todeta niiden olevan samanaikaisesti myös haastateltavien tavoittelemia kohteita ja välineitä jonkin asian saavuttamiseksi. Kohde voi olla esimerkiksi jonkun asian ostaminen tai yksinäisyyden tunteen välttäminen, väline on silloin raha, jota työstä saa, tai ihmissuhteet, joita työyhteisöstä saa.

⁴⁰Käytän tutkimuksessani Niemelän (2006, 77) osallisuuden käsitettä vain pelkkänä käsitteenä, enkä sen alalottuvuuksia teorian luonteisesti.

⁴¹Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkityssisällön päämäärätietoisuus voi olla myös yksinäisyyden tunteen poistamista tai samat ystävät vapaa-ajallakin jolloin tulee ”aika menee nopeammin” -tunne, tai päämääränä on saada arvostusta toisilta.

⁴²Raha mahdollistaa resurssina ruuan, ja juoman ostamisen tai ns. ylimääräiseen kulutukseen käyttämisen.

⁴³Ystävyysuhteet mahdollistavat resurssina esimerkiksi läheisyyden kokemuksen saamisen.

⁴⁴Allardtin hyvinvointiteoreettisessa tarkastelussa ”tekeminen” liitetään harrastuksiin ja vapaa-aikaan (Allardt 1976, 47).

⁴⁵Tutkimukseni tarkoitus ei ole esimerkiksi kuvata asumistasoa, työllisyyttä eikä koulutusta tai paikallis- tai perheyhteisyyttä eikä poliittisia resursseja. Nämä edelliset kuuluivat osatekijöinä Allardtin (1976, 50) eri arvoluokkiin.

Kuvaan seuraavassa taulukossa vielä Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssikäsitteiden yhdistymisen samaksi hyvinvointiteoreettiseksi tarkasteluksi.

Taulukko 3. Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssiperusteisen hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan soveltaminen tutkimukseen.

VÄLINEELLINEN Resurssi	VÄLITÖN Tarpeen kohde	TARPEEN- TYYDYTYKSEN OSA-ALUEET	ALLARDTIN HYVINVOINTI- TEOREETTISET OSA-ALUEET
Raha	Ruoka, juoma, vaatteet, mahdollinen ylimääräinen kulutus	Fysiologinen	Elintaso
Ystävyyssuhteet	Läheisyys, rakkaus	Sosiaalinen	Yhteisyysuhteet
Arvonanto	Arvostuksen saaminen	Inhimillinen kasvu	Itsensä toteuttaminen

Teoreettisena viitekehyksenä olevan Erik Allardtin hyvinvointiteoreettisen näkökulman ulkopuolelle jäävät kuitenkin neljä seuraavaa kohtaa osallisuuden näkökulmasta katsottuna: 1.) työnohjaajien tärkeys sosiaalisten kontaktien antajana (sosiaalinen osallisuus) 2.) itsenäisyyden tunteen saavuttaminen, osallisuus itsenäisyyden tunteesta (henkinen osallisuus) 3.) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä ulkopuolisen arvostuksen haku, osallisuus työkeskeisestä yhteiskunnastamme (henkinen osallisuus). 4.) osallisuuden kokemus (vrt. Niemelän 2006, 77 osallisuuden kokemus). Näitä esittelen luvussa 4.6.

Resurssi-käsittekin kuvataan kontrolli- ja ohjauk-käsitteiden kautta (Johansson 1970, 25; Titmuss 1958, 42). Miten nämä edelliset termit sitten liittyvät tutkimuksen kehitysvammaisten haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöalueisiin? Kontrollointi näkyy ehkä parhaiten siinä, miten haastateltavat kontrolloivat omaa työosuusrahan käyttöään määrittellen, mihin he sitä käyttävät. Kontrolli ilmenee myös siinä, tuntevatko haastateltavat saavansa palkkaa kuten ei-vammaiset henkilöt⁴⁶. Ohjauksen käsite tulee tutkimuksessa esille siten, että haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa työskentelylle antamat merkitykset ohjaavat heitä tuntemaan osallisuutta työn tekemisen kautta⁴⁷.

Päätyessäni Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssipainotteisen hyvinvointiteoreettisen kehikon ottamiseen teoreettiseksi viitekehykseksi olen ollut tietoinen arvostelusta, joka on kohdistunut Allardtin (1976, 38–51) teorian tiettyihin puutteisiin. Myös Erik Allardt itse on kritisoinut omaa hyvinvointiteoreettista ajattelutapaansa hyvinvoinnin itsensä toteuttamisen ulottuvuuden osalta. Itsensä toteuttamisen lisäksi olisi hyvä puhua myös tarpeena ja resurssina esimerkiksi identiteetin muodostumisesta, siis käsitteestä omista kyvyistä. (Allardt 2000, 23.)

⁴⁶ Kontrollin käsite yhdistyy työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöalueista elintasoon.

⁴⁷ Ohjauksen käsite yhdistyy työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöalueista itsensä toteuttamisen alakäsitteeseen itsensä tärkeäksi kokemus (arvostuksen saaminen sekä sen hakeminen).

Olavi Riihinen (1984, 82) on kyseenalalaistanut Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssipainotteista hyvinvointiteoreettista tarkastelua ottamalla kantaa itsensä toteuttamisen ja kasvun pyrkimyksen alkuperään. Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelu on luettavissa humanistis-sosiologisen näkemyksen alle, ja sen mukaisesti tarpeet olisivat vaihtuvia ja itsensä toteuttamisen tarve ja samalla resurssi nousisi kulttuurista. On kuitenkin hankala osoittaa, mikä kulttuuri johtaa kasvun ja samalla itsensä toteuttamisen tarpeeseen ja mikä kulttuuri taas ei. Itse en ota kantaa tutkimuksessani siihen, nousevatko tarpeet ja resurssit suomalaisesta kulttuurista vai eivät⁴⁸.

Pauli Niemelä (2006, 188) on kritisoinut tarve- ja resurssipainotteista ajattelua siksi, että se unohtaa hänen mielestään osallisuuden käsitteen olemassaolon kokonaan. Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettiseen tarkastelutapaan sisältyy itsensä toteuttamisulottuvuuden yhtenä kohtana arvostuksen saaminen. Mielestäni se sivuaa myös Niemelän (2006, 188) osallisuuden käsitettä.

Arvostusta antava taho mahdollistaa osallisuuden sekä lähiyhteisöön että yhteiskuntaan laajemminkin. Kun siis saamme arvostusta joltakin taholta, olemme myös jollain tasolla osallisia suhteessa tähän arvostusta antavaan tahoon, joko konkreettisemmalla tai teoreettisemmalla tasolla riippuen arvostuksen antavasta tahosta ja sen läheisyyden luonteesta.

Jos kehitysvammaisen henkilö saa arvostusta omassa työ- ja toimintakeskusyhteisössään niin omilta työkavereiltaan kuin työnhajajiltakin ja ehkä myös ulkopuolisilta työ- ja toimintakeskukseen tuotteiden ostajilta, uskon että hän tuntee silloin suurta osallisuutta suhteessa työ- ja toimintakeskukseen ja yleensä suhteessa protestanttiseen työlähtöiseen elämäntapaamme. Näin hän tuntee työn tekemisen myötä olevansa tavallinen Suomen kansalainen.

Jos taas kehitysvammaiselle henkilölle ei anneta arvostusta esimerkiksi kotona tai työtoiminnassa, on osallisuuden tunne uhattuna suhteessa arvostusta antaviin tahoihin. Voisiko myös ajatella, että osallisuus on lähellä samaistumisen käsitettä? En silti kiistä, eikä tämänkin tutkimuksen tulosten kohdalla olisi sovellettavissa myös Niemelän (2006, 188) esittämä osallisuuden teema omassa alkuperäisessä merkityksessään, siitä esimerkkinä ovat kappaleessa 4.6. esille tulevat tutkimuksen yhteiset teemat, joista löytyy myös osallisuuden kokemus.

Olen luonut nyt hyvinvointiteoreettiselle tarkastelulle kasvot soveltaen sitä oman tutkimukseni tarpeisiin. Seuraavaksi ryhdyn vielä tarkastelemaan varsinaista hyvinvointiteoreettisen näkökulman valintaani yksityiskohtaisemmin.

---

⁴⁸ Ainoastaan elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla tuon esille yhteiskuntamme työkeskeisyyden, mutta tutkimukseni kannalta minulla ei ole mitään tarvetta lähteä miettimään muiden kulttuurien työorientaatiota.

Hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan valinta

Hyvinvointitutkimuksessa on usein keskitytty tutkimaan esimerkiksi sitä, kuinka hyvin tai huonosti ihmiset elävät ja onko heidän elämässään odotettavissa parempaa vai huonompaa (Kainulainen 1998, 25). Ruut Veenhoven (1994, 29–30⁴⁹) on julkaissut muiden tutkijoiden kanssa laajan selvityksen (2028 sivua) ihmisen tyytyväisyydestä omaan elämäänsä mitaten sitä seuraavien käsitteiden kautta:

- yleinen tyytyväisyys elämään,
- mielihyvätunne,
- tarpeiden täyttyminen ja
- edellisten yhdistelmät.

Hyvinvointiteoreettisen tutkimuksen sisältä löytyy myös tarpeisiin perustuvia eri henkilöiden luomia teorioita samankaltaisine osa-alueineen. Eniten esillä olevia niin suomalaisessa kuin ulkomaisessakin tutkimuksessa ovat olleet Abraham Maslowin (1987), Clayton P. Alderferin (1969), Douglas McGregorin (Rose 1975, 188⁵⁰), Doyal & Gough (1991, 56–69) tarveteoriat, ja suomalaisessa tutkimuksessa Reijo Wileniuksen (1972, 61–62) tarveteoria ja Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssiperusteinen hyvinvointiteoria.

Veenhovenin kattavan tutkimuksen mukaan hyvinvointitutkimuksen jakautuminen maailmanlaajuisesti⁵¹ eri vuosikymmenille on tapahtunut seuraavasti: 1970-luvulla hyvinvointitutkimus on ollut erityisen yleistä (279 kpl), niin myös 1960- (103 kpl) ja 1980-luvullakin (125 kpl) (Veenhoven 1994, 42). On kommentoitu, että viime vuosina suomalainen hyvinvointitutkimus on keskittynyt hyvinvointivaltiokeskusteluun ja köyhyteen sekä huono-osaisuuteen (Kainulainen 1998, 24–25⁵²). Siten tutkimukseni liittyy välillisesti myös pienessä mittakaavassa suomalaisen hyvinvointitutkimuksen ketjuun Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelun ollessa teoreettisena viitekehysenä.

Suomalaista hyvinvointiteoreettista keskustelua käyvää kirjallisuutta tutkiessani esiin nousivat tämän luvun alkupuolella mainitsemani pääsääntöisesti tarvepohjaiset teoriat (Maslow, Alderfer, McGregor, Wilenius) ja Allardtin tarve- ja resurssiperusteinen hyvinvointiteoria. Kansainvälinen tutkimus mainitsee useimmiten Maslowin ja Alderferin tarveteoriat.⁵³ Tämän luvun lopuksi esittelen lyhyesti kuusi yleisintä suomalaisessa tarvekeskustelussa esiintynyttä teoreettista mallia, joiden pohjalta lähdin tekemään valintaa tutkimukseni teoreettiseksi viitekehyykseksi (Karisto 1984, 47).

⁴⁹ ks. myös esim. Kainulainen 1998, 24.

⁵⁰ Rose (1975, 108) siteeraa Douglas McGregorin hyvinvointiteoreettista mallia.

⁵¹ Veenhovenin (1994, 37) tutkimus kattaa n. 80 % hyvinvointitutkimuksen englanninkielisistä väitöskirjoista.

⁵² esim. Heikkilä 1990; Ritakallio 1994; Kangas & Ritakallio 1996b, 11–67.

⁵³ Lisäksi suomalaisessa hyvinvointiteoreettisessa kirjallisuudessa on myös esillä Sten Johanssonin (1970, 24–25 tarpeiden sijasta käsitys enemmänkin resursseista Titmussin 1958 mukaan) ja Jan Drennowskin (1970) käsitykset tarpeista. Suomalaisen lisän tarveteoreettiseen hyvinvointikeskusteluun ovat antaneet esimerkiksi Jyrki Noponen (1971); Kari Salavuo (1981, 235–25); Antti Karisto (1981, 86–108); Kyösti Raunio (1983); Pauli Niemelä (1984, 15–24; 2006, 68); Antti Karisto (1984, 10–21); Pauli Juuti (1983, 70–76); Olavi Riihinen (1987, 7–19); Jari Aro (1988); Timo Tanninen (1990); Kauko Aronen (1994); Jussi Simpura (1996, 10–27); Sakari Suominen; Jussi Vahtera & Antti Uutela (1996, 86–99); Kaj Ilmonen (1985).

Kansainvälisellä keskusteluareenalla hyvinvointiteoreettista tarpeisiin perustuvaa keskustelua ovat käyneet myös esimerkiksi T.H. Marshall (1976, 51–63); Jack McKillip (1987, 7–31); Siri Naess (1987); Garret Thomson (1987); Len Doyal & Ian Gough (1991); Bruce Headey & Alexander Wearing (1991); Norbert Schwarz & Fritz Strack (1991, 27–47); Martin Hewitt (1992); Paul Wetherley (1996, 45–65); Richard Hugman (1998, 30–53).

Taulukko 4. Tarveteoreettisten mallien esittely teoreettiseksi viitekehyyksi.

Maslow	Alderfer	McGregor	Wilenius	Doyal&Gough	Allardt
fysiologiset tarpeet	olemassaolon tarpeet	fysiologiset tarpeet	aineelliset tarpeet	terveys	<i>elintaso-tarpeet (having)</i>
turvallisuuden tarpeet					
rakkauten tarpeet	liittynän tarpeet	sosiaaliset tarpeet	sosiaaliset tarpeet		<i>yhteisyyden tarpeet (loving)</i>
arvostuksen tarpeet					
itsensä toteuttamisen tarpeet	kasvun tarpeet	itsensä toteuttamisen tarpeet	henkiset tarpeet	autonomia	<i>itsensä toteuttamisen tarpeet (being)</i>

(Karisto 1984, 47)

Aloitin tarveteoreettisten mallien käsittelyn Maslowin tarkastelusta. Perinteisesti on ajateltu, että Maslowin tarvehierarkiassa on edettävä askel askeleelta (Karisto 1984, 11). Maslow (1987, 27–28) itse kuitenkin kommentoi kirjassaan ymmärtävänsä, että ihmisen perustarpeet voivat olla saman aikaisesti joiltakin osin tyydytetyjä ja joiltakin osin tyydyttämättömiä. Siten koko alemman tarpeen ei tarvitse olla kokonaisuudessaan tyydytetty, ennen kuin voi siirtyä seuraavalle askelmalle (Maslow 1987, 27–28). Maslowin (1987) teoria on siis tarpeesta lähtevä, mutta tarvitsen lisäksi resurssinäkökulman, ja siksi en ole voinut valita pelkästään sitä teoreettiseksi viitekehyyksi.

Clayton P. Alderferin tarveteoria perustuu kolmeen ydintarpeeseen: olemassaolon, liittynän ja kasvun tarpeisiin. Alderfer näkee olemassaolon tarpeeseen liittyvän hyvin läheisesti yksilön yhteydenpidon hänelle merkittävien ihmisten kanssa sekä sopivien tilaisuuksien hakemisen hänen ainutlaatuisen persoonansa kehittämiseksi ja kasvuksi (Alderfer 1969, 145–146). Alderferin (1969, 145–146) teoria on tarveteoreettinen.

Rosen (1975, 188) välittämänä Douglas McGregorin tarpeiden kolmijako painottaa itsensä toteuttamisen tarvetta, vaikka McGregorin mukaan yhteiskunta jättääkin sen useimmiten huomiotta (Rose 1975, 188). Reijo Wileniuksen (1972, 60–61) tarkastelutapa on myös tarvelähtöinen.

Erik Allardtin (1976, 50–51⁵⁴) tarkastelutapa pitää sisällään sekä tarve- että resurssiperusteista hyvinvointinäkemystä. Resurssiperusteisuus näkyy eniten elintaso-osa-alueen kohdalla, koska siihen sisältyvä tulot-kohta edustaa rahallista mahdollisuutta tai mahdottomuutta hankkia jotain itselleen (Karisto 1984, 14). Allardtin (1976, 50–51) teoriamalli hyvinvoinnin osatekijöistä jakautuu kolmeen suureen osa-alueeseen: elintasaan, yhteisyyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen. Näiden osa-alueiden alle on eritelty yhteensä kaksitoista pienempää osatekijää, joista elintason kohdalla on esimerkiksi siis käsite tulot.

Katsoin, että näistä yleisimmistä esitellyistä tarve- ja resurssiperusteisista tarkasteluista Allardtin (1976, 38–51) tarve- ja resurssiperusteinen malli sisältää tarkimmin niitä aihealueita, jotka todennäköisesti liittyisivät työn merkityksiin myös kehitysvammaisen haastateltavan kohdalla. Allardtin (1976, 38–51) teoria ei korosta jotain tiettyä osa-aluetta tai etene portaittain. Mallina se ottaa huomioon hyvinvoinnin muotoutuvan tarpeista kuin myös toisaalta resurssistaikin. Pauli Niemelä (1984, 20) on esittänyt kritiikkiä Allardtin tarve- ja resurssinäkökulmaista tarkastelua kohtaan tuoden esille sen eri osa-alueiden kilpailevan keskenään. Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan heikko kohta on myös se, ettei se sisällä osallisuuden käsitettä, joka on välittävä tekijä tarve- ja resurssikäsitteiden välillä. Olenkin lainannut osallisuuden käsitteen Pauli Niemelältä (2006, 77).

Seuraavassa luvussa kolme kerron, mitä tutkimuksen suorittaminen on pitänyt käytännössä sisällään. Otan siis kantaa tutkimusaineistoon liittyviin näkökulmiin, tutkimusaineiston analysointiin ja tulosten yleistettävyyteen.

---

⁵⁴ Ks. myös esim. Kainulainen 1998, 32.

3 TUTKIMUSOTE SEKÄ AINEISTON HANKINTA JA ANALYSOINTI

3.1 TUTKIMUSMETODOLOGINEN OTE

Ryhdyttäessä tutkimaan ihmisen tuntemuksia ja mielipiteitä, voidaan valita niin kvantitatiivinen kuin kvalitatiivinenkin tutkimusote. Voidaan myös käyttää näiden kahden tutkimusotteen yhdistelmää aiheen määrällisyydestä ja laadullisuudesta (Cohen; Manion & Morrison 2000, 112; Patton 1990, 10). Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen eroavaisuudet pelkistyvät usein toteamukseen, että kvantitatiivinen tutkimusote antaa paljon ja määrällistä tietoa ja kvalitatiivinen taas esiin haastateltavilta saatua tietoa syvemmillä antaen informaatiota enemmän tapauskohtaisesti

1950-luvun sosiologisissa metodioppaissa kvalitatiivinen tutkimus esitettiin usein esitutkimuksena (Mäkelä 1990, 42). Yhdeksänkymmentäluvun alkupuolella ovat esimerkiksi Brannen (1992, 3–37⁵⁵) ja Bryman (1992, 57–78) puhuneet kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen yhdistämisen mahdollisuudesta. Tutkimusongelma määrittää, mitä menetelmää tai menetelmiä käytetään, sillä samassa tutkimuksessa voi olla myös toisistaan eroavia ongelmia (Hirsjärvi & Hurme 2000, 27).

Tämä tutkimus on ensisijaisesti laadullinen, mutta siinä on käytetty analysoinnissa apuvälineenä sisällön analyysiä, joka on myös osittain määrällinen. Liitteessä 1 esitetään taulukonomaisesti koottuna kirjallisuudessa olevia perusteluja laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimusotteen valinnalleni suhteessa tutkimukseeni. Liitteen 1 avulla näytetään toteen se, miten olen menestynyt kvalitatiivisen tutkimusotteen käytössä joissakin sen osa-alueissa tässä tutkimuksessa.

On todettu, että kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen käyttö sisäkkäin on mahdollista ja että kvalitatiivinen tieto on myös mahdollista kvantifioida (Hirsjärvi 2000, 31). Tutkimukseni kannalta koen, että yhdistäessäni kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen hukkaan mahdollisimman vähän haastattelujen aikana saatua oleellista informaatiota, ja siten kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimustyyppi tutkimuksessani tukevat toinen toistaan. Kvalitatiivista ja kvantitatiivista analysointia voi myös käyttää samassa tutkimuksessa samaa tutkimusaineistoa analysoitaessa (Alasuutari 1999, 32⁵⁶).

Koska haastateltavat olivat kehitysvammaisia, jouduin miettimään, millä tavoin lähdän aiheeseen liittyvää aineistoa keräämään. En voinut antaa haastatteluaiheeksi yleistä otsaketta kuten, mitä työ sinulle merkitsee, koska heidän ymmärryksensä ja puheen tuottamisen taitonsa ovat mahdollisesti puutteellisia.

⁵⁵ ks. myös esim. Hirsjärvi & Hurme 2000, 26–33.

⁵⁶ Alasuutari 1999, 32; ks. esim. myös Grönfors 1982, 14.

En myöskään voisi todennäköisesti saada heiltä kirjallista esseetyyppistä vastausta saman ongelman vuoksi. Tällöin jäljelle jäi oikeastaan vain haastattelu, jolloin lomake täytettäisiin yhdessä tai suora haastattelu laatimieni kysymysten pohjalta. Päädyin jälkimmäiseen vaihtoehtoon, koska katsoin, että sillä ohjailen haastateltavieni vastauksia kaikkein vähiten. Kun sitten aloin miettiä, millaisia kysymyksiä ja aihealueita valitsisin, huomasin, että kysymykseni pohjautuivat kerta toisensa jälkeen olemassa oleviin tarveluokituksiin ja sitä myötä hyvinvointiteoreettiseen keskusteluun.

Tutkimukseni aihe Työn merkitys kehitysvammaiselle edustaa haastateltavien omien ajatusten ja mielipiteiden julkituomista tapauskohtaisesti, ja siten on perusteltua painottua kvalitatiiviseen tutkimukseen. Tässä tutkimuksessa kvantitatiivista otetta edustaa sisällön erittely. Kehitysvammaisten haastateltavien puheen tuoton lyhyt dialoginomaisuus tulee näin arvioitua sana sanalta ja lause lauseelta mahdollisimman tarkasti ennen varsinaisten pitemmälle menevien analyysien aloittamista.

Tutkimuksen aihe sanelee usein tutkimusotteen, tutkijan omien mieltymysten lisäksi. On kuitenkin vielä eräs tekijä, joka saattaa vaikuttaa tutkimusotteen valintaan, ja se on tutkimuskohteen oma ymmärryskyky⁵⁷. Kaksi tärkeää perustetta kvalitatiivisen tutkimusotteen valinnalle on tässä tutkimuksessa juuri aiheeseen syvemmälle pääsy ja erityisesti tutkimuskohde kehitysvammaiset, joiden kannalta haastatteluun perustuva tutkimuskäytäntö on sopivin haastateltavien puutteellisen kirjoitus- ja lukutaidon sekä ymmärryskyvyn vuoksi. On myös todettu, että pelkkään haastattelututkimukseen on tyydyttävä silloin, kun muut kvalitatiivisen aineistonkeruun menetelmät osoittautuvat haastateltavista johtuen vaikeiksi tai jopa mahdottomiksi (Grönfors 1982, 106).

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa lähestymistapoina voivat olla etnografia, fenomenologia, etografia, etnometodologia, hermeneuttinen metodi, analyttinen sosiologia, elämäkertametsodi, historiallinen metodi, tapaustutkimus ja grounded-teoria⁵⁸. Kvalitatiivisen tutkimusotteen ohella täsmällisempi tutkimukseni lähestymistapa on fenomenologia. Fenomenologisuuden esille tuojina ovat esiintyneet Edmund Husserl ja Alfred Schutz (Bogdan & Biklen 1998, 23). Tutkimuksessani tulee yhtäältä esille Edmund Husserlin ajatus siitä, että tutkitaan ilmiön olemusta (ks. Ukkola 1983, 68), jota tutkimuksessani edustavat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn eri merkityssisällöt. Toisaalta tutkimuksessani esiintyy myös Alfred Schutzin esittämä ajatus siitä, että ihmisen tietoisuuden selittäminen tapahtuu elämismaailman muodostamisesta käsin (Schutz 1978, 121). Elämismaailmaa tutkimuksessani edustavat kehitysvammaiset haastateltavat ja työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ on tekemisen ympäristönä.

Teoreettinen fenomenologinen lähestymistapa sisältää aina tietyn näkökulman, josta käsin tarkastellaan ilmiötä. Samalla myös koetellaan tätä teoreettista näkökulmaa ja sitä, vastaako se todellisuutta. Fenomenologian sanotaan sisältävän kaksi lähestymistapaa: teoreettisen ja deskriptiivisen (Perttula 1996, 101). Oma tutkimukseni edustaa teoreettista fenomenologista tutkimusasennetta ja Erik Allardtin (1976 38–51) tutkimuksellisenä apukeinona oleva hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa on valittu teoreettinen näkökulma, josta käsin tarkastelen tutkimusongelmaani.

⁵⁷ Ymmärryskyvykkyydellä tarkoitan tässä tutkimuksessa haastateltavan kykyä tai ei-kykyä kirjoittaa, lukea ja ymmärtää lukemaan-

⁵⁸ ks. myös esim. Leininger 1985; Boyd 1990, 181–208; Wilkie 1987, 97–100; ks. myös esim. Nores 1992, 103

Fenomenologian perusta muodostuu ilmiöiden tutkimisesta niiden merkityksestä käsin antaen aina arvoa tutkittavalle ilmiölle (Turunen 1995, 113). Fenomenologiaa kiinnostavat ihmisten kokemukset heidän omasta maailmastaan⁵⁹ eli siitä, mistä he pitävät (Tesch 1992, 68). Asiat pyritään kuvaamaan sellaisina kuin haastateltavat ne esittävät (Lepola 1992, 12). Tuon esille haastateltavien mielipiteet työn merkityksestä alkuperäisajatuksen mukaisina. Fenomenologia sopii myös menettelmänä sellaisten aiheiden tutkimiseen, joista on vähän tai ei ollenkaan tutkimustietoa (Juden-Tupakka 2007, 63). Oma aiheeni Työn merkitys kehitysvammaiselle⁶⁰ edustaa juuri aihetta, jota on tutkittu hyvin vähän.

Tässä tutkimuksessa esittelen ja analysoin kehitysvammaisten haastateltavien ajatusmaailmaa koskien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitystä heille ja pyrin mahdollisimman omana itsenään paljastuvaan totuuteen (Lehtovaara 1994, 4). On kuitenkin muistettava, että haastateltavien vastaukset itsessään eivät koskaan rakennu pelkästään heidän omista sen hetkisistä ajatuksistaan, vaan mukana on aina myös lukuisa joukko heidän entisiä kokemuksiaan, joiden kautta haastateltavat vastaavat esitettyihin kysymyksiin (Ahonen 1994, 121).

Fenomenologista tutkimusperinnettä voidaan kuvata myös seuraavan teesin kautta: ”Tutkimuksen on lähestyttävä ongelmia niiden luonnetta vastaavasti kadottamatta tai uhraamatta mitään olennaista. Voidaan perustellusti sanoa, että empiirisen ihmistieteellisen tutkimuksen perusongelma on siinä, että on otettava huomioon, että sekä tutkijana että tutkittavana on ihminen.” Lisäksi kvalitatiivinen tutkimus fenomenologiselta kannaltaan ottaa huomioon, että tutkittavaa yksilöä ilmiöineen ei irroteta niin herkästi omasta kontekstistaan, kuten ns. kvantitatiivinen tutkimus tavallaan useimmiten tekee neutraloidessaan ainutkertaisen yksilön (Lehtovaara 1994, 11; 21). Siten tutkitavan asian tai ilmiön tulisi päästä näyttäytymään sellaisenaan ilman, että sen alkuperäisajatusta muutetaan liialla teoretisoinnilla (Varto 1996, 86).

Kun tutkitaan kehitysvammaisen haastateltavan työlle antamaa merkitystä työ- ja toimintakeskuksen perspektiivistä, on sekä haastattelujen aikana että analyysivaiheessa huomioitava tutkimuskohteen mahdolliset rajoitukset. Ei ole kuitenkaan tarpeen jäädä liiaksi kiinni haastatteluissa vammaisuuden käsitteeseen, sillä kun tutkitaan ja haastatellaan kehitysvammaista henkilöä, oleellisempaa on hänen puheensa sisältö kuin hänen vammaisuutensa. On ollut tietenkin paikallaan ottaa huomioon haastateltavan kehitysvammaisen kyky esimerkiksi lukea, kirjoittaa ja ymmärtää, mutta erityisesti mahdollisen ymmärtämättömyyden takia en ole kuitenkaan jättänyt kysymättä jotain asiaa, vaan olen pyrkinyt sopeuttamaan sanamuodon kehitysvammaiselle tutumpaan muotoon. Huomioitavaa myös on, että tässä tutkimuksessa tulevat vastaukset ovat aina otteita haastateltavien sen hetkisistä mielipiteistä ja tuntemuksista, niin kuin kenen tahansa ei-vammaisen haastateltavan kohdalla olisi vastaavassa haastattelutilanteessa.

⁵⁹ Soila Juden-Tupakka (2007, 63) käyttää elämismaailma-käsitettä, jonka sisällä olevan tiedon kautta muodostuu myös käsityksemme olemassaolevasta elämismaailmasta. Vrt. tutkimuksessani kehitysvammaisten elämismaailma muodostuu työ- ja toimintakeskuksessa työskentelystä, ja sen sisällä oleva tieto taas koostuu kehitysvammaisten työn merkityksen käsityksistä, mitkä taas muotoutuvat työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn kautta.

⁶⁰ Tutkin siis kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä, enkä esimerkiksi kehitysvammaisten tuettua työtä, jota jo tutkittu enemmän.

Tämä tutkimus lähtee ensin liikkeelle käsitteestä työ, ja sen jälkeen tulee vasta käsite työtoiminta työ- ja toimintakeskustyypisessä nähtynä. Tarkastelukulma on siten kuin minkä tahansa työn tutkimuksessa, vaikka työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ työmuotona ei olekaan varsinaista palkkatyötä. Täten fenomenologinen lähestymistapa tässä tutkimuksessa tarkoittaa tietyn ilmiön merkitysrakenteen tutkimista, eli tässä tapauksessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitystä kahdelletoista suomalaiselle työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kehitysvammaiselle. Ilmiön paljastaminen tapahtuu pysyen tutkittavana olevan asian ominaislaadussa kuitenkin tutkittavan ilmiön käsitteellistyyssä, sillä käsitteen kehittyessä tutkittavana oleva todellisuus myös jäsentyy yhä enemmän (Turunen 1995, 115; 125).

Tutkimuksessa on sovellettu tätä periaatetta pitämällä haastateltavien haastattelut alkuperäisinä tai muuttamalla ne kirjakielelle. Jälkimmäisessä tapauksessa on kirjakieleen muuttamisesta huolimatta säilytetty haastattelujen sisältö mahdollisimman autenttisenä.

Fenomenologinen lähestymistapa ei kuitenkaan koskaan tarkoita pelkästään sitä, että ilmiö otettaisiin sellaisenaan ja sitten tutkija loisi vain kuvaavat käsitteet ja nimeäisi ne. Fenomenologiaan kuuluu myös, että selvitetään niitä vallitsevia ehtoja, joissa kyseessä oleva ilmiö esiintyy tai joista se on syntynyt (Turunen 1995, 158). On selvittävää, mistä käsitteistä ilmiö syntyy ja toisaalta mitkä ovat ne ehdot, jotka sanelevat käsitteiden muodostumisen. Tässä tutkimuksessa on otettava kantaa siihen mistä elementeistä työn merkitys työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle rakentuu ja painottuuko jokin työn sisällöllinen elementti toista enemmän. On myös selvittävää, mikä osuus yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävällä työllä on kehitysvammaisen haastateltavan elämässä. Fenomenologisesti tämä tutkimus esittelee haastateltavien kokemuksia työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä samalla kun tutkija on mahdollisimman objektiivinen ja neutraali välikäsi haastateltavien ja lukijan välissä.

Fenomenologiaan kuuluvan käsitteellistämisen kautta myös tutkittavana olevien yksilöiden maailma näyttäytyy jäsentyneempänä (Turunen 1995, 162). Oleellista fenomenologisen lähestymistavan kannalta onkin, että tutkittavien ajatukset kyseessä olevasta ilmiöstä olisivat tietenkin tärkein osa ja käsitteet toisivat tutkittavaa asiaa ymmärrettäväksi. Tämä ei kuitenkaan tapahtuisi hermeneutiikan tavoin jääden kiinni pelkkiin kohteen antamiin käsitteisiin vaan edeten siitä vielä eteenpäin soveltaen (Turunen 1995, 164). Siten fenomenologista lähestymistapaa noudattaen on vielä nähtävä sekä aineistosta nousevia että siitä eteenpäin luotujen käsitteiden välisiä yhteyksiä, koska jos aineiston käsitteillä ei ole yhteyksiä, niillä ei ole myöskään käyttöä. Tässä tutkimuksessa fenomenologisen käsitteellistämisen kautta luodaan yhteyksiä valittuun teoreettiseen viitekehkeyksenä olevaan Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettiseen näkemykseen ja teoriaan. Samalla myös testataan valitun teoreettisen kehyksen sopivuutta tutkittavaan ilmiöön. Näin hypoteesimuodossa olevat Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen näkemyksen mukaiset sisältöluokat antavat oletusarvon tulevista havaintoyksiköistä (vrt. esim. Pietilä 1969, 74). Tavoitteena on siis ymmärtää kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitysisältöjä hyvinvointiteoreettiselta kannalta.

3.2 AINEISTO JA SEN KERUU

3.2.1 Muuttujien ja mittareiden laadinta

Tutkimukseni empiirinen aineisto perustuu yksilö- ja ryhmähaastatteluihin. Molempiin haastattelutapoihin oli omat haastattelulomakkeensa. Ne koostuivat teoreettisena viitekehyksenä olevan Erik Allardtin hyvinvointiteoreettisten osa-alueiden (elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen) sekä vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa käymiseen käytettävän ajan hahmottumisesta haastateltavan kohdalla.⁶¹ Lisäksi yksilöhaastattelujen alussa kysyin haastateltaviltani tavallisimpia taustatietoja (ikä, siviilisääty, miten asuu, pohjakoulutus) jotka myös tarkistin työ- ja toimintakeskuksen henkilökunnan avustuksella. Samoin myös ennen yksilöhaastattelun aloittamista kerroin vielä, kuka olen⁶² ja miksi teen haastatteluja sekä mikä kiinnostuksen kohteeni on tutkimuksellisesti.⁶³ Kertasin myös haastateltavan kanssa, monestako tunnista vuorokausi koostuu⁶⁴. Kysyin myös, mihin kaikkeen haastateltavan mielestä voi vuorokaudessa olevia tunteja käyttää. Haastateltavat osasivat pääsääntöisesti luetella lähes kaikki tavallisimmat asiat (nukkumisen, ruokailun ja ystävien tapaamisen), joita tehdään vuorokauden aikana.

Yhdistin myöhemmin nämä kaksi lomaketta toisiinsa niiden tiivistämiseksi kootessani tutkimukseen tulevaa liitemateriaalia (liite 2). Seuraavaksi käsittelem tarkemmin haastattelussa käytettyjen osa-alueiden ja niissä olevien kysymyksien merkityksiä sekä perusteita.

Vapaa-aika ja harrastukset -osa-alueen (liitteet 2/3 ja 2/4) avulla selvitin, mitä haastateltavat tekevät vapaa-aikanaan, mitä haastateltavat mainitsevat harrastuksikseen ja eroavatko vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset jotenkin toisistaan? Selvitin myös paikat, missä haastateltavat harrastivat ja viettivät vapaa-aikaansa. Näin sain käsityksen siitä ovatko vapaa-ajan tekemiset tai harrastukset luonteeltaan yksin vai yhdessä tehtäviä ja ovatko niihin liittyvät sosiaaliset kontaktit työ- ja toimintakeskukseseen liittyvistä henkilöistä koostuvia. Vastaisiko yksin vapaa-aikaansa viettävä yhteisyysuhteet-osa-alueen kohdalla pitävänsä työ- ja toimintakeskuksessa oloa tärkeänä siellä olevien sosiaalisten kontaktien vuoksi? Yhtä lailla myös vapaa-aika ja harrastukset- ja itsensä toteuttaminen -osa-alueiden yhdessä tarkastelulla (ks. empirialuvut 4.3.1, 4.4.1 ja 4.5.1) oli mahdollista saada selville haastateltavan halukkuus yleiseen toimeliaisuuteen.

⁶¹ Yksilö- ja ryhmähaastattelussa käytetyt osa-alueet: arkipäiviin liittyvää ajankäyttöä kartoittavat osa-alueet (vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ) ja työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöalueet Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan mukaan elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen. Lisäksi ”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntilanne: Seurantatutkimus 1962–1999” (Painamattomat/Ruoppila) -lomakkeista olen ottanut (Elinolokysely, Sosiaalinen osa ja Subjektiiivinen hyvinvointi) kuusi kysymystä, joita olen mukailut (yksi itse laadittu) selvittämään haastateltavien omakohtaisinta näkemystä, esimerkiksi miksi hän kokee olevansa onnellinen. Näissä kysymyksissä ei esiintynyt ollenkaan sanaa työtoiminta.

⁶² Esittelin itseni, vaikka olinkin käynyt tutustumassa asianomaiseen työ- ja toimintakeskukseseen ja samalla myös tuleviin haastatteluviini kahtena päivänä ja kertonut jo silloin, mitä tulen tekemään ja miksi.

⁶³ Haastateltaville kerrotut tutkimukselliset kiinnostuksen kohteet: ”Mitä työ- ja toimintakeskuksessa työskentely merkitsee haastateltaville ja miten he käyttävät aikaansa arkipäivään liittyen yhden vuorokauden aikana?”

⁶⁴ Haastateltavat eivät pääsääntöisesti osanneet heti täsmällisesti sanoa, montako tuntia vuorokaudessa on.

Arkipäiviin liittyvän ajankäytön osa-alueisiin sisältyi myös kysymys ajallisesta kestosta. Tällainen kysymys oli esimerkiksi ”Montako tuntia sinulla on vapaa-aikaa yhdessä päivässä?” Osa-alueessa perhe ja sosiaaliset suhteet ”Kuinka monta tuntia käytät päivässä edellisen kysymyksen henkilön tai henkilöiden tapaamiseen tai puhumiseen hänen tai heidän kanssaan puhelimesta tai jollain muulla tavoin hoituvaa yhteydenpitoon?” ”Onko aikamäärä sopiva näiden edellisissä kysymyksissä olevien henkilön tai henkilöiden esimerkiksi tapaamiseen tai hänen tai heidän kanssa puhumiseen puhelimesta? Pitäisikö tunteja tai aikaa olla käytettävissä enemmän? Miksi?” Lisäksi työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ -osa-alueessa oli kysymyksiä ”Montako tuntia olet yhtenä päivänä täällä työtoiminnassa?” ”Entä onko tämänhetkinen tuntimäärä riittävä päivää kohti olla työtoiminnassa, vai haluaisitko olla enemmän tai vähemmän? Miksi?”. Aikamääriin liittyvät haastattelukysymykset toivat esille arkipäiviin liittyvät elämän eri osa-alueisiin käytettävät pääsääntöiset ajat ja niihin tyytyväisyyden tai tyytymättömyyden.

Perhe ja sosiaaliset suhteet -osa-alueen (liite 2/5) kysymysten ”Nimeä henkilö tai henkilöt, jonka tai joiden kanssa olet eniten tekemisissä viikon aikana?” ja ”Ketä ihmistä tai keitä ihmisiä haluatte kaikkein eniten nähdä tai tavata? Kenelle ihmiselle tai keille ihmisille haluatte kaikkein eniten soitella? Miksi?” kautta oli selvitettävissä alustavasti se, onko mainittujen henkilöiden joukossa työ- ja toimintakeskukseen liittyviä henkilöitä vai ei. Lisäksi kysymys ”Tapaatteko toisianne tämän työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella?” toi informaatiota siitä, onko työ- ja toimintakeskukseen liittyvien henkilöiden tapaaminen pitkäkestoisempaa, jopa työajan ulkopuolelle ulottuvaa.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ -osa-alueen (liite 2/6) seuraavat kysymykset toivat esille haastateltavien alustavaa kokemusta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollisesta tärkeydestä heidän elämässään. Onko tämän hetkinen tuntimäärä riittävä päivää kohti olla työtoiminnassa, vai haluaisitko olla enemmän tai vähemmän? Miksi? Entä onko tämänhetkinen viikonpäivien määrä riittävä olla täällä työtoiminnassa vai haluaisitko olla enemmän tai vähemmän? Miksi? tai Onko täältä työtoiminnasta saatavat lomat sopivan pituisia? (Pitäisikö lomien olla lyhyempiä tai pitempiä?) ja Miksi olette tyytyväisiä tämänhetkiseen työaikaanne ja työpäivien lukumäärään?”

Ryhmähaastattelulomakkeeseen kuului myös arkipäiviin liittyvän ajankäytön osa-alueita yhdistävä kysymys: Kuvitellaan, että olisitte töissä täällä työtoiminnassa vaikka maanantaina, tiistaina ja keskiviikkona. Jos olisitte valintatilanteessa, jossa teidän pitäisi valita, mitä tekisitte kahtena muuna arkipäivänä (siis torstaina ja perjantaina), minkä näistä valitsisitte (järjestys määräytyy haastatteluissa käytetyn osa-alue järjestyksen mukaan):

- a) vapaa-ajan vietto tai harrastukset
- b) perheen tai ystävien kanssa oleminen
- c) työtoiminnassa oleminen.

Miksi?

Kysyin edellä mainitun kysymyksen ryhmähaastattelutilanteessa ja pääsääntöisesti haastateltavat kuvittelivat tyhjinä päivinä olevansa mieluiten perheen ja ystävien kanssa. Jätin kuitenkin kysytyn kysymyksen analyysistä pois, koska jäi epäselväksi, ymmärsivätkö haastateltavat sen oikein. Kahden arkipäivän kuvittelemisen ensin tyhjäksi ja sitten valiten jonkin vaihtoehdon seuraavista: a) vapaa-ajan vietto⁶⁵ b) perheen ja ystävien kanssa oleminen c) työtoiminnassa oleminen, saattoi antaa väärän vastauksen. Haastateltavat saattoivat ymmärtää kysytyn kysymyksen siten, että he eivät voisi valita enää työtoimintaa (= työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä) kuvittelemansa tyhjän päivän täytteeksi.

Yksilö- ja ryhmähaastattelulomakkeiden osiot, joilla tutkin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitystä Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen jaottelun kannalta ja työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällöllistä merkitystä, koostuivat elintasosta, yhteisyyssuhteista ja itsensä toteuttamisesta. Seuraavaksi lähden tarkemmin käsittelemään Allardtin (1976, 38–51) luomaa jaottelua ja siihen laadittujen kysymysten merkitystä ja perusteita.

Elintaso-osa-alueen (liitteet 2/7 ja 2/8) jaoin seuraavaan viiteen pienempään teema-alueeseen, jotka nousivat empiirisestä aineistosta⁶⁶:

- 1) Subjektiiivinen tuntemus työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mukavuudesta tai vastenmielisyydestä.
- 2) Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ terveyttä edistävänä tai haittaavana.
- 3) Raha-käsitteen ymmärrys.
- 4) Työosuusrahan merkityksellisyys tai merkityksettömyys.
- 5) Rahojen riittävyys.

Allardtin (1976, 50) elintaso-osa-alueen sisältämistä käsitteistä katsoin terveyden ja toimeentulon olevan niitä, joiden kautta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ saatettaisiin kokea merkitykselliseksi tai merkityksettömäksi.

Elintaso-osa-alueessa kartoitin myös haastateltavan yleistä rahan ymmärrystaitoa ennen kuin kysyin kysymyksiä työ- ja toimintakeskuksessa olevaan palkkapäivään ja saatavaan työosuusrahan liittyen. Yleisen rahan ymmärryskyvyn kysymykset toivat esille myös työ- ja toimintakeskuksesta saatuun työosuusrahan liittyviä asioita sekä antoivat lisätukea haastateltavan mahdolliselle elintasosuuntautuneisuusmalliin luottavuudelle. Lisäksi työosuusrahan merkityksellisyyttä tai merkityksettömyyttä ja rahojen riittävyyttä kartoittavat kysymykset toivat viimeistään ja täsmällisemmin esille haastateltavan suhtautumistavan työ- ja toimintakeskuksesta saatavaan työosuusrahan. Rahojen riittävyys -teema toi lisäksi esille myös mahdollisen itsenäisyyden tunteen kokemuksen rahan tai työosuusrahan kautta saatuna.

⁶⁵ Vapaa-ajalla tarkoitan sitä aikaa, kun haastateltava ei ole töissä työ- ja toimintakeskuksessa tai toimittamassa jotain tärkeää asiaa jossakin.

⁶⁶ Tutkijan hallussa on esimerkkimatriisi elintasosuuntautuneisuusmallista, samoin myös muut vastaavat matriisit.

Yhteisyyssuhteet-osa-alueen (liite 2/9) jaoin neljään seuraavaan pienempään teema-alueeseen, jotka muodostuivat haastattelujen jälkeen aineistosta:

- 1) Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn vaikutus ihmissuhteiden määrään.
- 2) Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn vaikutus ihmissuhteiden laatuun.
- 3) Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksellisyys tai merkityksettömyys sosiaalisten suhteitten luomisessa.
- 4) Yksinäisyysilmiö.

Kohdat yksi ja kaksi kysymyksineen toivat esille haastateltavien suhteet yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn yhteydessä saatuihin ystäviin. Erityisesti nämä kaksi pienempää teema-alueetta selvittivät työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kautta saatujen sosiaalisten suhteitten luonnetta.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksellisyys tai merkityksettömyys sosiaalisten suhteitten saamisessa -teema toi täsmällisemmin esille myös sen, keitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn yhteydessä mahdollisesti saadut ystävät olivat⁶⁷ ja koettiin ystävien saaminen työ- ja toimintakeskuksesta helpoksi vai vaikeaksi ja miksi? Miksi haastateltavat pitivät työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä tärkeinä?

Yksinäisyys ilmiö -teemaan liittyvä kysymys ”Koetko joskus olevasi yksinäinen? Jos koet, niin milloin?” toi esille tilanteen, jossa yksinäisyyden kokemus oli tapahtunut. Siten oli mahdollisuus saada myös vastaus siihen, liittikö haastateltava yksinäisyyden kokemuksensa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön vai ei.

Itsensä toteuttaminen -osa-alueen (liitteet 2/10, 2/11 ja 2/12) jaoin viiteen pienempään teema-alueeseen, jotka muodostuivat haastattelujen jälkeen aineistosta:

1. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kautta saatavat positiiviset tai negatiiviset tuntemukset
2. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn antaman tuen ilmentymä suhteessa aikaisemmassa koulutuksessa ja (tai) nyt opittuihin asioihin tai taitoihin.
3. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuki itsearvostukselle joko toisten antamana tai itse itsensä kohdistaen.
4. Henkilökohtainen päätäväältä suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön ja yleensä elämään.
5. Työ- ja toimintakeskuksen työtehtäviin ja työ- ja toimintakeskuksen osastoon tyytyväisyys tai tyytymättömyys.

Allardtin (1976, 46–50) luoman itsensä toteuttaminen -osa-alueen sisältämistä asioista katsoin aktiivisuuden osoittamisen, arvostuksen tunteen saamisen ja henkilökohtaisen päätävävallan käyttämisen mahdollisuuden tuovan esille mahdollisen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksen itsensä toteuttamisen kannalta.

---

⁶⁷ Työ- ja toimintakeskuksesta saatavat ystävät saattoivat olla joko työkavereita, työnohjaajia tai työnohjaajajarjoittelijoita.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavat mahdolliset positiiviset tai negatiiviset tuntemukset -teeman kysymykset toivat esille sananmukaisesti haastateltavan tuntemuksien luonteen ja sen, mihin tuntemukset kohdistuvat. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn antaman tuen ilmentymä suhteessa aikaisemmassa koulutuksessa ja (tai) nyt opittuihin asioihin tai taitoihin teeman kautta selvisi, kokeeko haastateltava työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksen omia taitoja tukevaksi ja (tai) uusia asioita opettavaksi. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuki itsearvostukselle joko toisten antamana tai itse itseensä kohdistuen -teema keskittyi arvostusilmiön hahmottamiseen joko haastateltavan suoran itsensä arvostamisen tai muilta saadun arvostuksen kautta. Tämän teeman kysymyksistä kaksi ei pitänyt sisällään työtoiminta-sanaa. Näin saatiin selville, liittyykö haastateltava mahdollisen arvostuskokemuksen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön, jos sitä ei sanana mainita kysymyksessä.

Henkilökohtainen päätäntävalta suhteessa työtoimintaan ja yleensä elämään -teema sisälsi kysymyksiä, joiden kautta selvisi haastateltavan yleinen kokemus omasta päätäntävallasta erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn yhteydessä. Haastateltavan yleistä päätäntävallaa kartoittava kysymys ”Saatko päättää kaikista itseäsi koskevista asioista? Jos et saa, niin miksi?” saattaisi tuoda esille myös työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä asioita joko myönteisessä ja (tai) kielteisessä sävyssä. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin ja työkeskuksen osastoon tyytyväisyys tai tyytymättömyys-teeman kysymykset ilmensivät kohdan yksi tavoin myös suoraan haastateltavan tuntemuksia suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön joko myönteisesti ja (tai) kielteisesti.

Arkipäivien ajankäyttöä (vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ) kartoittavien osa-alueiden ja Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan osa-alueiden (elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen) lisäksi oli osa-alue, jota nimitän oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautuneisuuteen luettavuudelle. Tämän osa-alueen kysymyksissä ei esiintynyt ollenkaan työtoiminta-sanaa⁶⁸, jolloin haastateltavien vastaukset toivat esille ehkä vieläkin omakohtaisempaa näkökulmaa.

Oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautuneisuuteen luettavuudelle jakautui kolmeen pienempään teema-alueeseen, jotka muodostuivat haastattelujen jälkeisen aineistosta⁶⁹:

1. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyminen oman elämän tärkeiksi koetuissa asioissa.
2. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyminen oman elämän onnellisuuden ja tyytyväisyyden kokemuksessa.
3. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyminen omaa elämää koskevissa toivotuissa muutoksissa.

⁶⁸ Käytin siis haastattelukysymyksissä työtoiminta-sanaa, koska se oli ilmeisesti tutumpi haastateltaville itselleen, tai ainakin he itse käyttivät sitä ilmaisu.

⁶⁹ Tutkijan hallussa on tähän liittyvä esimerkkimatriisi elintasosuuntautuneisuusmalliin luettavista haastateltavista, tutkimuksen ulkopuolisissa liitteissä.

Näillä sivuilla esitetyt yksilö- ja ryhmähaastatteluista muodostetut haastattelulomakkeen kysymykset (liite 2/1–2/14) perusteluineen ja osa-alueet pienempine teemoineen ovat tuoneet esille haastateltavien senhetkiset tuntemukset. Siten osa-alueet ja pienemmät teemat kysymyksineen ovat tuoneet ymmärrettävämmäksi tutkittavaa asiaa eli sitä, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsee kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle.

3.2.2 Kehitysvammaisen haastateltavana

Maailmalla ja Suomessa on ollut ajanjaksoja, jolloin kehitysvammaututkimus on suoritettu haastatteleamalla kehitysvamma-alan ammattilaisia ja kehitysvammaisten läheisiä. 1990-luvulta lähtien kehitysvammaiset on koettu jo enemmän omien asioidensa asiantuntijoiksi. Niinpä myös sosiaali-tieteellisessä tutkimuksessa on alettu painottamaan kvalitatiivista, pienten aineistojen tutkimustapa. Näin on tullut tärkeäksi kysyä kehitysvammaisilta itseltään tutkimukseen liittyvällä haastattelulla tutkittaviin aiheisiin sisältyviä asioita. (Nummelin ym. 2000, 8–9.)

Tämän tutkimuksen epistemologisen viitekehyksen muodostaa kehitysvammaisen tutkittavan ja haastateltavan pitäminen aikuisena. Se ei päde kuitenkaan aina välttämättä haastattelutilanteessa. On sopeutettava kysymyksissä ja keskusteluissa käytettävät sanat vastaamaan haastateltavan tosiasiallista ikätasoa ja ymmärrystä. Olen pyrkinyt välttämään monimutkaisia ilmauksia sekä puhumaan haastattelutilanteessa selkeästi (Prosser & Bronley 1998, 99–113; ks. myös Perry 2004, 119).

Prosser & Bronley (1998, 99–113; ks. myös Perry 2004, 119–120) kuvaa kehitysvammaisten haastatteluissa huomioitavia asioita seuraavan kymmenen kohdan kautta:

- 1) Olisi hyvä käyttää lyhyitä sanoja ja lauseita.
- 2) Ei saisi olla monia sivulauseita.
- 3) Kysymykset olisi hyvä esittää aktiivimuodossa.
- 4) Jos mahdollista, niin kysymykset olisi esitettävä preesens-aikamuodossa.
- 5) Olisi hyvä välttää kysymyksiä, joissa on abstraktisia käsitteitä.
- 6) Olisi hyvä välttää kielteisessä sävyssä olevia johdattelevia kysymyksiä.
- 7) Olisi hyvä välttää erikoiskieltä ja slangisanoja.
- 8) Olisi myös vältettävä kuvailevaa kieltä.
- 9) Myös puhekielen omaisuutta olisi vältettävä.
- 10) Olisi hyvä ennalta varmistaa haastateltaville esitettävien kysymyksien ymmärrettävyys.

Näistä edellisistä kohdista suurin osa toteutuu tässä tutkimuksessa (ks. haastattelulomake, liite 2). Abstraktisia (kuten yksinäisyyden ja onnellisuuden kokemus) käsitteitä olen joutunut joissain kysymyksissä käyttämään, selvensin niitä kuitenkin tarpeen vaatiessa haastateltavalle. Joskus kysytävät lauseet ovat olleet pitempiä, mutta olen silloin kysynyt lauseen asioita pienemmissä osissa.

Kielteisessä sävyssä olevia kysymyksiä esiintyy, mutta aina ensin kysyn saman asian myönteisessä mielessä. Oli myös yksi kysymys, jossa pyydettiin haastateltavaa miettimään, että mitä hän tekisi kahtena arkipäivänä (annoin siihen vaihtoehtoiksi vapaa-ajan vietto, perheen ja ystävien kanssa oleminen sekä työtoiminnassa olo), jos kolmena arkipäivänä hän on jo työ- ja toimintakeskuksessa töissä. Tämä kysymys edusti muuta kuin nykyhetkeä käsittävää kysymystyyliä. Jouduin jättämään tämän kysymyksen käsittelyn pois analyysistäni, koska jäi epäselväksi, että ymmärsivätkö haastateltavat kysymyksen niin, etteivät he enää voisi valita kohtaa, työtoiminnassa oleminen.

Toisaalta haastattelukysymyksissä oli käytettävä enemmän puhekielen käsitettä työtoimintaa (se oli haastateltaville tutumpi kuin käsite työ- ja toimintakeskus). Testasin myös ennalta laatimiani haastattelukysymyksiä kahdella koehaastateltavalla, jotka sisällytin tutkimusaineistoon mukaan, koska he ymmärsivät kysytyt kysymykset yhtä hyvin kuin varsinaiset haastateltavatkin.

Tämän tutkimuksen kaikki kaksitoista haastateltavaa olivat kognitiivisesti enintään noin 12-vuotiaan tasolla, ja siksi heihin voi myös soveltaa lapsihaastattelun periaatteita⁷⁰. Tällöin etuna on se, että saadaan haastateltua kehitysvammaista itseään, eikä esimerkiksi hänen vanhempiaan. Olen haastattelulomakkeeseeni (liite 2) joidenkin kysymysten kohdalle laatinut ns. sijaiskysymyksen, jolla kysyn samaa asiaa kuin ensin samassa kohdassa esitetyllä kysymykselläkin. Olen laatinut ns. sijaiskysymyksen erityisesti silloin, kun ensin kysyttävä kysymys on sisältänyt jonkin abstraktin sanan. Niin sanottujen sijaiskysymyksiä käyttö osoittaa sen, että kehitysvammaiset haastateltavat ovat lapsihaastateltaviin verrattavissa, koska he eivät välttämättä ymmärrä kaikkia kysymyksissä olevia sanoja.

Lapsihaastattelun tehtävänä on siis olla ikään kuin haastattelumetodi, joka mahdollistaa kehitysvammaisten haastateltavieni mielipiteitten esille tulon. Sijaiskysymysten avulla pystyn pitämään kehitysvammaisia haastateltaviani mahdollisimman aikuisina, joita itseään voi haastatella, ja luottaa näin saamieni vastausten oikeellisuuteen.

Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2000, 131) ovat koonneet soveltaen Anderssonia (1998, 32–35) lasten haastattelussa huomioitavia seikkoja. Kommentoin taulukon 6 kehikon sisäpuolella aina jokaisen kohdan jälkeen, kuinka kyseinen kohta suhteutuu tähän tutkimukseen.

---

⁷⁰ En siis pidä kehitysvammaista haastateltavaa sinänsä lapsena, vaan lapsihaastattelun periaatteet ovat tässä tutkimuksessa vain haastattelemisen apuvälineinä. Näin pystyn haastattelemaan kehitysvammaista itseään, eikä minun tarvitse esimerkiksi kysyä kehitysvammaisen haastateltavan vanhemmilta häntä koskevia asioita.

Taulukko 6. Lasten haastattelussa huomioitavia seikkoja soveltaen työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien kehitysvammaisten haastattelemiseen.

<p>”Ei pidä olettaa, että lapsi tuntee käsitteitä.”</p> <p>Haastateltaessa kehitysvammaista on pitänyt huomioida haastattelukysymyksissä käytettävien sanojen yksiselitteisyys.</p>
<p>”Haastattelijan tulee olla kiinnostunut kaikesta, mitä lapsi sanoo.”</p> <p>Kehitysvammaisten haastateltavien vastaukset syntyivät dialogisen puheen kautta pienistä kokonaisuuksista. Siten kaikella, mitä kehitysvammaisen haastateltava sanoi oli merkitystä myös pää-tutkimuskysymyksen kannalta.</p>
<p>”Haastattelijan tulee ottaa tutkijan rooli. Lasta haastatteleva tutkija ei järkyty kuulemas- taan eikä hymyile söpöille vastauksille.”</p> <p>Olkoon haastateltavana kuka tahansa on haastattelijan syytä pysytellä mahdollisimman neutraali- na. Haastattelijan pitää ottaa aina tutkijan rooli eikä siis vain lasten tai kehitysvammaisten haastat- telussa.</p>
<p>”Haastattelijä ei saa painostaa, mutta tulee sietää kuulemiaan. Erityisesti lapsia haastatelta- essa syntyy kysymys siitä, tietävätkö he vastauksen vai eivät, kun he vastaavat ”en tiedä”. Kyse voi myös olla siitä, että lapsi ei ole ymmärtänyt kysymystä.”</p> <p>Joidenkin kehitysvammaisten haastateltavien kohdalla esiintyi myös ”en tiedä” -vastaustyyliä, joten jouduin miettimään ”en tiedä” vastausten sisältöä. Jos sain vastaukseksi ”en tiedä”, pyrin kysymään uudelleen saman kysymyksen. Jos edelleen sain vastaukseksi ”en tiedä”, jouduin anta- maan haastateltavalle esimerkin asiasta, jota kysyin. Tätä tapahtui kuitenkin hyvin harvoin, lähin- nä kahden haastateltavan kohdalla. Hyväksyin kuitenkin myös sen, että vastaus oli ”en tiedä”. Mielestäni jokaisella haastateltavalla on oikeus myös joskus vastata ”en tiedä”, sillä sekin on vas- taus.</p>

(Hirsjärvi & Hurme (2000, 131) soveltaen Anderssonia (1998) 2000, 131; ks. myös Matikka 2000, 30.)

Lapsihaastateltavia ei ole aina pidetty luotettavina tiedonlähteinä (Tiller 1988, 42–44⁷¹). Kun on haluttu tietoa lapsesta, on turvauduttu aikuisiin, esimerkiksi vanhempiin tai opettajiin. Taustalla on ollut ajatus siitä, etteivät lapset ymmärrä tai heidän tulkintansa kysytyistä asioista ovat vääriä. Siten lapsilta saatua tietoa ei ole aina pidetty luotettavana. (Kirmanen 2000, 19.) Tässä tutkimukses- sa välikäsien käyttö on haastattelutilanteissa pystytty välttämään muotoilemalla kysymykset mah- dollisimman yksiselitteisiksi sekä tehden myös ns. sijaiskysymyksiä.

Osa tutkijoista on myös korostanut juuri lapsen antaman tiedon oikeellisuutta (Kirmanen 2000, 19). Me aikuiset tulkitsemme lapsen puhetta aikuisten maailmamme kautta (Fine & Sandström 1988, 10⁷²). Tällöin tulkinta suodattuu eikä pysy välttämättä enää oikeana. Kvalitatiivisessa tutki- muksessa onkin tärkeätä pyrkiä mahdollisimman suureen tarkkuuteen siinä, etteivät haastateltavi- en sanomiset muuttuisi tutkimuksen analyysin edetessä. Tämän tutkimuksen tarkkuus alkaa haas- tattelunauhojen purkamisesta sanasta sanaan. Tämän jälkeen kirjakieliseksi tekstiksi muutettaessa analysoinnissani olen pyrkinyt säilyttämään haastateltavan kertoman asiasisällön samana kuin hän- nen alkuperäisessä versiossaan.

⁷¹ ks. myös Kirmanen 2000, 19; ks. myös Andenæs 1991, 275–276.

⁷² ks. myös esim. Kirmanen 2000, 19.

3.2.3 Aineiston keruu

Tutkimusaineisto muodostuu kahdentoista⁷³ samassa työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevän suomalaisen 25–35-vuotiaan kehitysvammaisen haastatteluista. Ikäjakauma 25–35-vuotiaat määrittynyt kyseessä olevan ikäluokan samankaltaisesta koulutuksesta. Samankaltainen koulutusperusta edesauttaa haastateltavien kyvykkyyttä ymmärtää tutkimusalueen kysymyksiä samalla tavoin. Muina kriteereinä haastateltavien saannille olivat: ikäjakauma, haastateltavien vapaaehtoisuus ja puhumalla kommunikointi. Lisäksi on ollut toivottavaa, että haastateltavista puolet olisi miehiä ja puolet naisia sekä puolet itsenäisesti⁷⁴ ja puolet asuntolassa asuvia. Lähes kaikki⁷⁵ edelliset ehdot täyttäviä haastateltavia löytyi kaksitoista, joista kaksi oli koehaastateltavia. Heille esitettiin täsmälleen samat kysymykset kuin ns. varsinaisille haastateltaville, ja siten myös koehaastateltavien ottaminen mukaan analysoitavaan aineistoon oli mahdollista. Kahdestoista haastateltavasta kolme oli haastatteluhetkellä avotyötoimintaan valmentavalla kurssilla⁷⁶. Haastateltavat olivat kuitenkin työ- ja toimintakeskuksen kirjoissa, eikä mahdollisesta avotyöpaikasta ollut tulevaisuudessa kenenkään kohdalla varmuutta. Tehtyäni nämä kolme poikkeushaastattelua luin tarkasti läpi asianomaiset haastattelut ja mietin avotyötoimintaan valmentavan kurssin mahdollista vaikutusta kyseessä olevien haastateltavien antamiin vastauksiin. Mielestäni vaikutus oli kohtalaisen pieni, ja kyseiset haastateltavat pystyivät eläytymään työ- ja toimintakeskuksessa oloon kuten muutkin. Siksi oli perusteltua ottaa myös kolmen avotyötoimintaan valmentavalla kurssilla olevan haastateltavan analysoitavaan aineistoon mukaan.

Kahdestoista haastateltavasta puolet oli naisia ja puolet miehiä, itsenäisesti asuvia oli yhdeksän ja asuntolassa⁷⁷ asuvia kolme, ja kaikki olivat naimattomia⁷⁸. Yhdeksästä itsenäisesti asuvasta kaksi asui jo muun kuin lapsuuden perheensä tai vastaavan yhteydessä. Haastateltavien koulustausta muodostui useimmiten harjaantumiskoulun⁷⁹ ja ammattioppilaitoksen käymisestä⁸⁰. Lisäksi muita koulutuspaikkoja muutamien (1-3 haastateltavaa kahdestoista) haastateltavien kohdalla olivat olleet seuraavat oppilaitokset: erityisopisto, käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, peruskoulu (normaali ja erityiskoulu) ja talouskoulu sekä lisäksi joitain erillisiä pienimuotoisempia kursseja. Kahdestoista haastateltavasta viisi oli ollut asianomaisessa työ- ja toimintakeskuksessa yli kymmenen vuotta ja loput seitsemän haastateltavaa 2–10 vuotta. Kahdestoista haastateltavasta yhdeksän oli keskitasoisesti ja kolme lievästi kehitysvammaisia.

Ryhmähaastatteluaineistolla syvensin yksilöhaastatteluaineiston aihealueita⁸¹. Siten ryhmähaastattelujen tarkoitus ei ollut luoda pelkästään luotettavuutta, vaan tuoda vielä lisää informaatiota yksilöhaastattelujen lisäksi. Sikäli ryhmähaastattelu toimi kuitenkin tutkimuksen johtopäätösten luotettavuuden lisääjänä, että ryhmähaastatteluissa esitettyjen kysymysten osalta oikein ymmärtäminen varmistui ryhmän sisäisen kontrollin ansiosta.

⁷³ Haastattelin kylläkin kolmesta, mutta yhden haastateltavan nauhalla olevasta puheesta oli mahdoton saada selvää, joten jouduin jättämään hänet pois, koska en pystynyt purkamaan kyseistä nauhaa, siksi tutkijan hallussa olevista laskennallisista yhteenvedoitetaulukoista puuttuu haastateltava numero 7. (Väitöskirjan ulkopuolinen liite, tutkijan hallussa).

⁷⁴ Itsenäisesti asuvalla tarkoitan tässä tutkimuksessa lapsuudenkodissaan asuvaa kehitysvammaista.

⁷⁵ Lopulta aineistossani ei toteutunut asumiseen liittyvä ehto (siis puolet itsenäisesti ja puolet asuntolassa asuvia).

⁷⁶ He olivat olleet haastatteluhetkellä vähän reilun kuukauden avotyötoimintaan valmentavalla kurssilla.

⁷⁷ Nykyisin asuntola-käsitteen sijasta käytetään asumispalvelu-nimikettä.

⁷⁸ Yksi ilmoitti, että hänellä on seurustelukumppani.

⁷⁹ Harjaantumiskoulun oli käynyt yhdeksän haastateltavaa kahdestoista.

⁸⁰ Ammattioppilaitoksen oli käynyt seitsemän haastateltavaa kahdestoista.

⁸¹ Yksilöhaastattelujen aihealueet muodostuivat seuraavista osa-alueista: vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ = työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn jäsentäminen vuorokautisesta ajankäytöstä ja elintaso, yhteisyysuhteet, itsensä toteuttaminen = työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällölliset esimerkit.

Ryhmähaastatteluiissa tuotetut vastaukset karsivat myös yksilöllisiä eroavaisuuksia ja tuovat esille paremmin ryhmän kokonaisajattelun (Sulkunen 1992, 52). Kun kyseessä ovat kehitysvammaiset, myös ymmärryskyky on yksilökohtaisesti hyvin erilainen ja joskus hieman vajavainen. Siten oli myös tarpeen varmentaa yksilöhaastattelujen puolella suurissa aihealueissa sisällä olevilla samankaltaisilla kysymyksillä sekä ryhmähaastattelulla, että mahdolliset väärintymmärrykset voitaisiin havaita. Ryhmähaastatteluiissa esitetyt kysymykset yksilöhaastattelujen aihealueisiin pohjautuen ovat näin samankaltaisuuksien vuoksi yhdistettävissä aina myös yksilöhaastatteluiissa eniten pinnalle nousseisiin Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisten aihealueiden alle luotuihin pienempiin teemoihin. Esimerkiksi siis elintaso-osa-alueessa ryhmähaastattelukysymys ”Miksi tuntuu tärkeältä saada työtoiminnassa olostaa rahaa?” nousee haastateltavien kehitysvammaisten raha-asian tärkeyden kokemuksesta.

Haastattelut suoritin nauhurilla äänittäen, ensin yksilö- ja sitten ryhmähaastattelut. Molemmat haastattelut suoritin työ- ja toimintakeskuksen tiloissa, joissa haastateltavat työskentelivät. Haastatteluhuone oli palaverihuoneena käytetty tila. Haastattelut alkoivat pääsääntöisesti klo 12.00 (kaksi yksilöhaastattelua alkoi eri aikaan, klo 12.45 ja klo 13.00) ja kestivät yhdestä tunnista ja viidestätoista minuutista kahteen tuntiin. Työ- ja toimintakeskuksen tilat sopivat haastatteluun haastateltavien kotia paremmin, koska näin ollen voitiin välttää mahdollisten muiden henkilöiden osallistuminen yksilöhaastattelun kulkuun. Ennen haastattelujen aloittamista haastattelupaikkavaihtoehtona oli myös jokin työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolinen yleinen tila, mutta katsoin sen vaativan pitkällisempää tilaan tutustumista haastateltavan kanssa, joille uudet olosuhteet (tilat) todennäköisesti olisivat tuoneet lisäjännittyneisyyttä. Siten ainoaksi sopivimmaksi vaihtoehdoksi jäivät työ- ja toimintakeskuksen tilat.

Haastattelupaikkana työ- ja toimintakeskuksen tilat eivät kuitenkaan ole täysin ongelmaton ratkaisu, koska haastateltavien vastaukset joihinkin esitettyihin kysymyksiin saattavat värittyä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä suosivasti. Lähes jokaisessa haastattelussa esiintyi sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön. Luottamukseen keskusteluilmapiiiriin, jossa kerrotaan hyvät ja huonot puolet, lienee vaikuttanut se parin päivän aikana suorittamani tutustuminen tuleviin mahdollisiin haastateltaviin ennen haastattelujen aloittamista.

Työ- ja toimintakeskuksen työnohjaajat muodostivat ohjeistuksen mukaan kolme haastatteluryhmää, joissa jokaisessa oli neljä haastateltavaa⁸². Se, miksi annoin työ- ja toimintakeskuksen työnohjaajien määrittää ryhmähaastattelujen ryhmien kokoonpanot, perustui siihen, että heillä oli tiedossaan haastateltavien väliset mahdolliset ystävyysuhteet. Laitettaessa samaan ryhmähaastatteluryhmään henkilöitä, jotka ovat ystäviä keskenään, pyrin takaamaan sen, että myös arat uskaltautuisivat puhumaan. Ryhmähaastatteluiissa esitin ensin kaikille kysyttävän kysymyksen yhteisesti ja sitten esitin itseni molemmin puolin puoliympyrässä istuville haastateltaville vielä yksitellen saman kysymyksen.

---

⁸² Jokaisessa ryhmähaastatteluryhmässä oli mies- ja naispuolisia, joiden määrä vaihteli.

Ryhmähaastattelun aluksi kertesimme haastateltavien kanssa hieman aihealueita, joista olimme keskustelleet yksilöhaastatteluissa. Kerroin myös, että jatkaisimme edelleen samoista aihealueista. Sanoin myös, että kaikilla ryhmässä olevilla olisi mahdollisuus puhua vapaasti ja vastata esitettyihin kysymyksiin säätelemättömässä järjestyksessä.

Pieniltä lapsilta mielipiteiden saaminen on usein ryhmähaastattelutilanteessa helpompaa kuin yksin haastateltaessa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 63). Mahdollisten haastateltavien ja itseni välisen luottamuksen rakentaminen alkoi jo työ- ja toimintakeskukseen tutustumispäivien aikana siinä muodossa, että he oppivat tietämään ainakin nimeni ja ymmärtämään kukin omalla tavallaan, miksi olen tutustumassa heihin ja heidän työhönsä. Siten itse ryhmähaastattelutilanteessa, varsinkin kun yksilöhaastattelut olivat jo olleet, ei enää ollut kysymys niin paljon luottamuksen tunteen saavuttamisesta. Ryhmähaastattelujen taltiointi olisi onnistunut ehkä paremmin videoimalla. En kuitenkaan halunnut tuoda radionauhurin lisäksi muita mahdollisesti ihmetystä herättäviä teknisiä välineitä haastateltavien lähelle viemään ajatuksia käsiteltävistä aiheista pois.

Pelkän ryhmähaastattelun varaan ei voi mielestäni perustaa tutkimuksen empiiristä osaa, koska mielestäni ryhmädynamiikka ja valtahierarkia voivat vähentää jonkun ryhmän jäsenen puhemahdollisuuksia (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2000, 63). Tällöin menetetään paljon oleellista informaatiota. Totesin ensimmäisessä ryhmähaastattelussa ensimmäisen kysymyksen kohdalla, että ns. vapaassa säätelemättömässä järjestyksessä puhuminen ei onnistu (kukaan ei puhunut tai puhuttiin toisten päälle), ja siten ryhmähaastatteluja jatkettiin vuoronperään kummastakin reunasta aloittaen haastateltava haastateltavalta. Ryhmähaastattelujen alussa haastateltavien motivointi tapahtui kertomalla, että olin lukenut läpi kaikki heidän kaksitoista yksilöhaastatteluaan, jonka jälkeen olin muotoillut uudet kysymykset näihin samoihin yksilöhaastattelun aihealueisiin. Jokaisen kysymyksen alussa kerroin tiivistetysti, mitä asianomaiseen kysymysaiheeseen liittyen olin jo huomionnut yksilöhaastattelujen jälkeen, ja sitten esitin uuden ryhmähaastattelua varten laaditun kysymyksen.

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus toteutetaan useimmiten haastattelemalla tutkimuksen kohteina olevia henkilöitä. ”Haastattelu tähtää informaation keräämiseen ja on siis ennalta suunniteltua päämäärähakuista toimintaa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 42)”. Haastattelua ei siten saisi koskaan valita aineistonkeruumetodiksi vain siksi, että se tuntuu mukavalta ja helpolta sekä kiinnostavalta. Tärkeintä on aina ensin katsoa, minkä aineistonkeruumetodin avulla pystytään todennäköisemmin saavuttamaan kohteesta saatava mahdollisimman autenttinen tieto. Usein tutkija profiloituu tietyn tutkimusotteen käyttäjäksi, koska se luontuu hänelle parhaiten. Silloin asiantunteva tutkija tekee myös valinnan, mitä tutkii. Tutkiiko enemmän asian yleisyyttä vai laatua? Molemmilla tutkimuksilla on epäilemättä paikkansa samaakin aihetta tutkittaessa.

Tärkeä merkitys on myös oman osaamisen tasolla suhteessa eri metodien hallintaan. Haastattelumetodiin päätymissäni on ollut kiistatta merkitystä pro gradu -vaiheen haastattelutaustallani. En kuitenkaan väkisin ole päättänyt soveltaa haastattelumetodia tutkimuksessani. Olen valinnut sen tyypisen henkilöryhmän ja tutkimusongelman, johon haastattelu yksinkertaisesti sopii parhaiten tutkimusmetodiksi. Käyn silti myös kriittistä keskustelua suhteessa haastattelumetodiin tässä tutkimuksessa. Tarkemmat perustelut haastattelumetodin valinnalleni esitän seuraavaksi Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 35⁸³) taulukkoa mukailen ja soveltaen sitä tähän tutkimukseen.

⁸³ ks. myös esim. Hirsjärvi; Remes & Sajavaara 1997, 201–202.

Taulukko 5. Haastattelun edut ja haitat suhteutettuna kehitysvammaisten haastatteluun.
Miksi haastattelu?

Hirsjärven & Hurmeen (2000, 35) mukaan MIKSI HAASTATTELU?	Sovellus tähän tutkimukseen
<i>"Halutaan korostaa sitä, että ihminen on nähtävä tutkimustilanteessa subjektina. Hänelle on annettava mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti. Ihminen on tutkimuksessa merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli."</i>	Tutkimuksessa ihmisen subjektiutuu tulee esille metodivalinnan kautta. Haastattelussa tutkittavien on mahdollisuus kertoa omakohtaisesti omista tuntemuksistaan. Vapaus itsensä ilmaisuun tulee esille myös metodivalinnan kautta, sillä valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole, joten itseilmaisu haastateltavan kohdalla on myös vapaata. Vaikka itse tutkimuksen tekijänä teen analyysin haastateltavien vastauksista, silti vastausten sisällön säilyttäminen ennallaan takaa haastateltavien olevan merkityksiä luova osapuoli.
<i>"Kysymyksessä on vähän kartoitettu, tuntematon alue. Tutkijan on vaikea tietää etukäteen vastausten suuntia."</i>	Kehitysvammaisten työn merkityksen tutkimusta täsmällisesti työ- ja toimintakeskukseen sitoen on tehty vähän niin Suomessa kuin ulkomailla.
<i>"Halutaan sijoittaa haastateltavan puhe laajempaan kontekstiin."</i>	Tutkimuksessa laajempaa kontekstia edustavat työ- ja toimintakeskustyyppisen työn sisällön mahdolliset kehittämishaasteet.
<i>"Jo emalta tiedetään, että tutkimuksen aihe tuottaa monitahoisesti ja moniin suuntiin viittaavia vastauksia."</i>	Vaikka teoreettisena viitekehysenä onkin Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa, on silti koko tutkimuksen ajan oltava varautunut myös muihin luokitusmalleihin.
<i>"Halutaan selventää vastauksia."</i>	Kehitysvammaisen olisi hankalaa täyttää valmiita lomaketta. Siten haastattelu on parempi vaihtoehto ja siinä voi myös selventää vastauksia ja tulla ymmärretyksi paremmin molemmiin puoliin.
<i>"Halutaan syventää saatavia tietoja. Voidaan esimerkiksi pyytää esitettyjen mielipiteiden perusteluita. Lisäkysymyksiä voidaan käyttää tarpeen mukaan."</i>	Kehitysvammaisten haastateltavien haastattelutilanteessa joutui käyttämään usein myös lisäkysymyksiä, joiden kautta sai täsmällisempiä vastauksia.
<i>"Halutaan tutkia arkoja tai vaikeita aiheita."</i>	Tutkimuksen aihe ei ole sinänsä arkaluonteinen. Sen sijaan se vaatii laajaa tutkittavan henkilökohtaista perspektiiviä, joten lomakkeen täyttö ei myöskään sen vuoksi olisi riittävä.
<i>"Jotta aineiston keruuta voitaisiin säädellä joustavasti tilanteen edellyttävällä tavalla ja vastaajia myötäillen, haastattelijalta vaaditaan taitoa ja kokemusta."</i>	Haastattelijakokemukseni pohjautuu pro gradu -tutkielman yhteydessä tekemiini haastatteluihin (CP-vammaisten nuorten aikuisten kanssa). Erilaisten ihmisten haastattelutaidot ovat myös karttuneet sosiaalityöntekijänä ja opettajana ollessani.
<i>"Haastattelijan rooliin ja tehtäviin pitäisi kouluttautua."</i>	Ks. edellinen kohta.
<i>"Haastattelu vie aikaa. Haastattelusta sopiminen, haastateltavien etsiminen ja itse haastattelun toteutus vievät aikaa; niistä ei selviä puolesta tunnissa. Vapaamuotoisen haastatteluaineiston litterointi (purkaminen) on varsin hidasta puuhaa."</i>	Aikaisempien haastattelukokemukseni perusteella tiesin tulevan työ määrän olevan suuri, joten se ei tullut yllätyksenä.
<i>"Haastattelusta aiheutuu aina kustannuksia..."</i>	Tutkimuksen haastattelukulut eivät muodostuneet suuriksi, minun piti lähinnä ostaa vain nauhoitettavat kasetit.
<i>"Vapaamuotoisen haastatteluaineiston analysointi, tulkinta ja raportointi on usein ongelmallista, koska valmiita "malleja" ei ole tarjolla."</i>	Viittaan jälleen pro gradu -tutkielmani yhteydessä tekemiini analysointityöhön, joka on antanut pientä kokemusta laadullisen aineiston analysointityöstä.

(Hirsjärvi & Hurme 2000, 35)

Tutkimukseni aihe Työn merkitys kehitysvammaiselle edustaa haastateltavien ajatusmaailman paljastamista, ja siksi haastattelu menetelmänä on hyvin perusteltu vaihtoehto. Pelkkä erimuotoinen havainnointi ei olisi tuonut välttämättä esille tutkimusaiheen kannalta relevanttia informaatiota. Samoin esimerkiksi henkilökohtaisten asiakirjojen käyttö, vaikkapa eläytymismenetelmällisesti, ei ole ollut mahdollista haastateltavien puutteellisen kirjallisen ilmaisukyvyn vuoksi. Myös haastattelujen videointi olisi saattanut olla haastateltavien uteliaisuuden kohteena, ja se olisi ollut haastattelua häiritsevää niin yksilö- kuin ryhmähaastattelutilanteessakin.

Ennen kuin aloitin haastattelut, oli valittava ns. haastattelutyyppi. Tutkimushaastattelulajeista lomakehaastattelu on suosituin. Se ei kuitenkaan anna haastateltavalle kovinkaan paljon omaa liikumatilaa, koska kysymyksiä esitettäessä annetaan valmiit vastausvaihtoehdot. (Hirsjärvi & Hurme 1991, 29.) Teemahaastattelu on toinen tutkimushaastattelun lajeista, ja se toteutetaan ns. puoli-strukturoidun lomakkeen avulla, jossa on kyllä muotoiltu aihealueet valmiiksi, mutta valmiit kysymykset ja vastausvaihtoehdot puuttuvat. Siten jokin haastatteluun liittyvä asia on ennalta päätetty, mutta ei kaikkia⁸⁴. Käytän tässä tutkimuksessa lomakehaastattelun ja teemahaastattelun välimuotoa. Kysymykset on mietitty etukäteen ja ne esitetään jokaiselle haastateltavalle samassa järjestyksessä ja samoin sanoin, mutta valmiita vastausvaihtoehtoja ei anneta. Haastateltavan annetaan itse kertoa mahdollisimman monipuolisesti ja omalla tyylillään asiasta, jota on kysytty⁸⁵.

Haastattelulomakkeiden (yksilö- ja ryhmähaastattelu) suurempina aihealueina olivat haastateltavien ajankäyttöä kartoittavat aihealueet⁸⁶ ja varsinaiset työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisältöä selvittävät Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoriaan perustuvat seuraavat osa-alueet: elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen. Ajankäyttöä ja työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällöllistä merkitystä selvittävien aihealueiden alle laadin kysymyksiä siten, että kysytyyn kysymykseen saattoi sisältyä myös selventävä vaihtoehtokysymys, mikäli haastateltava ei ymmärtäisi ensin esitettyä kysymystä. Lisäksi lähes kaikista kysymyksistä löytyi myös aina miksi- tai mistä johtuu -kysymystyyppisiä, jotka varmensivat, etteivät haastateltavien vastaukset pelkisty pelkkiin toteamuksiin kyllä tai ei. Sovelsin myös mukailen Kehitysvammaisten henkilöiden elämänkulkua ohjaavat tekijät: seurantatutkimus 1962–1999 -projektin kyselylomakkeista (Painamatomat/Ruoppila) subjektiivisen hyvinvoinnin, elinolokyselyn ja sosiaalisen osan joitakin kysymyksiä päästäkseni vielä lähemmäs haastateltavan subjektiivista käsitystä elämästään, johon työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ kuuluu. Ryhmähaastatteluissa kysyin myös lopuksi ns. erillisiä kysymyksiä, jotka myöhemmin katsoin sivuavan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällön itsensä toteuttamisen -osa-alueetta, ja siten analysointivaiheessa siirsinkin kyseessä olevat kysymykset tämän osa-alueen osaksi.

⁸⁴ (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47; Robson 1993, 237–238; Eskola & Suoranta 1998, 87)

⁸⁵ Yksi vaihtoehto olisi ollut myös mennä ”haastattelemaan” kehitysvammaista henkilöä hänen tehdessään työtä. Silloin kuitenkin intimiteettisuoja ei olisi ollut mahdollinen, ja se olisi saattanut muuttaa myös vastausten sisältöä. Jos taas en olisi esittänyt mitään kysymyksiä, vaan nauhoittanut vain hänen puhettaan hänen tehdessään työtä, en olisi välttämättä saanut niin paljon aiheeseen liittyvää tietoa esille kuin mitä sain haastattelulomakkeen kautta.

⁸⁶ Tutkimuksessani kehitysvammaisten ajankäyttöä kartoittavat osa-alueet olivat: vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ.

3.3 AINEISTON ANALYSOINTI

3.3.1 Analyysimenetelmien valinta

Tutkimusaineisto muodostuu kahdestatoista haastattelusta. Keräsin ne yksilö- ja ryhmähaastatte- luin. Käytettävät analyysimenetelmät ovat pienelle kvalitatiiviselle aineistotyypille ominaisia. Ta- voitteena on laadullinen ymmärtäminen. Tutkimusaineiston käsittelytyyleinä käytän Matthew Mi- lesin ja Michael M. Hubermanin (1984, 215–224) mukaisia:

- 1) sisällön erittely eli sisällön analyysi (ks. esim. myös Borg 1968),
- 2) teemojen huomaaminen,
- 3) klusterointi (ks. esim. myös Tuomi & Sarajärvi 2002, 112),
- 4) vertauskuvien luominen,
- 5) yksityiskohtien sisällyttäminen yleiseen ja
- 6) laadullinen faktorointi.

Milesin ja Hubermanin (1984, 215–224) aineiston käsittelymenetelmät toimivat välineinä ns. mer- kitysten tuottamisessa. Nämä tutkimusaineiston käsittelyn menetelmät soveltuvat myös tämän tut- kimuksen fenomenologiseen lähestymistapaan etsittäessä ja luotaessa käsitteitä haastatteluaineis- tosta. Vaikka olen aineiston käsittelyssä käyttänyt myös laskemista, sisällön analyysiä, joka on kvantitatiivisluonteinen, päätavoite on kuitenkin laadullinen ymmärtäminen⁸⁷.

Kvantitatiivisen sisällön erittelyn eli laskemisen avulla analysoin tekstiä laskemalla sieltä tiettyjä ilmauksia (Eskola & Suoranta 1999, 186). Kvalitatiivisen aineiston sisällön analyysi keskittyy tar- kastelemaan tutkimusmateriaalin sisältöä ja saamaan tutkimusaineistoa järjestykseen johtopää- töksien tekoa varten. Sisällön analyysi sopii tutkimuksiin, joissa pyritään saamaan ymmärrystä esimerkiksi siihen, kuka sanoo mitäkin (Babbie 2004, 314). Tutkimuksessa Työn merkitys kehi- tysvammaiselle tehtäväni oli luoda ymmärrystä siihen, mitä haastateltavat sanovat työ- ja toimin- takeskuksessa tehtävän työn merkityksestä.

Sisällön erittelyä on kuvattu ihmisten välisen viestinnän sisällön järjestelmällisenä, määrälliseen kuvailuun soveltuvana tutkimusteknisenä vaihtoehtona. Sisällön erittelystä, eli sisällön analyysista, on kirjoittanut esimerkiksi Bernard Berelson (1952, 18⁸⁸): ”Sisällön erittely on kommunikaation ilmisisällön objektiivista, systemaattista ja määrällistä kuvailua varten soveltuva tutkimustekniik- ka.” Sisällön analyysi on saanut alkunsa sanomalehtien sisällön tutkimisesta vuonna 1893. Sisällön analyysin eräänä tarkoituksena on ollut testata hypoteeseja. (Krippendorf 1986, 52.) Havaintojen kvantifioimista on pidetty hyväksyttävänä sisällön analyysin muotona erityisesti silloin, kun aineis- ton lähestyminen on ongelmallista yksilöiden tuottamista viesteistä johtuen (Holsti 1968, 598; 603).

⁸⁷ Sisällön erittely eli ilmausten laskeminen on toiminut osaltaan aineiston järjestykseen saamisessa apuna ennen syvempää analy- siä.

⁸⁸ ks. myös esim. Schutz 1950, 2–3.

Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelu on tässä tutkimuksessa toiminut teoreettisena viitekehyksenä mutta myös väistämättä hypoteesina. Koska kehitysvammaisten haastateltavien haastatteluaineisto muodostuu dialoginomaisista lyhyistä lausahduksista, sisällön analyysi on ollut mukaillen käytettynä verraton alkuanalyysivaihtoehto. Kaikkiin alkuanalyysimalleihin on silti suhtauduttava kriittisesti. Tässä tutkimuksessa kamppailu kohdistui siihen, että minun olisi luettava aineistoa kuin fundamentalisti, joka tulkitsee kirjaimellisesti Raamatua. En saisi erehtyä kertaakaan tulkitsemaan haastateltavan lausahdusta, vaan minun olisi aina uskottava lause, joka haastateltavien sanoista muodostuu sellaisenaan. Jos kehitysvammaisen haastateltavan lausahdus ei sopisi teoreettisena viitekehyksenä käytetyn Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelun osa-alueisiin, olisi luotava uusi osa-alue. Näin tavallaan rakentuvat läpi aineiston kulkevat uudet teemaluokitukset siten, että esille nousevat havaintoyksiköt määrittelevät itse asiassa nämä uudet teoreettiset teemaluokitukset (Pietilä 1969, 56).

Valmiissa ja aineiston pohjalta nousevissa kategorisoinneissa on sekä hyvät että huonot puolensa. Valmis kategorisointi voi rajoittaa esille otettavia asioita ja aineiston pohjalta tehtävä kategorisointi voi taas paisuttaa tutkimusta. (Pietilä 1969, 56.) Vastakkaisilla kategorisoinneilla olen pyrkinyt minimoimaan edellä mainitut vaikeudet. Vaikka tässä tutkimuksessa on tietyt valmiit laajemmat osa-alueuokitukset Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelun mukaan, sen alle luodut luokitukset ovat nousseet myös aineiston pohjalta. Sisällön analyysin luokituksista on sanottu seuraavasti: ”Mutta nimenomaan sisällönanalyysin kohdalla tutkijan täytyy olla valmis muuttamaan luokituksiaan (Toivonen 1999, 129).” En siten laske esimerkiksi yksittäisten sanojen (kuten sisällön analyysissä usein tehdään) määriä haastateltavien lausahduksista vaan suurempia ajatuskokonaisuuksia⁸⁹.

Sisällön erittelyn vaiheet rakentuvat kahdesta kokonaisuudesta: 1.) määritetään sisältöluokat ja 2.) luokitellaan eli koodataan aineisto. Sisältöluokkien luominen tapahtuu joko teoreettisten sisältöluokkien ennalta määrittelyllä (asetettuihin hypoteeseihin) tai sisällön esianalyysin avulla. (Borg 1968, 25.) Tässä tutkimuksessa sisällön erittelyn eli sisällön analyysin kulku on tapahtunut juuri edellisen Olavi Borgin (1968, 25) kuvaaman vaiheistuksen kautta. Sisältöluokkien luominen on tapahtunut määrittämällä ennalta teoreettiset alueet Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan avulla. Ennalta laaditun luokituksen puolesta puhuu myös Toivonen (1999, 129): ”Tutkijalla pitää olla etukäteen jonkinlainen näkemys siitä, miten hän luokitaa aineistonsa.”

Havaintoyksiköiden sijoittaminen sisältöluokkiin tapahtuu siten, että jos havaintoyksikkö täyttää tiettyyn sisältöluokkaan kuulumiselle asetetut ehdot, sijoitetaan kyseinen havaintoyksikkö siihen luokkaan yhtenä tapauksena (Borg 1968, 25⁹⁰). Tässä tutkimuksessa tuli kuitenkin muutamissa tapauksissa esille myös sellaisia havaintoyksiköitä, jotka oli sijoitettava puoliksi kahteen eri sisältöluokkaan.

⁸⁹ Vrt. kuitenkin esimerkiksi Borg (1968, 9): ”Kun kvantitatiivisen analyysin pohjalta suoritetaan kuvausta on kysymys havaintojen määrällisestä luokittelusta, kun kvalitatiivisen analyysin avulla kuvataan, on kysymys laadullisin määrein tapahtuvasta havaintojen tyypittelystä.”

⁹⁰ ks. myös esim. Pietilä 1969, 42.

Tämä vaikutti parantavasti myös tutkimuksen reliabiliteettiin sekä validiteettiin. Sisällön analyysin reliabiliteetista ja validiteetista Borg (1968, 25; 28) toteaa: ”--reliabiliteetti liittyy luokittelijan tekemään arviointiin, kun taas validisuus koskee ennen kaikkea sitä, miten pätevästi luokkakriteerit pystyvät sitomaan sisältöluokat ja luokkayksiköt yhteen”. Sisällön erittelyssä on usein kysymys sisäisestä validiteetista. Mitataan käsitteellisiä asioita, joiden lopullista määrittelyä ei ole vielä tehty. (Borg 1968, 25; 28.)

Sisällön erittelyn eli sisällön analyysin reliabiliteetin kannalta on tärkeää, että luodut sisältöluokat ovat selvästi määriteltyjä ja riittävän etäällä toisistaan. Tällöin myös mahdollisuus sijoittaa havainto useampaan kuin yhteen luokkaan vähenee. (Borg 1968, 36.) Koska pidin tässä tutkimuksessa havaintoyksikkönä henkilön lausumaa kokonaista lausetta vastaukseksi kysytyyn kysymykseen, sain muutamissa kohdin vastaukseksi samassa lauseessa kahteen eri sisältöluokkaan kuuluvia asioita. Tällöin jouduin siis asettamaan havaintoyksikkölauseesta havainnot kahteen eri sisältöluokkaan.

Jos luokitusyksikkö on esimerkiksi virke ja alkiona on sana, saattaa luokittelusta tulla hankalaa, jos virke sisältää useita alkioita. Voi olla vaikea ratkaista, että mikä virkkeen alkiosta on luokituksen kannalta se keskeisin. Siksi on päädytty siihen, että virke luokitellaan kuuluvaksi kaikkiin niihin sisältöluokkiin, joihin virkkeen alkiot viittaavat. Jos useaan sisältöluokkaan viittaavia alkioita sisältävä virke sijoitettaisiin vain yhteen sisältöluokkaan, menetettäisiin todennäköisesti informaatiota (Pietilä 1969, 65–66; ks. myös Pietilä 1973, 111; 113.)

Tähän tarpeeseen pohjaankin läpi aineiston kulkevien punaisten lankojen eli yhteisten teemojen etsimisen. Uudet osa-alueet eivät merkitse kuitenkaan ns. kaatoluokkaa vaan aivan vilpittöntä uuden havaitsemista ja sille osa-alueen⁹¹ rakentamista. Toivoakseni saan näin esille aineistosta kaiken mahdollisen aiheeseeni liittyvän tiedon. Siten tämän tutkimuksen tärkeä apuväline on ollut sisällön analyysi, mutta sen avulla ei voida tehdä kuitenkaan itsessään vielä johtopäätöksiä (vrt. esim. Borg 1968, 1; esim. Pietilä 1973, 55; Tuomi & Sarajärvi 2002, 105). Tämän tutkimuksen empiirisen aineiston analyysi muodostuu myös laadullisen faktoroinnin pohjalta syntyneiden erilaisten matriisien sekä tiivistävien kuvioiden kautta.

Vertauskuvien luominen kvalitatiivisen aineiston analyysityössä tarkoittaa osuvan ilmauksen löytämistä nimikkeen tyylisesti laajemmalle kokonaisuudelle (Miles & Huberman 1984, 221). Tässä tutkimuksessa vertauskuvien luomista on tapahtunut klusteroinnin yhteydessä, jossa esimerkiksi suuremman teemakokonaisuuden tietyille kysymysryppäille on annettu yhteinen nimeke aineistosta nousevien asiakokonaisuuksien mukaan⁹².

⁹¹ Läpi aineiston kulkevat teemat tulevat esille luvussa 4.6.

⁹² Väitöskirjatyöni ulkopuolisena liitteenä on esimerkinomaisesti elintasonuuntatuneisuusmalli, joka on kuvausta vertauskuvien luomisesta.

Vertauskuvien luomista on myös tapahtunut pitemmälle menevissä pääsuuntautuneisuuslukujen loppuosioissa⁹³. Niissä on pyritty löytämään vallitsevan suuntautuneisuusmallin ilmentymä, esimerkiksi elintasosuuntautuneisuusmalli ja siinä ”rahallisuuden” ilmentymä. Esimerkiksi käsite rahallisuus nousee aineistosta ja toimii luotuna yläkäsitteenä kuvattaessa elintasosuuntautuneisuuden ilmentymää. Siten vertauskuvien luominen tästä haastatteluaineistosta on ollut myös yhtä kuin sisällön analyysin viemistä eteenpäin käsitteellistämällä ja luoden ala-, ylä- ja yhdistäviä kategorioita (ks. myös esim. Kyngäs & Vahana 1999, 7⁹⁴).

Yksityiskohtien sisällyttäminen yleiseen merkitsee sitä, että kysytään, kuuluuko jokin tietty asia johonkin laajempaan kokonaisuuteen (Miles & Huberman 1984, 223). Siten tässä tutkimuksessa yksityiskohtien sisällyttäminen yleiseen tapahtuu teeman huomaamisella ja siitä luomalla teemalle nimi.

Laadullinen faktorointi taas edustaa syvemmälle menevää analyysitaktiikkaa, jota edeltää esimerkiksi klusterointi eli asioiden ryhmittely ja käsitteellistäminen. Laadullisessa faktoroinnissa pyritään saavuttamaan useasta ominaisuudesta yksi tai useampia yleisempiä tasoja (Miles & Huberman 1984, 223–224). Siten sisällön erittely, teemojen, vertauskuvien luomisen ja yksityiskohtien yleiseen sisällyttämisen kautta havaitaan, mitkä ovat ne keskustelufoorumit, jotka liittyvät laadulliseen faktorointiin kuuluvat osat yhteen⁹⁵.

3.3.2 Aineiston analysoinnin sisältö

Perustelen tässä kappaleessa, miten olen tehnyt alustavan sisällön analyysin eli sisällön erittelyn avulla matriisit ja taulukot. Tekemäni matriisit ja taulukot ovat tuoneet esille kaiken sen yksityiskohtaisen tiedon, joka löytyy haastateltavien vastauksista. Laadituissa matriiseissa olevat haastateltavien vastaukset ovat pääasiallisesti kirjakielelle käännettyjä, en ole kuitenkaan muuttanut haastateltavien alkuperäistä ajatusta. Joissakin kohdin olen käyttänyt myös haastateltavan alkuperäistä sanontaa⁹⁶, koska jotkut haastateltavien ajatuksista tulevat paremmin esille jätettäessä ne alkuperäiseen muotoonsa.

Olen myös laatinut laskennallisia taulukoita sekä Kokoomataulukon⁹⁷, josta löytyvät kaikki kaksitoista haastateltavaa ja haastatteluissa käytetyt teoreettisena viitekehyksenä olevat työnmerkityssisällön osa-alueet sekä haastateltavien antamat positiivisten ilmausten määrät osa-alueita kohti.

⁹³ Luvuissa 4.3.2., 4.4.2. ja 4.5.2. on myös tapahtunut vertauskuvien luontia.

⁹⁴ ks. myös Berelson 1952; Tuomi & Sarajärvi 2002, 103.

⁹⁵ Esimerkkinä tästä on elintasosuuntautuneisuusmallin rahallisuuden ilmentymän sisäinen muotoutuminen ja toisaalta elintasosuuntautuneisuusmallin yleisempi muodostuminen eri osien summana, elintasosuuntautuneisuusmalli= rahallisuuden ilmentymä, ajankäyttöinen ulottuvuus ja itsensä toteuttamisen ulottuvuus oman itsensä ja toisten antamasta arvostuksesta käsin. ks.4.3.2.

⁹⁶ Haastateltavien alkuperäisen sanonnan tunnistaa lainausmerkeissä olevana ja esimerkinomaisesti elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityssisältöjä ilmentävien haastateltavien vastaukset elintaso-osa-alueeseen ja oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut elintasosuuntautuneisuusmalliin luettavuudelle, jotka ovat tutkijan hallussa.

⁹⁷ Kokoomataulukko (= taulukon nimi) on väitöskirjatyön ulkopuolinen liite, joka on tutkijan hallussa.

Samaiseen Kokoomataulukkaan on myös laskettu prosenttiosuus suhteessa osa-alueessa olevien kysymysten määrään. Tällöin on ollut helpompi katsoa, mikä haastattelussa käytetty hyvinvoinnin ja samalla oletettu työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisällön osa-alue nousee muita suuremmaksi tai vastaavasti jää muita pienemmäksi.

Kokoomataulukoissa on hyödynnetty myös Erik Allardtin hyvinvointiteoreettista tarkastelutapaa. Taulukossa on jokaisen haastateltavan kohdalle merkitty näkyviin haastatelussa käytetyn osa-alueen⁹⁸ oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin haastateltavan pääsuuntautuneisuuteen luottavuudelle. Lisäksi jokaisen perusosa-alueen⁹⁹ ja yleisten oman elämän tuntemuksien tai (ja) perhe ja sosiaaliset suhteet osa-alueiden sisällä olevat positiivisten ilmausten määrät on laskettu yhteen, jolloin on voitu nähdä niiden mahdollinen lisävaikutus pääsuuntautumisen muotoutumiselle. Haastattelun alkupuolella olevan osa-alueen perhe ja sosiaaliset suhteet viidestä kysymyksestä kolme on otettu mukaan siksi, että ne mahdollisesti tukevat yhteisyyssuhteet -osa-alueita. Tutkijan hallussa olevista liitteistä on nähtävissä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien positiivisten ilmausten määrien laskemisperusteet. Tiivistetysti kertoen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien positiivisten ilmausten määrän laskeminen haastateltavien kohdalla tapahtui seuraavasti:

+1 merkki kertoo, että haastateltavan vastaus sisälsi vain ja ainoastaan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä myönteisiä asioita.

+½ merkki ilmaisee, että haastateltavan vastaus sisälsi osittain johonkin määrittelmättömään¹⁰⁰ luokkaan kuuluvia asioita. Se merkitsee, että osa haastateltavan vastauksesta sisälsi kahteen teoreettisena viitekehyksenä olevaan hyvinvointiteoreettiseen tarkasteluun (Allardt 1976, 38–51) ja oletetun työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöön kuuluvia asioita. Käytin +1/2 merkkiä myös, jos haastateltavan vastauksesta näkyi, että hän oli vain osittain tyytyväinen kommentoimaansa asiaan, ja jos jossakin kysymyskohdassa jäi vaikutuskohde epäselväksi, mutta edellisessä tai seuraavissa vastauksissa haastateltava toi tukea hänen luottavuudelleen johonkin suuntautuneisuuksista.

+ -merkki haastateltavan vastauksen perässä tarkoittaa sitä, että haastateltava ei ole pystynyt erittelemään vastaustaan, ja on vain vastannut myönteisesti suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön.

- -merkki on haastateltavien sellaisten vastausten perässä, joiden sisältö ei liity millään tavalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön tai jotka ovat työ- ja toimintakeskusta kohtaan kielteisiä. Kyseistä merkkiä käytin myös, kun haastateltava ei osannut sanoa mitään asiaan liittyvää.

⁹⁸ Seitsemästä osa-alueen kysymyksestä kuusi on mukaillen otettu Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999 -projektin (Painamattomat/Ruoppila) haastattelulomakeista Elinolokysely, Sosiaalinen osa ja Subjektiiivinen hyvinvointi ja yksi kysymys laadittu itse.

⁹⁹ Perusosa-alueet muodostuivat elintasosta, yhteisyyssuhteista tai itsensä toteuttamisesta.

¹⁰⁰ +1/2 merkki ilmaisee, että haastateltavan vastaus sisälsi osittain johonkin määrittelmättömään luokkaan kuuluvia asioita tai siis johonkin muuhun kuin hyvinvoinnin tai oletettujen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöjen osa-alueisiin: elintaso, yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen.

Haastatteluissa haastateltavat ovat vastanneet myös subjektiivisempaa perspektiiviä antaviin kysymyksiin, joista käytän yhteistä nimitystä oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautumiseen luettavuudelle¹⁰¹.

Haastattelujen alkupuolella kartoitin haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä vapaa-aika ja harrastukset-, perhe ja sosiaaliset suhteet- sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ -osa-alueiden kautta. Perhe ja sosiaaliset suhteet -osa-alueen kolmen kysymyksen mukaanotto sisällön analyysiin ja pääsuuntautuneisuuksien sisäisiin syvempiin analyysihin oli perusteltua koska ne vaikuttavat yhteisyysuhteisiin.

Haastateltavien vastaukset kolmeen pääosa-alueeseen¹⁰² keskittyivät pääsääntöisesti siten, että esimerkiksi elintaso-osa-alueessa tuli vain elintasaan liittyviä vastauksia. Joskus haastateltavat saattoivat kuitenkin vastata näissä pääosa-alueissa kysytyihin kysymyksiin siten, että esimerkiksi itsensä toteuttaminen osa-alueessa tulikin vaikkapa yhteisyysuhteisiin liittyviä vastauksia. Jos haastateltava vastasi jossain osa-alueessa toiseen osa-alueeseen kuuluvia asioita, siirsin pistemäärän mukaisen positiivisten ilmausten määrän oikeaan osa-alueeseen. Tämä osa-alueelta toiselle siirto on näkyvissä väitöskirjatyöni ulkopuolisessa liitteessä¹⁰³ olevassa Kokoomataulukossa, joka määrittää laskennallisesti haastateltavien työn merkityssisältöilmausten pääsuuntautuneisuuden. Näiden positiivisten ilmausten määrien siirto oikeaan osa-alueeseen takaa analysoitavana olevan aineiston poikkileikkauksen omaisen¹⁰⁴ tarkastelun ja on näin myös oikeudenmukaisempi kertoen haastateltavien tosiasiallisen suhtautumistavan valmiisiin analyysiluokkiin. Siten sisällön analyysin käyttö on ollut sovellettua tutkimuksen alussa sen laskennalliselta kannalta. Valmiit analyysiluokat tekivät tarpeelliseksi oman sovellettavan version laatimisen analyysimetodista, jotta saavutettu tulos vastaisi mahdollisimman hyvin haastateltavien ajatuksia.

Jos olisin pisteyttänyt vastauksia vain lukemilla +1 ja 0, olisi tulos saattanut vääristyä, koska kysytyissä osa-alueissa oli eri määrä kysymyksiä, jolloin myös mahdollisuus vastata tietyllä tavalla on ollut osa-alueiden välillä erilainen. Näin ollen jos haastateltava on vastannut esimerkiksi elintasaan liittyviä asioita myös kysyttäessä itsensä toteuttamiseen liittyviä asioita, se on usein vain vankentanut haastateltavan vastausten kuulumista elintasosuuntautuneisuusmalliin.

Ei ole ollut kuitenkaan mielekästä ryhtyä laskennallisesti lisäämään esimerkiksi elintasaan liittyviä vastauksia joltain toiselta osa-alueelta (kuin elintaso-osa-alueelta tulevia) siihen peruspisteiden määrään, mikä on jo elintaso osa-alueelta saatu. Se, miten esimerkiksi muilta kuin elintaso-osa-alueelta tulevien elintasaan liittyvien vastausten määrä ja sisältö näkyy tutkimuksessani, liittyy analyysin kirjoittamiseen ja siellä ilmi tulemiseen.

¹⁰¹ Osa-alueen seitsemästä kysymyksestä kuusi on mukaillen otettu Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999 -projektin (Painamattomat/Ruoppila) lomakkeista Elinolokysely, Sosiaalinen osa ja Subjektiivinen hyvinvointi ja yksi kysymys on laadittu itse.

¹⁰² Haastattelulomakkeen pääosa-alueet olivat: elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen.

¹⁰³ Kokoomataulukko (= taulukon nimi) on tutkijan hallussa.

¹⁰⁴ Poikkileikkauksenomainen tarkastelu tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä, että tarkastelen halki koko aineiston eri osa-alueita aina yhden haastateltavan kohdalla kerrallaan.

Oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut -osa-alueen vastaukset eivät tuoneet kovinkaan paljoo tietoa kehitysvammaisten haastateltavien työlle antamista merkityksistä. Perhe- ja sosiaaliset suhteet -osa-alue sen sijaan vankensi lisää jonkun haastateltavan luottavuutta yhteisyssuhteet suuntautuneisuuden malliin. Todennäköisesti osa-alueen oman elämän tuntemuksien antamien mahdollisten perustelujen kysymykset ovat olleet haastateltaville kuitenkin liian abstrakteja. Toisaalta tässä osa-alueessa olevat vastaukset työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvinä ovat kuitenkin osoittaneet sen, etteivät niitä ennen kysytyt kysymykset työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvinä ole ohjanneet haastateltavien vastauksia näissä subjektiivisempaa näkemystä edustavissa kysymyksissä.

Työtoiminta-sana sisältyy useimpiin pääosa-alueiden kysymyksiin. Olen käyttänyt työtoimintasanana, sillä se tuntui olevan tuttu ilmaus (verrattuna virallisempaan tutkimuksessani käyttämäni ilmaukseen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ) haastateltaville. Siten suurin painoarvo haastateltavan työn merkityssisältöjen pääsuuntautuneisuuden määrittämisessä on muodostunut kolmen valmiin sekä sisällön analyysissä että pääsuuntautuneisuuksien sisäisissä analyyseissa käytettävän osa-alueen perusteella.

Haastatteluaineistoa ei ole ollut mielekästä analysoida pelkästään siten, että olisi laskettu haastatteluissa haastateltavien mainitsemien asioiden lukumääriä. Siten teoreettisena viitekehysenä olevat Allardtin (1976, 38–51) luomat hyvinvoinnin kolme osa-aluetta elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen ovat olleet testausvälineenä ja analyysiapusanaluokkina kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tekemälleen työlle antamien merkitysten hakemisessa. Sisällön analyysi on tässä tutkimuksessa toteutettu aluksi deduktiivisesti valmiisiin analyyseissä käytettyihin käsitteekategorioihin nojautuen ja myöhemmin pääsuuntautuneisuuksien sisäisissä analyyseissä ala- ja yläkategorioita ja erityisesti yhdistäviä kategorioita luoden.¹⁰⁵

3.4 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Tutkimuksen luotettavuutta kuvattaessa käytetään käsitteitä validiteetti ja reliabiliteetti. Käsitteinä ne on liitetty perinteisesti kvantitatiiviseen tutkimukseen, mutta myös kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä niitä on syytä käsitellä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 185; Metsämuuronen 2006, 56.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen validius voidaan osoittaa ehkä kaikkein parhaiten kirjoittamalla auki koko tutkimusprosessin kulku (Grönfors 1982, 178). Tämän tutkimuksen osalta se on näkyvissä luvuissa 3.2., 3.3., 4.1., ja 4.2. Näissä luvuissa esittelen haastattelussa käyttämäni aihealueet, pohdin kehitysvammaisen haastateltavan erityispiirteitä ja kerron tarkemmin analysoitavana olevasta aineistosta. Lisäksi esittelen myös empiirisen aineiston analysointitavat ja empirian rakentumisen.

¹⁰⁵ Kaikki käsitteekategoriat ovat tutkijan hallussa, väitöskirjatyöni ulkopuolisena liitteenä esimerkinomaisesti elintasosuuntautuneisuusmalli.

Tämän tutkimuksen sisäinen validius tulee esille empiriakappaleissa 4.3, 4.4, ja 4.5 ja niiden alaluvuissa, joissa viitataan lähdeviitteiden muodossa aikaisempiin tutkimuksiin. Aineiston sanotaan olevan ulkoisesti validi, jos voidaan todeta, että haastateltava on antanut totuudenmukaisia tietoja (Grönfors 1982, 174). Tässä tutkimuksessa olen todentanut haastateltavien antamien vastausten todenperäisyyttä useammalla samaa asiaa tarkoittavalla kysymyksellä, samoin myös haastatteleamalla haastateltavia sekä yksilökohtaisesti että myös pienissä ryhmissä samoista aiheista.

Ulkoisella validiteetilla ymmärretään sitä, kuinka yleistettävä tutkimus on (Metsämuuronen 2006, 56). Laadullisen tutkimuksen yleistettävyyden on nähty usein hankalaksi asiaksi, koska tutkimusaineistot (esimerkiksi haastateltavien määrät) ovat yleensä niin pieniä (verrattuna kvantitatiivisiin tutkimuksiin). Tässä tutkimuksessa haastateltavia oli 12. Se tarkoittaa sitä, että tutkimustulokset kertovat ensisijaisesti vain näiden 12 haastateltavan työn merkityssisällöistä. Tämän tutkimuksen yleistettävyyttä puoltaa kuitenkin se, että 12 haastateltavan vastauksista löytyi myös suurempia yhtäläisyyksiä, joista kerron kappaleessa 4.6 ”Muut yhteiset teemat”. Siten tämän tutkimuksen tulokset voisivat olla varovasti yleistettävissä myös laajempaankin työ- ja toimintakeskuksissa työskentelevien kehitysvammaisten joukkoon.

Tutkimuksen reliabiliteettia voidaan tarkastella esimerkiksi seuraavien kysymysten kautta: Onko tutkijan rooli ja asema kuvattu?¹⁰⁶ Onko löydetty läheisiä yhteyksiä lähteisiin? Onko perusparadigmat ja analyyttiset rakenteet selvitetty? (Miles & Huberman 1994, 278.)

Olen ottanut tutkijan (ja samalla haastattelijan) rooliini kantaa johdantokappaleen alaluvussa 1.1. Siellä totean olevani asemaltani neutraali, koska en mitenkään liity haastateltavien työ- ja toimintakeskukseen. Omaan kuitenkin sosiaalityöntekijä ja opettaja ammattieni myötä erilaisuuden ymmärtämiskyvyn, joka taas tekee helpommaksi kehitysvammaisten henkilöiden haastatteleminen.¹⁰⁷ Tämän tutkimuksen empiriaosassa olen käyttänyt lähdeviitteitä ilmaisemaan tuloksien luotettavuutta.

”Paradigmalla voidaan tarkoitaa sellaista mallikaaviota tai selitystä tutkittavasta ilmiöstä, joka ei ole saanut vielä teorianomaista hyväksyntää (Metsämuuronen 2006, 35).” Tämän tutkimuksen mallikuvion sekä sen perusteet esittelen luvuissa 4.1. ja 4.2. Olen siis kuvannut kehitysvammaisten haastateltavien työn merkityssisältöjä kolmella eri suuntautuneisuusmallilla, joille annan sisällön empirialuvuissa. Tuon mallikuvion avulla olen myös selvittänyt tutkimustulosten analyyttisen rakenteen.

Steinar Kvale (1996) on siirtynyt validiteetin käsitteestä validointi käsitteeseen. Kun validiteetti kuvaa pysyvää totuutta, niin validointi tarkoittaa enemmän prosessinomaista ymmärrystä maailmasta. Validoinnissa ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä muodostuu vähitellen (Kvale 1996, 237.) Tässä tutkimuksessa empirian rakentuminen muodostuu prosessinomaisen ymmärryksen kautta kirjoittamalla auki tutkimuksen kulku ja jalostamalla omaa teoramallia portaittain sekä kertomalla aineiston käsittelyyn liittyvät vaiheet. Esittelenkin nyt haastattelumateriaalini neljä eri käsittelyvaihetta.

¹⁰⁶ Ks. myös Heikkinen (2007, 152)

¹⁰⁷ Ks. myös Heikkinen (2007, 153) subjektiivinen adekvaattisuuskäsite, joka on yhtä kuin että tutkijalla on kykyä ymmärtää tutkittavaa kohdettaan aikaisemman elämäkokemuksen avulla.

1. Ensimmäisessä vaiheessa tein jokaisesta haastateltavasta oman tiivistelmänsä, jossa olivat mukana kaikki kysytyt kysymykset osa-alueittain niin yksilö- kuin ryhmähaastattelustakin ja vastaavat ydinkohdat haastateltavien antamista vastauksista. Sitten tein kartongille yhden ison matriisin¹⁰⁸, jossa olivat kaikki kaksitoista haastateltavaa, kaikki kysytyt kysymykset osa-alueittain ja jälleen vastaavat ydinkohdat haastateltavien antamista vastauksista (jotka olivat suorina lainauksina). Tässä vaiheessa laskin alustavasti myös positiivisten ilmausten määriä suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön ja sain selville alustavasti mitkä haastateltavien vastauksista näyttäisivät kuuluvan mihinkin teoreettisena viitekehyyksenä olevan Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan ja samalla oletettujen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöjen osa-alueisiin = tuleviin pääsuuntautuneisuuksiin (ks. pääsuuntautuneisuuskäsite luku 4.1).
2. Toisessa vaiheessa aloin käsitellä eri pääsuuntautuneisuuksiin luettavien haastateltavien työn merkityssisältöjä omine suuntautumisryhmineen. Kävin haastattelut osa-alue osa-alueelta, kysymys kysymykseltä läpi ja poimin haastateltavien antamat ydinkohdat vastauksista (suorina lainauksina), joissa näkyi myös esittämäni kysymystyyli kielenkäyttöineen. Näin sain kokonaisuuden¹⁰⁹, josta löytyivät haastateltavien työn merkityssisällöt suuntautuneisuuksittain ja kaikki kysymykset ydinvastauksineen sekä haastattelijan kysymystyyli.
3. Kolmannessa vaiheessa aloin tehdä laajennettua versiota tutkimukseni ulkopuolisiksi liitteiksi tulevista matriiseista¹¹⁰. Rakensin matriisit suuntautuneisuuksittain ja ne etenivät kolmen pääosa-alueen¹¹¹ kautta kohti haastateltavien omakohtaisinta näkemystä tuovaan kategoriaan oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset (lisä)perustelut tietyn suuntautuneisuusmallin sisältoisyydelle. Tämän lisäksi otin vielä perhe ja sosiaaliset suhteet -osa-alueesta¹¹² kolme kysymystä, jotka saattaisivat vastauksineen tuoda vankennusta haastateltavien yhteisyys-suhteisiin ja sitä myöten ehkä vahvistaa haastateltavan yhteisyys-suhteet-suuntautumismallin mukaista ajattelua.

Kolmannessa haastattelumateriaalin käsittelyvaiheessa matriisien teon ohella tein myös pääsuuntautuneisuuksittain laskennallisesti sisällön analyysiä¹¹³, jonka avulla varmistin, että alustavasti valitut haastateltavien työn merkitysilmaukset ovat oikeissa pääsuuntautuneisuuksissa. Tässä vaiheessa neljän haastateltavan työn merkityssisällötiset vastaukset vaihtoivatkin vielä pääsuuntautuneisuutta.

Lisäksi kolmannessa haastattelumateriaalin käsittelyvaiheessa tarkistin myös jokaisen matriisiin kirjoittamani lauseen vielä ensimmäisistä, nauhoilta puretuista, puhtaaksikirjoitetuista aineistoista. Näin varmistin, ettei haastateltavan alkuperäinen idea näiden useiden käsittelyvaiheiden takia ole muuttunut.

¹⁰⁸ Iso kartongille tehty haastateltavien yhteismatriisi on tutkijan hallussa.

¹⁰⁹ Kokonaisuus, josta löytyy haastateltavien työn merkityssisällöt suuntautuneisuuksittain on tutkijan hallussa.

¹¹⁰ Laajennettu versio tutkimukseni ulkopuolisista liitteistä (joista esimerkinomaisesti elintaso-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevat haastateltavat on eriytetty tutkimukseni ulkopuolisen liitemateriaalin yhteyteen, siinä haastateltavien useimmat lauseet on muutettu kirjakielelle, säilyttäen kuitenkin niiden samansisällötisyyden alkuperäisen haastateltavan sanoman lauseen kanssa) on tutkijan hallussa kuten myös muut vastaavat matriisit.

¹¹¹ Haastattelulomakkeen pääosa-alueet olivat: elintaso, yhteisyys-suhteet ja itsensä toteuttaminen.

¹¹² Perhe ja sosiaaliset suhteet oli haastattelujen alkupuolella eräs arkipäiviin liittyvää ajankäyttöä kartoittava osa-alue.

¹¹³ Kokoomataulukko (=taulukon nimi), joka on väitöskirjatyon ulkopuolinen liite, tutkijan hallussa oleva.

4. Neljännessä haastattelumateriaalin tarkasteluvaiheessa olikin kyse jo syvemmästä analysoinnista. Sisällön analyysin matriisien ja positiivisten ilmausten määrien avulla laadin analyysiapusanaluokkia ja samalla käsittekkategorisointia¹¹⁴ pääsuuntautuneisuuksittain, viedäkseen analyysiä syvemmälle kohti pääsuuntautuneisuusmallien (ks. malli-käsite luku 4.2) rakentumista.

Pystyin näiden neljän haastattelumateriaalin lukukerran avulla huomioimaan perusteellisemmin esille tulevia asioita suuntautuneisuuksien sisällä. Analyysityön apuvälineenä on ollut siten sisällön analyysi, jonka avulla loin yhdistäviä ja ylä- sekä alakategorioita¹¹⁵.

Tutkimusaineistosta alkaa muodostua yleiskuva haastatteluja tehtäessä sekä niitä lukemalla, ja seuraava tavoite onkin saada aikaan jonkinlaista järjestystä tutkimusaiheeseen. Esimerkiksi lasten pelkoihin syventyvässä tutkimuksessa on lähdetty hakemaan aineistoon järjestystä ryhmittelemällä pelkoja (Kirmanen 2000, 69).

Tässä tutkimuksessa olen myös pyrkinyt saamaan aineistoon järjestystä ryhmittelemällä haastattelutavien työn merkitystä kuvailevia ilmauksia. En ole kuitenkaan lähtenyt luomaan tyypejä vaan kokoamaan laajempia pääsuuntautuneisuuksien sisäisiä malleja. Valmiina pohjaluokituksena ja samalla teoreettisena viitekehystenä on ollut Allardtin (1976, 38–51) luoma hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan jaottelu elintaso, yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen. Vaikka teoreettinen raamitus on ollut tavallaan jo valmis tiukka luokitusjärjestelmä, ei haastatteluaineiston tarkastelu ole tapahtunut ”laput silmillä vaan pikemminkin aistit avoinna eteenpäin menen”. Uusia täsmällisempiä näkökulmia on ollut pääsuuntautuneisuuksien sisällä nähtävissä kolmannessa käsittelyvaiheessa. Siten tiukka pitäytyminen valmiina olevaan luokitukseen on jättänyt kuitenkin mahdollisuuden uusille näkökulmille. Onkin todettu myös seuraavasti: ”Tavoitteena on muodostaa mielekäs luokittelujärjestelmä, joka kattaisi kaikki haastatteluissa esiin tulleet pelot” (Kirmanen 2000, 69).

¹¹⁴ Käsittekkategorisoinnit (haastattelutavien lauseet kirjakiellelle käännettyjä) ovat tutkijan hallussa olevia, joista yksi käsittekkategorisointi elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastattelutavien kohdalta on esimerkkinä tutkimuksen ulkopuolisissa liitteissä.

¹¹⁵ Tässä yhteydessä olen myös tarkistanut vielä haastattelutavien ilmauksia, jotta ne eivät ole muuttuneet pelkistettäessä.

4 TYÖN MERKITYKSIEN JAKAUTUMINEN SUUNTAUTUNEISUUKSIIN

4.1 HAASTATELTAVIEN TYÖN MERKITYKSEN PÄÄSUUNTAUTUNEISUUS-KÄSITE JA PÄÄSUUNTAUTUNEISUUS-MALLIEN RAKENTUMISEN PERIAATTEET

Olen määritellyt positiivisten ilmausten määrien laskentaperusteet¹¹⁶ suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön. Näiden periaatteiden mukaan kahdentoista kehitysvammaisen haastateltavan omalle työlleen työ- ja toimintakeskuksessa antamat merkitykset ovat jakautuneet kolmeen eri pääsuuntautuneisuuteen¹¹⁷ aina painotuksestaan riippuen. Jokaisesta haasteltavasta löytyi myös pieniä viitteitä kaikkiin eri suuntautuneisuuksiin. Se, mihin haastatteluissa käytettyihin osaluokkiin on tullut kunkin haastateltavan kohdalta eniten positiivisia ilmauksia, on kuitenkin määrittänyt haastateltavan työlle ilmaisemien merkitysten pääsuuntautuneisuuden. Näin ollen alustava pääsuuntautuneisuuden määrittäminen on tapahtunut positiivisten ilmausten määrien laskemisen avulla. Sisällöllinen koettelu tapahtuu varsinaisissa empiriakappaleissa (4.3, 4.4 ja 4.5 alalukuihin), jotka luovat käsityksen siitä, kuinka hyvin haastateltavien esittämät työn merkitykset ovat luettavissa tiettyyn pääsuuntautuneisuuteen. Samaiset empiriakappaleet vastaavat myös haastateltavien työn merkitysten jaotuksella tutkimustehtävien kysymyksiin. Haastateltavien suorista lainauksista löytyy joskus hakasulkeissa kirjakielelle käännettyä tekstiä. Syy miksi näin on tehty, on se, että joskus haastateltavat ovat maininneet jonkin henkilön nimen, tai itsestään jotain mahdollisesti tunnistettavia tietoja. Olen näin varmistanut haastateltavien anonyymisyyden. Olen kääntänyt haastateltavan suoran lainauksen kirjakielelle myös silloin, kun haastateltavan vastaus on tullut pienemmissä erissä esille, koska silloin suorien lainauksien tuominen tekstiin olisi enemmänkin sekoittanut lukijaa, eikä lauseen sisällöstä olisi saanut kokonaisuutta niin hyvin esille.

Empiriakappaleissa¹¹⁸ tulen käyttämään myös seuraavaa kolmeä käsitettä: 1) suuntautuneisuus 2) pääsuuntautuneisuus 3) sivusuuntautuneisuus. Suuntautuneisuus-käsitettä käytän silloin, kun määritän yleensä suuntautumisenimekkeen. Suuntautuneisuus-käsite jakautuu pää- ja sivusuuntautuneisuuteen.

Pääsuuntautuneisuus-käsite löytyi tekstistäni silloin, kun tarkoitan erityisesti pääasiallista suuntautuneisuusnimikettä. Lähes kaikkien kahdentoista haastateltavan vastauksista löytyi pääsuuntautuneisuuden¹¹⁹ lisäksi myös vahva sivusuuntautuneisuus. Täten on tarpeellista puhua myös eritellen käsitteistä pää- ja sivusuuntautuneisuus. Jokaiseen suuntautuneisuuteen liittyy myös malli-käsite. Suuntautuneisuuksien muodostuminen empirian pohjalta tulee esille luvuissa 4.3, 4.4 ja 4.5, joiden alalukujen loppupuolelta löytyy kuvio 1..

¹¹⁶ Kokoomataulukko (= Positiivisten ilmausten määrä työ- ja toimintakeskuksessa työn- ja samalla Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan merkityssisällöissä aina jokaisen haastateltavan kohdalla ja pääsuuntautuneisuuden määrittäminen haastateltavan työn merkityssisältöjen kohdalla -taulukko) on väitöskirjatyön ulkopuolinen liite (tutkijan hallussa oleva).

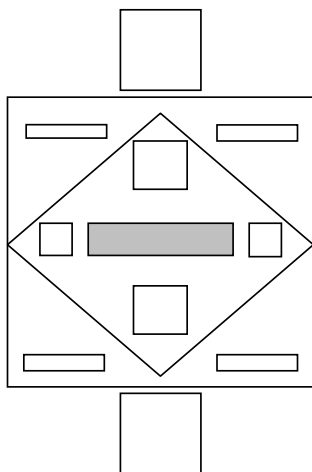
¹¹⁷ Teoreettisesta viitekehystäni (elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen) muodostui myös haastateltavien työn merkitystä kuvaavien ilmausten suuntautuneisuudet ja sitä myötä myös pääsuuntautuneisuudet haastateltavan työn merkitykselle antamista ilmauksista riippuen. Ensimmäisessä olen luokitellut haastateltavien työlle antamia merkityksiä mutta väistämättä myös haastateltavat ovat luokitelleet suuntautuneisuuksiin työlle antamien pääasiallisten työn merkityssisältöjen kautta.

¹¹⁸ Empiiriset lukuni ovat 4.3, 4.4 ja 4.5 alalukuihin.

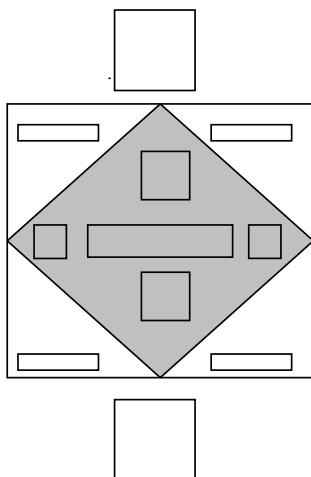
¹¹⁹ Sivusuuntautuneisuus-käsitteestä esimerkkinä on yhteisyysuhteisiin suuntautuneisuus itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla.

Kuvio 1a

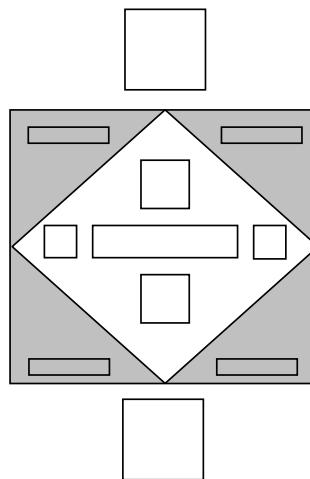
Kuviossa mallin ilmentymä harmaana

Kuvio 1b

Jokaisessa mallikuviossa nyt harmaana näkyvä alue on pääsuuntautuneisuuden ydinsisältö

Kuvio 1c Jokaisessa mallikuviossa nyt harmaana näkyvä alue on sivusuuntautuneisuuden keskeinen sisältö

Kuvio 1. Haastateltavien työn merkitystä kuvaavien vastausten analysointiin liittyvät kuvat

Empirialuvuissa¹²⁰ esiintyvä kuvio esittelee suuntautuneisuusmalli-käsitteen sisällön. Kuvioista löytyy keskeltä ilmentymä, joka kuvaa sitä, millä asialla on keskeinen merkitys esiteltävänä olevassa suuntautuneisuudessa ja myös pääsuuntautuneisuuden haastateltavien työlle työ- ja toimintakeskuksessa antamissa merkityssisällöissä. Esitän jokaisessa suuntautuneisuuksien muodostumista kuvaavissa empirialuvuissa kuvion, jolla todennan asianomaisen suuntautuneisuuden malli-käsitteen sisällön edellisten¹²¹ kuvioiden mukaisesti.

Koko kuvio vastaa aina näin myös tutkimusongelmaani, eli siihen mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsee kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle? Kuvion sisemmät osat kuvaavat pääsuuntautuneisuuden ydinsisältöä, ja seuraava kuvion laidoilla oleva harmaa osa kuvaa sivusuuntautuneisuuden keskeistä sisältöä. Kuvioiden ulkopuolella sijaitsevat asiat (= neliöt) ovat abstraktisempia käsitteitä ja antavat suuntaa analyysin etenemiselle kohti pääsuuntautuneisuuden ilmentymää. Jostakin suuntautuneisuusmallissa olevasta kuvasta saattaa puuttua jokin sisäinen osa. Havaitsin kuitenkin jokaisessa suuntautuneisuusmallissa neljä perusulottuvuutta: 1.) pääsuuntautuneisuuden ilmentymä 2.) pääsuuntautuneisuuden ydinsisältö 3.) sivusuuntautuneisuuden keskeinen sisältö 4.) abstraktisemmat käsitteet, jotka antavat suuntaa analyysin etenemiselle kohti pääsuuntautuneisuuden ilmentymää.

4.2 HAASTATELTAVIEN PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIEN ILMENTYMÄ-KÄSITE JA PÄÄSUUNTAUTUNEISUUKSIEN ILMENTYMIEN RAKENTUMISEN PERIAATTEET

Olen tähän mennessä määritellyt käsitteet suuntautuneisuus, pääsuuntautuneisuus, sivusuuntautuneisuus ja malli. Nämä empirian analysointini välineet ovat se laajempi kehikko, joka edistää haastatteluaineiston spesifimpää tarkastelua suuntautuneisuuksien sisällä. Ilmentymä-käsite on se lopullinen pääteipiste, joka antaa vielä syvemmän käsitteellisen tiedon jokaisesta pääsuuntautuneisuudesta.

Pääsuuntautuneisuuden ilmentymän rakentuminen tapahtuu hieman eri tavoin jokaisessa kolmessa suuntautuneisuudessa. Yhteistä eri tavoin rakentumiselle on kuitenkin esimerkiksi matriisien tekeminen laadullisen faktoroinnin tapaan. Tällöin on mahdollista päästä ilmentymän suhteen vielä suuntautuneisuusmallia abstraktisemmalle ja samalla myös käsitteellisemmälle tasolle.

Ilmentymä-käsite muodostaa spesifimmän tiedon kussakin suuntautuneisuudessa. Suuntautuneisuusluvuissa olevien malli-kuvioiden ilmentymät ovatkin analysointityöni tulos. Näin ne ovat myös väistämättä niihin luettavien haastateltavien työlle antamien merkitysten yleisempi tyyppi. Tutkimuksessani en ole kuitenkaan halunnut käyttää käsitettä tyyppi, koska tutkimusongelmani keskittyy pohjimmiltaan ilmiön ymmärtämiseen, eli siihen, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsee kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle. Malli-käsite antaa mahdollisuuden tuoda esille monipuolisesti sekä konkreettisia että abstraktisia asioita, joita kuhunkin suuntautuneisuuteen liittyy.

¹²⁰ Tutkimuksen empirialuvut ovat 4.3.1, 4.4.1 ja 4.5.1

¹²¹ Ks. Kuvio 1. Haastateltavien työn merkityssisältöjen analysointiin liittyvät kuvat.

Kaikkien haastateltavien osalta lasketut positiivisten ilmausten määrät¹²² antoivat perusjakauman haastateltavien työn merkityssisältöjen luettavuudesta eri pääsuuntautuneisuuksiin. Jos haastateltavan työn merkityssisällöissä suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön oli eniten positiivisia ilmauksia esimerkiksi elintaso-osa-alueessa¹²³ hänen työn merkityssisältöjen pääsuuntautuneisuudekseen määrittyi elintasosuuntautuneisuus. Tämä oli kuitenkin vasta laskennallisuuteen perustuva määrittely. Haastattelutapauksien työn merkityssisältöjen lopullinen sisällöllinen koettelu tapahtuu kuitenkin vasta sisällön analyysin pidemmälle viemisen ja omien teoriarakennelmieni kautta varsinaisissa empirialuvuissa 4.3, 4.4 ja 4.5 alalukuineen. Vaikka olen jakanut haastateltavani työn merkityssisällöt eri suuntautuneisuuksiin ja siten olen määrittänyt niille pääsuuntautuneisuuden, on silti ollut havaittavissa, että jokaisen haastateltavan ilmauksissa on ollut myös pääsuuntautuneisuuden piirteiden lisäksi aina tunnusmerkkejä myös jostakin toisesta suuntautuneisuudesta.

4.3 ELINTASO

4.3.1 Elintasosuuntautuneisuusmallin perusteena olevat haastattelukysymykset

Elintaso-osa-alueessa (liitteet 2/7 ja 2/8) oli 12/13 kysymystä ryhmähaastattelukysymyksineen, kaksi kysymyksistä olin yhdistänyt (ks. haastattelulomake liite 2/7). Esittelen niistä nyt kuusi kysymystä vastauksineen, jotka muodostuivat eniten elintasosuuntautuneisuutta (elintasosuuntautuneesti työn merkitystä ilmentäviä haastateltavia oli viisi) tai ei-elintasosuuntautuneisuutta esille nostavaksi haastateltavien työn merkityssisältöjen keskuudessa.

- Selitä mikä raha on (liite 2/7, kys. 6a)? Mitä rahalla voi tehdä (liite 2/7, kys. 6b)?
- Onko palkkapäivä mukava asia, ja miksi on tai miksi ei ole (liite 2/7, kys. 9)?
- Helpottaako täältä työtoiminnasta (työtoiminta-sana oli haastateltaville tutumpi, siksi käytin sitä kysymyksissä) saatava työosuusraha sinun elämistäsi (eli riittääkö raha paremmin kuin jos sinulla olisi vain eläke) (liite 2/8, kys. 12)?
- Joudutko joskus lainaamaan joltakin tuntemaltasi ihmiseltä rahaa, jotta voit ostaa kaupasta esimerkiksi ruokaa, vaatteita jne.(liite 2/8, kys. 13.)?
- Miksi tuntuu tärkeältä saada työtoiminnassa olostaa rahaa (liite 2/8, kys. 10, ryhmähaastattelukysymys elintaso-osa-alueesta)?

Näiden esitettyjen kysymysten kautta täsmentyi haastateltavien työn merkityssisältöjen mahdollinen eniten luettavuus elintasosuuntautuneisuusmalliin. Vammaispalvelujen laadun arvioinnin kehittämistä koskevilla esimerkkikysymyssarjoissa on otettu esille hieman samantyyppisiä aihealueita (Saloviita 1995, 47; 109).

¹²² Kokoomataulukko (=taulukon nimi), jossa on kaikkien haastateltavien työn merkityssisältöjen osalta laskettu positiivisten ilmausten määrät löytyy tutkijan hallusta, on väitöskirjatyön ulkopuolinen liite.

¹²³ Haastateltava oli myös joissakin tapauksissa vastannut muissakin Allardt (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisissa osa-alueissa elintasosuuntaisesti.

Viiden haastateltavan työn merkitysilmauksien voidaan katsoa kiinteimmin ilmaisevan elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityksellisyyttä¹²⁴. Näiden haastateltavien vastauksista välittyi rahan ja erityisesti työosuusrahan tärkeys heille itselleen.

Elämänlaatuprojektissa¹²⁵ mukana olleita kehitysvammaisia haastateltavia pyydettiin valitsemaan seuraavista työn tekemiseen liittyvistä neljästä vaihtoehdosta heille itselleen tärkein: hyvä palkka, hyvät työtoverit, mahdollisuus omista työasioista päättämiseen, työn vaihtelevuus. Haastateltavista 42 % valitsi hyvän palkan merkittävimmäksi tekijäksi. Maksettavan rahan taustalta on myös löydetävissä ihmisoikeuskysymykset sekä Vammaisten oikeuksien julistus. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa on nostettu esille ajatus, että vammaisella henkilöllä on oikeus turvaan toimeentulon menetyksen varalta (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948, 25. artikla). Siten katsantokanta on se, ettei vammaisen henkilö ehkä voisi työn kautta saada riittävää toimeentuloa. Vammaisten oikeuksien julistuksessa pidetään tärkeänä sitä, että vammaisen henkilö sopeutuu normaaliin elämään ja pääsee kehittämään kykyjään (Vammaisten oikeuksien julistus 1975). Jos vammaisten oikeuksien julistuksen sisältö ymmärretään siten, että esimerkiksi työn tekeminen eri muodoissaan olisi myös vammaista henkilöä kehittävää ja normaaliin elämään sopeuttavaa, niin silloin Ihmisoikeuksien julistus kumoaisi tämän omalla ajatuksellaan mahdollisesta sosiaaliturvan varaan rakentuvasta vammaisen henkilön toimeentulosta.

Ihmisoikeuksien julistuksessa 23. artiklassa sanotaan että jokaisella ihmisellä on oikeus työhön ja myös tyydyttäviin työehtoihin. Samaisessa artiklassa sanotaan myös, että jokaisella työtä tekevällä on myös oikeus kohtuulliseen ja riittävään palkkaan ja toki myös sitä täydentävään sosiaalisen suojelun keinoon, jos on tarvetta. (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948, 23. artikla.)

Erityisryhmien työlle antamia arvostuksia on myös tutkittu, ja tulokseksi on saatu, että erityisryhmät arvostavat normaalikansalaisen kokemuksen lisäksi palkkaa (Nyholm 1991, 30). On myös todettu, että kehitysvammaiset työtoiminnassa kävijät eivät pidä rahaa tärkeimpänä motiivinaan, vaan pikemminkin yleensä työn itseisarvoa elämässä (Nouko-Juvonen 1992, 17). Kehitysvammaisten keskuudessa olevat mielipiteet erivät, kuten on varmasti myös ei-vammaisten henkilöiden kohdalla mietittäessä työn tekemisen motiiveja. Itse en tutkimuksessani lähtenyt kuitenkaan motiivi-käsitteestä vaan työlle annettavista merkityksistä (ja sitä kautta ilmiön ymmärtämisestä), jotka ovat toki myös lähellä motiivi-käsitettä.

Rahan ohella elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat toivat esille myös itsensä arvostamisen työtehtävien kautta. Siten voidaankin sanoa itsensä toteuttamisen olevan elintasosuuntautuneisuuden rinnalla kulkeva ns. sivusuuntautuneisuus. Seuraavaksi esittelen elintaso-osa-aluetta kuvaaviin kysymyksiin tulleita vastauksia.

¹²⁴ Näiden viiden elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityksellisyyttä ilmaisevan haastateltavan kohdalla plus-ilmausten määrä suhteessa elintaso-osa-alueeseen oli +6 - +10 (kysymysten määrä oli 12/13, kaksi kysymyksistä analyysissä yhdistetty). Tutkijan hallussa on tarkempi Kokoomataulukko (= taulukon nimi), väitöskirjatyöni ulkopuolinen liite.

¹²⁵ Kehitysvammaaliitto käynnisti vuonna 1989 Kehitysvammaisten elämänlaatu Suomessa -projektin. Kehitysvammaisten haastatteluisia tiedusteltiin asumiseen, työelämään, taloudelliseen toimeentuloon, vapaa-aikaan, sosiaalisiin suhteisiin jne. liittyviä asioita. (Autio 1993b, 5.)

Mikä raha on? Mitä rahalla voi tehdä? (Liite 2/7, kys.6.)

Elintasonsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävät haastateltavat toivat esille yleensä rahan merkityksellisyyden ja erityisesti myös työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavan työosuusrahan tärkeyden. Jokainen elintasonsuuntautuneesti ajatteleva haastateltava ymmärsi raha-käsitteen ja että rahalla on myös käytännön merkitystä elämässä. Pääsääntöisesti he osasivat kertoa, paljonko saavat yhdellä kerralla rahaa¹²⁶.

Yleensä rahan merkitystä kartoitettaessa elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että he ovat taloudellisesti itsenäisiä. Se, mitä raha merkitsee, painottui rahan merkityksellisyyteen ostamisen kannalta.

Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla raha merkitsi ostamisen välinettä kuten elintasonsuuntautuneesti ajattelevienkin kohdalla. Peruserona oli kuitenkin se, että elintasonsuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat rahan merkityksellisyyden ikään kuin kokemuksellisempänä ”rahan kautta muodostuvana itsenäisyyden tunteena”. Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kokemuksellisin ulottuvuus oli sen sijaan henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttaminen rahan välityksellä. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien yleensä rahalle antamat merkitykset olivat osittain samoja kuin elintaso- ja yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien osalta. Rahaa ja myös työosuusrahaa pidettiin yleensä merkityksellisenä ostamisen kannalta.

Kysymyksiin ”Mikä raha on? Ja mitä rahalla voi tehdä?” elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat asioita, joiden yhteiseksi kategoriaksi muodostui ”rahan kautta muodostuva itsenäisyyden tunne”. Tällä he tarkoittivat sitä, että he voivat itsenäisesti päättää rahan käytöstään. Rahan merkityksellisyyden osa-alueista raha ostamisen mahdollistajana koettiin tärkeimmäksi. Kaikki elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kommentoivat rahankäyttöä suhteessa ostamiseen seuraavasti:

”Ruukoo ostaa.” ”Ostaa ruokaa.” ”Ruokien ostamiseen tarttee rahaa.” ”Vaekka mitä tarvii huusholliinsa.” ”Ostaa vaatteita.” ”Matkamuistoja ostaa.” ”Ostaa.”

Muita rahallisen¹²⁷ itsenäisyyden alueita elintasonsuuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta riippuen olivat rahan merkityksellisyys maksamisen ja sen käyttöarvon vuoksi, rahan merkityksellisyys säästämisen kannalta tai rahan merkityksellisyys tekemisen mahdollistajana. Elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat myös, että rahan käyttötarkoitus on pääasiassa ns. arkipäiväisten asioiden hankintaa ja hoitoa tai toisaalta myös ostamisen mahdollistamista.

¹²⁶ Vain yksi elintaso- ja yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleva haastateltava ei osannut sanoa työosuusrahan määrää.

¹²⁷ Rahallisuuden käsitteellä tarkoitan tässä tutkimuksessa rahan pitämistä tärkeänä asiana ja rahan arvostamista sekä sitä, että tulee tunne, että rahaa on käytettävissä.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavan työosuusrahan merkitys oli myös sidoksissa omaan henkilökohtaiseen elämään pääsääntöisesti oman työpanoksen kautta. Työosuusrahan ja oman työpanoksen välinen yhteys elintasonsuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vastauksissa tuli esille seuraavasti:

"--en ruppee kuule ilmasta hommoo kuule tekemään." "Se riippuu, kuinka mitenkä ahkerasti on töissä, kuinka ahkerasti menee työhön, sen mukaan maksetaan palkka." "Sen takia on mukava, kun työtä tehdään sen mukaan maksetaan palkka." "No ahkeruusraha se riippuu, mitenkä paljon tekee töitä... niin siitä maksetaan tili...ahkeruusraha." "--Jos laiskottellee, niin silloin saa vähemmän." "Parempi niin...ei siitä oo mitään hyötyä, jos ei makseta mitään. Sitte ei vois tehä mitään."

Myös tutkimuksessa Työ lievästi kehitysvammaisten elämässä, kehitysvammaiset haastateltavat (keski-ikä 36) totesivat, että palkkaa tai työosuusrahaa saadaan liian vähän (Autio 1993b, 26;27¹²⁸.) Lisäksi ryhmähaastattelumenetelmällä haastateltujen myös työ- ja toimintakeskuksessa olevien kehitysvammaisten henkilöiden mielestä palkka työosuusrahana maksettuna on tärkeä työhön sitoutumisessa. Nämäkin haastateltavat kokivat työosuusrahan pieneksi. (Öhman 1991, 22.) Myös työelämässä ja päivätoiminnassa olevat kehitysvammaiset ovat kokeneet hyvän elämän esteeksi sen, että palkkaus ei vastaa työsuorituksia (Kaukola 2000, 64).

Suhdetta rahaan voi tarkastella myös sen käyttötarkoituksen mukaan. Elintasonsuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien rahan käytön yläkategorioista tärkeimmäksi muodostui rahan käyttö arkipäiväisten asioiden hankintaan ja hoitoon. Tämä yläkategoria jakautui vielä seuraavaan kahteen osa-alueeseen:

1) Todella konkreettisten arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito

"Aenakin laskuja maksaa." "--kaupparamaksut pitää rahalla maksaa." "--ruokien ostamiseen tarttee rahaa." "--ruokoo ostaa." "--ostaa ruokaa."

2) Yleisluontoisempien asioiden hankinta ja hoito

"Siihen elämisseenhän sitä kulluu..." Yksi viidestä elintasonsuuntautuneisuusmalliin luettavasta haastateltavasta sanoi myös käyttävänsä rahaa asumiseen.

Elintasonsuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien muita rahan käyttötarkoituksia olivat ns. ylimääräinen kulutus tai säästäminen.

¹²⁸ ks. myös esim. Brickey; Campbell & Browning 1985, 79.

Kysymyksiin ”Mikä raha on? Ja mitä rahalla voi tehdä?” yhteisyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat asioita, joiden yhteiseksi kategoriaksi tuli rahan välineellisyys konkreettisten (esim. voi ostaa ruokaa ja vaatteita, äänilevyjä ja karkkia) ja yleisluontoisempien (rahaa voi käyttää ostoksiin, rahalla voi ostaa tavaroita, rahaa voi käyttää asumiseen, rahalla voi ostaa vaikka mitä kaupasta) asioiden hankintaan ja hoitoon. He myös vastasivat, että rahaa voi säästää. Siten yhteisyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat yleensä rahan merkityksen enemmän pelkkänä välineellisyytenä eikä esimerkiksi elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tapaan tietynlaisena rahallisena riippumattomuuden tunteena. Yhteisyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat ymmärsivät pääsääntöisesti raha-käsitteen ja antoivat sille monenlaisia merkityksiä.

Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien rahan merkityksellisyydessä oli painopiste arkipäiväisten asioiden hankinnassa. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät rahaa ja työosuusrahaa myös merkityksellisenä vain ostamisen kannalta. Siten yhdistäväksi kategoriaksi heilläkin tuli myös rahan välineellisyys eli erilaisten asioiden ostamisen mahdollisuus.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien rahan käytön yläkategorioista tärkeimmäksi muodostui ns. ylimääräinen kulutus. Tätä haastateltavat kuvasivat seuraavasti:

”sillä voi ostaa...kaikkia... ja semmosia tavaroita.” ”Ostoksia.”--vaikka mitä ostaa kaupasta.” ”No ostan levyjä...namiakin voi ostaa.”

Muita itsensä toteuttamiseen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien rahalle antamia käyttö-tarkoituksia olivat:

- a) arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito (yleensä ostaminen, vaatteet, asuminen)
- b) säästäminen

Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien osalta rahan käyttötarkoitus oli täsmällisesti jonkin asian ostamista seuraavaan tyyliin:

”Voi maksaa laskuja ja ostaa ruokaa mitä tahansa tarvitsee kotiinsa.” ”Rahalla voi maksaa kauppalaskun ja ostaa ruokaa.”, ”Rahalla voi ostaa, säilyttää, rahaa voi käyttää pizzalla käymiseen.” ”Rahaa voi käyttää elämiseen ja vaikka asumiseen.” ”Rahalla voi ostaa vaatteita, ruokaa, tehdä matkoja (etelään), ostaa matkamuistoja.”

Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien osalta rahan käytön kohteet olivat jonkin asian ostamisen lisäksi myös muuta kuin omaan sen hetkiseen käyttöön menevää. He esimerkiksi laittoivat rahaa säästöön ja antoivat sitä vanhemmilleen.

”Rahalla voi ostaa karkkia ja ruokaa, käyttää ja vanhemmille antaa.” ”Rahalla voi ostaa, pelata pelejä, säästää ja laittaa kasvamaan korkoa.”

Onko palkkapäivä mukava asia, ja miksi on tai miksi ei ole (liite 2/8, kys. 9)?

Kuinka elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityssisältöjä ilmentävät haastateltavat kokivat sitten palkkapäivän merkityksen? Yhteiseksi kategoriaksi muodostui palkkapäivä välineellisen toteutuksen mahdollisuutena välineellisten tai kokemuksellisten asioiden kautta. Tämän kategorian alle muodostui kuusi osa-aluetta, jotka voi jakaa kahteen näkökulmaan:

- a) Palkkapäivän välineellinen merkitys työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kehitysvammaiselle

”Siksi, että kun saap taskurahaa niin saap itse ostaa mitä haluaa, vaikka cd-levyjä.” ”Ostan karkkia.” ”Ostan vaatteita tai säästöön laitan.”, ”Kun pääsee ostamaan tai pizzalle.”

- b) Palkkapäivän kokemuksellinen merkitys työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kehitysvammaiselle

”Sen (= palkkapäivä) myötä innostuu paremmin. Sillon (= palkkapäivänä) mulla on paljon ilosempi päivä., ”Siksi että kun saap taskurahaa...” ”Saa rahhaa...” ”--sen takia on mukava kun työtä tehään sen mukaan maksetaan palkka.”

Siten elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien antamat mielipiteet palkkapäivän tärkeydestä tiivistyivät välineellisen toteutuksen mahdollisuuteen. Palkkapäivän välineellisyys sisälsi yksityiskohtaisempiin kokonaisuuksiin jakautuessaan elintasosuuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta riippuen kolme pääajatus:

- a) palkkapäivän merkityksellisyys oman henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamiseksi
 b) palkkapäivän merkityksellisyys konkreettisen rahan saamisen vuoksi
 c) palkkapäivän merkityksellisyys ostosten tekemiseksi (esimerkiksi tavaroiden ostaminen tai itsensä hemmottelu pizzalla).

Nämä eri palkkapäivän sisällölliset merkitykset jakautuivat elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kesken siten, että kolmen haastateltavan ajatukset edustivat palkkapäivän välineellistä, ja kahden palkkapäivän kokemuksellista merkitystä. Yhdistäväksi kategoriaksi muodostui kuitenkin palkkapäivän tietty välineellinen luonne, välineellisyys oman henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamiseksi yleensä rahan saamisen vuoksi, tai jonkun tekemisen mahdollistajana. Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät myöskään joutuneet mielestään lainaamaan keneltäkään rahaa. Tämä taas loi omaa riittävyiden ja rahallisen itsenäisyyden tunnetta. Pääsääntöisesti elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivatkin, että työ- ja toimintakeskuksesta saatava työosuusraha helpottaa heidän elämäänsä ostoksia tehtäessä tai esimerkiksi matkalle lähettäessä.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuuden mukaisesti ajattelevien haastateltavien palkkapäivän merkitys henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamiseksi jakautui kolmeen alakohtaan:

- a) Palkkapäivän merkityksellisyys yleensä rahan saamisen vuoksi
”Kaikki saa työntekijät rahaa.” ”No on se tietysti silleen ihan hyvä, että saa nyt jonkun rahan.”
- b) Palkkapäivän merkityksellisyys hyvän mielen saavuttamiseksi
”On mukava...Siksi kun olemme hyvällä tuulella piällä kun rahat pannaan lompakkoon...hyvällä mielellä lähen.”
- c) Palkkapäivän merkityksellisyys mahdollisuutena säästää rahaa
”Rahat pannaan lompakkoon.”

Siten yhteisyyssuhteet-suuntautumismallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat tunsivat elintaso-osa-alueen kysymyksistä palkkapäivän merkityksellisyyden hieman kokemuksellisemmaksi kuin esimerkiksi elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat¹²⁹. Yhteisyyssuhteet-suuntautumismallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien palkkapäivää yhdistävän kategorian nimike palkkapäivän merkityksellisyys henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamisessa oli kokemuksellinen ja samalla enemmän tunteiden tasolla liikkuva verrattuna elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien palkkapäivä välineellisen toteutuksen mahdollisuutena. Itsensä toteuttaminen -suuntautumismallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla palkkapäivän merkityksellisyys ilmentyi suhteessa heidän henkilökohtaiseen elämäänsä neljän kohdan kautta:

- a) yleensä rahan saamisen vuoksi,
- b) tehdyn työn ja rahan (=työosuusrahan) välisen suhteen tärkeyden vuoksi,
- c) mahdollisuus säästää rahaa,
- d) mahdollisuus ostaa ja käyttää muutoin rahaa.

Seuraava kuvio 2 kuvaa vielä elintaso-, yhteisyyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien palkkapäivälle antamien merkitysten keskeistä sisältöä.

---

¹²⁹ Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat palkkapäivän välineellisen toteutuksen mahdollisuutena.

PALKKAPÄIVÄN MERKITYKSELLISYYS		
ELINTASO-SUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYYSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
Oman työpanoksen tai tietyssä ajassa tehdyn työn ja työosuusrahan välisen yhteyden tärkeys	Oman työpanoksen tai tietyssä ajassa tehdyn työn ja työosuusrahan välisen yhteyden tärkeys	Oman työpanoksen tai tietyssä ajassa tehdyn työn ja työosuusrahan välisen yhteyden tärkeys omalle henkilökohtaiselle elämälle (ei niinkään tietty raha tietyssä ajassa suoritetusta työstä)
Rahallinen itsenäisyyden tunne	Raha henkilökohtaisen onnentunteen saavuttamisen väline	Rahan merkitys omalle henkilökohtaiselle elämälle välineellisen ja kokemuksellisen näkökulman välimuotona
Työosuusrahan elämää helpottavuus	<ul style="list-style-type: none"> - Työosuusrahan merkityksellisyys ostamisen kannalta 	
<ul style="list-style-type: none"> - Rahan merkityksellisyys ostamisen kannalta - Rahan käyttötarkoitus: arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito - Ei rahan lainaustarvetta 	<ul style="list-style-type: none"> - Rahan käyttötarkoitus: arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito - ”Lainataan” rahaa joskus myös muilta 	<ul style="list-style-type: none"> - Rahan merkityksellisyys ostamisen kannalta - Rahan käyttötarkoitus: ylimääräinen kulutus - ”Lainataan” joskus myös muilta
RAHA MERKITSEE ITSENÄISYYTTÄ	RAHA ON VÄLINE	RAHA EI OLE ITSESSÄÄN TÄRKEÄTÄ
RAHA - KÄSITTEEN YMMÄRTÄMINEN		

Kuvio 2. Eri suuntautuneisuusmallien mukaisesti ajattelevien haastateltavien pääsääntöisesti palkkapäivän merkityksellisyys -osa-alueelle antama keskeinen sisältö

Palkkapäivän korostuminen on seurausta rahallisuus-teeman korostumisesta haastateltavien vastuksista. Siinä tulee myös oman työpanoksen ja työosuusrahan välinen yhteys näkyviin sekä se, millaisia tunteita palkkapäivä haastateltavissa herättää. Lisäksi raha-käsitteen ymmärtäminen tulee myös esille palkkapäivän kautta.

4.3.2 Elintasosuuntautuneisuusmallin rakentaminen

Hyvinvointiin liittyvien ja arkipäivien ajankäyttöä kuvaavien osa-alueiden sisältöjen kautta saan esille asiakokonaisuudet ja käsitteet, jotka nousevat esille juuri elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastateltavien osalta. Tällöin saan muodostettua sitä kuvaavan mallin, elintasosuuntautuneisuusmallin. Mallin konstruoinnin jälkeen esittelen vielä syventäen elintasosuuntautuneisuusmallin ilmentymää, joka tuo vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- Mikä tekee haastateltavien ilmauksista elintasosuuntautuneisuusmalliin luettavia?
- Mikä on elintasosuuntautuneisuusmallin ilmentymä?

Tutkin myös hyvinvointiteorian osa-alueita yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen ja samalla haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kartoittavia osa-alueita. Näitä ovat: vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ¹³⁰. Tarkastelukulma tarkentuu tästä eteenpäin yhä spesifimmin juuri ydinkysymykseen: mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsee elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleville haastateltaville? Mitä elämän osa-alueita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee, tai mitä elämän osa-alueita se tuo esille myönteisellä tavalla juuri elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla? Etenen tarkastelussani arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kuvaavien osa-alueiden kautta Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteorian osa-alueisiin. Näin saan selvyyden, löytyykö haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kuvaavien osa-alueiden vastauksista viitettä ja mahdollista tukea johonkin pääsuuntautuneisuuteen luettavuudelle.

Useimmat elintaso- ja elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat arvioivat arkipäiväiseksi vapaaajan määräksi viidestä seitsemään tuntia¹³¹. Vapaa-ajan toiminnot olivat useimmiten yksilösuorituksiin perustuvia, eivätkä ne tukeneet sosiaalisten kontaktien saamista (ks. liite 3). Myöskään harrastukset eivät juuri edistäneet sosiaalisten suhteiden luomista, koska ne olivat niin ikään yksilökohtaisia (ks. liite 4). Koska elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät olleet vapaaajalla tai harrastuksissa sosiaalisia suhteita hakevia, he eivät myöskään antaneet työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle tätä merkityssisältöä.

Elintaso-osa-alueessa elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivat esille yleensä rahan liittyviä asioita ja erityisesti työosuusrahan merkityksellisyttä. He pitivät työosuusrahaa joko sopivana tai liian pienenä. Palkkapäivän merkityksellisyys tiivistyi ostamisen mahdollistamiseen ja arkipäiväisten asioiden hankintaan ja hoitoon sekä muita kokemukselliseen rahallisen itsenäisyyden tunteeseen. Eräänlaisina reunaehtoina olivat seuraavat ajatukset: ”Ei siis rahaa ilman työtä” tai ”Ei työtä ilman rahaa”. Lisäksi yhdistettiin tietystä ajassa tehty työ ja saatu työosuusraha toisiinsa.

¹³⁰ Nämä osa-alueet kysymyksineen toivat vielä lisäperusteluja sille, miksi haastateltavan työn merkityssisältö oli luettavissa enemmän johonkin tiettyyn suuntautuneisuuteen.

¹³¹ Ainoastaan kaksi viidestä elintasosuuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta ei kyennyt kertomaan lisäkysymyksistä huolimatta vapaa-aikansa määrää arkipäivinä.

Perhe ja sosiaaliset suhteet -haastatteluosio (liite 2/5)¹³² toi esille sen, että elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien yhteisyys-suhteita suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön leimasi työkeskeisyys. Haastateltavat saattoivat olla päivittäin eniten tekemisissä työkalereiden kanssa, mutta parhaaksi ystäväksi mainittiin joku muu kuin työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyvä henkilö. Jos työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä tavattiin työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella, se tapahtui sattumalta. Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat myös, että työ- ja toimintakeskuksesta oli vaikea saada ystäviä.

Allardtin (1976, 46–49) hyvinvointiteoreettinen osa-alue itsensä toteuttaminen toi esille työ- ja toimintakeskuksessa itsensä arvostamisen. Työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviltä henkilöiltä haettiin tai saatiin arvostusta. Lisäksi tekemällä tuotteita työtoiminnan ulkopuolelle myytäväksi haettiin tai saatiin arvostusta myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolisilta henkilöiltä.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat olivat myös tyytyväisiä nykyiseen vapaa-aikansa määrään:

”On sitä tarvittaessa ainakin.” ”On.” ”Ihan sopivasti oon, oon tyytyväinen.”

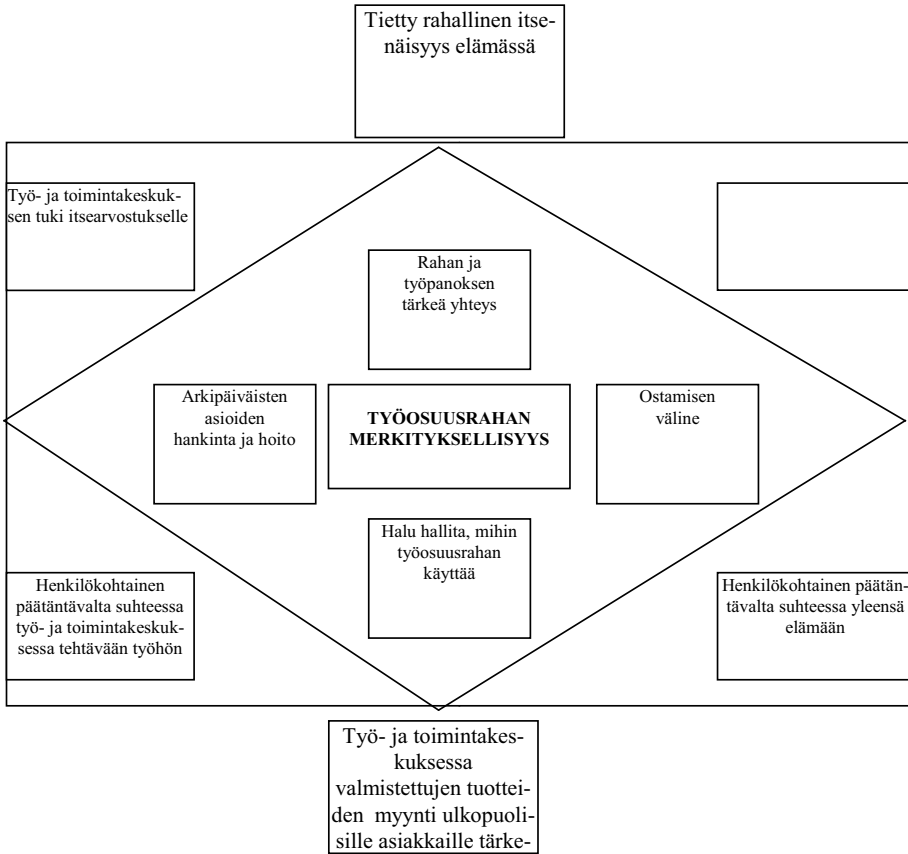
Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat olivat myös pääsääntöisesti tyytyväisiä päivittäiseen työaikaansa. He olivat työ- ja toimintakeskuksessa viitenä päivänä viikossa, ja heidän työaikansa oli klo 8.00–n.15.00 ja perjantaina klo 8.00–n.13.30. Siten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn osuus näyttäisi haastateltaville olevan lähes sama kuin kenellä tahansa työtä tekevällä¹³³. Eräänä työn tekemisen perusteena suojatyönoimaisissa olosuhteissa työskenteleville on nähty juuri ajankäytön jäsentäminen¹³⁴. Hannu Vesalan (1993, 16) mukaan yksi peruste kehitysvammaisten työn tekemiselle työtoimintatyyppisesti on se, että työssäkäynti jaksottaa elämää vallitsevan yhteiskunnallisen käytännön mukaisesti. Työ poistaa toimettomuuden tuntua, ja tuo selkeämmin esille vapaa-ajan ja loma-ajat. Siten samaistuminen muuhun yhteiskuntaan tulee läheisemmäksi.

Seuraava kuvio 3 esittää vielä tiivistetyssä muodossa elintasosuuntautuneisuusmallin kokonaisuudessaan. Kuvion 3 keskeltä löytyy elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama ilmentymä, ja sen ympärillä olevat asiat kuvaavat kyseisen pääsuuntautuneisuuden keskeistä sisältöä. Suuren suorakulmion sisällä laidoilla olevat asiat ovat elintasosuuntautuneisuuden sivusuuntautuneisuuden ilmauksia. Suuren suorakulmion ulkopuolella olevat asiat ovat taas abstraktisempia ilmauksia ja antavat suuntaa elintasopääsuuntautuneisuuden ilmentymälle (luku 4.3.3).

¹³² Ks. myös jatkossa 4.4. alalukuineen.

¹³³ Niemen & Pääkkösen (2001, 20) mukaan keskimääräinen työpäivän pituus oli syksyllä 1999 miehillä 8 tuntia 27 minuuttia ja naisilla 7 tuntia 10 minuuttia. Piekkolan & Ruuskasen (2006, 21) mukaan suomalaisten palkansaajien viikoittainen työaika oli vuonna 2000 37 tuntia, eli 7 tuntia ja 40 minuuttia päivää kohti.

¹³⁴ Kinnunen 1992, 127–128; Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmän raportti 1992, 9.

Kuvio 3. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostama elintasuuntautuneisuusmalli (Kuviossa olevan elintasuuntautuneisuusmallin sivusuuntautuneisuudesta löytyi vain kolme esille nostettavaa kohtaa, siksi yksi kuvion suorakulmioista on tyhjä.)

Kuviossa 3 ”Kehitysvammaisten työn merkitysilmausten muodostama elintasuuntautuneisuusmalli”¹³⁵ työsuusrahan merkityksellisyys on se keskeinen ilmentymä, jonka elintasuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokevat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitykseksi. Työsuusraha mahdollistaa elintasuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä ostamisen ja arkipäiväisten asioiden hankinnan ja hoidon. Abstraktimpana ulottuvuutena on rahan ja työpanoksen välisen yhteyden tärkeys sekä halu hallita, mihin työsuusrahan käyttää, ja täten sivusuuntautuneisuuden ominaisuudessa itsensä toteuttaminen näkyy rahallisena itsenäisyyden tunteena.

¹³⁵ 4.1. luvussa olen selvittänyt malli-käsitteen rakentumisen.

Sivusuuntautuneisuutena voidaan elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla nähdä itsensä toteuttaminen. Heidän kohdallaan itsensä toteuttaminen näkyi itsensä arvostamisena. Haastateltavat kommentoivat tätä aihetta seuraavasti:

”No [sanoo naispuolisen työnohjaajan nimen] pitää mua tärkeimpänä ihmisenä kun minä ossaan tehdä niitä vieraskirjoja.” ”No niissä maalaushommissa ne tarvitsi minun apua.” ”Kato suapi näyttää kato mitenkä tehhään kaikki nämä.” ”Omia taetoja, jota minä olen oppinu tuolla ammttikoulussa.” ”Omia kädentaitoja mitä ei nämä os-soo tehdä.” ”Ja on hyvä työntekijä...”

Itsensä toteuttamisen -osa-alueen sisältö tulee esille myös osiossa henkilökohtainen päättänytvalta suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön ja yleensä elämään. Se taas liittyy ajatuk-sellisesti rahallisen itsenäisyyden tunteeseen, joka tulee esille erityisesti elintasosuuntautuneisuu-dessa. Tekemällä mieluiten työ- ja toimintakeskuksessa tuotteita työ- ja toimintakeskuksen ulko-puolelle myytäväksi haetaan tai saadaan arvostusta myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelta. Tämä taas ajatuksellisesti liittyy kuvion 3 lauselmaan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuesta itsearvostukselle. Elintasosuuntautuneesti ajattelevalle haastateltavalle työ- ja toimintakes-kuksessa tehtävän työn merkitys näyttäytyy saadun työosuusrahan ja tulevan tai lisääntyvän itsear-vostuksen kautta.

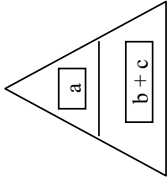
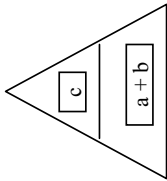
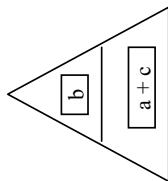
4.3.3 Elintasosuuntautuneisuusmalli rahallisuuden ilmentymänä

Jokaisen haastateltavan työn merkityssisällöt sijoittuivat johonkin pääsuuntautuneisuuteen ja sen sisälle rakentuneeseen malliin. Tämän lisäksi haastateltavan työn merkityssisällöt edustivat myös tietyn suuntautuneisuusmallin kautta jotain ilmentymää. Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haas-tateltavien mallissa korostui työosuusrahan ja yleensä rahan merkityksellisyys. Sivusuuntautunei-suutena oli itsensä toteuttaminen, joka ilmeni rahallisena itsenäisyyden tunteena ja arvostuksen hakuna tai saamisena, sekä työ- ja toimintakeskuksen sisältä että ulkopuolelta.

Seuraava matriisi 1 esittelee rahallisuus-ilmentymän keskeisen sisällön eri pääsuuntautuneisuus-mallien mukaisesti ajattelevilla haastateltavilla. Matriisissa 1 elintaso-osa-alueen keskeinen sisältö perustuu kolmeen pääkysymykseen kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostamisessa pääsuuntautuneisuuksissa: a) Mitä raha merkitsee? b) Mitä työosuusrahan saami-nen merkitsee? c) Mitä palkkapäivä merkitsee? Matriisin 1 viimeisessä sarakkeessa olevan kolmi-on sisällä olevat kirjaimet a, b ja c ovat edellisissä sarakkeissa olevien kysymysten kirjaimia. Kol-mion yläosa kuvaa kokemuksellista vastausaluetta. Kirjaimen kautta voi nähdä, mikä kysymyk-sistä tuottaa sen kokemuksellisen vastauksen elintaso-osa-alueessa eri suuntautuneisuuksissa. Esimerkiksi elintasosuuntautuneesti ajattelevat kehitysvammaiset haastateltavat ovat olleet sitä mieltä, että yleensä rahan merkityksellisyys tuo heille kaikkein kokemuksellisimman tuntemuksen, kun taas yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla vastaavan kokemuksen on tuonut palkkapäivä-käsite.

Matriisi 1. KOOSTE ELINTASOON LIITTYVIEN ASIOIDEN MERKITYKSESTÄ ERI PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLEISSA

ELINTASOON KESKEINEN SISÄLTÖ eri suuntautuneisuuksissa, viiva tekstin alla kuvaa sisällön analyysin vastaavan yhdistävän kategorian nimekettä. (Kategoriat eri suuntautuneisuusmalleista ovat tutkijan hallussa, esi-merkkinä elintasosuuntautuneisuusmalliin luettavien haastattelavien vastausten sisällöllinen kategorisointi, värtöskirjatyöni ulkopuolinen liite.)

Pääsuuntautuneisuusmalli	a) Mitä raha merkitsee?	b) Mitä työosuusrahan saaminen merkitsee?	c) Mitä palkkapäivä merkitsee?	KOOSTE ELINTASOON LIITTYVIÄ KYSYMYKSIÄ/ PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLI
ELINTASO-SUUNTAUTUNEISUUSMALLI	- <u>Rahallinen isenäisyys</u> Raha on merkityksellistä ostamisen kannalta ja pääsääntöisesti myös rahan käyttöarvon vuoksi sekä arkipäiväisten asioiden hankinnan ja hoidon kautta. KOKEMUKSELLINEN JA VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- <u>Työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle</u> Työosuusrahan saaminen on tärkeää oman työpanoksen kannalta (halutaan tuoda omaa työpänsä esille suhteessa työosuusrahan ja pitää työosuusrahaa ostamisen kannalta tärkeänä). VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- Palkkapäivä merkitsee välineellisen toteutuksen mahdollisuutta eri tapojen kautta. VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	
YHTEISYSSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	- <u>Rahan välineellisyys</u> Raha on merkityksellistä ostamisen ja arkipäiväisten asioiden hankinnan ja hoidon kannalta. VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- <u>Työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle</u> Työosuusrahan saaminen on tärkeää oman työpanoksen kannalta (halutaan tuoda omaa työpänsä esille suhteessa työosuusrahan). VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- Palkkapäivä merkitsee henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamista yleensä rahan saamisen vuoksi. KOKEMUKSELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	YHTEISYSSUHTEET-SUUNTAUTUNEISUUSMALLIN ELINTASO-OSA-ALUEEN KOOSTE
ITSENSÄ TOTEUTTAMISEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	- <u>Rahan välineellisyys</u> Raha on merkityksellistä erityisesti ostamisen kannalta ja pääsääntöisesti toimissa ns. ylimääräisen kulutuksen välineenä. VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- <u>Työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle</u> Työosuusrahan saaminen on tärkeää oman henkilökohtaisen työpanoksen vuoksi ja oman henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamiseksi. KOKEMUKSELLINEN JA VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	- Palkkapäivä merkitsee oman henkilökohtaisen työpanoksen näkyväksi tulemistä ja perusvälineellisyysyden toteutumista rahan saamisen kautta. VÄLINEELLINEN NÄKÖKULMA KOROSTUU	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEN SUUNTAUTUNEISUUSMALLIN ELINTASO-OSA-ALUEEN KOOSTE

Kaikissa pääsuuntautuneisuuksissa oli havaittavissa elintaso-osa-alueen kohdalla rahasta keskusteltaessa, että haastateltavien näkökanta oli luonteeltaan joko välineellinen tai kokemuksellinen. Laittamalla järjestykseen nämä käsitteet, sekä matriisissa olevat kysymykset ja aihealueet välineellisestä kokemukselliseen ulottuvuuteen nähdään eri kysymyksien ja aihealueiden järjestys kussakin pääsuuntautuneisuudessa. Tämä rahallisuuden ilmentymää kuvaava matriisi tuo esille myös sen, mikä (mitkä) kahdesta käsitteestä (välineellinen ja (tai) kokemuksellinen) korostuvat missäkin pääsuuntautuneisuudessa tai toisaalta minkä elintaso-osa-alueen kysymyksen yhteydessä kussakin pääsuuntautuneisuudessa esiintyy mikäkin käsite.

Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevilla haastateltavilla näyttäisi välineellisyyttä edustavan kohta ”Mitä palkkapäivä merkitsee?”. Palkkapäivällä nähdään olevan erilaisia välineellisiä arvoja, joissa voi kuitenkin haastateltavasta riippuen olla myös kokemuksellisia piirteitä. Silti tietty välineellisyys korostuu. Myös kysymyksessä ”Mitä työosuusrahan saaminen merkitsee?”, korostuu välineellisyys¹³⁶. Ylimpänä kokemuksellista ulottuvuutta edustavana on kohta ”Mitä raha merkitsee?”. Siinä yhdistyvät kokemuksellisuus ja välineellisyys. Näistä kokemuksellisuus korostuu itsenäisyyden ja riippumattomuuden tunnetta ilmaisevan luonteensa vuoksi.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla välineellisyyttä edustivat kysymykset ”Mitä raha merkitsee?” ja ”Mitä työosuusrahan saaminen merkitsee?”. Ylintä kokemuksellisinta ulottuvuutta edusti kysymys ”Mitä palkkapäivä merkitsee?”

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla välineellisyyttä edustivat kysymykset ”Mitä palkkapäivä merkitsee?” ja ”Mitä raha merkitsee?”. Ylimpänä kokemuksellisinta ulottuvuutta edustaa kohta ”Mitä työosuusrahan saaminen merkitsee?”. Kokemuksellisen vastauksen antava kysymys oli eri jokaisessa suuntautuneisuudessa.

Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastateltavien suhde yleensä rahan ja erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kautta saatavaan työosuusrahan näyttäytyi siten kolmen kysymyksen kautta:

- 1) Millaista käyttöä haastateltavat kokivat yleensä rahalla olevan välineellisessä ja kokemuksellisessa mielessä?
- 2) Millaisessa asemassa työ- ja toimintakeskuksessa oleva palkkapäivä koettiin haastateltavien keskuudessa välineellisessä ja kokemuksellisessa mielessä?
- 3) Millaisia merkityksiä haastateltavat antoivat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavalle työosuurahalle välineellisessä ja kokemuksellisessa mielessä?

Nämä kolme kysymystä osoittivat pääsuuntautuneisuusmallien ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien suhteen rahan ja erityisesti työosuusrahan. Näin muotoutui myös mahdollinen merkitys tehdä työtä työ- ja toimintakeskuksessa juuri rahan saamisen vuoksi.

¹³⁶ Elintasosuuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla työosuusrahan saamisen kokemus on silti jo astetta kokemuksellisempi oman työpanoksen tärkeyden kokemuksen takia.

Matriisi 2 esittelee kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien suhtautumista yleensä rahan ja erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kautta saatavaan työosuusrahaan. Olen käyttänyt matriisin sisällä käsitteitä välineellinen ja kokemuksellinen kuvaamaan sitä kahtia jakautuvaa ajatusmaailmaa, joka oli löydettävissä haastateltavien vastauksista.

Matriisi 2. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien suhde yleensä rahan ja erityisesti työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavaan työosuusrahaan

PÄÄSUUNTAUTUNEISUUDET

KYSYMYS	ELINTASOSUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYSSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
Millaista käyttöä eri pääsuuntautuneisuusmalleihin luettavat haastateltavat kokevat yleensä rahalla olevan välineellisessä ja kokemuksellisessa mielessä (liite 2/7)?	VÄLINEELLINEN= - Arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito KOKEMUKSELLINEN= - Rahallinen itsenäisyyden tunne	VÄLINEELLINEN= - Arkipäiväisten asioiden hankinta ja hoito. KOKEMUKSELLINEN= EI OLE	VÄLINEELLINEN= - Ostamiseen ja ns. ylimääräiseen kulutukseen menevä KOKEMUKSELLINEN= EI OLE
Millaisessa asemassa palkkapäivä on pääsuuntautuneisuusmalliin luettavien haastateltavien keskuudessa välineellisessä ja (tai) kokemuksellisessa mielessä (liite 2/8)?	VÄLINEELLINEN= - Palkkapäivä välineellisen toteutuksen mahdollistaja (eri tapojen kautta) KOKEMUKSELLINEN= EI OLE	VÄLINEELLINEN= - Pääsääntöisesti rahan saamisen vuoksi KOKEMUKSELLINEN= - Henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttaminen	VÄLINEELLINEN= - Yleensä rahan saamisen vuoksi - Oman työpanoksen vuoksi ja (tai) perusvälineellisyys (säästäminen, ostaminen, käyttäminen) toteutuksen mahdollistajana. KOKEMUKSELLINEN= - Palkkapäivän merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle
Mitä työosuusraha merkitsee eri pääsuuntautuneisuusmallien haastateltaville välineellisessä ja (tai) kokemuksellisessa mielessä (liite 2/8)?	VÄLINEELLINEN= - Oman työpanoksen ja työosuusrahan välisen suhteen tärkeyden kannalta KOKEMUKSELLINEN= - Työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle onnen tunteen lisäämiseksi	VÄLINEELLINEN= - Oman työpanoksen ja työosuusrahan välisen suhteen tärkeyden kannalta KOKEMUKSELLINEN= - Työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle oman työpanoksen kautta	VÄLINEELLINEN= - Oman henkilökohtaisen työpanoksen vuoksi ja työosuusrahan merkityksellisyys omalle henkilökohtaiselle elämälle pääsääntöisesti (yleensä) rahan saamisen vuoksi. KOKEMUKSELLINEN= - Työosuusrahan merkityksellisyys henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttamiseksi

Edellinen matriisi 2 kuvastaa sitä, että elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien vastauksista oli esimerkiksi löydettävissä rahan käyttötarkoituksen kokemukselliselta tasolta elintason liittyvää sanomaa, josta muodostui käsite rahallinen itsenäisyyden tunne. Kahden muun pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla oli kyllä olemassa myös kokemuksellinen taso, mutta sen sisältö jäi pinnallisemmaksi ja toisaalta epätaremmaksi elintason liittyen¹³⁷.

Kaikista pääsuuntautuneisuusmalleista löytyi välineellinen taso. Siihen liittyen oman työpanoksen ja työosuusrahan välisen yhteyden tärkeys tuli esille elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla juuri sellaisenaan. Kahden muun pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleviin haastateltaviin verrattuna oman työpanoksen ja työosuusrahan välisen yhteyden tärkeys oli vasta välivaihe jonkin muun asian tavoittelulle.

Lopuksi esitän vielä tiivistetysti varsinaiset sisällölliset perusteet sille, mikä tekee viidestä haastateltavasta eniten elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevan.

- a) Haastateltava mainitsee jotain rahaan liittyvää.
- b) Työosuusrahan ja yleensä rahan sekä työpanoksen välisen yhteyden tärkeys.
- c) Haastateltava pitää työosuusrahan ja yleensä rahan saamista tärkeänä oman henkilökohtaisen itsenäisyyden ja riippumattomuuden tunteen saavuttamiseksi.
- d) Haastateltavan ei mielestään tarvitse lainata rahaa.
- e) Tunne siitä, että on olemassa mahdollisuus arkipäiväisten hyödykkeiden hankintaan ja asioiden hoitoon.
- f) Työosuusrahan elämää helpottava tunne.

---

¹³⁷ Yhteisyysuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuuksien mukaisesti ajattelevat haastateltavat puhuivat joko palkkapäivän tai työosuusrahan merkityksestä omalle henkilökohtaiselle elämälle tai henkilökohtaisen onnen tavoittelusta.

4.4 YHTEISYSSUHTEET

4.4.1 Yhteisyssuhteet-suuntautuneisuusmallin perusteena olevat haastattelukysymykset

Haastatteluissa käyttämäni arkipäiviin liittyvää ajankäyttöä kuvaava sisältöalue perhe ja sosiaaliset suhteet (liite 2/5) toi pohjatietoa haastateltavien yhteisyssuhteiden sisällöstä. Yhdistän tässä luvussa siksi perhe ja sosiaaliset suhteet ja Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisista osa-alueista yhteisyssuhteiden käsittelyyn.

Yhteisyssuhteet-osa-alueessa (liite 2/9) oli varsinaisesti kymmenen haastattelukysymystä ryhmähaastattelukysymyksineen. Esittelen niistä nyt kuusi kysymystä vastauksineen. Nämä osoittautuivat eniten yhteisyssuhteet-suuntautuneisuutta (yhteisyssuhteet-suuntautuneesti työn merkitystä ilmentäviä haastateltavia oli kolme) tai ei-yhteisyssuhteet-suuntautuneisuutta kuvaaviksi. Lisäksi olen ottanut tähän käsittelyyn mukaan myös ryhmähaastattelukysymyksen osa-alueesta perhe ja sosiaaliset suhteet.

- Nimeä henkilö tai henkilöitä, jonka tai joiden kanssa olet eniten tekemisissä viikon aikana (liite 2/9, kys. 4).
- Kuka on paras ystäväsi tai ketkä ovat parhaita ystäviäsi (liite 2/9, kys. 5)?
- Oletko saanut täällä työtoiminnassa ollessasi uusia ystäviä, ja osaatko sanoa kuinka monta (liite 2/9, kys. 6)?
- Onko täältä työtoiminnasta helppo vai vaikea saada ystäviä, ja miksi (liite 2/9, kys. 8)?
- Miksi työkaverit ja työnhajaajat ovat teille tärkeitä ihmisiä (liite 2/9, kys. 9; ryhmähaastattelukysymys osa-alueesta yhteisyssuhteet)?
- Tapaatteko toisianne tämän työkeskuksen (haastateltavat käyttivät joko sanaa työtoiminta tai työkeskus) ulkopuolella? Jos tapaatte, niin missä ja mitä silloin teette? (Liite 2/5, kys. 5; ryhmähaastattelukysymys osa-alueesta perhe ja sosiaaliset suhteet.)
- Koetko joskus olevasi yksinäinen? Jos koet, niin milloin? (Liite 2/9, kys. 10.)

Näiden kysymysten kautta täsmentyi haastateltavien työn merkityssisältöjen mahdollinen kuuluminen yhteisyssuhteet-suuntautuneisuusmalliin. Vammaispalvelujen laadun arvioinnin ja kehittämisen esimerkkikysymyksissä on käytetty myös joitakin tämän tyyppisiä kysymyksiä (Saloviita 1995, 67). Ennen valitsemieni kysymysten vastausten esittelyä kommentoin kuitenkin yleisemmin vastauksia muihin yhteisyssuhteet-osa-alueen kysymyksiin. Työ- ja toimintakeskuksen työyhteisöstä saatavat sosiaaliset kontaktit koettiin haastateluaineiston työn merkityssisältöjen joukossa vähiten merkityksellisiksi. Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevista haastateltavista kaksi oli hyvin vankasti yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevia¹³⁸.

¹³⁸ Tutkijan hallussa oleva Kokoomataulukko (= taulukon nimi) kuvaa positiivisten ilmausten määrää työ- ja toimintakeskuksessa työn- ja samalla Erik Allardtin (1976, 38– 51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan merkityssisällöissä haastateltavan kohdalla ja pääsuuntautuneisuuden määrittymisen haastateltavan työn merkityssisältöjen ilmauksien kohdalla.

Yksi yhteisyyssuhteet-suuntaisesti ajatteleva haastateltava ei sinänsä suoran laskennallisen pääsuuntautuneisuuden määrittämisen jälkeen olisi ollut yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmalliin luettavissa. Haastateltavan vastaukset kuitenkin muissa kuin yhteisyyssuhteet-osa-alueessa olivat työ- ja toimintakeskuksessa sosiaalisiin kontakteihin liittyviä ja antoivat näin selkeät perusteet hänen yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuuteen luettavuudelleen.

Yhteisyyssuhteisiin-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien vastauksista välittyi läpi haastatteluissa käytettyjen osa-alueiden, usein työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien ihmissuhteiden, tarpeellisuus¹³⁹. Työnohjaajat koettiin myös sosiaalisen kontaktin antajina, toisin kuin edellä elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastateltavien kohdalla.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien sosiaalisten kontaktien saamisen lisäksi yhteisyyssuhteisiin-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat saavansa myös elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tavoin tukea itsearvostukselle. Siten voidaan sanoa itsensä toteuttamisen olevan yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien rinnalla kulkeva ns. sivusuuntautuneisuus. On myös todettu, että työ- ja toimintakeskuksen asiakkaat, jotka nimeävät ystäviä työstään, ovat myös merkittävästi tyytyväisempiä omaan työhönsä kuin ne, jotka eivät ole ystäväystyneet työskentelykumppaneidensa kanssa (Cooley; Sewell & Rich 1985, 39).

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sosiaaliset kontaktit työ- ja toimintakeskuksessa oleviin henkilöihin olivat osittain myös syviä ja monitahoisia. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat osoittivat, että heillä oli muitakin sosiaalisia kontakteja kuin vain työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden kanssa. Silti painotus oli työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden taholla. Ryhmähaastattelumenetelmän avulla toteutettu tutkimus osoitti, että työstä keskusteltaessa tärkeäksi koettiin työtoverit. Silti ns. paras ystävä oli löytynyt useimmiten muualta kuin työn parista. (Öhman 1991, 21.)¹⁴⁰

Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskukseen liittyville yhteisyyssuhteille oli tyypillistä niiden pinnallisuus. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksen ihmissuhteissa korostui työkavereiden lisäksi myös voimakas työnohjaajien asema. Siten heidän työ- ja toimintakeskuksessa olevat yhteisyyssuhteensa olivat sekä pinnallisia että ammatillisia.

Useimmat yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivoivat lisää ihmisiä ympärilleen. Kuitenkin vain yksi kolmesta yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta nimesi erikseen työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä, joita haluaisi vielä lisää ympärilleen. Yksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava ei osannut sanoa, keitä olisivat ne henkilöt, joita hän haluaisi lisää ympärilleen.

¹³⁹ O'Brienin (2000, 9) mukaan työ luo meille sosiaalisia rooleja, joiden avulla me tajuaamme itseämme ja kuinka muut tajuaavat meitä.

¹⁴⁰ Tutkimuksessa oli mukana sekä avotyötoiminnassa, että työkeskus- ja päivähuoltolatyypisessä työtoiminnassa olevia kehitysvammaisia.

Myös itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivoivat ympärilleen lisää ihmisiä. Epäselväksi jäi kuitenkin, haluaisivatko he enemmän työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä vai ei. Yksi neljästä itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta oli kuitenkin sitä mieltä, että hänellä on mielestään riittävästi ihmisiä ympärillään¹⁴¹. Sen sijaan elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä ympärillä olevien ihmisten määrä tuntui taas sopivalta.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat keskustelivat mielestään päivän aikana sekä työkavereiden että työnohjaajien kanssa¹⁴² (ks. myös esim. Brickey; Cambell & Browning 1985, 70¹⁴³). He eivät kuitenkaan pääsääntöisesti maininneet työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä niiksi, joiden kanssa he keskustelevat eniten. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävät haastateltavat juttelivat mielestään eniten päivän aikana työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden kanssa.

Kysyttäessä heiltä, ketä he haluavat kaikkein eniten nähdä tai tavata tai kenelle soitella, niin he vastasivat muita kuin työ- ja toimintakeskukseen liittyviä henkilöitä. Siten työ- ja toimintakeskuksessa olevat työkaverit olivat kyllä juttelukavereita, mutta parhaiksi ystäviksi heitä ei pääsääntöisesti nimetty. Haastateltavat mainitsivat myös muutamia työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolisia henkilöitä juttelukavereikseen.¹⁴⁴

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat yleensä keskustelewansa eniten työnohjaajien kanssa, ja yksi haastateltava sanoi juttelewansa eniten ”työtoiminnan porukan” kanssa, johon ovat luettavissa myös työnohjaajat. Haastateltavien työ- ja toimintakeskuksesta saatavat sosiaaliset suhteet olivat luonteeltaan siis ammatillisia. Puolet itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevista haastateltavista mainitsi lisäksi työkaverit, joiden kanssa he juttelevat mielestään yleensä eniten. Yhteistä heille oli se, että he eivät pääsääntöisesti maininneet ketään muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä kysymykseen ”Nimeä henkilö tai henkilöitä, jonka tai joiden kanssa juttelet eniten?”

Nimeä henkilö tai henkilöitä, jonka tai joiden kanssa olet eniten tekemisissä viikon aikana (liite 2/5, kys. 1).

Haastateltavat nimesivät pääsääntöisesti työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä niiksi joiden kanssa he ovat eniten tekemisissä viikon aikana¹⁴⁵.

¹⁴¹Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava kommentoi, että hänen sosiaalisten suhteittensa yksi hyvin tärkeä osa ovat myös työ- ja toimintakeskukseen liittyvät henkilöt

¹⁴²Yksi yhteisyyssuhteet -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava mainitsi myös työnohjaajajharjoittelijan, jonka kanssa juttee päivän aikana.

¹⁴³Brickey; Cambell & Browning (1985, 70) mukaan 80 % tutkimukseen osallistuneista työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevistä kehitysvammaisista sanoi juttelewansa työ- ja toimintakeskuksen henkilökunnan kanssa ainakin kerran viimeisen kuukauden aikana.

¹⁴⁴Yksi elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityssisältöjä ilmaiseva haastateltava ei osannut määrittää tarkentaen, ketä ne ihmiset ovat, joiden kanssa hän juttee eniten yhden päivän aikana. Haastateltava totesi vain, että ”Pääasia kun kavereita riittää”.

¹⁴⁵Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat myös muitakin henkilöitä niiksi, joiden kanssa ollaan eniten tekemisissä viikon aikana.

Kuka on paras ystäväsi, tai ketkä ovat parhaita ystäviäsi (liite 2/9, kys. 5)?

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien mielestä työ- ja toimintakeskuksessa olevat työkaverit olivat juttelukavereita mutta myös parhaita ystäviä, työnohjaajien ja työnohjaajajarjoittelijoiden lisäksi aina haastateltavasta riippuen. Yhden yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevan haastateltavan paras ystävä jäi kuitenkin hieman epäselväksi. Elin-tasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat nimesivät pääsääntöisesti parhaaksi ystäväkseen jonkun muun kuin työ- ja toimintakeskuksessa olevan henkilön. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat pääsääntöisesti parhaaksi ystävikseen myös työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä.¹⁴⁶ Yksi heistä kuitenkin kertoi parhaimpien ystävien olevan muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä.

Oletko saanut täällä työtoiminnassa ollessasi uusia ystäviä, ja osaatko sanoa kuinka monta (liite 2/9, kys. 6)? Onko täältä työtoiminnasta helppo vai vaikea saada ystäviä, ja miksi (liite 2/9, kys. 8)?

Jokainen yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevista haastateltavista koki saaneensa ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta. Haastateltavat mainitsivat useiden eri henkilöiden nimiä, jotka olivat työ- ja toimintakeskukseen liittyviä. Samoin kaikkien yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä ystävien saaminen työ- ja toimintakeskuksesta oli helppoa. Tätä he kuvailivat seuraavilla tavoilla:

”Helppo...nenästä kiinni ja sitten mennään yhdessä kahville ja...” ”No helppo oikeestaan...on aika vanhoja tuttavlia.”

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vastauksista välittyi myös ehkä heidän sosiaalisuutensa tai halukkuutensa ja kyvykkyytensä saada ystäviä. Kehitysvammaliiton toteuttaman Tukijoukko-projektin¹⁴⁷ kehitysvammaiset haastateltavat kuvasivat myös työn tärkeyden piilevän sosiaalisten suhteitten saamisessa (Havo 2000, 30¹⁴⁸).

Myös elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kertoivat saaneensa ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta esimerkiksi seuraavin sanoin:

”Vaikka ketä, en minä oikein nimiltä muista niitä kaikkia.” ”Oon minä saanu joo...Onhan muitakin ihmisiä...Muitakin ihmisiä, ketkä on töissä täällä, minä olen tyytyväinen, kun alotin tämän talon työt.” ”Oon saanu.”

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät osanneet sanoa työ- ja toimintakeskuksesta saatujen ystävien lukumäärää. Kuitenkin kysyttäessä ”Onko täällä työtoiminnasta helppo vai vaikea saada ystäviä?” elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että on vaikea saada työ- ja toimintakeskuksesta ystäviä. Haastateltavat sanoivat muun muassa seuraavasti:

¹⁴⁶ Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleva haastateltava puhui asumiseensa liittyvistä henkilöistä, joista osa on ilmeisesti työ- ja toimintakeskuksessa. Toinen haastateltava puhui parhaasta ystävästään yleisesti ”melkein kaikki”, johon kuuluneeseen myös työ- ja toimintakeskus omana elämänaalueenaan. Kolmas itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava mainitsi taas suoraan parhaaksi ystäväkseen yhden työkaverin.

¹⁴⁷ Tukijoukko-projektissa tarkastellaan työttöminä työnhakijoina olevia lievästi kehitysvammaisia ja oppimisvaikeuksista kärsivien nuorten työllistymistä.

¹⁴⁸ Lisäksi Elämä – yhteinen kertomus: Kehitysvammaisten palveluiden eettiset lähtökohdat: kehitysvamma-alan arvolähtökohdat (1995, 46) julkaisussa kommentoidaan kehitysvammaisilta aikuisilta puuttuvan tilaisuuksia toistensa tapaamiseen. Siten työ- ja toimintakeskuksissa olisi annettava tilaa myös ystävyys-suhteiden syntymiselle.

"Vaikeeta." "No ei oo [ei ole helppoa saada ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta]."
"Vaikea."

Pääsääntöisesti kokemus vaikeudesta saada ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta piti sisällään ns. henkilökemiaan liittyviä asioita:

"Ei ookeen täällä samalla osastollakkaan...Sanotaanko näin yks ...[ei pidä minus-ta]." *"Monet kiusaa, ja monet ei kiusaa."* *"Semmosia ihmisiä täällä...semmonen en minä ossoo sanna."*

Puolet itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevista haastateltavista koki saaneensa ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta. Sen sijaan yksi heistä ei halunnutkaan saada tällä hetkellä ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta.

Yksi itsensä toteuttaminen-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleva haastateltava ei aivan ymmärtänyt kysymystä¹⁴⁹. Näin työ- ja toimintakeskuksesta saatujen ystävien lukumäärä jäi hänen kohdallaan epäselväksi. Jos työ- ja toimintakeskuksesta oli saatu ystäviä, he olivat kuitenkin enemmän työnohjaajia. Yhdeltä itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevalta haastateltavalta ei voinut kysyä, "Ovatko työtoiminnasta saadut ystävät toisia työtoiminnassa olijoita vai siellä olevia työnohjaajia?", koska haastateltava vastasi, ettei ole saanut mielestään ollenkaan ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta.

Miksi työkaverit ja työnohjaajat ovat teille tärkeitä ihmisiä (liite 2/9, kys. 9, ryhmähaastattelukysymys osa-alueesta yhteisyssuhteet)?

Yhteisyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat pitivät yleensä myös työnohjaajien olemassaoloa tärkeänä juuri sosiaalisten kontaktien vuoksi.¹⁵⁰ Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kommentoivat työnohjaajien olemassaolon tärkeyttä sosiaalisten kontaktien antajana seuraavasti:

"Tehä yhessä vaikka mitä." "Ne keskustellee. Mä haluan jutella."

Lisäksi työnohjaajien olemassaoloa pidettiin tärkeänä myös neuvonnan ja työn antamisen kannalta.

Elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät työnohjaajia ja työkavereita sinänsä tärkeinä, mutta painotus oli kuitenkin työnohjaajien tärkeyden kokemuksessa. Syyt, miksi työnohjaajien olemassaolo koettiin oleelliseksi, olivat moninaiset. Useimmat kokivat, että työnohjaajat ovat tärkeitä, koska he neuvovat. Haastateltavat sanoivat seuraavasti:

"No ne neuvoo mitä tekköö." "Ohjaaja ohjaa. Ne ohjaa meitä." "En minä ossais tehdä mitään, jos ei joku neuvois."

Työnohjaajien merkitys näyttäisi muodostuvan elintasonsuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla neuvoa antavaksi tahoksi eikä esimerkiksi sosiaalisten suhteitten antajiksi. Myöskään mahdollista yksinäisyyden kokemusta kukaan elintasonsuuntautuneesti ajattelevista haastateltavista ei näyttänyt yhdistävän täsmällisesti työ- ja toimintakeskukseen.

¹⁴⁹ Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava vastasi, ettei ole saanut ystäviä, mutta sanoo silti kuitenkin esimerkiksi parhaaksi ystäväkseen työkaverin

¹⁵⁰ Kaikki yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät kuitenkin työnohjaajien olemassaoloa myös yleensä tärkeänä.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat työnohjaajien merkityksen pääsääntöisesti sosiaalisen kontaktin antajaksi:

”--pystyy puhumaan.” ”Saa olla niiden kanssa.” ”Minä juttelen niiden kanssa. Ne on niin mukavia.”

Lisäksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat työnohjaajien merkityksellisuuden tärkeäksi myös neuvojen saamisen kannalta. Yksi heistä koki myös työnohjaajien merkityksen työllistäjänä:

”Antavat hommia, käskevät mitä tekee.”

Tapaatteko toisianne tämän työkeskuksen ulkopuolella (liite 2/5, kys. 5a, ryhmähaastattelukysymys osa-alueesta perhe ja sosiaaliset suhteet)? Jos tapaatte, niin missä ja mitä silloin teette (liite 2/5, kys. 5b, ryhmähaastattelukysymys osa-alueesta perhe ja sosiaaliset suhteet.)?

Yhteisyysuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat sanoivat tapaavansa työkeskuksessa olevia henkilöitä työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella:

”Kyllä niitä aina silloin tällön näkkee, torilla vastaan.” [Haastateltava sanoo myös, että eräs toinen haastateltava tuli häntä kerran kaupassa vastaan.] *”Naisia.”* [Haastateltava sanoo näkevänsä naisia, jotka ohjaajana työ- ja toimintakeskuksessa ja sanoo myös sovitusti näkevän erästä naistyönohjaajaa työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella.] *”Vappuriehassa. Käytiin siellä palvelutalolla.”* Haastateltava oli ollut vappuriehassa toisen työ- ja toimintakeskuksessa olevan työkaverinsa kanssa. *”On meillä leiri.”* [Kaksi haastateltavaa oli ollut samalla leirillä.]

Haastateltavien tapaamiset työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella olivat osittain sattumanvaraisia mutta myös ennalta suunniteltuja. Sekä elintasosuuntautuneesti että itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden tapaaminen muuna kuin työaikana oli useimmiten sattumalta tapahtuvaa tai sitten sitä ei sanottu tapahtuvan ollenkaan.

Koetko joskus olevasi yksinäinen (liite 2/9, kys. 10a?) Jos koet, niin milloin (liite 2/9, kys. 10b)?

Mahdollista yksinäisyyden kokemusta yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät näyttäneet yhdistävän täsmällisesti työ- ja toimintakeskukseen:

”No en silleen nykyään. No kavereita on saanu ja harrastuksia enemmän.”

Yksi yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava mainitsi kuitenkin työ- ja toimintakeskuksessa olevan henkilön (=työnohjaajajarroittelija) liittyvän hänen yksinäisyytensä kokemukseen, silloin kun tämä ei aivan sovitusti ollut saapunut paikalle. Elintaso- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät näyttäneet myöskään yhdistävän yksinäisyyden kokemusta työ- ja toimintakeskukseen.

Tutkimukseni kolmessa pääsuuntautuneisuudessa¹⁵¹ oli havaittavissa selkeät eroavaisuudet siinä, olivatko työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyvät sosiaaliset kontaktit luonteeltaan todella tärkeitä vai ei kovin tärkeitä tai jotain siltä väliltä.

¹⁵¹ Tutkimukseni kolme pääsuuntautuneisuutta ovat: elintaso-, yhteisyysuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuudet.

Seuraavaksi esitän vielä matriisin jokaisen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityssisältöjä ilmentävien haastateltavien sosiaalisista kontakteista suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa oleviin henkilöihin.

Matriisi 3. Eri pääsuuntautuneisuusmallien mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien sosiaalisten kontaktien luonne kysymyksittäin

KYSYMYS	PÄÄSUUNTAUTUNEISUUS		
	Elintasosuuntautuneisuus	Yhteisyysuhteet-suuntautuneisuus	Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuus
Nimeä henkilö tai henkilöitä, jonka tai joiden kanssa olet eniten tekemisissä viikon aikana (liite 2/5).	Työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevät työkaverit	Työkaverit, lisäksi mainitaan myös muita kuin työtoimintaan liittyviä henkilöitä.	Haastateltavasta riippuen joko työkaverit tai työnohjaajat.
Ketä ihmistä tai keitä ihmisiä haluatte kaikkein eniten nähdä tai tavata? Kenelle ihmiselle tai keille ihmisille haluatte kaikkein eniten soitella? Ja miksi? (Liite 2/5.)	Yleensä muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä.	Kaikki mainitsevat pääsääntöisesti työ- ja toimintakeskukseseen liittyviä henkilöitä sellaisiksi, joita haluavat tavata.	Puolet haluaa tavata työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä tai sinne liittyviä henkilöitä tai soitella työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleville tai siihen liittyville henkilöille.
Kuka on paras ystäväsi tai ketkä ovat parhaita ystäviäsi (liite 2/9)?	Pääsääntöisesti nimetään joku muu kuin työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevä henkilö.	Pääsääntöisesti nimetään työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä.	Pääsääntöisesti mainitaan työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä (yksi nimeää lisäksi myös muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä parhaiksi ystävikseen).
Onko täältä työtoiminnasta helppo vai vaikea saada ystäviä? Miksi? (Liite 2/9.)	Pääsääntöisesti koetaan, että on vaikea saada työ- ja toimintakeskuksesta ystäviä ns. väärin henkilökemioiden vuoksi.	Koetaan, että on helppo saada työ- ja toimintakeskuksesta ystäviä, helppous selittyy osittain näiden henkilöiden sosiaalisuudella.	Haastateltavista puolet on sitä mieltä, että on helppo saada ystäviä.
Miksi työkaverit ja työnohjaajat ovat teille tärkeitä ihmisiä (liite 2/9)?	Pitävät pääsääntöisesti työnohjaajia tärkeinä, koska he neuvovat tai ohjaavat tai antavat töitä.	Kaikki pitävät erityisesti työnohjaajien merkitystä tärkeänä jutteleminen ja muutoin yhdessäoloon liittyen.	Kaikki pitävät työnohjaajia tärkeinä heidän sosiaalisen olemassaolonsa vuoksi.
Tapaatteko toisianne tämän työkeskuksen ulkopuolella? Jos tapaatte, niin missä ja mitä silloin teette? (Liite 2/5.)	Ei joko tavata ollenkaan tai jos tavataan se on sattumalta tapahtuvaa.	Tavataan joko säännöllisesti yhteisessä harrastuksessa tai myös kyläilemällä toinen toisensa luona.	Ei yleensä joko tavata ollenkaan tai jos tavataan, se on sattumalta tapahtuvaa.
	EI KOETA KOVIN TÄRKEÄKSI TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA TEHTÄVÄÄN TYÖHÖN LIITTYVIÄ IHMISSUHTEITA.	KOETAAN TÄRKEÄKSI TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA TEHTÄVÄÄN TYÖHÖN LIITTYVÄT IHMISSUHTEET.	KOETAAN HIEMAN TÄRKEÄKSI TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA TEHTÄVÄÄN TYÖHÖN LIITTYVÄT IHMISSUHTEET.

4.4.2 Yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin rakentaminen

Hyvinvointia ja arkipäiviin liittyvää ajankäyttöä kuvaavien osa-alueiden kautta saan tiivistettyä asiakokonaisuudet ja käsitteet, jotka nousevat esille juuri yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien osalta. Tällöin saan muodostettua yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuutta kuvaavan mallin, yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuuden. Mallin konstruoinnin jälkeen esittelen vielä syventäen yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin ilmentymää, joka antaa vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- Mikä tekee haastateltavan työn merkityssisällöistä tiiviimmin yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmalliin luettavia?
- Mikä on yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin ilmentymä?

Jokainen Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteorian osa-alueista on muodostunut omaksi suuntautuneisuudekseen. Haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kartoittavat osa-alueet vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ voivat antaa viitteitä tai lisäperusteita haastateltavan työn merkityssisältöjen luettavuudelle johonkin tiettyyn suuntautuneisuuteen.

Tarkastelukulma tarkentuu tästä eteenpäin yhä spesifimmin taas ydinkysymyksiin: mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsee juuri yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevalle haastateltavalle? Mihin elämän osa-alueisiin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ pystyy vastaamaan, tai mitä elämän osa-alueita se tuo esille juuri yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin luonteisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla? Etenen tarkastelussani arkipäivää kuvaavien osa-alueiden kautta Allardtin (1976, 38-51) hyvinvointiteorian osa-alueisiin.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat olivat työ- ja toimintakeskuksessa viitenä päivänä viikossa, ja heidän työaikansa oli klo 8.00 – n.15.00 ja perjantaina klo 8.00 – n.13.30. Myös esimerkiksi Oiva Antti Mäen (1998, 130) tutkimukseen osallistuneista kehitysvammaisista kaksikolmasosaa työskenteli viitenä päivänä viikossa. Pääsääntöisesti yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat arvioivat arkipäiväiseksi vapaa-ajan määräksi viidestä seitsemään tuntia. He olivat myös tyytyväisiä nykyiseen vapaa-aikansa määrään tyyliin:

”On ihan riittävästi.”

Vapaa-ajan toiminnot olivat useimmiten yksilösuorituksiin perustuvia eivätkä ne tukeneet sosiaalisten kontaktien saamista. Sen sijaan harrastusten osalta korostui perheen ja kodin merkitys sosiaalisissa suhteissa ja sosiaalisia suhteita haettiin myös kodin ulkopuolelta työkavereista.

Aikaisemmin tarkastelemani elintaso-osa-alue toi esille sen, että kaikki yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat yhdistivät elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien tapaan työ- ja toimintakeskuksessa tietystä työajassa tehdyn työn ja saadun työosuusrahan toisiinsa.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivat rahan esille esimerkiksi ostamisen välineenä ja arkipäiväisten asioiden hankintana ja hoitona. Heidän kokemuksellinen tasonsa palkkapäivän merkityksestä oman henkilökohtaisen onnen tunteen mahdollistajana löytyi kuitenkin eri tavoin. Haastateltavat eivät kuitenkaan tuoneet missään muissa osa-alueissa esille mitään rahaan viittaavia asioita vaan pikemminkin yhteisyyssuhteisiin liittyviä asioita.

Itsensä toteuttaminen -osa-alue toi esille yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla itsensä arvostamisen. Toisaalta haastateltavat arvostivat itseään työ- ja toimintakeskuksissa olevilta henkilöiltä saadun arvostuksen takia. Toisaalta taas jo valmiiksi itseään arvostavat saivat tukea työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden arvostuksen kautta¹⁵².

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla oli sekä kotisidonnoisia että kodin ulkopuolisia harrastuksia. Kodin ulkopuolisia harrastuksia oli esimerkiksi yhteinen harrastuskerho (jossa siis työ- ja toimintakeskuksessa olevia työkavereita), jossa voitiin saada sosiaalisia kontakteja, mutta myös siten palautetta jo suuremmalta ihmisjoukolta (eikä myöskään pelkästään omilta läheisiltään). Täten ehkä elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien itsensä poikkeuksellinen korostaminen jäi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilta haastateltavilta pois vapaa-aika- ja harrastus-foorumin tarjotessa siihen myös mahdollisuuden. Silti myös työ- ja toimintakeskuksen tehtävän työn ulkopuoliset ihmiset, jotka käyvät ostamassa yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tekemiä tuotteita, olivat myös tärkeitä. Siten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn näkyvyys oli myös tärkeää yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajatteleville haastateltaville.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat kysymykseen ”Ketä tai keitä ihmisiä haluatte kaikkein eniten nähdä tai tavata? Kenelle ihmiselle tai keille ihmisille haluatte kaikkein eniten soitella? Miksi? seuraavasti:

”Tykkään, kun on hyviä ystäviä täällä. Pittää auttaa kaikkia täällä työporukassa.”
”[Sanoo yhden henkilön nimen...] Täällä [sanoo osaston nimen] on töissä...on työ-kaveria.” *”Joitakin ihmisiä on täälläkin töissä [joita haluaa tavata].*

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat sanoivatkin olevansa eniten tekemisissä juuri työ- ja toimintakeskuksessa olevien työkavereiden kanssa. Alustavasti tarkasteltuna heidän sosiaaliset kontaktit näyttäisivät muodostuvan myös työ- ja toimintakeskukseseen liittyvistä henkilöistä muiden sosiaalisten suhteitten ohella. Anneli Öhman (1992, 21)¹⁵³ on myös omassa tutkimuksessaan todennut, että noin puolet kehitysvammaisista haastatelluista on paljon tekemisissä myös vapaa-ajalla työ- ja toimintakeskuksessa olevien työkavereidensa kanssa.

¹⁵² Vrt. esimerkiksi elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityssisältöjä ilmaisevat haastateltavat kokivat nämä asiat myös erilläänkin.

¹⁵³ Anneli Öhman on tutkinut ”Ystävät, naapurit ja sukulaiset” tutkimuksessaan myös esimerkiksi sitä, miten paljon työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevät kehitysvammaiset ovat työkavereittensa kanssa. Tutkimuksen mukaan kaikista haastatelluista noin puolet seurustelee työvereittensa kanssa usein eli päivittäin tai muutamana päivänä viikossa.

Oiva Antti Mäki (1998, 134) on myös todennut, että noin kolmasosalla hänen tutkimuksensa kehitysvammaisista oli 2–3 ystävää, joista useimmat olivat juuri suojatyöpaikan työkavereita. Vaikeimmin vammaisten sosiaalisia suhteita tutkittaessa on todettu kehitysvammaisilla syntyvän ystävyysuhteita useimmiten asuin- ja työtovereitten välille (Öhman 1993, 18).

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työn merkitystä ilmentävät ilmaisut toivat esille läpi aineiston sosiaalisen läheisyyden tärkeyden ja halun auttaa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä työkavereita ja työnhajajia. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien oli mielestään helppoa saada ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta.

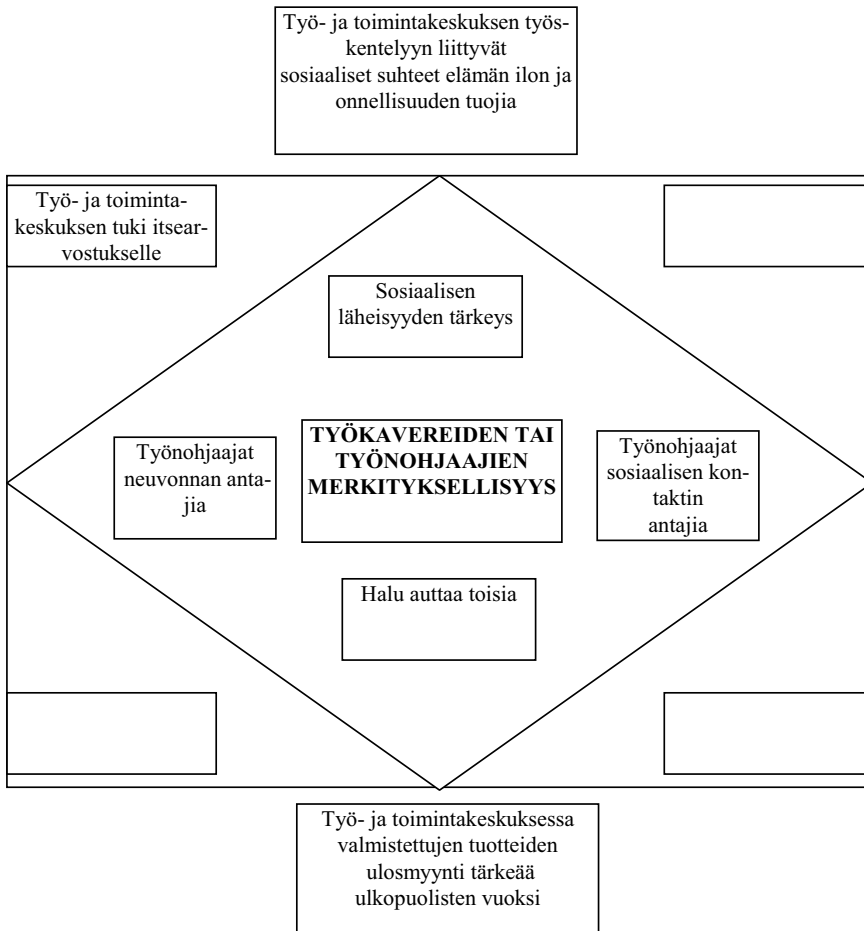
Samoin yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat lähes kaikilla yhteisyyssuhteet-osa-alueeseen kuuluvien kysymysten kohdalla työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä. Samaiset haastateltavat myös pääsääntöisesti mainitsivat, että heidän paras ystävänsä on työ- ja toimintakeskuksessa oleva henkilö. Työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella työtoiminnassa työskentelevien työkavereiden tapaaminen oli yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla joko säännöllistä yhteisen harrastuksen parissa tapahtuvaa tai toinen toisensa luona kyläilyä.

Myös Tiina Aution (1993b, 17) tutkimuksessa mukana olevista työtoiminnassa¹⁵⁴ työskentelevistä kehitysvammaisista 39 % piti yhteyttä työtovereihinsa aktiivisesti vähintään kerran kuukaudessa myös tapaamalla heitä työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella. Lisäksi Jyvässeudulla selvitettyjen kehitysvammaispalvelujen haastateltavat kuvasivat työtoiminnan tärkeyttä seuraavasti: ”--ei aina tarvitse istua yksin kotona, näkee muita ihmisiä, hyviä kavereita...” tai ”Useat työkaverit ovat hyviä ystäviä.” (Hintsala; Matikka & Rautavuori 1999, 39–40.)

Seuraava kuvio (4) esittää vielä tiivistetyssä muodossa yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin kokonaisuudessaan. Kuvion keskeltä löytyy yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ilmentymä, ja sen ympärillä olevat asiat kuvaavat myös kyseisen pääsuuntautuneisuuden keskeistä sisältöä.

Suuren suorakulmion sisällä laidoilla olevat asiat ovat yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuuden sivusuuntautuneisuuden ilmauksia. Suuren suorakulmion täysin ulkopuolella olevat asiat ovat taas abstraktisempia käsitteitä ja antavat suuntaa yhteisyyssuhteet pääsuuntautuneisuuden ilmentymälle (luku4.4.3).

¹⁵⁴ Valtaosa Tiina Aution (1993b, 17) tutkimukseen osallistuneista haastatelluista työskenteli työ- ja toimintakeskuksessa, päivähuoltolassa tai keskuslaitoksen työosastolla.

Kuvio 4. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmausten muodostama yhteisyysuhteet-suuntautuneisuusmalli (Kuviossa olevan yhteisyysuhteet-suuntautuneisuusmallin sivusuuntautuneisuudesta löytyi vain yksi esille nostettava kohta, siksi kolme kuvion suorakulmioista on tyhjiä.)

Kuviossa (4) työkavereiden tai työnohjaajien olemassaolo on se keskeinen elementti, jonka yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitykseksi. Työkavereiden tai työnohjaajien merkityksellisyys eriytyi sosiaalisen läheisyyden tärkeydeksi ja haluksi auttaa toisia työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä¹⁵⁵. Työnohjaajien keskeinen merkitys esittäytyi lisäksi myös neuvonnan antamisen ja sosiaalisen kontaktin antajana olemisen kautta. Tämän lisäksi työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyvät sosiaaliset suhteet nähtiin oman henkilökohtaisen elämän onnellisuuden tuojana. Tässä tutkimuksessa tuli myös näkyviin seuraava kahtiajako: yhtäältä sosiaalisen läheisyyden tärkeys, työnohjaajat sosiaalisen kontaktin antajina (tuovat esille yhteisyyden tarpeen) ja toisaalta työnohjaajat neuvonnan antajina ja halu auttaa toisia toivat esille taas ammatillisuuden kehittymisen.

¹⁵⁵ Yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sosiaalisen läheisyyden tärkeys piti sisällään joko työkavereita, työnohjaajia tai työnohjaajaharjoittelijoita haastateltavasta riippuen.

Niin sanottuna sivusuuntautuneisuutena voidaan yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla pitää itsensä toteuttamista, tarkemmin määritellen itsensä arvostamista yhteen liitettynä toisilta työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviltä henkilöiltä saatavaan arvostukseen. Lisäksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn ulkopuolelle näkymistä tärkeänä. Ulkopuoliset ostajat tuovat samalla työ- ja toimintakeskuksessa työskentelylle ulkopuolista arvostusta. Tämä lisää myös haastateltavien itsensä arvostamista.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kokemuspöirissä työ- ja toimintakeskuksessa olevien työkavereiden tai työnohjaajien (ja jonkun haastateltavan osalta myös työnohjaajajarjoittelija) merkityksellisyys sosiaalisten suhteitten antajina näyttöytyi heille oman henkilökohtaisen ilon ja onnellisuuden tuojana. Tekemällä työ- ja toimintakeskuksessa tuotteita myyntiin mieluiten omaan myymälään haettiin tai saatiin arvostusta myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelta. Tämä taas ajatuksellisesti liittyy kuvion 4 lauselmaan ”Työtoiminnan tuki itsearvostukselle”. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevalle haastateltavalle työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys näyttöytyy työkavereiden tai työnohjaajien (jonkun haastateltavan kohdalla myös työnohjaajajarjoittelijan) antamana sosiaalisten suhteitten ja tulevan tai lisääntyvän itsearvostuksen hahmossa.

4.4.3 Yhteisyyssuhteisiin suuntautuneisuuden malli sosiaalisuuden ilmentymänä

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mallissa korostui työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien työkavereiden tai työnohjaajien (jonkun haastateltavan kohdalla myös työnohjaajajarjoittelijan) merkityksellisyys sosiaalisten kontaktien tarjoajana.

Kolmessa pääsuuntautuneisuudessa oli havaittavissa selkeät eroavaisuudet siinä, olivatko työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyvät sosiaaliset kontaktit luonteeltaan laajempia ja epä-säännöllisiä, suppeampia ja säännöllisempiä vai jotain näiden kahden väliltä. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sosiaalisuuden ilmentymän mukaan työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyvä sosiaalisten suhteitten taso sisälsi myös pinnallisten kontaktien lisäksi ystävyyssuhteita.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sosiaaliset suhteet olivat suhteessa työ- ja toimintakeskukseseen luonteeltaan laajoja ja siksi osin varmaan myös pinnallisia. Haastateltavat sanoivat juttelevansa päivittäin kaikkien työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien henkilöiden kanssa. Myös viikon aikana sanottiin tavattavan eniten työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä työkavereita. Astetta syvemmät sosiaalisten suhteitten tasot tulivat ilmi kysymyksissä: ”Ketä ihmistä tai keitä ihmisiä haluatte kaikkein eniten nähdä tai tavata tai kenelle haluatte soittaa? Miksi?” ”Tapaatteko toisianne tämän työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella? Jos tapaatte, niin missä? Mitä silloin teette?”

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vastauksissa esiintyi aina työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä, jotka olivat pääsääntöisesti työkavereita. Työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella tapaaminen oli säännöllistä esimerkiksi yhteisen harrastuskerhon parissa. Syvintä sosiaalisten suhteitten tasoa edusti kysymys ”Kuka on paras ystäväsi tai ketkä ovat parhaita ystäviäsi?” Pääsääntöisesti yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat parhaaksi ystäväkseen työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä¹⁵⁶. Siten haastateltavien sosiaalisuuden ilmentymä rakentui laajasta ja epäsäännöllisestä vuorovaikutuksesta kohti suppeampia ja säännöllisemmin tapahtuvia tapaamisia suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviin henkilöihin.

Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviin henkilöihin (työkaverit tai työnohjaajat ja joissakin tapauksissa työnohjaajajarjoittelijat) tuli esille viiden kysymyksen kautta:

- a) Ovatko henkilöt, joita haastateltavat sanovat näkevänsä eniten viikon aikana, työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä?
- b) Ovatko henkilöt, joita haastateltavat haluavat eniten nähdä, työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä?
- c) Kuinka aktiivisia ollaan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien henkilöiden tapaamisessa työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella?
- d) Mainitaanko parhaaksi ystäväksi tai ystäviksi työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä?
- e) Onko ystävien saaminen työtoiminnasta helppoa?

Nämä viisi kysymystä osoittivat pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhteen työ- ja toimintakeskukseseen liittyviin henkilöihin. Näin muotoutui myös mahdollinen merkitys tehdä työtä työ- ja toimintakeskuksessa sosiaalisten kontaktien vuoksi. Seuraava matriisi 4 esittelee kolmen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhtautumista työ- ja toimintakeskukseseen liittyviin henkilöihin. Olen käyttänyt matriisin sisällä merkkejä + tai - sen mukaan, ovatko haastateltavien vastaukset pääsääntöisesti ilmaisseet tarvetta tai (ja) halukkuutta olla sosiaalisessa kontaktissa työ- ja toimintakeskuksen liittyvien henkilöiden kanssa, vai ovatko haastateltavat pyrkineet välttämään näitä kontakteja.

¹⁵⁶ Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta riippuen he mainitsivat parhaaksi ystäväkseen työkaverin, työnohjaajan tai työnohjaajajarjoittelijan.

Matriisi 4. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskukseen liittyviin henkilöihin

+ = Haastateltavilla on tarve olla kontaktissa työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden kanssa.

- = Haastateltavilla ei ole tarvetta olla kontaktissa työ- ja toimintakeskuksessa olevien henkilöiden kanssa.

PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIT

KYSYMYKSET	ELINTASO-SUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYSSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
Onko henkilö (tai henkilöt), jota haastateltavat sanovat näkevänsä eniten viikon aikana työ- ja toimintakeskuksen työhön liittyviä (liite 2/5)?	Pääsääntöisesti henkilöt, joiden kanssa ollaan eniten tekemisissä viikon aikana, ovat työ- ja toimintakeskuksessa olevia työkavereita.	Henkilöt, joiden kanssa ollaan eniten tekemisissä viikon aikana, ovat työ- ja toimintakeskuksessa olevia työkavereita.	Pääsääntöisesti henkilöt, joiden kanssa ollaan eniten tekemisissä viikon aikana, ovat työ- ja toimintakeskuksessa olevia työkavereita ja puolet sitä mieltä että myös työnohjaajia.
	+	+	+
Onko henkilö (tai henkilöt), jota halutaan eniten nähdä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä (liite 2/5)?	Pääsääntöisesti ei haluta olla eniten tekemisissä työ- ja toimintakeskukseen liittyvien henkilöiden kanssa.	Halutaan tavata tai soittaa pääsääntöisesti pelkästään juuri työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyville henkilöille ja sieltä eniten työkavereille.	Vain puolet haluaa tavata tai soittaa eniten työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyville henkilöille ja siellä eniten työkavereille.
	-	+	+ / -
Kuinka aktiivisia ollaan työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien henkilöiden tapaamisissa työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella (liite 2/5)?	Useimmiten nähdään sattumalta työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella sinne liittyviä henkilöitä.	Työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella työkavereiden näkeminen on säännöllistä yhteisen harrastuksen kautta ja myös toinen toisensa luona kyläillen.	Työ- ja toimintakeskukseen liittyviä henkilöitä ei yleensä tavata sattumalta eikä sovitusti sen ulkopuolella.
	-	+	-
Mainitaanko parhaiksi ystäväksi (parhaiksi ystäviksi) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä henkilö (liite 2/9)?	Mainitaan pääsääntöisesti muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä parhaiksi ystäväksi tai ystäviksi.	Kaikki työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvät henkilöt nimetään pääsääntöisesti parhaiksi ystäviksi.	Suhde työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön jää hieman epäselväksi nimetessä parasta ystävää (nimetään pääsääntöisesti kaikki).
	-	+	- / +
Onko ystävien saaminen helppoa työ- ja toimintakeskuksesta (liite 2/9)?	Pääsääntöisesti on vaikea saada ystäviä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen.	Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien ystävien saaminen on helppoa.	Puolet sitä mieltä, että ystävien saaminen on helppoa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä.
	-	+	+ / -
	Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien henkilöiden olemassaolo ei ole tärkeää sosiaalisten kontaktien vuoksi.	Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien henkilöiden olemassaolo on tärkeää sosiaalisten kontaktien vuoksi.	Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien henkilöiden olemassaolo on osittain tärkeää sosiaalisten kontaktien vuoksi.

Edellä oleva matriisi 4 kuvaa kolmen pääsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhdetta työ- ja toimintakeskukseen liittyviin henkilöihin. Elintaso- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kannalta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ ei näytä merkitsevän kovinkaan paljon sosiaalisen kontaktin haussa. Sen sijaan yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajatteleville haastateltaville työ- ja toimintakeskuksesta saatavat sosiaaliset kontaktit merkitsevät sekä pinnalliselta että syvemmältä kannaltaan enemmän, vaikka he lisäksi joskus mainitsevat myös muita kuin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä.

Aikaisemmin yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevia haastateltavia analysoitaessa keskeiseksi käsitteeksi muotoutui myös ns. sosiaalinen läheisyys. He kokivat useimmiten myös työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien kavereiden saamisen lisäksi tarpeelliseksi ns. sosiaalisen läheisyyden¹⁵⁷.

Lopuksi vielä tiivistetysti varsinaiset sisällölliset perusteet sille, mikä tekee kolmesta haastateltavasta yhteisyysuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevan ja sen myötä luo sosiaalisuuden ilmentymän:

- a) mainintoja yleensä työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyviin sosiaalisiin kontakteihin,
- b) työkaverit tai työnohjaajat (joskus myös työnohjaajajarjoittelijat) ovat esimerkiksi sosiaalisen kontaktin antajia,
- c) sosiaalisen läheisyyden tärkeys,¹⁵⁸
- d) sosiaaliset kontaktit työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyen ovat elämänilon ja onnellisuuden tuojia.

4.4. ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN

4.5.1. Itsensä toteuttaminen-suuntautuneisuusmallin perusteena olevat haastattelukysymykset

Itsensä toteuttaminen -osa-alueessa oli 19 (joissakin kohdissa alakysymyksineen) haastattelukysymystä ryhmähaastattelukysymyksineen. Esittelen niistä nyt vastauksineen kahdeksan kysymystä (joissakin kohdissa alakysymykset mukaan lukien), jotka muodostuivat eniten itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuutta (itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti työn merkitystä ilmentäviä haastateltavia oli neljä) tai ei-suuntautuneisuutta esille nostavaksi.

¹⁵⁷ Tämä tarkoittaa, että ollaan lähellä toisiaan niin työkaverit kuin työnohjaajat ja mahdollisesti myös työnohjaajajarjoittelijatkin ("sililitetään päätä" jne).

¹⁵⁸ Olkoon se haastateltavasta riippuen fyysistä lähellä oloa tai esimerkiksi yhteistä huumoria työ- ja toimintakeskuksessa.

Käytin tämänkin osa-alueen haastattelukysymyksissä työtoiminta-sanaa, koska haastateltavani ymmärsivät sen parhaiten.

- Kumpi on mieluisampi vaihtoehto olla työtoiminnassa vai ei, ja miksi (liite 2/10, kys. 1)?
- Mikä työtoiminnassa on parasta ja miksi (liite 2/10, kys. 3a)? Mikä työtoiminnassa on huonoa (liite 2/10, kys. 3b)?
- Kerro millainen on mukava työpäivä täällä työkeskuksessa (liite 2/10 kys. 4a)? Miksi kyseinen työpäivä on mukava (liite 2/10, kys. 4b)?
- Millainen työpäivä täällä työkeskuksessa ei ole mukava (liite 2/10 kys. 5a)? Miksi kyseinen päivä ei olisi mukava (liite 2/10, kys. 5b)?
- Lisääkö tämä työtoiminnassa oleminen tunnetta siitä, että olet hyvä jossakin (että osaat ja onnistut) (liite 2/10, kys. 6a)? Miten se ilmenee (liite 2/10, kys. 6b)?
- Millä tavalla te täällä työtoiminnassa näytätte muille, että mitä te osaatte (liite 2/11, kys. 12a)? Ketä ovat ne, joille te näytätte osaamistanne (liite 2/11, kys. 12b, ryhmähaastattelukysymys)? Kumpi on mukavampaa työkaverin vai työnohjaajan kehu? Miksi? (Liite 2/11, kys. 13 osittain.)
- Oletteko oppineet täällä työtoiminnassa jotain sellaisia asioita, mistä on teille hyötyä elämässänne (liite 2/10, kys. 7)?
- Koetko, että sinua pidetään tärkeänä täällä työtoiminnassa ja miten se ilmenee toisten taholta? (Miten toiset sen osoittavat sinulle?) (Liite 2/11, kys. 9.)

Näiden kysymysten kautta täsmentyi haastateltavien ilmaisemien työn merkityssisältöjen luettavuus mahdolliseen itsensä toteuttamiseen -suuntautuneisuusmalliin.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevia haastateltavia oli kolmasosa¹⁵⁹ kahdestatoista¹⁶⁰ haastateltavasta. Näiden haastateltavien vastauksista välittyi itsensä toteuttaminen ja (myös muutamissa muissa osa-alueissa kuin vain itsensä toteuttaminen) halu tehdä työtä ja yleensä työtehtävien merkityksellisyys.

”Saa tehdä työtä.”, ”Tehä paljon hommia.”

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien itsensä toteuttamisen -osa-alueelle oli leimallista ”kovan työn tekeminen” työ- ja toimintakeskuksessa tai (ja) työtehtävistä pitäminen ja niiden kautta tärkeäksi tuleminen kokemus.

¹⁵⁹ Näiden neljän itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevan haastateltavan kohdalla positiivisten ilmausten määrä suhteessa itsensä toteuttamiseen -osa-alueeseen oli +11 - +13½ (kysymysten määrä oli 19). Tutkijan hallussa on tarkempi Kokoomataulukko (=taulukon nimi), väitöskirjatyöni ulkopuolinen liite.

¹⁶⁰ Tutkijan hallussa oleva liite, väitöskirjatyön ulkopuolinen Kokoomataulukko (= taulukon nimi) ”Positiivisten ilmausten määrä työ- ja toimintakeskuksessa työn- ja samalla Erik Allardin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan merkityssisällöissä haastateltavaa kohden ja pääsuuntautuneisuuden määrittäminen haastateltavaa kohden”.

Työn tekemisen ohella itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivat esille myös työtehtävien kautta eri tavoin tulevaa arvostusta. Tämän lisäksi he saivat pääsääntöisesti yhteisyyssuhteet-osa-alueelta toiseksi eniten positiivisia ilmauksia työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn.¹⁶¹ Siten yhteisyyssuhteet on itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin rinnalla kulkeva ns. sivusuuntautuneisuus, joka pitää sisällään työkavereiden ja työnohjaajien tärkeyden myös sosiaalisten kontaktien tarjoajana.

Kumpi on mieluisampi vaihtoehto olla työtoiminnassa vai ei, ja miksi (liite 2/10, kys. 1)?

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät pääsääntöisesti¹⁶² työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyä mukavampana vaihtoehtona kuin sitä, etteivät he työskentelisi työ- ja toimintakeskuksessa. He pitivät työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyä mukavana asiana.

- a) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on mukavaa, kun voi tehdä hommia.
- b) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on mukavaa siellä olevien sosiaalisten suhteitten vuoksi.
- c) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on vain yleensä erittelemättä mukavaa.
- d) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on mukavaa tietyin ehdoin (jos vallitseva terveydentila mitoitetaan työhön tai jos ympärillä olevat sosiaaliset suhteet olisivat toisenlaisia).

Puolet itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevista haastateltavista suhtautui kuitenkin tietyin varauksin työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn mukavuuteen (kohta d).

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät useimmiten hyvänä vaihtoehtona työkennellä työ- ja toimintakeskuksessa, mutta haastateltavasta riippuen hieman eri syistä. He pitivät pääsääntöisesti työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyä tärkeänä, koska niin voi täyttää ”tyhjää aikaa”:

”No eihän sitä voi työttömänäkään olla. Ei aika kulu.” ”Kyllä minä mieluummin käyn täällä, koska jos en käy se...se päivä ei kulu ollenkaan niin.” ”Saa ainakin tehdä jottain.”

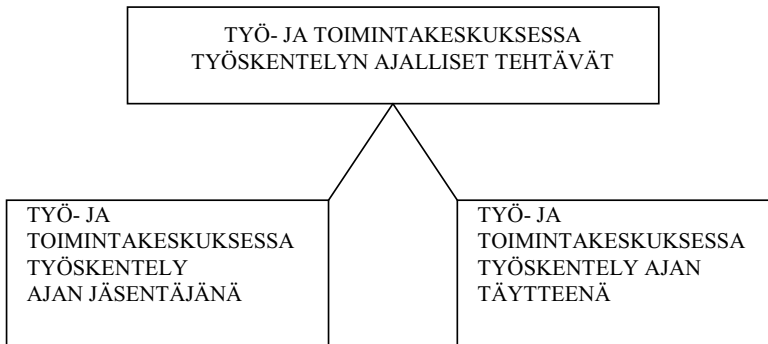
Siten työ- ja toimintakeskuksessa työskentely näyttäisi saavan elintasosuuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla myös päivittäisen ajan täyttämisen funktion. Jyväseudulla selvitettyjen kehitysvammopalvelujen haastateltavat kokivat myös työtoiminnan olevan tyhjän ajan täytettä (Hintsala ym. 1999, 39; ks. myös Kallio; Kastermans & Mannonen-Sandberg 2004,37).

¹⁶¹ Vaikka yksi haastateltava sai elintaso-osa-alueelta toiseksi eniten positiivisia ilmauksia suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn oli samaisen haastateltavan yhteisyyssuhteet-osa-alueen positiivisten ilmausten määrä lähes sama kuin elintaso-osa-alueen, (elintaso 41,66 %, ja yhteisyyssuhteet 40 % ja +½ vielä itsensä toteuttaminen -osa-alueessa yhteisyyssuhteet suuntainen vastaus). Tutkijan hallussa oleva Kokoomataulukko (= taulukon nimi) on väitöskirjatyon ulkopuolinen liite.

¹⁶²Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava piti työ- ja toimintakeskuksessa oloa mukavana tietyin ehdoin.

Seuraava kuvio 5 vielä esittelee elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien ajatuksia työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä ajan jäsentäjänä.

Kuvio 5. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevien haastateltavien ajatuksia työ- ja toimintakeskuksessa työskentelystä suhteessa ajankäyttöön.

Kuviossa 5 olevasta kahdesta alimmasta laatikosta ensimmäinen ilmentää joidenkin elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kahdenlaista maailmaa, on olemassa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ (= työaika) ja koti (= jossain määrin vapaa-aika) ja että kotona suoritettavat tehtävät tai sinne liittyvä vapaa-aika ovat myös tärkeitä. Siten ajan jäsentymisen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn avulla on enimmäkseen tuntimäärällistä, ja tämä tuo esille vapaa-ajan ja työajan erillisyyden. Toisaalta kahden elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevan haastateltavan kohdalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ antaa vuorokautisen ajan jäsennyksen lisäksi täytettä ajalle, jolloin ei ole mitään tekemistä.

Yhden elintasosuuntautuneesti ajattelevan haastateltavan kohdalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ jäsentää aikaa kahdella tavalla:

”Niin kyllä se jos on...jos on kotona on aika pitkä aika. Ei tule niin päivä aikana jos kotona niin liian pitkäks aika.”

Yksi elintasosuuntautuneesti ajatteleva haastateltava koki työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ikään kuin ihmiselle kuuluvana velvollisuutena:

”Ei sitä voi vaan istua kotona ja jutella.”

Elintasosuuntautuneesti ajattelevia haastateltavia yhdisti myös se, että kodin ulkopuoliset harrastukset olivat vähäisiä. Heille oli leimallista tietty kotisidonnaisuus. Ajan jäsenitys työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn avulla olikin siten ymmärrettävää nimenomaan konkreettisen tekemisen kannalta.

Vapaa-ajan tekemisten tai harrastusten -osa-alueessa kotisidonnaisuus elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla kertoi myös siitä, että mahdollisista onnistumisista palautteen saaminen tapahtui ehkä pienemmältä ihmisryhmältä, koska kotona olivat useimmiten vain läheiset. Siten heidän oman työpanoksensa korostaminen työ- ja toimintakeskuksessa saattoi toimia eräänlaisena oman itsensä toteuttamisena ja korostamisena laajemman ihmisjoukon edessä.

Vapaa-aika kotisidonnaisine puuhasteluineen ei ehkä tuonut omaa persoonallista osaamista yhtä hyvin esille kuin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ. Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset olivat puoliksi kotisidonnaisia ja puoliksi kodin ulkopuolisia. Yhteistä niille oli kuitenkin se, että ne eivät yleensä mahdollistaneet sosiaalisia kontakteja.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien itsensä toteuttaminen -osa-alueelle oli leimallista työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ yhdessä toisten kanssa ja apuna oleminen.

”No sillon kun tehään yhdessä hommia ohjaajan kanssa”, ”Olla apuna...ihmisille.”

Kaikki yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyä mukavampana vaihtoehtona kuin sieltä pois oloa. Työ- ja toimintakeskuksessa oleminen oli mukavaa kolmesta seuraavasta syystä yhteisyyssuhteet -suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta riippuen:

- a) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on mukavaa, koska siellä saa neuvoa toisia työkavereita.
- b) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on mukavaa, koska siellä on tekemistä.
- c) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentely on vain mukavaa yleensä erittelemättä.

Mikä työtoiminnassa on parasta ja miksi (liite 2/10, kys. 3a)?

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat kysymykseen ”Mikä työtoiminnassa on parasta ja miksi?” yleensä työn tekemiseen liittyviä asioita:

”Ainakin se, että saa tehdä paljon töitä.” ”Se, että on hyvä olla. Saa tehdä työtä.”

Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi työtehtävän, jota tekee (hän sanoi sen olevan parasta työ- ja toimintakeskuksessa). Toinen haastateltava sanoi tekemisen tärkeyteen liittyen seuraavasti:

”--on ilonen...on saanu tän työpaikan, ettei...oo neljän seinän sisällä ja työttömänä.”

Lisäksi samainen haastateltava koki parasta olevan myös sen, että työ- ja toimintakeskuksessa työskentely toimii ajan täyteenä, muutoin olisi vain pelkkää vapaa-aikaa¹⁶³.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat pääsääntöisesti ”Mikä työtoiminnassa on parasta ja miksi?” -kysymykseen itsensä toteuttamiseen liittyviä asioita työn tekemisen ja töissä olemisen kautta. Muutama heistä toi esille myös esimerkiksi rahaan liittyviä intressejä:

”Tulloo sitä manimania”

Yksi elintasosuuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi, että palkka on huono, mutta silti palkka on hänelle todella tärkeä:

”Saa ostaa vaatteita.”

¹⁶³ Yhden itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevan haastateltavan viittaukset koskevat työ- ja toimintakeskuksen ohessa työpäivän jälkeen olevia yhteisiä harrastuksia ja mahdollisuutta asuntolapaikkaan.

Lisäksi yksi elintasosuuntautuneesti ajatteleva haastateltava oli sitä mieltä, että parasta työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyssä on päivittäisen työn ja vapaa-ajan erottaminen toisistaan:

”--jos mä oon töissä joka päivä paitsi viikonloppuisin...”

Pääsääntöisesti yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä parasta työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyssä olivat sosiaaliset kontaktit ja tekeminen yleensä:

”--Kaikkien ihmisten kanssa juttelee.” --kavereita ympärillä.” ”Paljon hommia on.” ”Tekeminen...saa tehdä kaikkia.”

Mikä työtoiminnassa on huonoa (liite 2/10, kys. 3b)?

Jokainen itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta suhtautui kriittisesti kysyttäessä, mikä työ- ja toimintakeskuksessa on huonoa. Haastateltavat sanoivat rasittuvansa fyysisesti, ja yksi heistä koki myös, että ainainen puhuminen tai juttelu työskennellessä ei ollut mukavaa. Yksi haastateltava koki tietyn ruokalajin hankalaksi asiaksi ja toinen haastateltava ei kokenut työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyssä olevan varsinaisesti huonoa, hankalaa kylläkin¹⁶⁴.

Yhden elintasosuuntautuneesti ajattelevan haastateltavan mielestä työtoiminnassa käyminen ei ollut mukavaa, koska siellä oleva työ on hänen mielestään yksitoikkoista. Yksi elintasosuuntautuneesti ajatteleva haastateltava kaipailee myös hieman avotyötoimintaa. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät pääsääntöisesti kokeneet työ- ja toimintakeskuksessa olevan mitään huonoa.

Kertokaa millainen on mukava työpäivä täällä työkeskuksessa (Liite 2/10, kys. 4a)? Miksi kyseinen työpäivä on mukava (liite 2/10, kys. 4b)?

Mukavaksi työpäiväksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat luonnehtivat sellaisen päivän, jolloin saa yleensä vain tehdä töitä tai käydä myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella. Yksi heistä sanoi niin lyhyen kuin pitemmänkin työpäivän olevan mukava¹⁶⁵. Jälleen itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivat pääsääntöisesti esille myös työn tekemisen tärkeyden eri tavoin.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kuvailivat mukavan työpäivän työ- ja toimintakeskuksessa olevan eri tavoin vaihteleva. He sanoivat myös mukavaan työpäivään kuuluvan työ- ja toimintakeskuksessa olemisen tai sieltä ystävien saamisen. Pääpaino oli kuitenkin tietynlaisen vaihtelevuuden vaatimuksessa ja myös siinä, että työpäivä on lyhyt. Pääsääntöisesti elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kommentoivat työpäivän vaihtelevuutta seuraavasti:

”Minä en täällä sisätiloissa viihy kovin pitkään...Mukavaa kun pääsee [sanoo kellonajan jolloin pääsee kotiin, lyhyempi päivä]. [Yksi haastateltava sanoo kellonajan, jolloin pääsee kotiin, jolloin lyhyempi päivä.] ”Tai sitte seisomatyö...vaihtelevaa.”

¹⁶⁴ Tällä haastateltava viittasi todennäköisesti aikaisemmin mainitsemaansa ei-sopivaan henkilökemiaan.

¹⁶⁵ Sen voi myös osittain tulkita negatiiviseksi asiaksi suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn.

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla mukavaan työpäivään liittyi sosiaalisuutta ja läheisyyteen virittäytyneisyyttä. Pääsääntöisesti he nimesivät mukavaksi työpäiväksi päivän, jolloin tehdään töitä yhdessä työnohjaajien kanssa:

”No silloin kun tehdään yhdessä hommia ohjaajan kanssa.”

Millainen työpäivä täällä työkeskuksessa ei ole mukava (liite 2/10, kys. 5a)? Miksi kyseinen päivä ei olisi mukava (liite 2/10, kys. 5b)?

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta riippuen ei-mukavaksi työpäiväksi koettiin päivä, jolloin ei ole riittävästi töitä tai jos joutui

”--kahtelemaan töissä.” [Tekemistä täytyi siis toisaalta olla.]

Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava ei osannut sanoa, milloin ei ole mukava työpäivä. Toinen itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi taas olevansa aina silloin pois töistä (työ- ja toimintakeskuksesta), kun ei ole mukava työpäivä.¹⁶⁶

Elintasonsuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävistä haastateltavista vähemmistö määritteli millainen on ei-mukava työpäivä. Jos työpäivä on pitkä tai jos ”hopotetaan”, silloin elintasonsuuntautuneesti ajattelevista haastateltavista kaksi koki työpäivän ei-mukavaksi.

Vain yksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava koki työ- ja toimintakeskuksessa olevan työpäivän huonoksi:

”Ei oo mukava, kun toiset aina lähtee liian aikaseen kotiin.”

Hankala työpäivä oli siis yhden yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevan haastateltavan mielestä kuitenkin jälleen sosiaalisiin kontakteihin liittyvä.

Lisääkö tämä työtoiminnassa oleminen tunnetta siitä, että olet hyvä jossakin, että osaat ja onnistut (liite 2/10, kys. 6a)? Miten se ilmenee (liite 2/10, kys. 6b)?

Puolet itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevista haastateltavista koki, että heille tuli onnistumisen tunteita työ- ja toimintakeskuksessa haastateltavasta riippuen seuraavalla kahdella tavalla:

1) Uudenlaiset ja vaihtelevat työt antavat onnistumisen tunteita.

”Että tuota siinä tuota oppii...että tota vaihtelevaa [työtä].”

2) Tekeminen yleensä antaa onnistumisen tunteita.

”Minä oon...minä oon liian hyvä vaikka missä työn tekemisessä.”

Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava ei kokenut ollenkaan onnistumisen tunteita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävässä työssä. Toinen haastateltava vastasi kyllä tai ei, joten hän ei ehkä aivan ymmärtänyt kysymystä tai oli vain kahdenlaista mieltä. Näkyneekö tässä jälleen tietty kriittisyys suhteessa itseensä ja omiin taitoihinsa, sekä suhteessa työ- ja toimintakeskukseen? Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi erään työtöhtävän, jossa on hyvä.

¹⁶⁶ Haastateltava kommentoi, että silloin kun hän kiukuttelee, on myös ei-mukava työpäivä.

Elintasuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat taas työ- ja toimintakeskuksessa pääsääntöisesti onnistumisen tunteita työtehtävien kautta seuraavin tavoin

”Kyllä mulla on kaikissa onnistumisia...” ”Kyllä onnistun. Se aina vaihtelee...kiireellinen työ on pakko tehdä.” ”Kyllä joskus tulee...kun joku vähän neuvoosin homman.”, ”Kyllä he [= työnhajaajat] pyytää mun tekemään sen homman.”

Yksi elintasuuntautuneesti ajatteleva haastateltava koki onnistumisen tunteita myös silloin, kun työnhajaajat ovat kehuneet häntä.

Onnistumisen tunteet työtehtävissä tulivat ilmi itsensä toteuttaminen - ja elintasuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla, kun työnhajaajat pyysivät tekemään jonkin asian tai kun oli kiireellinen työ tehtävänä. Myös Anneli Öhmanin (1991, 27) haastattelemat kehitysvammaiset¹⁶⁷ kokivat saavansa itsevarmuutta ja voimavaroja siitä, että tunsivat olevansa hyviä jossakin työtehtävässä (ks. myös Eriksson 2008, 57).

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajatteleville haastateltaville onnistumisen tunteet tulivat työ- ja toimintakeskuksessa ilmi työtehtävien kautta:

”On kun me tehään [sanoo eräitä tekemiään työtehtäviä].” ”No mä osaan...[sanoo työtehtävän, mitä tekee].” ”No tietysti...jonkun verran...[sanoo eräällä osastolla tekemänsä työtehtävän].”

Onnistumiskokemuksen näyttäminen ei-yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla ollut kuitenkin yliveraista¹⁶⁸. Sen sijaan sosiaalisen kontaktin onnistumisen tunteita tuli:

”Minä juttelen paljon kavereitten kanssa [työ- ja toimintakeskuksessa].”

Yksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi taas tilanteen, jossa hän oli auttanut työkaveriaan. Siten yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vastaukset suuntautuivat taas pääsääntöisesti työ- ja toimintakeskuksessa oleviin sosiaalisiin kontakteihin.

Millä tavalla te täällä työtoiminnassa näytätte muille, että mitä te osaatte (liite 2/11, kys. 12a, ryhmähaastattelukysymys.)? Ketä ovat ne joille te näytätte osaamistanne (liite 2/11, kys. 12b, ryhmähaastattelukysymys.)? Kumpi on mukavampaa työkaverin vai työnhajaajan kehut (liite 2/11, kys. 13f osittain)? Miksi (liite 2/11, kys. 13g osittain)?

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kertoivat oman osaamisensa näyttämisen tapahtuvan työ- ja toimintakeskuksessa suoritettavien työtehtävien kautta:

”Mä teen sen...alotan...tuota sen työn ja sitte...seuraan, että mitenkä se edistyy ja sitte...katon kun oon tehny sen työn loppuun...käyn hakemassa lisää...” ”Toiset oppii tekemään niinku minäkin. Kyllä sitä joskus kysytään [neuvoja haastateltavalta].” ”En mä osaa sanoa...Mä aina juttelen niiden kanssa...[Haastateltava sanoo myös erään työtehtävän, jonka osaa tehdä.]”

¹⁶⁷ Anneli Öhmanin (1991, 27) tutkimuksen haastateltavat olivat avotyötoiminnassa, työkeskuksessa ja päivähuoltolassa työskenteleviä kehitysvammaisia.

¹⁶⁸ Onnistumiskokemuksen näyttäminen elintasuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla ei ollut myöskään oman yliveraisuuden osoittamista.

Lisäksi voidaan nähdä, että haastateltavat näyttivät omaa osaamistaan avustamalla myös toisia työ- ja toimintakeskuksessa olijoita:

”Toiset oppii tekemään niinku minäkin. Kyllä sitä joskus kysytään [neuvoja haastateltavalta].”

Apuohjaajana toimiminen ei kuitenkaan saisi rasittaa kehitysvammaista eikä johtaa ohjaavan henkilökunnan vähentämiseen (Painamattomat/Pro gradu -työt Lounela 1992, 114).

Kaikki itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat myös työnohjaajan, kun kysyttiin ”Kumpi on mukavampaa työkaverin vai työnohjaajan kehu?” Haastateltavat eivät kuitenkaan osanneet perustella, miksi he pitivät työnohjaajan kehuja tärkeämpinä.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien oman osaamisensa näyttäminen tapahtui pääsääntöisesti työtehtävien kautta. Eniten haluttiin näyttää omaa osaamista työnohjaajille. Samoin kehumista haluttiin pääsääntöisesti työnohjaajilta. Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat itsensä työnohjaajien kautta merkityksellisiksi, ja he myös pitivät saamiaan kehuja tärkeinä. Nämä seikat olivat kuitenkin enemmän erillään toisistaan kuin esimerkiksi yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla. Käsitelen tarkemmin työnohjaajien merkityksellisyyttä haastateltaville luvussa 4.6, sillä se on yksi läpi aineiston eri pääsuuntautuneisuuksissa esiin nousseista yhteisistä teemoista.

Kaikki yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat näyttivät omaa osaamistaan työtehtäviensä kautta. Eräs haastateltava kommentoi oman osaamisensa näyttämistä seuraavasti:

”Minä näytän vaikka mitä...[Sanoo erään työtehtävän].”

Yksi yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava kertoi eräästä työtehtävästä, jonka yhteydessä hän oli näyttänyt osaamistaan työ- ja toimintakeskuksessa ja työnohjaajat olivat keuhneet häntä. Lisäksi yksi yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajatteleva haastateltava kertoi eräästä työtehtävästä:

”--sitä varten näytän työnohjaajille.”

Eniten yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat halusivat näyttää omaa osaamistaan työnohjaajille mutta myös työkavereille.

Samoin kaikki yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat halusivat työnohjaajilta kehuja. Heille oli luonteenomaista se, että itsensä tärkeäksi kokeminen tapahtui pääsääntöisesti työkavereiden kautta, mutta kehuja haluttiin aina mieluummin työnohjaajilta. Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat halusivat saada kehumista työnohjaajilta ja kokea sillä tavoin itsensä tärkeiksi työnohjaajien silmissä.

Oletteko oppineet täällä työtoiminnassa jotain sellaisia asioita, mistä on teille hyötyä elämäsänne (liite 2/10, kys. 7)?

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat pääsääntöisesti oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa sellaisia taitoja, joita he voivat mielestään käyttää kotona tai yleensä elämässä. Työ- ja toimintakeskuksessa oppimista kommentoitiin seuraavasti:

”--mä oon oppinu ylipäänsä...itse tuota tekemään...ne asiat ja se mitenkä...tehdään suunnitellaan se itse...” ”Joo olen aika paljonkin...kaikenlaista...tekemään [sanoo mitä töitä]...töitä enemmän...”

Yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi myös eräitä työtehtäviä, joita on voinut tehdä kotona. Ja yksi haastateltava ei taas osannut sanoa, oliko hän oppinut työ- ja toimintakeskuksessa työskennellessään mitään, mitä olisi voinut myös muutoin hyödyntää¹⁶⁹.

Kaikki itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että he ovat pystyneet hyödyntämään ainakin osittain työ- ja toimintakeskuksessa aikaisemmin oppimiaan taitoja jommalla kummalla seuraavista tavoista:

- a) Haastateltava kokee, että hän on tietyn asian tai työtehtävän yhteydessä voinut hyödyntää aiemmin oppimiaan taitoja työ- ja toimintakeskuksessa.
- b) Haastateltava kokee, että hän on tarkemmin erittelemättä yleensä hieman pystynyt hyödyntämään aiemmin oppimiaan taitoja työ- ja toimintakeskuksessa.

Elintasonsuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät taas pääsääntöisesti kokeneet oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa mitään sellaista, mistä olisi hyötyä muutoin elämässä. Suurin osa heistä ei myöskään pystynyt mielestään käyttämään aiemmin oppimiaan taitoja työ- ja toimintakeskuksessa. Yksi elintasonsuuntautuneesti ajatteleva haastateltava sanoi oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa arkielämään liittyviä taitoja ja vain kaksi elintasonsuuntautuneesti ajattelevaa haastateltavaa pystyi mielestään käyttämään aiemmin oppimiaan taitoja joihinkin työtehtäviin.

Kaikki yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa jotain sellaista, josta on muutoinkin hyötyä elämässä. Pääsääntöisesti he kokivat oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa arkielämään liittyviä taitoja ja yksi haastateltava koki oppineensa työ- ja toimintakeskuksessa sellaisen työtehtävän, jota on voinut tehdä myös jossain muualla. Kaikki yhteisyysuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat olivat sitä mieltä, että he ovat pystyneet työ- ja toimintakeskuksessa hyödyntämään aiemmin oppimiaan taitoja seuraavalla kahdella tavalla:

- a) Työtehtävien yhteydessä
- b) Harrastusluonteisen asian yhteydessä

¹⁶⁹ Asianomaisessa ryhmäkeskustelussa yleinen kielteisävytteinen mieliala vaikuttaa myös haastateltavan vastaukseen.

Koetko, että sinua pidetään tärkeänä täällä työtoiminnassa, ja miten se ilmenee toisten taholta? (Miten toiset osoittavat sen sinulle?) (Liite 2/11, kys. 9.)

Kaikki itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat itsensä tärkeäksi työ- ja toimintakeskuksessa. Haastateltavasta riippuen itsensä tärkeäksi kokeminen työ- ja toimintakeskuksessa tuotiin esille seuraavilla tavoilla:

- a) Haastateltava kokee, että häntä pidetään työ- ja toimintakeskuksessa tärkeänä, koska hän kokee olevansa vastuuhenkilö.

”--mulle vastuuhenkilö [Haastateltava kokee itsensä tärkeäksi silloin kun pääsee olemaan ns. vastuuhenkilönä]. Yksi itsensä toteuttamiseen -suuntautunut haastateltava sanoi myös erään työ- ja toimintakeskukseen liittyvän työtehtävän, jonka yhteydessä häntä pidetään työ- ja toimintakeskuksessa mielestään tärkeänä.

- b) Haastateltava kokee, että häntä pidetään työ- ja toimintakeskuksessa tärkeänä, koska hän osaa jonkin työtehtävän.

”Jos joku homma on mennyt hyvin.” ”Minä vaan siivoon.”

- c) Haastateltava kokee, että häntä pidetään työ- ja toimintakeskuksessa tärkeänä yleensä erittelemättä. Haastateltava vastaa ”kyllä”, että hän kokee, että häntä pidetään tarpeellisena työtoiminnassa, mutta ei osaa eritellä, mistä se johtuu.

Siten itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat itsensä tärkeiksi työ- ja toimintakeskuksessa jälleen työtehtäviin liittyen¹⁷⁰.

Pääsääntöisesti elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että heitä pidetään työ- ja toimintakeskuksessa tärkeinä, koska he ovat hyviä tietyssä työtehtävässä. Haastateltavat kommentoivat asiaa seuraavasti:

”Kyllä ne pitää minua tärkeänä. Kato minä olen ammatillinen...ammatti [sanoo alan ja työtehtävän, jota edustaa]...taito oon hyvä...kyllä minä hyvä oon [sanoo edellä mainitsemansa alaan ja työtehtävään liittyvän toisen työtehtävän]” ”Ne kehhuu silloin, kun on tehnyt hyvää työtä. Mua on kehuu mä oon tehnyt niitä (sanoo esineen tai asian nimen) siinä olen hyvä.” ”--no osaan kaikkee...[sanoo erään työtehtävän, jonka osannut mielestään tehdä].”

Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat vastasivat kysymykseen ”Koetko, että sinua pidetään tärkeänä työtoiminnassa, ja miten se ilmenee toisten taholta?” esimerkiksi seuraavalla tavalla:

”No kyllä...minä oon [sanoo aikaisemman koulukaverin, joka on ilmeisesti työ- ja toimintakeskuksessa] apuna.” [Sitten haastateltava sanoo myös tuntevansa kellon ja kellonajat, joten voi toisille kertoa esimerkiksi, milloin mennään syömään jne.]

¹⁷⁰ Brickeyn; Campbellin & Browningin (1985, 70) tutkimuksessa kävi myös ilmi, että työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevistä kehitysvammaisista 65 % koki työnsä tekevän hänestä tärkeän ja tarpeellisen.

4.5.2 Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin rakentaminen

Hyvinvointiin ja arkipäivien ajankäyttöön liittyvien osa-alueiden kautta saan selville asiakokonaisuudet ja käsitteet, jotka nousevat esille juuri itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien osalta. Tällöin saan muodostettua lopullisen itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuutta kuvaavan mallin, itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuuden.

Lopullisen mallin konstruoinnin jälkeen esittelen vielä syventäen itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin ilmentymää, joka antaa vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- Mikä tekee haastateltavan työn merkityssisältöjen ilmauksista itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmalliin luettavia?
- Mikä on itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin ilmentymä?

Tarkastelukulma tarkentuu tästä eteenpäin yhä spesifimmin taas ydinkysymykseen ”Mitä työ- ja toimintakeskuksessa työskentely merkitsee juuri itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevalle haastateltavalle?” Mihin elämään liittyviin osa-alueisiin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ pystyy vastaamaan tai mitä elämän osa-alueita se tuo esille juuri itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla? Etenen jälleen tarkastelussani arkipäivää kuvaavien osa-alueiden kautta Allardt'n (1976, 38–51) hyvinvointiteorian osa-alueisiin.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat arvioivat arkipäivittäiseksi vapaa-ajan määräksi noin neljästä seitsemään tuntia. He olivat tyytyväisiä vapaa-aikansa määrään:

”Kyllä, kyllä on...kyllä mulla tuota aika...aika riittävä.” ”Kyllä”, ”Joo on.” ”On.”

Vapaa-ajan toiminnot olivat osittain sosiaalisia kontakteja luovia, mutta oli myös yksinään tehtäviä vapaa-ajan toimintoja. Myös harrastuksissa oli niitä, jotka toivat sosiaalisia suhteita. Harrastuksissa oli myös samoja henkilöitä kuin työ- ja toimintakeskuksessa.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat jo osittain saavansa sosiaalisia kontakteja vapaa-ajan ja harrastusten parista. Niinpä he eivät kokeneet sosiaalisen kontaktin saamista ykkösasiaksi antaessaan merkityssisältöjä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle, mutta siitä (yhteisyyssuhteet) muotoutui kuitenkin sivusuuntautuneisuus.

Aikaisemmin tarkastelemani elintaso-osa-alue toi esille sen, että itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat yhdistivät elintaso- ja yhteisyyssuhteet -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tapaan tiettyssä työajassa tehdyn työn ja saadun työosuusrahan toisiinsa. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat toivat rahaan liittyvät asiat esille myös esimerkiksi ostamisen ja ns. ylimääräisen kulutuksen mahdollistajina.¹⁷¹ Heidän kokemuksellinen tasonsa löytyi työosuusrahan merkityksestä omalle henkilökohtaiselle elämälle¹⁷².

¹⁷¹ Vrt. elintaso- ja yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kytkivät rahan yleensä ostamiseen ja arkipäiväisten asioiden hankintaan ja hoitoon, ei ylimääräiseen kulutukseen.

¹⁷² Kokemuksellinen taso työosuusrahan tärkeyden kokemuksessa sisälsi haastateltavasta riippuen käsitteet oman työpanoksen vuoksi, perusvälineellisyys ja oman henkilökohtaisen onnen tunteen saavuttaminen. Vrt. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukais-

Siten heidän rahasta tai työosuusrahasta saamansa asiat ovat kokemuksellisessa muodossa liittyneenä oman henkilökohtaisen elämän eri tarpeisiin (oli se säästämistä, oman työpanoksen vuoksi saatua jne.).

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät myöskään tuoneet missään muissa haastattelun osa-alueissa esille mitään rahaan viittaavaa, vaan he toivat esille vain joko pääsuuntautuneisuuteen (itsensä toteuttaminen) tai sivusuuntautuneisuuteen (yhteisyyssuhteet) liittyviä asioita. He toivat esille myös sosiaalisen kontaktin halun suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviin henkilöihin (sekä työkaverit että työnohjaajat). Työnohjaajien koettiin olevan osa työ- ja toimintakeskuksesta saatavia sosiaalisia suhteita.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat mainitsivat kuitenkin lähes aina myös muitakin kuin vain työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn liittyviä ihmissuhteita. Haastateltavasta riippuen ystävien saaminen työ- ja toimintakeskuksesta koettiin helpoksi tai vaikeaksi.¹⁷³ Työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien henkilöiden tapaaminen oli yhden itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevan haastateltavan mukaan säännöllistä yhteisen harrastuksen puitteissa¹⁷⁴. Muutoin ei sanottu joko ollenkaan tavattavan työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä tai sitten tapaaminen oli vain sattumalta tapahtuvaa.¹⁷⁵

Itsensä toteuttaminen -osa-alueessa he toivat esille halun tehdä töitä ja arvostuksen saamisen työtehtävien kautta. Itsensä tärkeäksi kokeminen (arvostus) ei kuitenkaan tullut esille niin ”puhtaana” ja voimakkaana kuin elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla, joilla se ilmeni jopa oman työpanoksen korostamisena.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset olivat sekä kotona että kodin ulkopuolella tapahtuvia. Kodin ulkopuolella toteutuvat vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset mahdollistivat myös sosiaalisten kontaktien saannin ohella mahdollisesti arvostuksen saamisen laajemmalla ihmisjoukolta.

Moninaiset vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset myös ryhmässä tapahtuvina toivat ehkä mahdollisuuksia saada arvostusta muiltakin kuin vain aivan läheisiltä tai työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviltä henkilöiltä. Tietty toimeliasuus oli leimallista itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleville haastateltaville sekä vapaa-ajan tekemisten ja harrastusten että työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn suhteen. Seuraava kuvio 6 esittää vielä tiivistetyssä muodossa itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin kokonaisuudessaan. Kuvion 6 keskeltä löytyy itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama keskeisin ilmentymä, ja sen ympärillä olevat asiat ovat myös osa kyseisen pääsuuntautuneisuuden ilmentymää. Suuren suorakulmion sisällä laidoilla olevat asiat ovat itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sivusuuntautuneisuuden ilmauksia.

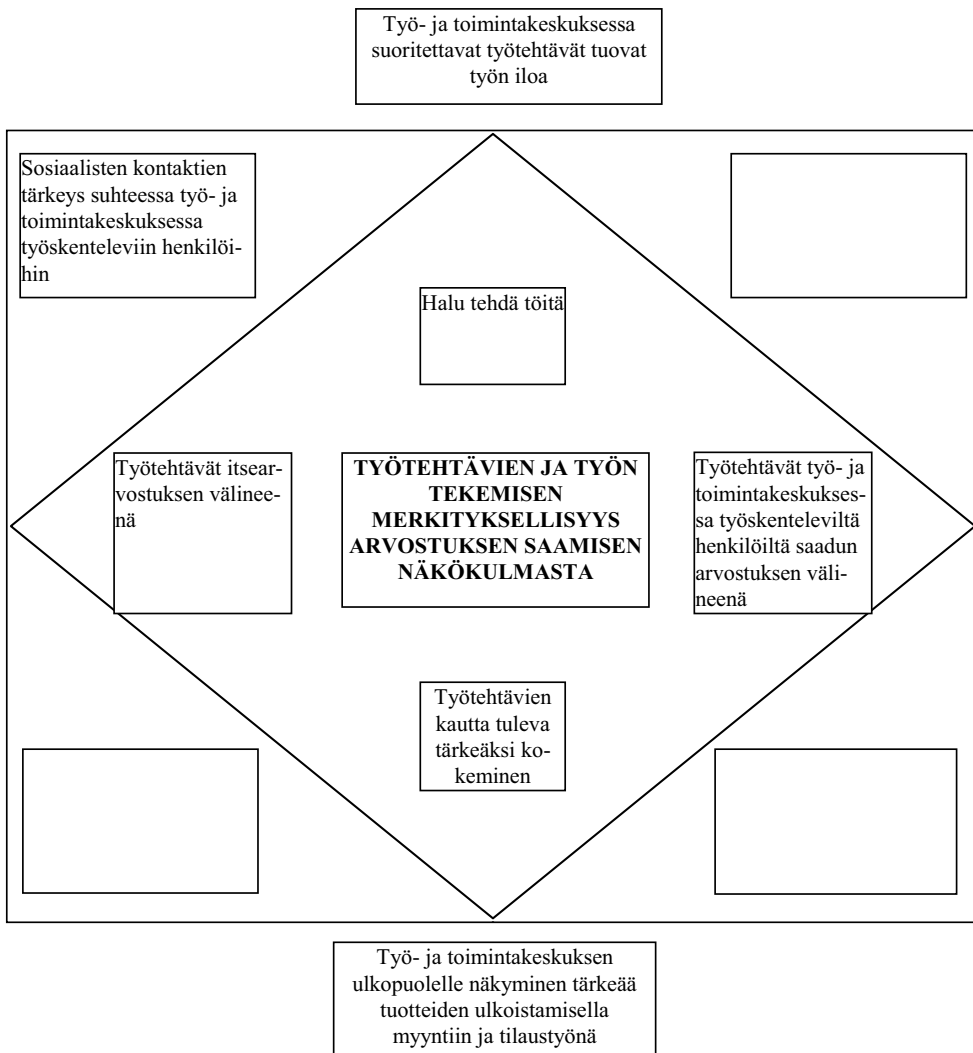
ti ajattelevien haastateltavien kohdalla käsite rahallinen itsenäisyyden tunne = rahan merkitys ja yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla kokonaisuudessa henkilökohtaisen onnellisuuden tunteen saavuttaminen = palkkapäivä.

¹⁷³ Vrt. Esimerkiksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät tärkeänä kavereiden lisäksi myös pelkästään ns. sosiaalista läheisyyttä ja halua auttaa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä työkavereita tai työnohjaajia.

¹⁷⁴ Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mielestä oli myös helppo saada ystäviä työtoiminnasta.

¹⁷⁵ Vrt. Esimerkiksi yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat sanoivat tapaavansa säännöllisesti työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviä henkilöitä erään yhteisen harrastuksensa puitteissa.

Suuren suorakolmion ulkopuolella olevat asiat ovat taas abstraktisempia käsitteitä antaen suuntaa pääsuuntautuneisuuden ilmenemismuodolle (luku 4.5.3).

Kuvio 6. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitys ilmausten muodostama itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli (Kuviossa olevan itsensä toteuttamiseen -suuntautuneisuuden mallin sivusuuntautuneisuudesta löytyi vain yksi esille nostettava kohta, siksi kolme kuvion suorakulmioista on tyhjiä.)

Kuviossa (6) työtehtävien merkityksellisyys on se keskeinen ilmentymä, jonka itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn merkitykseksi. Työtehtävien merkityksellisyyden ohessa kaksi muuta keskeistä täydentävää käsittehdistelmää olivat halu tehdä töitä ja työtehtävien kautta itsensä tärkeäksi kokeminen.

Työtehtävät tulivat esille itsensä tärkeäksi kokemisessa kahdella tavalla: 1) työtehtävistä suoriutuminen itsearvostuksen välineenä ja 2) työtehtävien suorittamisesta saatuna positiivisena palautteenä. Tätä palautetta voi saada sekä työkavereilta että työnohjaajilta. Nämä kaksi tapaa itsensä tärkeäksi kokemisessa ja arvostuksen tunteessa ilmenivät joko yhdessä tai erikseen¹⁷⁶.

Erilaisissa kehitysvammaisia koskevissa tutkimuksissa on tuotu esille erityisryhmien jäsenille tärkeitä työhön kohdistuvia arvoja, kuten jonkin taidon osaaminen ja sitä kautta itsearvostus¹⁷⁷. Lisäksi Jyvässeudulla selvitettyjen kehitysvammopalvelujen haastateltavat arvostivat itse tekemäänsä työtä ja kokivat saaneensa myös arvostusta muilta (Hintsala; Matikka & Rautavuori 1999, 39).

Niin sanottuna sivusuuntautuneisuutena voidaan itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla nähdä yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuus. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät myös työ- ja toimintakeskuksesta saatavia sosiaalisia suhteita tärkeinä itsensä toteuttamiseen liittyvien asioiden lisäksi. Haastateltavat kokivat saavansa työ- ja toimintakeskuksessa olevilta henkilöiltä positiivista palautetta, minkä he tulkittivat arvostuksen saamiseksi. Lisäksi heidän mielestään oli myös tarpeellista työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyn ulkopuolelle näkyminen. Tuotteita tehtiin joko myyntiin työ- ja toimintakeskuksen myymälään tai tilaustyönä asiakkaalle.

Työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolisten ihmisten ostaessa itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tekemiä tuotteita toi se myös samalla työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolista arvostusta ja lisäsi näin haastateltavien itsearvostusta.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien keskuudessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävät työt toivat ilon ja onnellisuuden kokemuksia. Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys näyttäytyi työtehtäviin liittyvänä haluna tehdä töitä ja jo läsnäolevan tai tulevan itsearvostuksen hahmossa.

Kehitysvammaliiton Tukijoukko-projektin lievästi kehitysvammaisten ja oppimisvaikeuksista kärsivien nuorten haastatteluissa¹⁷⁸ työmotivaatiota kartoittavissa kysymyksissä¹⁷⁹ 83 % vastasi työn olevan hyvin tärkeää, ja 83 % vastaajista tekisi myös samalla rahalla mieluummin töitä kuin olisi kotona (Havo 2000, 8). Perusteluiksi työssäololle tukijoukkolaiset kertoivat esimerkiksi seuraavanlaisia syitä: ”Haluaisin tehdä työtä!...” ja ”Jotain tekemistä, työ antaa sisältöä elämään.”

¹⁷⁶ Itsensä tärkeäksi kokemus ja arvostuksen tunne ilmenivät joko yhdessä tai erikseen itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien vastauksissa, jolloin yhteenliittymä oli joko tiiviimpi, tai sitten yhteenliittymää ei ollut ollenkaan.

¹⁷⁷ Nyholm 1991, 27, 30; ks. myös esim. Nouko-Juvonen 1992, 18 ; Autio 1993b, 7.

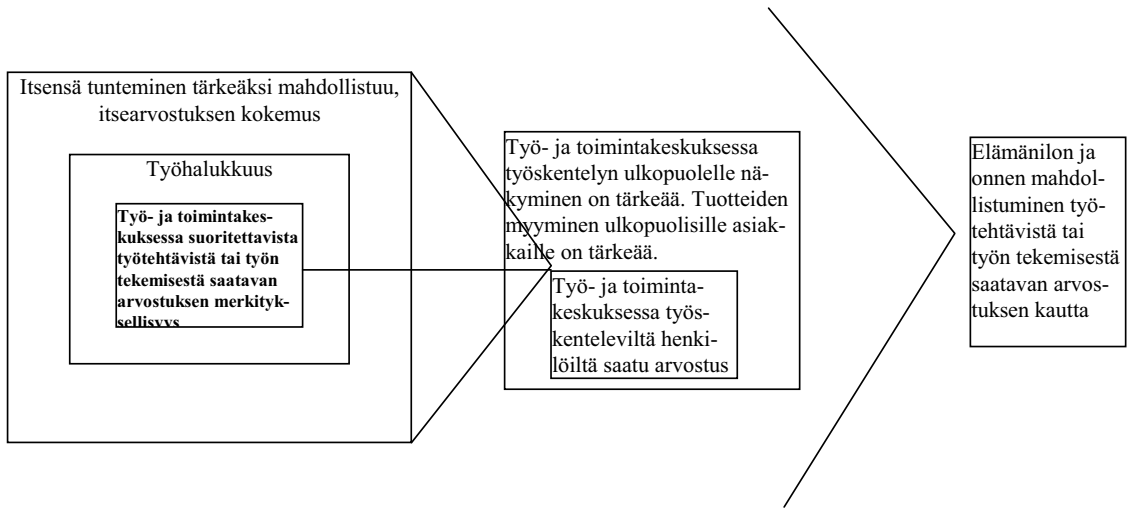
¹⁷⁸ Tukijoukko-projektin raportissa olevat lievästi kehitysvammaiset ja oppimisvaikeuksista kärsivät nuoret olivat työttömiä työnhakijoita, eivätkä siis työskennelleet työ- ja toimintakeskuksessa. Haastateltavissa oli kuitenkin myös osa lievästi kehitysvammaisia, joten siksi viitataan myös tämän tyyppisen projektin loppuraporttiin.

¹⁷⁹ Kysymykset selvittivät sitä, kuinka tärkeää työ on ja olisivatko tukijoukkolaiset kotona vai menisivätkö töihin, jos saisivat saman määrän rahaa.

4.5.3 Itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli työtehtävistä tai työn tekemisestä saatavan arvostuksen ilmentymänä

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien mallissa korostui työ- ja toimintakeskuksessa suoritettavien työtehtävien merkityksellisyys haluna tehdä niitä ja sitä myötä työtehtävien kautta saatuna tai hankittuna arvostuksena.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin työtehtävistä tai työn tekemisestä saatavan arvostuksen ilmentymää kuvaan tiivistetysti seuraavassa kuviossa (7).

Kuvio 7. Kehitysvammaisten haastateltavien työn merkitysilmäysten itsensä toteuttamiseen -suuntautuneisuuden malli työtehtävistä tai työn tekemisestä saatavan arvostuksen ilmentymänä

Edellinen kuvio (7) kuvaa itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallia työtehtävien tai työn tekemisen kautta tulevan arvostuksen ilmentymänä. Siinä limittyvät työ- ja toimintakeskuksessa tehtävät työtehtävät ja halu tehdä niitä ja työtehtävien kautta työ- ja toimintakeskuksessa työskenteleviltä tai sen ulkopuolisilta henkilöiltä arvostuksen saaminen. Kun nämä kaikki on saavutettu, vallitsee itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla ilon ja onnen olotila ikään kuin subjektiivisena päätymänä. Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kokemuksellisin päätymä työn tekemisen merkityksestä on rahallisen itsenäisyyden tunne. Yhteisyys-suhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien sosiaaliset suhteet elämän ilon ja onnellisuuden tuojina ovat taas hyvinkin konkreettinen asia. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevilla haastateltavilla on sekä konkreettinen että kokemuksellinen päätymä. Seuraavassa matriisissa (5) on vielä koottuna kolme pääsuuntautuneisuusmallia ja niiden ilmentymät sekä niiden väliset erot.

Matriisi 5. Kolmen pääsuuntautuneisuuden ilmentymät ja niiden väliset erot.

ELINTASOSUUNTAUTUNEISUUS-MALLI	YHTEISYSSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
<p>Rahallisuuden ilmentymä</p> <p>= rahallisen itsenäisyyden tunteen saavuttaminen</p> <p>KOKEMUKSELLISEN TARPEEN TYYDYTTÄJÄ</p>	<p>Sosiaalisuuden ilmentymä</p> <p>= sosiaalisten suhteitten tarpeen tyydytys</p> <p>KONKREETTISEN TARPEEN TYYDYTTÄJÄ</p>	<p>Työtehtävien tai työn tekemisen kautta tulevan arvostuksen ilmentymä</p> <p>= tekemisen tarpeen ja itsensä tärkeäksi tuntemisen saavuttaminen</p> <p>KONKREETTISEN JA KOKEMUKSELLISEN TARPEEN TYYDYTTÄJÄ</p>

Pääsuuntautuneisuuksien ilmentymien väliset erot näkyvät siis käsitteiden kokemuksellinen tarve ja konkreettinen tarve välillä tai niiden molempien esiintyessä samaan aikaan. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa oleviin työtehtäviin tai vain yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön näyttäytyi esimerkiksi kolmen kysymyksen kautta:

- Onko työ- ja toimintakeskuksessa mukavaa olla siellä olevien työtehtävien tai (ja) vain yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn vuoksi?
- Onko työtoiminnassa parasta työtehtäviin tai (ja) työn tekemiseen yleensä liittyvät asiat?
- Onko työ- ja toimintakeskuksessa mukava työpäivä silloin, kun on työtehtäviin tai (ja) yleensä työn tekemiseen liittyviä asioita?

Seuraava matriisi (6) esittelee kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhtautumista työ- ja toimintakeskuksessa oleviin työtehtäviin, tai vain yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön.

Matriisi 6. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa suoritettaviin työtehtäviin ja yleensä työn tekemiseen

+ = Haastateltavat suhtautuvat työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin ja työpäivään positiivisesti.

- = Haastateltavat suhtautuvat työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin ja työpäivään negatiivisesti.

PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIT

KYSYMYS	ELINTASOSUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYSSUHEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
Onko työ- ja toimintakeskuksessa mukavaa olla siellä tehtävien työtehtävien tai (ja) vain yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn vuoksi (liite 2/10)?	Työ- ja toimintakeskuksessa on mukavaa olla muiden kuin työtehtäviin ja työn tekemiseen liittyvien asioiden vuoksi. ¹⁸⁰ -	Pääsääntöisesti mukavaa olla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen eri tavoin. ¹⁸¹ + / -	Pääsääntöisesti mukavaa olla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen eri tavoin. ¹⁸² + / -
Onko työ- ja toimintakeskuksessa parasta työtehtäviin tai (ja) yleensä työn tekemiseen liittyvät asiat (liite 2/10)?	Parasta on palkan saaminen ja työ itsessään. + / -	Parasta ovat sosiaaliset suhteet. -	Parasta on, kun saa tehdä töitä. +
Onko työ- ja toimintakeskuksessa mukava työpäivä silloin, kun on työtehtäviin tai (ja) yleensä työn tekemiseen liittyviä asioita (liite 2/10)?	Työpäivä voi olla mukava monin eri tavoin. ¹⁸³ + / -	Työpäivä on mukava pääsääntöisesti silloin, kun tehdään töitä ja siihen sisältyy sosiaalisia kontakteja. + / -	Puolet sitä mieltä, että työpäivä on mukava silloin kun saa tehdä töitä. + / -
	Ei kovin selkeää suuntautumista työ- ja toimintakeskuksessa yleensä työn tai (ja) työtehtävän tekemiseen.	Suuntautuminen työ- ja toimintakeskuksessa sosiaalisiin kontakteihin työn tai (ja) työtehtävien tekemisen lisäksi.	Pääsääntöisesti työ- ja toimintakeskuksessa suuntautuminen yleensä työn tai (ja) työtehtävien tekemiseen.

Edellinen matriisi (6) kuvaa kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhtautumista työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin ja yleensä työn tekemiseen painotuserojen kautta. Elintaso- ja yhteisyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat eivät pääsääntöisesti tuoneet esille työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin tai yleensä työn tekemiseen liittyviä asioita. Itsensä toteuttamiseen-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajatteleville haastateltaville työ- ja toimintakeskuksessa tehtävät työtehtävät ja siellä yleensä työn tekeminen merkitsivät jo enemmän.

¹⁸⁰ Työ- ja toimintakeskuksessa on mukava olla, koska saa palkkaa. Ja jos ei kävisi ollenkaan työ- ja toimintakeskuksessa, niin se päivä ei kuluisi ollenkaan. Ja yhden haastateltavan mukaan ei saa työttömänäkään olla. Yksi kuvasi myös työ- ja toimintakeskuksessa oloa mukavaksi, koska siellä saa tehdä aina jotakin.

¹⁸¹ Työ- ja toimintakeskuksessa on mukava olla, koska siellä ollessaan voi neuvoa toisia tietyssä asiassa (jos osaa jonkun työtehtävän paremmin kuin muut). Tärkeää myös se, että joku on työ- ja toimintakeskuksessa paikalla. Ja jos olisi kotona, niin silloin päivän aikana ei olisi mitään toimintaa.

¹⁸² Työ- ja toimintakeskuksessa on mukava olla sen enempää erittelemättä, mukava olla myös siksi, että voi tehdä hommia ja näkee kavereita.

¹⁸³ Työ- ja toimintakeskuksessa on mukava olla, koska saa olla myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella (jotakin työtehtäviä myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella), tai kun saa uusia ystäviä, tai saa olla vain töissä. Työpäivä itsessään on jo mukava.

Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien itsensä toteuttaminen -osa-alueen toinen painopiste oli mahdollinen arvonannon ja korvaamattomuuden kokemus työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen¹⁸⁴.

Seuraava matriisi (7) esittelee kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhdetta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä mahdollisesti saatavaan arvonantoon ja korvaamattomuuden kokemukseen. Matriisin sisällä olevien tiivistettyjen käsitteiden tarkoituksena on tuoda esille työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä mahdollisesti saatavan arvonannon ja korvaamattomuuden tunteen luonne.

Matriisi 7. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien suhde työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä mahdollisesti saatavaan arvonantoon ja korvaamattomuuden kokemukseen

PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIT

KYSYMYS	ELINTASO-SUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYSSUHTEISIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
Koetko, että sinua pidetään tärkeänä ihmisenä täällä työtoiminnassa ja miten se ilmenee toisten taholta (liite 2/11)?	Kokee itsensä tärkeäksi, koska on hyvä tiettyssä työtehtävässä (kun työnohjaajat kehuu). OSAAJUUS	Kokee itsensä tärkeäksi, koska osaa mielestään olla apuna toisille YHTEISÖLLISYYS	Kokee itsensä tärkeäksi, koska arvostaa itseään, koska osaa jonkun työtehtävän, tai vain yleensä erittelemättä. ITSEENSÄ JA OSAAMISENSA KOHDISTUVA ARVOSTUS
Nimeä asia tai asioita, jonka tai joiden vuoksi olemassaolosi on erityisen tärkeää? (Miksi sinun olemassaolosi pidetään tärkeänä?) (Liite 2/11.)	Mieltää itsensä tärkeäksi työ- ja toimintakeskuksessa oleville ihmisille. ITSENSÄ TÄRKEÄKSI KOKEMINEN SUHTEESSA TYÖTOIMINTAAN LIITTYVIIN HENKILÖIHIN	Pitää itseään tärkeänä jollain muulla kuin työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvällä tavalla.	Puolet nimeää olemassaolonsa tärkeyden syyksi sen, että on tärkeätyönohjaajille tehtyjen töiden kautta. ITSENSÄ TÄRKEÄNÄ KOKEMINEN OSITTAISTA SUHTEESSA TEHTYJEN TÖIDEN KAUTTA TULEVANA TÄRKEYTENÄ TYÖNOHJAAJILLE
Pidätkö itse omaa olemassaolosi tärkeänä? Miksi? (Minkä asian tai asioiden vuoksi on tärkeää, että olet olemassa?) (Liite 2/11.)	Pitää omaa olemassaoloaan eritavoin tärkeänä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen. HENKILÖKOHTAINEN ITSENSÄ TÄRKEÄKSI KOKEMINEN HYÖDYLLISYYDEN KAUTTA=	Pitää omaa olemassaoloaan pääsääntöisesti tärkeänä, koska voi auttaa muita työ- ja toimintakeskuksessa. SOSIAALISUUDEN KOKEMUS, TOISILLE TÄRKEÄ=	Puolet pitää omaa olemassaoloaan tärkeänä oman työskentelyn kautta. OMAA ITSEENSÄ JA OSAAMISENSA LIITTYVÄ KOKEMUS, OSITTAISTA TEHTYJEN TÖIDEN KAUTTA TÄRKEÄKSI KOKEMUSTA, OMA OSAAMINEN LIITETTYNÄ TYÖTEHTÄVIIN
	HYÖDYLLINEN TÄRKEYS	YHTEISÖLLINEN TÄRKEYS	TYÖTEHTÄVIEN KAUTTA TULEVA ARVOSTUKSEN TÄRKEYS

¹⁸⁴ Arvonannon ja korvaamattomuuden kokemus työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen näyttäytyi myös kahdessa muussakin pääsuuntautuneisuusmallissa.

Edellinen matriisi (7) kuvaa pääsuuntautuneisuusmallien ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien mahdollista työ- ja toimintakeskuksessa tehdyistä töistä saamaa tärkeyden kokemusta. Matriisista 7 on huomattavissa kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti ajattelevien haastateltavien väliset erot suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä mahdollisesti saatavaan tärkeyden kokemukseen.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saama arvonanto ja korvaamattomuuden kokemus oli luonteeltaan itsensä korostamista ja tärkeäksi kokemista (sekoittuen joskus jopa ylivoimaisuuden tunteeseen), hyödyllisyyttä. Yhteisyys-suhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla tämä kokemus oli luonteeltaan toisten auttamista ja itsensä tärkeäksi kokemista. Tätä voidaan nimittää sosiaalisesti tärkeydeksi. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saama arvonanto ja korvaamattomuuden kokemus kohdistui osittain oman itsensä tärkeäksi kokemiseen tehtyjen työtehtävien kautta.

Mahdollinen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatava arvonanto ja korvaamattomuuden kokemus noudatti sisällöltään lähes jokaisen¹⁸⁵ pääsuuntautuneisuusmallin kohdalla olevaa pääsisältöalueen luonteenomaisuutta¹⁸⁶. Edellisissä luvuissa oli nähtävissä, että jokaisessa mallissa oli haastateltavia, jotka kokivat saavansa työ- ja toimintakeskuksessa arvostusta, mutta itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla se oli näkyvissä eniten. Matriisi 6 todensi oman tai (ja) toisilta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviltä henkilöiltä saatavan arvostuksen tärkeyden työn tekemisen eräänä merkityksenä.

Lopuksi vielä tiivistetysti varsinaiset sisällölliset perusteet sille, mikä tekee neljän haastateltavan ilmauksista itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentäviä ja miten työn tekemisen merkityksellisyys näkyy arvostuksen saamisen näkökulmasta:

- a) Haastateltava mainitsee yleensä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn nimenomaan tekemisen ja työtehtävien kannalta.
- b) Haastateltava kokee saavansa onnistumisen tunteita työ- ja toimintakeskuksessa olevien työtehtävien kautta.
- c) Haastateltava kokee olevansa tärkeä työ- ja toimintakeskuksessa olevien työtehtävien kautta.
- d) Haastateltava kokee pystyvänsä soveltamaan työ- ja toimintakeskuksessa opittuja asioita myös muualla.
- e) Haastateltava pitää tärkeänä oman osaamisensa näyttämistä niin työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyssä kuin sen ulkopuolellakin.
- f) Työ- ja toimintakeskuksessa työskentelyyn ja työtehtäviin liittyvät asiat ovat haastateltavalle elämänilon ja onnellisuuden tuojia.

¹⁸⁵ Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien kohdalla hyödyllisyyden tunteen kokeminen ei ollut Allardtin (1976, 38-51) hyvinvointiteoreettisen teorian elintaso-osa-alueen mukainen.

¹⁸⁶ Elintasosuuntautuneisuusmalli = hyödyllisyyden tunne, yhteisyys-suhteisiin suuntautuneisuuden malli = toisille tärkeä tai sosiaalinen tärkeys, itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden malli = osittainen työtehtävien kautta tärkeäksi kokemus.

4.6 MUUT YHTEISET TEEMAT

Empirialuvut 4.3, 4.4 ja 4.5 alalukuineen nostivat esille käsiteltävästä tutkimusaineistosta seuraavat neljä läpi aineiston kulkevaa yhteistä teemaa¹⁸⁷: 1) työnohjaajien tärkeys, 2) itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen eri tavoin 3) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä ulkopuolisen arvostuksen haku 4) osallisuuden kokemus.

1) Työnohjaajien tärkeys

Työnohjaajien keskeinen tärkeys jakautui neljään seuraavaan aihealueeseen:

a) Työnohjaajien tärkeys tehtäväkeskeisyyden vuoksi

Työnohjaajien tärkeys tehtäväkeskeisyyden vuoksi piti sisällään työnohjaajien merkityksellisuuden työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön ohjaavana tai neuvovana tahona:

”Kun lanttu ei leikkoo”.

Tämän lisäksi työnohjaajien merkityksellisyys koettiin töiden jakajana tyyliin

”Ne [=työnohjaajat] antavat hommia.”

b) Työnohjaajien tärkeys sosiaalisten kontaktien antajina.

Työnohjaajien tärkeys sosiaalisten kontaktien antajina jakautui haastateltavasta riippuen neljään osa-alueeseen:

- a) työnohjaajien merkitys päivittäisen ja viikoittaisen sosiaalisen kontaktin antajana,
- b) työnohjaajien merkitys parhaana ystävänä,
- c) työnohjaajien merkitys konkreettisen juttelemisen ja läsnäolon vuoksi,
- d) työnohjaajaa halutaan tavata eniten.

Suurin osa haastateltavista kommentoi haastatteluissaan, että he juttelevat päivittäin tai (ja) viikoittain eniten työnohjaajien kanssa. Samaiset haastateltavat saattoivat kuitenkin mainita myös muita kun työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä henkilöitä, joiden kanssa he sanoivat juttelevansa eniten päivän ja viikon aikana. Muutamien haastateltavien mielestä työnohjaajat olivat myös parhaita ystäviä.

Vähän yli puolet haastateltavista oli sitä mieltä, että työnohjaajien merkitys oli myös tärkeää konkreettisen juttelemisen ja läsnäolon vuoksi. Muutama haastateltava halusi myös tavata eniten juuri työnohjaajia. Siten vaikuttaisi siltä, että haastateltavien työnohjaajille antamat merkitykset sosiaalisen kontaktin antajana tulevat esille eniten työ- ja toimintakeskuksessa tapahtuvan konkreettisen ja fyysisen läsnäolon tai vain juttelemisen kautta.

¹⁸⁷ Teemat kattavat enimmäns osan haastateltavista.

- c) Työnohjaajien tärkeys, koska haastateltavat kokevat olevansa tärkeitä työnohjaajille.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ulkopuolella työnohjaajan tapaaminen tai syvempi parhaana ystävänä pitäminen oli harvinaisempaa. Vähän yli puolet haastateltavista koki kuitenkin, että työnohjaajien olemassaolo oli tärkeää, koska haastateltavat kokivat olevansa tärkeitä työnohjaajille.

Haastateltavat kokivat joko olevansa työnohjaajille yleensä tärkeitä tai sitten työnohjaaja antoi positiivista palautetta haastateltavalle (joka sai haastateltavan tuntemaan itsensä tärkeäksi). Voitiin myös kokea itsensä tärkeäksi työnohjaajille suoritettujen työtehtävien kautta tai työnohjaajien antaessa työtehtäviä.

- d) Työnohjaajien tärkeys kehuja ja oman osaamisensa näyttämisen kohteena

Kaikki haastateltavat pitivät työnohjaajien olemassaoloa tärkeänä siitä syystä, että työnohjaajat haastateltavien mukaan kehuivat heitä. Lähes kaikki haastateltavat kokivat myös työnohjaajien merkityksen tärkeäksi, koska haastateltavat halusivat näyttää heille omaa osaamistaan.

2) Itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen eri tavoin

Lähes koko haastatteluaineistosta nousi esille itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen eri tavoin. Haastateltavasta riippuen itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen tapahtui joko a) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen itsenäisen päätöksenteon mahdollistumisen kautta b) tai (ja) työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavan työosuusrahan tukiessa mahdollista rahallista itsenäisyyden tunnetta (lähinnä elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat).

- a) Itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen itsenäisen päätöksenteon mahdollistamisella ilmeni haastateltavalla joko siten, että haastateltava saa mielestään tehdä kaikkea sellaista, mitä hän osaa ja haluaa. Lisäksi haastateltava sai mielestään valita, mitä työtoiminnassa tekee. Siten mahdollinen itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen mahdollistui vähän yli puolella haastateltavista joko oman osaamisen ja haluamisen tai (ja) tekemisen valinnanvapauden kautta.
- b) Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävät haastateltavat olivat sitä mieltä, että itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyen tapahtui myös sieltä saatavan työosuusrahan muodossa. Se mahdollisti rahallisen itsenäisyyden tunteen, ja ilmeni haastateltavasta riippuen neljällä tavalla:
- Rahallisen itsenäisyyden tunteen osoittaminen näyttäytyi mahdollisuutena ostaa työosuusrahalta erilaisia tuotteita.
  - Rahallisen itsenäisyyden tunteen osoittaminen näyttäytyi työosuusrahan säästämisenä.
  - Rahallisen itsenäisyyden tunteen osoittaminen näyttäytyi työosuusrahan riittämisen tunteena.
  - Rahallisen itsenäisyyden tunteen osoittaminen näyttäytyi mahdollisuutena käyttää työosuusrahaa arkipäiväisiin kuluihin.

Jos haastateltava (viisi kahdestatoista haastateltavasta) osoitti rahallista itsenäisyyden tunnetta ostamalla erilaisia tuotteita saamallaan työosuusrahalta, oli sen kohteena useimmiten ns. ylimääräisen kulutuksen luonteiset asiat kuten cd-levyjien, vaatteiden tai karkkien ostaminen. Näiden lisäksi haastateltavat saattoivat ottaa matkalle lähtiessään rahaa mukaansa.

Rahallisen itsenäisyyden osoittaminen tapahtui säästämällä saatua työosuusrahaa. Asia ilmaistiin vain sanalla säästäminen tai sitten sanoen *”laittamalla kukkaroon”*. Muutamilla haastateltavilla saattoi olla myös mietittynä jokin säästämisen kohde (tietokone, kengät jne.), mutta se oli kuitenkin harvinaista.

Kolme kahdestatoista haastateltavasta osoitti rahallista itsenäisyyden tunnetta sillä, että haastateltavat kokivat työosuusrahan olevan riittävä heidän menoihinsa

”Kyllä se [raha] pitää riittää, kun käy työtoiminnassa”.

Kaksi kahdestatoista haastateltavasta osoitti myös rahallista itsenäisyyden tunnetta, kun he ilmoittivat käyttävänsä työosuusrahaa arkipäiväisten asioiden hoitokuluihin (laskujen maksu, asumiskulut). Rahallisen itsenäisyyden osoittaminen ilmeni useimmin kuitenkin mahdollisuutena ostaa itse haluamia tuotteita.

3) Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä ulkopuolisen arvostuksen haku

Kolmas läpi aineiston kulkeva teema oli työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä ulkopuolisen arvostuksen haku. Se tapahtui tuotteiden tekemisellä myyntiin omaan työ- ja toimintakeskuksen myymälään (yhteensä yhdeksän haastateltavaa kahdestatoista).

Kaksi kahdestatoista haastateltavasta halusi tehdä tuotteen mieluummin tilaustyönä asiakkaalle joko oman osaamisensa osoituksena tai tekemästään työstä saadun palautteen vuoksi. Yksi haastateltava ei pitänyt työ- ja toimintakeskuksessa tuotteen tekemisestä tilaustyönä eikä omaan käyttöön tekemisestä sen enempiä kuin työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolellekaan myyntiin meneväksi.

Näyttäisi siis siltä, että useimmiten kehitysvammaiset haastateltavat halusivat tehdä tuotteen omaan työtoiminnan myymälään myytäväksi. Siten tekemisen näyttäminen työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle koettiin tärkeäksi joko tiedostaen tai tiedostamatta.

4) Osallisuuden kokemus

Neljäs läpi aineiston kulkeva teema oli työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä osallisuuden kokemus. Se ilmeni haastateltavasta riippuen esimerkiksi rahan arvostamisena, jolloin haastateltava piti tärkeänä, että saadulla työosuusrahalta pystyi ostamaan erilaisia asioita tai että tuli kokemus palkkapäivästä kuten muillakin työssäkäyvillä ihmisillä. Haastateltavat saattoivat myös kokea sosiaalista osallisuuden tunnetta saadessaan ystäviä työ- ja toimintakeskuksesta tai ollessaan apuna työkavereilleen. Osallisuuden kokemusta toi myös itsensä tärkeäksi kokeminen, kun osasi esimerkiksi neuvoa työkavereitaan tai kun sai tehdä tilaustöitä työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolisille asiakkaille tai vain yleensä se, että oli töissä kuten kuka tahansa.

Työn merkitys kehitysvammaiselle esittäytyy osallistumisoikeuden kautta. Työn tekeminen poistaa toimeettomuutta ja toimii kuntoutuksen välineenä.(Hokkila 1992, 90–91). Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tekemästä työstä on löydettävissä suorat yhteydet myös vammaisten keskuudessa esiintyvien sosiaalisten ongelmien kuten esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisemiseen.

Matti Vanhasen II-hallituksen ohjelmassa on otettu jo esille uuden vammaispoliittisen ohjelman luomisen tarve (Pääministeri Matti Vanhasen II-hallituksen ohjelma 19.4.2007, 51). Nyt valmis-teilla olevaan vammaispoliittiseen ohjelmaan on sisällytettynä kohta työ- ja yhteiskunnallinen osallisuus (Vammaispoliittinen ohjelma on kaikkien hallinnonalojen asia 2009; ks. myös lisäksi Pääministeri Matti Vanhasen II-hallituksen ohjelma 19.4.2007). Sillä tähdätään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen (Vammaispoliittinen ohjelma on kaikkien hallinnonalojen asia 2009; ks. myös lisäksi Pääministeri Matti Vanhasen II-hallituksen ohjelma 19.4.2007, 54;58;ks. Euroopan neuvoston vammaispoliittinen ohjelma 2006, 37).

5 YHTEENVETO

Kehitysvammaisten työtoimintaan liittyvä tutkimus

Työ vammaisten henkilöiden elämässä Suomessa on ollut tarkastelun kohteena aina 1970-luvulta lähtien, ja 1990-luvulta alkaen tutkimus on keskittynyt erityisesti myös kehitysvammaisten osalta työ- ja toimintakeskusaiheeseen. Kehitysvammaisten työtoimintaa edustavat julkaisut ovat olleet enemmän otteeltaan kuitenkin raportin tyyppisiä selvityksiä eivätkä siten siis kovin syvälle menevää tutkimusta edustavia. Ne ovat kylläkin vastanneet kysymykseen, mitä työ merkitsee kehitysvammaiselle, mutta liitännä teoreettiseen viitekehykseen, samoin kuin vastausten syvempi analysoiminen on jäänyt vähemmälle. Siten tutkimukseni aihe Työn merkitys kehitysvammaiselle ei ole saanut kovin paljon taustalleen aikaisempaa tutkimusta. Yleensä vammaisuuden tutkimus suhteessa työhön on käsittelynäkökulmaltaan ollut käsitteen suojatyö alla. Se on kuitenkin pitänyt sisällään aina enemmän muulla tavoin vammaisia henkilöitä kuin kehitysvammaisuus määritteellä olevia. Vasta 1990-luvulta lähtien on Suomessa selvitetty juuri kehitysvammaisten henkilöiden työtoimintaa.

Vaikka juuri kehitysvammaisten työtoimintaan keskittyvän tutkimuksen tulo on kestänyt aina 1990-luvulle asti, tämän rinnalla on myös kulkenut toinen kehityskaari, joka on koskettanut työtoiminnan tuloa osaksi sosiaalipalveluita. Se on pitänyt sisällään keskustelua siitä, että työn järjestämisellä on myös laajempi näkökulma, kuntoutuksellisuus, ja sitä kautta parempi osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa mielekkään, myös toisia hyödyntävän työn tekemisen kautta.

Tutkimuksen viitekehyksen liitännä osallisuus- ja kuntoutusnäkökulmaan

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävillä on myös yhteys työn kuntoutukselliseen luonteeseen sekä parempaan osallisuuteen suhteessa yhteiskuntaan. Tutkimustehtäväni olivat seuraavat:

- a) Mitä hyvinvoinnin osa-alueita tai osa-alueita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ näyttää kahdentoista suomalaisen kehitysvammaisen haastateltavan kohdalla tukevan ja paremmin mahdollistavan?
- b) Millainen on työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevän kahdentoista suomalaisen kehitysvammaisen haastateltavan ajankäyttö suhteessa vapaa-aikaan ja harrastuksiin, perheeseen ja sosiaalisiin suhteisiin sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön?
- c) Mikä on työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn osuus kahdentoista suomalaisen kehitysvammaisen haastateltavan muista elämän osa-alueista (vapaa-aika ja harrastukset sekä perhe ja sosiaaliset suhteet)?

Kehitysvammaisten haastateltavien vapaa-ajan ja harrastusten sisältö antoi pohjatietoa siihen, millaisia merkityksiä he löytävät myöhemmässä haastatteluvaiheessa työlle. Kun vertasin vapaa-aika ja harrastuskysymysosioiden vastauksia teoreettisena viitekehyksenä olleiden työn merkityssisältöalueiden¹⁸⁸ vastauksiin, huomasin niiden paikoitellen tukevan toinen toisiaan. Esimerkiksi elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat eivät tuoneet esille vapaa-ajan tekemisten ja harrastusten haastattelukysymyksissä yhdessä harrastamista jonkun kanssa. Yhteisyys-suhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat ilmensivät jo kotona perheen parissa tapahtuvilla harrastuksilla kaipuuta sosiaalisiin suhteisiin. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat taas kertoivat harrastavansa ja viettävänsä vapaa-aikaa paljon kodin ulkopuolella, mutta myös työkavereidensa kanssa. Heillä korostui myös harrastuksissa ja vapaa-ajan tekemisissä tietty ”hommailu” eli puuhastelu erilaisten asioiden parissa. Tämä ”hommailu” näkyi teoreettisena viitekehyksenä olevien työn merkityssisältöalueiden kohdalla itsensä toteuttamisen -osa-alueen korostumisena, tekemisen tärkeytenä. Kokonaisuudessaan työn tekemisen osuudeksi ajallisesti muodostui lähes kolmasosa vuorokautta kohden, kuten kenellä tahansa työssäkäyvällä keskimäärin. Työn merkityksellisyys on siis myös vuorokautisesta ajasta katsoen suuri.

Teoreettisena viitekehyksenä käyttämäni Erik Allardtin hyvinvointiteoreettinen jaottelu on perustunut kolmeen seuraavaan resurssi- ja tarveperusteiseen aihealueeseen: elintaso¹⁸⁹, yhteisyys-suhteet¹⁹⁰ ja itsensä toteuttaminen¹⁹¹. Vaikka nämä Erik Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelun kolme osa-alueetta eivät sisällä osallisuuden ilmentymää, se löytyy kuitenkin niiden kautta. Tunne ja tieto siitä, että saa tehdystä työstä työosuusrahaa on tuonut osallisuuden tunnetta haastateltavien kohdalla siten, että heillä on eläkkeen lisäksi täten käytettävään rahaa enemmän, ja he voivat siten tehdä myös ehkä enemmän ylimääräiseen kulutukseen liittyviä ostoksia. Haastateltavat voivat myös tuntea sosiaalista osallisuutta saadessaan työtoiminnasta työkavereita tai (ja) työnhajajia ystävikseen. Työkaverin neuvominen työssä ja tuotteiden tekeminen myyntiin saa haastateltavat tuntemaan itsensä tärkeiksi. Siten haastateltavat kokevat, että he ovat antaneet oman työpanoksensa tähän yhteiskuntaan ja pystyneet auttamaan toisia. Sosiaalipoliittiseen vammaiskeskusteluun on Suomessa liitetty myös käsite inklusio, jonka mukaan jokainen ihminen on yhteiskunnan täysiarvoinen jäsen¹⁹². Siten kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskuksessa tekemän työn eräänä onnistuneena funktiona on juuri yhteiskuntaan kuulumisen tunteen saavuttaminen eikä kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskusten pitäminen muusta yhteiskunnasta erillisenä saarekkeena.

Nämä kaikki kolme Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelun kohtaa pitävät sisällään myös kuntoutuksellisen näkökulman. Työosuusrahan saaminen auttaa vammaisia ymmärtämään, mistä raha tulee. Pelkän eläkkeen saaminen saattaisi muodostaa saajalleen epätietoisuuden siitä, mistä raha on peräisin. Työtoiminnasta saatavat sosiaaliset suhteet saattavat saada helpommin lähtemään myös muutoin kodin ulkopuolelle kuin vain työtoimintaan. Itsensä toteuttamisen kautta tuleva arvostus sekä itsensä että toisten antamana luo uskoa siihen, että minä osaan ja onnistun ja olen tarpeellinen.

¹⁸⁸ Allardtin hyvinvointiteoreettiset osa-alueet elintaso, yhteisyys-suhteet ja itsensä toteuttaminen olivat myös tutkimukseni työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöalueita.

¹⁸⁹ Elintaso-osa-alue tarkoitti tutkimuksessani työtoiminnasta saatavaa rahaa, sen määrää ja tarpeellisuutta ja muita mahdollisia siihen liittyviä asioita.

¹⁹⁰ Yhteisyys-suhteet-osa-alue tarkoitti tutkimuksessani työtoiminnasta saatavien ystävien saamista, ystävyys-suhteiden määrää ja työtoiminnasta saatujen ystävien tapaamista mahdollisesti myös työtoiminnan ulkopuolella.

¹⁹¹ Itsensä toteuttaminen tarkoitti työtoiminnassa tehtävän työn kautta saatavaa tärkeäksi kokemusta, työtoiminnassa tehtävien tuotteiden myymisen myötä työtoiminnan ulkopuolisilta henkilöiltä arvostuksen saamista ja toisten työkavereiden auttamista.

¹⁹² Ikonen 2000, 121

Metodiset valinnat

Tämän tutkimuksen aineisto muodostui kahdestatoista samassa itäsuomalaisessa työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevästä kehitysvammaisesta henkilöstä. Iältään he olivat 25–35 -vuotiaita. Valitsin tällaisen ikävälän, koska katsoin, että heillä olisi samankaltaisista taustakoulutusmahdollisuuksista johtuen yhteneväistä kyvykkyyttä ymmärtää tutkimusalueeni kysymyksiä.

Haastattelut tein työ- ja toimintakeskuksessa yksilö- ja ryhmähaastatteluina. Kriittisesti tarkasteltuna voidaan miettiä, että haastateltavien vastaukset olisivat voineet värittyä työ- ja toimintakeskusmyönteisesti, mutta sellaista en havainnut vaan vastauksissa ilmeni niin työ- ja toimintakeskusmyönteisyyttä kuin -kriittisyyttäkin. Haastateltavien vastaukset ovat kuitenkin aina haastatteluhetken ajatuksia, joten absoluuttisen oikeaan ja pysyvään tietoon ei ole tässä tutkimuksessa, kuten ei missään muissakaan tutkimuksissa, mahdollisuutta päästä.

Tutkimusotteeltaan tämä tutkimus on ollut kvalitatiivinen, mutta alkuanalysoinnissa olen käyttänyt kvantitatiivista otetta sisällön analyysin muodossa. Tutkimuksen varsinainen lähestymistapa on fenomenologinen. Pyrin kuvaamaan kehitysvammaisten haastateltavieni ajatusmaailmaa työn merkityksestä työ- ja toimintakeskuksessa mahdollisimman autenttisesti, siten kuin haastateltavat sen esittävät.

Tutkimuksen sisällölliset peruspilarit

Tämän tutkimuksen tarkoitus on ollut ensisijaisesti tuottaa tietoa kehitysvammaisten haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tekemän työn merkityssisällöistä. Tämä tutkimus puhuu myös paljattoman työn tärkeyden puolesta. Lisäksi tutkimuksen kylkiäisenä ovat muotoutuneet kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskustyyppisen työn mahdolliset sisällölliset kehittämishaasteet.

Kehitysvammaisten haastateltavien työlle antamat merkityssisällöt jakautuivat elintaso-, yhteisyyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuuksiin. Löysin jokaiselta haastateltavalta yhden pääosa-alueen ja yhden toissijaisen työn merkityksen sisältöosa-alueen, jonka avulla määritin haastateltavan työn merkityssisältöjen pää- ja sivusuuntautuneisuuden. Muiksi yhteisiksi teemoiksi muotoutuivat työnohjaajien tärkeys, itsenäisyyden tunteen saavuttaminen tai (ja) sen tukeminen eri tavoin, työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä ulkopuolisen arvostuksen saaminen sekä osallisuuden kokemus.

Myös sosiaalipoliittiset mallit koskettavat väitöskirjatyöni aihetta siten, että kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskusten olemassaolon tarve ja niiden edelleen kehittäminen ovat residuaalisessa mielessä antamassa kehitysvammaiselle henkilölle lisähuolehtivan tahon läheisten lisäksi. Toisaalta kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskusten olemassaolo on arkipäiväämme kuuluva asia eikä ilmaus jostakin poikkeuksellisesta ongelmatilanteesta näiden henkilöiden kohdalla.¹⁹³

¹⁹³ (mukaellen Kyösti Rauniota 1995, 181)

Tämän tutkimuksen teoreettinen perusta muodostui teoreettisena viitekehystenä toimineen Allardtin hyvinvointiteoreettisista lähtökohdista elintaso, yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen. Yksilö- ja ryhmähaastattelukysymykset oli laadittu näitä hyvinvointiteoreettisia osa-alueita noudattaen. Haastatteluissa oli osa-alueina myös haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kartoittavat alueet¹⁹⁴. Näiden lisäksi haastateltavien kokemuksellisempaa näkökulmaa toivat esille kysymykset, joista käytän haastattelulomakkeessa ja analyyseissa yhteisnimeä oman elämän tunteuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautuneisuuteen luettavuudelle. Tämän kysymysryhmän kysymyksiä yhdistävä tekijä oli se, että työtoiminta-sanaa¹⁹⁵ ei esiintynyt niistä yhdessäkään¹⁹⁶.

Kvalitatiivisen aineiston käsittely ja analysointi asettavat haastateltavien määrälle omat rajoitukset. Tämän tutkimuksen aineistoksi valitsin kaksitoista työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevää kehitysvammaista¹⁹⁷, joka on mielestäni laajin mahdollinen haastateltavien määrä, jotta olisi vielä mahdollisuus syvälliseen analysointityön tekemiseen.

Jaoin haastateltavien ilmaisemat työn merkityksisällöt päämerkitysten (teoreettisena viitekehystenä olevan Allardtin hyvinvointiteoreettisten tarkastelualueiden) mukaisesti elintaso-, yhteisyyssuhteet- tai itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmalleihin ja niiden ilmentymiin.¹⁹⁸

Löysin eniten¹⁹⁹ kehitysvammaisten haastateltavieni ilmaisemista työn merkityksisällöistä elintasosuuntautuneesti ajattelevia henkilöitä. Vaikka elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät työosuusrahan saamista yleensä tärkeänä juuri konkreettisen rahan vuoksi, oli kuitenkin nähtävissä myös kokemuksellisempi ulottuvuus eli rahallinen itsenäisyys²⁰⁰.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys tiivistyy yleensä rahan ja erityisesti työosuusrahan saamiseen ja sitä myötä mahdollisuuden tuntoa tiettyä taloudellista itsenäisyyden tunnetta (esimerkiksi mahdollisuus ostaa haluamiaan tuotteita tai maksaa joitain laskuja). Elintasosuuntautuneesti ajatteleville haastateltaville tehdyn työn ja saadun työosuusrahan välinen yhteys oli tärkeää, ja se esiintyi kahdesta muusta poiketen puhtaampana ilman muita tekijöitä. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antamaa merkitystä, sekä niitä asioita, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tekeminen tukee, voi kuvata myös seuraavalla kuviolla (8).

¹⁹⁴ Haastateltavien arkipäivään liittyvää ajankäyttöä kartoittavat osa-alueet olivat vapaa-aika ja harrastukset, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ.

¹⁹⁵ Työtoiminta-sana oli tutumpi ilmaus haastateltaville.

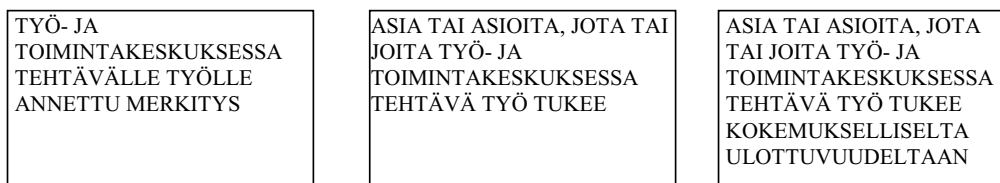
¹⁹⁶ Vrt. elintaso-, yhteisyyssuhteet- ja itsensä toteuttaminen -osa-alueissa oli suurin osa aina kysymyksiä, joissa esiintyi sana työtoiminta.

¹⁹⁷ Kaksi haastateltavista oli koehaastateltavia, heille esitin kuitenkin samat kysymykset kuin varsinaisille haastateltavillekin muuttamatta niitä jatkossa.

¹⁹⁸ Malli-käsite antoi laajemman työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksilmiön tarkastelukulman kuin esimerkiksi tyyppi-käsite. Muutoin malli-, suuntautuneisuus-, pääsuuntautuneisuus- ja sivusuuntautuneisuus- sekä ilmentymä-käsitteet on selvitetty luvuissa 4.1. ja 4.2.

¹⁹⁹ Elintasosuuntautuneesti ajattelevia haastateltavia oli viisi haastateltavaa kahdestatoista.

²⁰⁰ Se oli myös läpi aineiston kulkevissa teemoissa itsenäisyys-ilmion eräs ulottuvuus.

työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tekeminen ja työ- ja toimintakeskuksessa olemisen merkitys → *työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työn tekeminen ja työ- ja toimintakeskuksessa oleminen tukevat ymmärrystä* → *tukee kokemuksellisemmän ilmiön mahdollistumista*

RAHAN SAAMINEN

**TEHDYN TYÖN JA SAADUN
TYÖOSUUSRAHAN
VÄLISESTÄ YHTEYDESTÄ**

**RAHALLISTA
ITSENÄISYYDEN
TUNNETTA**

Kuvio 8. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.

Vähiten²⁰¹ löytyi työn merkitysisältöjen ilmauksista yhteisyssuhteisiin-suuntautuneisuusmallin mukaisia näkökulmia työn merkitysisällöksi ja sen sosiaalisuuden ilmentymään. Yhteisyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat pitivät työ- ja toimintakeskukseen liittyviä henkilösuhteita lähes kaikilla eri tasoilla tärkeänä sekä myös pelkästään ns. sosiaalista läheisyyttä oleellisenä.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ merkitsi yhteisyssuhteisiin-suuntautuneesti ajatteleville haastateltaville sosiaalisten kontaktien saamista ja ymmärrystä työtoiminnassa toisten auttamiseen. Kokemuksellisemmän ilmiön mahdollistajana työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvät sosiaaliset suhteet toimivat elämän ilon ja onnellisuuden tuojina, kuten kuvio 9 osoittaa.

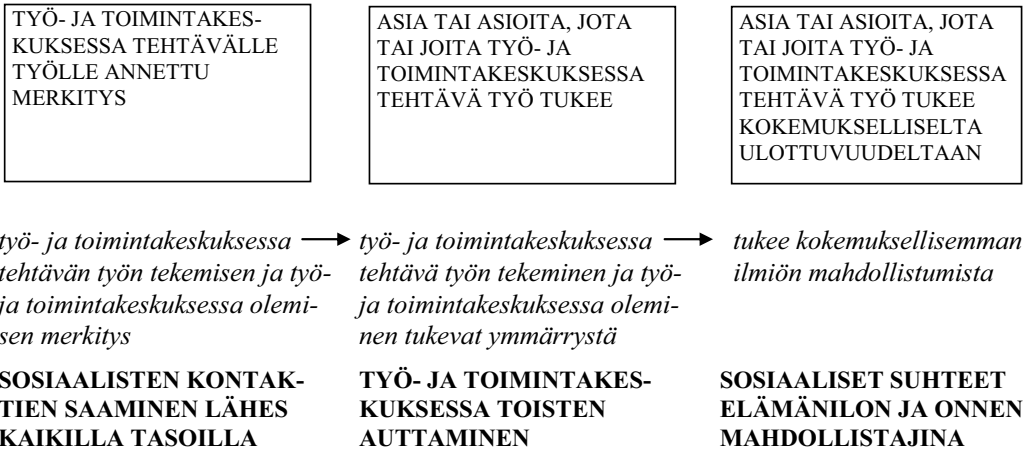
Yhteisyssuhteisiin-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla kokemuksellinen näkökulma suhteessa työ- ja toimintakeskuksen henkilöihin tuli esille yhteisyssuhteet-osa-alueen lisäksi paljon myös yksilö- ja ryhmähaastattelujen osa-alueen oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautuneisuusmalliin luettavuudelle -osa-alueissa²⁰².

Toiseksi eniten²⁰³ löytyi työn merkitysisältöjen ilmauksista itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisia näkökulmia. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat pitivät työtehtäviä ja yleensä työn tekemistä tärkeänä asiana, sekä toivat esille halun tehdä ja yhdistivät työtehtävien tekemisen ja arvostuksen saamisen toisiinsa.

²⁰¹ Kolme haastateltavaa kahdestatoista edusti yhteisyssuhteisin suuntautuneisuuden mallia.

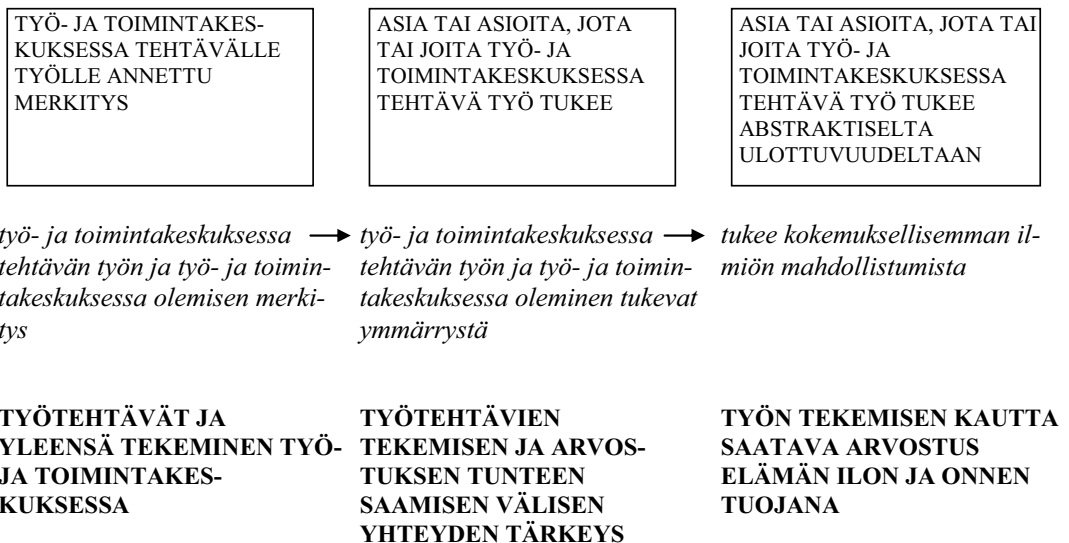
²⁰² Ks. yllä olevan kuvion kokemuksellinen taso = Työ- ja toimintakeskuksessa olevat sosiaaliset suhteet toimivat elämän ilon ja onnellisuuden mahdollistajina. Iloon ja onneen liittyvät kysymykset kuuluivat haastateltavieni osa-alueeseen oman elämän tuntemuksien antamat mahdolliset perustelut johonkin pääsuuntautuneisuuteen luettavuudelle. Näistä esimerkiksi elintasosuuntautuneisuusmalli, joka on väitöskirjani ulkopuolinen liite, myös muut vastaavat matriisit ovat tutkijan hallussa.

²⁰³ Neljä haastateltavaa kahdestatoista edusti itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuuden mallia.

Kuvio 9. Yhteisyysuhteisiin-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.

Työ- ja toimintakeskuksen työtehtävät mahdollistivat kokemuksellisemmän tason toteutumisen elämänilon ja onnen tuojana. Seuraava kuvio kuvaa vielä tiivistetysti itsensä toteuttamiseen suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antamaa merkitystä sekä niitä asioita, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.

Kuvio 10. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antama merkitys sekä ne asiat, joita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee.

Jokaisesta suuntautuneisuusmallista löytyi arvostuksen tunteen tärkeys joko itsensä arvostamisen tai muilta työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviltä henkilöiltä saatuna. Läpi koko aineiston arvostus-teemaan liittyneenä kulki myös mukana työtoiminnan ulkopuolisen arvostuksen hakeminen joko tekemällä tuote työ- ja toimintakeskuksessa omaan myymälään myytäväksi tai tilaustyönä asiakkaalle. Muutama haastateltava toivoi myös vielä nykyistä enemmän työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle suuntautuvia työtehtäviä.

Matriisissa 8 on koottuna kolmen pääsuuntautuneisuusmallin ja niiden mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien pääsääntöiset suhtautumistavat kolmeen seuraavaan asiaan:

- Mikä on työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys haastateltavalle?
- Minkä asioiden ymmärrystä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee haastateltavien elämässä?
- Mitä asioita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ mahdollistaa haastateltaville?

PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIT

MATRIISIN ERI ASIAKOHDAT	ELINTASO - SUUNTAUTUNEISUUSMALLI	YHTEISYSSUHTEIIN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI	ITSENSÄ TOTEUTTAMISEN SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI
a) Mikä on työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitys haastateltavalle?	RAHAN SAAMINEN	SOSIAALISTEN KONTAKTIEN SAAMINEN LÄHES KAIKILLA TASOILLA (PINNALLISEMPI JA SYVEMPI)	TYÖTEHTÄVIEN JA YLEENSÄ TYÖN TEKEMINEN
b) Minkä asioiden ymmärrystä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ tukee haastateltavien elämässä?	TEHDYN TYÖN JA SAADUN TYÖOSUUSRAHAN VÄLISEN YHTEYDEN YMMÄRRYS	TOISTEN AUTTAMINEN	TYÖTEHTÄVIEN TEKEMISEN JA ARVOSTUKSEN TUNTEEN SAAMISEN VÄLISEN SUHTEEN YMMÄRRYS
c) Mitä asioita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ mahdollistaa haastateltaville?	TALOUDELLINEN ITSENÄISYYDEN TUNNE	TYÖHÖN LIITTYVÄT SOSIAALISET SUHTEET, JOTKA TOIMIVAT ELÄMÄNILON JA ONNEN MAHDOLLISTAJINA	TYÖTEHTÄVÄT JA YLEENSÄ TYÖN TEKEMINEN ELÄMÄNILON JA ONNEN TUOJINA
	YHTEISVIITE "RAHALLISUUS"	YHTEISVIITE "SOSIAALISUUS"	YHTEISVIITE "TEHTÄVÄ- JA TYÖKESKEISYYS"

Edellä oleva matriisi (8) osoittaa, että kolmen pääsuuntautuneisuusmallin nimikkeet²⁰⁴ elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttaminen ovat varsin oikeita ja osuvia nimiä myös haastatteluaineiston perusteella tehdyn empiirisen tarkastelun ja analysoinnin jälkeenkin. Siten empiirisen haastatteluaineiston sisällön teoreettinen koettelu on kestänyt varsin hyvin.

²⁰⁴ Pääsuuntautuneisuusmallin nimikkeet olivat yhtä kuin teoreettisena viitekehysenä olleet Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettiset osa-alueet.

Allardtin hyvinvointiteoreettiseen tarkasteluun kuuluvien osa-alueiden lisäksi tuli kuitenkin esille neljä kohtaa, joista kahdessa on myös yhteyksiä Allardtin tarkasteluun.²⁰⁵

Vaikka tämän tutkimuksen teoreettinen perusta sekä haastatteluissa käytetyt osa-alueet muodostuivat teoreettisena viitekehyksenä olleesta Allardtin hyvinvointiteoreettisesta tarkastelusta, pyrin kuitenkin koko ajan etsimään myös muita mahdollisia aineistossa kulkevia teemoja, joiksi löysinkin neljä kohtaa:

- 1) Haastateltavat kokivat työnohjaajat tärkeiksi, koska työnohjaajat antoivat haastateltaville tehtäviä ja sosiaalisia kontakteja. Haastateltavat kokivat olevansa työnohjaajille tärkeitä. Työnohjaajat olivat tärkeitä positiivisen palautteen antajana. Lisäksi haastateltavat saattoivat näyttää työnohjaajille omaa osaamistaan.
- 2) Haastateltavat saavuttivat itsenäisyyden tunteen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kautta. He saattoivat tehdä itsenäisiä päätöksiä ja tuntea itsensä rahallisesti itsenäisiksi.
- 3) Haastateltavat tunsivat itsensä arvokkaiksi tekemällä työ- ja toimintakeskuksessa tuotteita myyntiin.
- 4) Haastateltavat tunsivat osallisuutta joko rahallisessa mielessä (haastateltavat tunsivat kuuluvansa kulutusyhteiskuntaan), yhteisöllisessä mielessä (haastateltavat tunsivat kuuluvansa työyhteisöön) ja itsensä tärkeäksi kokemismielessä (haastateltavat tunsivat pääsevänsä osalliseksi arvostuksesta).

Haastateltavien ilmaisemat työn merkityssisällöt jakautuivat teoreettisena viitekehyksenä olevan Allardtin hyvinvointiteoreettisten tarkastelualueiden mukaisesti elintaso-, yhteisyysuhteet- tai itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmalleihin ja niiden ilmentymiin.²⁰⁶

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tärkeimmät sisällölliset kulminaatiopisteet sekä mahdolliset kehittämishaasteet

Työn merkityssisällöt luvuissa 4.3, 4.4 ja 4.5 alalukuineen toivat esille teoreettisena viitekehyksenä olevan Allardtin hyvinvointiteoreettisen pohdinnan osa-alueet elintason, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttamisen. Läpi aineiston kulkevia teemoja olivat myös työnohjaajien merkityksellisyys eri tavoin, itsenäisyyden tunteen saavuttaminen ja sen tukeminen eri tavoin sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvän ulkopuolisen arvostuksen ja osallisuuden kokemus joko rahalliselta-, yhteisöllisyyden kokemuksen- tai arvostetuksi tulemisen kannalta. Ne olivat samalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällöllisiä kulminaatiopisteitä elintason, yhteisyysuhteiden ja itsensä toteuttamisen lisäksi, ja niistä voidaan johtaa myös mahdollisia työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kehittämishaasteita.

²⁰⁵ Läpi aineiston kulkevat teemat: 1.) työnohjaajien merkitys (osalla haastateltavista myös sosiaalisia kontakteja antava, yhtymäkohta myös = Allardtin (1976, 42–46) yhteisyysuhteet-osa-alueeseen). 2.) itsenäisyyden tunteen saavuttaminen ja itsenäisyyden tunteen tukeminen eri tavoin 3.) ulkopuolisen arvostuksen haku. (Yhtymäkohta myös Allardtin 1976, 46–49 itsensä toteuttaminen arvostus -kohtaan). 4) osallisuuden kokemus.

²⁰⁶ Malli-käsite antoi laajemman työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkitysilmiön tarkastelukulman kuin esimerkiksi tyyppi-käsite. Vaikka jaoin haastateltavien ilmaisemat työn merkityssisällöt Allardtin hyvinvointiteoreettisen tarkastelun osa-alueisiin, oli jokaisen haastateltavan ilmaisemista työn merkityssisällöistä löydettävissä aineksia kaikista suuntautuneisuuksista, mutta oli myös selkeästi havaittavissa tietyt painopistealueet, joista syntyi pääsuuntautuneisuus- ja sivusuuntautuneisuus- sekä ilmentymä-käsitteet ja sitä myötä suuntautuneisuusmalli, ks. käsitteiden selitykset luvut 4.1 ja 4.2.

**PÄÄSUUNTAUTUNEISUUS-
MALLI/
Lähtökohta**

**PÄÄSUUNTAUTUNEISUUSMALLIEN POHJALTA
SYNTYNEET TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA
TEHTÄVÄÄN TYÖHÖN LIITTYVÄT KEHITTÄMISHAASTEET**

ELINTASOSUUNTAUTUNEISUUS-
MALLI

tehdyn työn ja rahan välisen yhteyden merkityksellisyys → **TYÖSTÄ MAKSETTAVAN TYÖSUUSRAHAN MÄÄRÄN KOROTUSTARVE**

YHTEISYSSUHTEISIIN
SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI

työ- ja toimintakeskuksessa oleville työkavereille avun antamisen merkitys → **TYÖKAVEREIDEN NEUVOJANA TAI TUTORINA TOIMIMISEN LAAJENTAMINEN TAI LISÄÄMINEN**

ITSENSÄ TOTEUTTAMISEEN
SUUNTAUTUNEISUUDEN MALLI

tehtävä- ja työkeskeisyyden sekä arvostuksen saaminen → **KEHITYSVAMMAISTEN TYÖN NÄKYVÄMMÄKSI TEKEMINEN TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSEN ULKOPUOLELLE**

Kuvio 11. Kolmen pääsuuntautuneisuusmallin pohjalta syntyneet työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn kulminaatiopisteet ja mahdolliset kehittämishaasteet.

Edellisen kuvion (11) pohjalta syntyivät pääsuuntautuneisuusmallien mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antamat merkityssisällöt.

Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat kokivat, että työosuusrahan ja yleensä rahan saaminen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä on merkityksellistä arkipäiväisten asioiden hoidon ja (tai) hankinnan ja ostamisen kannalta. Kolme viidestä elintasosuuntautuneesti ajattelevasta haastateltavasta koki, että työosuusrahaa voisi maksaa enemmänkin:

”Oos parempi. Minä haluaisin välillä satasten²⁰⁷. Jos on jotain puutteita, niin voipi ostaa.” ”Pitäs. Nuoret ainakin tarvii rahaa.” ”Enemmänkin vois saaha.”

Läpi koko haastatteluaineiston haastateltavat kokivat pääsääntöisesti joko haluavansa pysyvästi tai satunnaisesti enemmän työosuusrahaa.

Elintasosuuntautuneesti ajattelevien haastateltavien tehdyn työn ja saadun työosuusrahan välisen suhteen tärkeys oli luonteeltaan puhtainta ja toi esille myös työosuusrahan määrän ja tehdyn työtehtävän välisen suhteen korostumisen.

Eniten yhteisyssuhteisiin-suuntautuneisuusmalliin luettavia työn merkityssisältöjä ilmaisseet haastateltavat pitivät työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien sosiaalisten kontaktien saamisen lisäksi tärkeänä myös sitä, että he saivat auttaa työkavereitaan joissakin työtehtävissä²⁰⁸.

²⁰⁷ Haastattelu tehty markan ollessa rahayksikkö.

²⁰⁸ He tarkoittivat niin työ- ja toimintakeskuksessa olevia työkavereita kuin työnohjaajiakin.

Läpi koko haastatteluaineiston myös neljä haastateltavaa²⁰⁹ kokivat olevansa työkavereilleen enemmänkin esikuvia:

"[sanoo erään naisen/tytön nimen] pittää mua tärkeimpänä ihmisenä, kun mä osaan tehdä niitä [sanoo tuotteen nimen]." "No niissä [sanoo työtehtävän nimen] ne tarvitsi minun apua. Monikaan ei ollu tehny sitä ennen." "Toiset oppii tekemään niinku minäkin...kyllä sitä joskus kysytään (häneltä neuvoja)." "Kato minä olen ammatillinen...ammatti [sanoo alansa] ja minä oon erikoistunut...[sanoo alansa]."

Ilmiönä esikuvana oleminen on jo astetta voimakkaampi kuin yhteisyyssuhteisiin-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien työkavereiden auttaminen joissakin työtehtävissä. Enemmistöllä haastateltavista saattaisi olla myös halukkuutta esimerkiksi työkavereidensa auttamiseen joissakin työtehtävissä säännöllisemminkin. He voisivat toimia ikään kuin tutoreina. Tällainen menettely tukisi myös haastateltavan itsensä arvostusta ja yleensä arvostuksen tunnetta.

Erityisesti itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevien, kuten myös muidenkin haastateltavien kohdalla, tuli ilmi halukkuus tehdä mieluiten tuote joko myyntiin työ- ja toimintakeskuksen omaan myymälään tai (ja) tilaustyönä asiakkaalle²¹⁰.

Pieni vähemmistö haastateltavista halusi myös enemmän työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyviä ulkopuolelle suuntautuvia työtehtäviä, jotka yhtenä osasena kuvastavat halukkuutta näkyä työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle ja jotka sitä kautta tuovat esille myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolisen arvostuksen hakemisen ja saamisen tärkeänä pitämistä.

Haastateltavien halukkuus suuntautua tuotteiden valmistuksessa työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle mahdollisti samalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn ja kehitysvammaisten työn tunnetuksi tekemisen. Täten niin sanottujen ei-vammaisten on ehkä helpompi hyväksyä kehitysvammaiset osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Mahdollisena jatkotutkimuksen aiheena voisi olla juuri tämän edellä kommentoimani työ- ja toimintakeskuksesta ulospäin näkymisen seurauksena tuleva osallisuuden tunne. Seuraavassa tutkimuksessa voisi lähteä selvittämään sitä, että millä eri tavoin kehitysvammaiset henkilöt kokevat osallisuutta tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa. Ja millä elämän osa-alueella osallisuuden tunne on suurinta.

²⁰⁹ Heistä kolme oli elintasosuuntautuneesti ajattelevia haastateltavia ja yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva haastateltava.

²¹⁰ Haastateltavat eivät siis aina halunneet tehdä pelkästään ns. omaan tarpeeseensa työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviä tuotteita.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tänä päivänä puhutaan vammaispolitiikasta erillisenä lohkona. Elämän haasteet ja kysymykset, joiden äärellä kehitysvammaisen henkilö elää, ovat kuitenkin aivan niitä samoja kuin kenen tahansa, kuten tämä tutkimuksen aihe Työn merkitys kehitysvammaiselle myös osoittaa. Vammaispolitiikka-termin vaikuttavuus piileekin pääasiassa sen esiin nostavassa välineellisyydessä suhteessa toisiin yhteiskunnallisiin aiheisiin ja poliittiseen päätöksentekoon sekä muihin marginaaliryhmiin.

Kehitysvammaisuus ja työ -teema on luettavissa vammaispolitiikkaan, mutta samalla se on osa sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalipolitiikkaan luetaan Suomessa eri elämänvaiheissa tai tilanteissa ketä tahansa tarpeen mukaan koskettavat erilaiset toimenpiteet (esimerkiksi sosiaalipalvelut, joihin työtoimintakin sisältyy). Vammaispolitiikka on liian osoitteleva eikä tuo toivottua tulosta, ja kun taas sosiaalipolitiikka on jo liian universaali-käsite, johon sisältyessään kehitysvammaisuus ja työ -teema ei saa riittävää painoarvoa edistämismielessä. Onkin esitetty, että sosiaalipolitiikan alle luettava käsite sosiaalinen ongelma tuotaisiin välineeksi vammaisuus ja työ -teemaan. Näin vamman tuomia rajoitteita arvioitaisiinkin työelämässä aiempaa enemmän sosiaalisena ongelmana, johon on löydettävissä ratkaisut eikä pelkästään vammaiseen yksilöön itseensä liittyvinä. (Poutanen 2006, 83.)

Työ- ja toimintakeskustyypinen työmuoto edesauttaa kehitysvammaisen henkilön osallisuuden kokemuksen syntymistä. Se ennaltaehkäisee syrjäytymisen tunteen muodostumista ja tukee integroitumista ympäröivään yhteiskuntaan. Tämän myötä ehkä vammaisuudesta, ja kehitysvammaisuus ja työ -teemasta tulee enemmän myös yhteiskunnallinen kysymys. Tästä ajatuksesta oli hyvä esimerkki läpi aineiston kulkevien teemojen kohdalla työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvä osallisuuden kokemus niin rahallisen-, sosiaalisen- kuin itsensä tärkeäksi kokemisen kannalta. Siten palkattoman työn, myös kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskustyypisen työn tekemisen arvostus ja sisällöllinen kehittäminen tulisivat tärkeämmiksi kuin tähän asti on ollut. Olisi myös alettava yhä enemmän kiinnittää huomiota siihen, että vammaisen henkilö on aktiivinen toimija, jolla on samat oikeudet kuin muillakin (Buchardt 2003). Vammaisella on oikeus esimerkiksi mielekkääseen työhön, ja sitä olisi myös pidettävä yhtenä ratkaisuna osallisuuden kokeemukseen.

Entä mikä on työkeskuksessa työskentelevän kehitysvammaisen henkilön asema tässä ajassa? Onko jokin etujärjestö huolehtinut hänen ”palkkauksestaan” tai mahdollisuudesta siihen? Kuinka me ei-vammaiset henkilöt suvaitsemme sen, että vammaiselle henkilölle maksetaan myös tehdystä työstä, vai olemmeko vain työntämässä häntä syrjään sen vuoksi, ettei hän ehkä koskaan pysty antamaan täysin samankaltaista työpanosta kuin vastaavan ikäinen ei-vammaisen henkilö? On todettu, että liberalistisen yhteiskunnan perusajatuksiin kuuluu vastuun kantaminen työrajoitteisista (Pursiainen 1994, 48). Onko siis ymmärrettävä niin, että liberaalisuus nykyisen yhteiskuntamme ja yksilön kohdalla onkin armopalamentaaliteetin kaltaista?

Kehitysvammaisen henkilön oma subjektiivinen tahto on pannassa ja kenties osittaistakaan osallistumisen mahdollisuutta ei koeta hänen kohdallaan tarpeelliseksi. Voidaan kysyä, onko yksilön suvaitsevaisuus totuus vai harha suomalaisessa yhteiskunnallisessa murroksessa. Sosiaalipolitiikalla sen onnistuessa voidaan tasata yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Sosiaalipolitiikan toteuttamisella on ehkä kyetty nostamaan myös yhteiskuntamme ja samalla siellä elävän yksilön suvaitsevuuden astetta (Ruokanen & Nurmio 1995, 226).

Työosuusrahan määrään voidaan nähdä liittyvän yleensä eettinen kysymys siitä, mitä tulisi maksaa tehdystä työstä henkilöille, joista osalla on rajallinen rahan ymmärryskyky, mutta joiden työntekotaito saattaa silti olla hyvä. Työ- ja toimintakeskustyyppisessä työssä maksettava ns. työosuusraha voi olla ylläpitomaksun suuruinen (Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämistyöryhmä 1992, 21). Näin oli myös osan haastateltavien kehitysvammaisten kohdalla. Tällaisessa tapauksessa kehitysvammaiselle asiakkaalle itselleen ei jää maksetusta työosuusrahasta tavallaan mitään käteen. Elämänlaatuprojektissa haastatelluista kehitysvammaisista (valtaosa haastatelluista työskenteli työ- tai toimintakeskuksessa, päivähuoltolassa tai keskuslaitoksen työosastolla²¹¹) noin 15% ei ollut tyytyväisiä palkkaansa (Autio 1993b, 15).

1990-luvulla on otettu kantaa työtoiminnasta saatavan rahamäärän oikeudenmukaisuuteen seuraavasti: ”Nykyiset työtoiminnan kovin matalat nimellispalkat ja tällaisten henkilöiden matala sosiaaliturva ovat olleet yksi osa sen tuottamasta nöyryyttävyydestä ja leimaavuudesta, mistä tulisi luopua.” (Vähätalo 1990, 48). On myös nähty työn lisäävän kehitysvammaisen elämässä esimerkiksi tasa-arvoa. Toisaalta tasa-arvo ei kuitenkaan toteudu, sillä kehitysvammaiset saavat palkan asemasta usein vain pienen palkkion (Hokkila 1990, 90.) Pientä kannustuslisän maksuahan perustellaan työtoiminnan kuntouttavalla ja terapeuttisella sisällöllä ilman tuottavaa aspektia (Nyholm 1991, 7).

Kuten jo tutkimukseni johdannossa totesin, kehitysvammaisten työosuusrahan määrän nostaminen on ongelmallinen asia. Ensin olisi muutettava lainsäädäntöä siitä, paljonko saa ansaita kuukaudessa menettämättä eläkettään (S. Kauppinen 10.2.2005 henkilökohtainen tiedonanto). Myöskään kunnat eivät ole välttämättä halukkaita maksamaan nykyisin enempää toiselle kunnalle ostaessaan työtoimintapalveluita. Siksi itse työtoiminnan järjestäjätahoilla ei ole mahdollisuutta korottaa nykyistä työosuusrahan tasoa. Tämän asian suhteen ei saisi vastaan tulla ns. lasikattotilannetta, vaan pitäisi pyrkiä löytämään mahdollisuuksien mukaan kaikkia tyydyttävä uusi ratkaisu, mikä se sitten olisikaan.

Toinen eettinen kysymys koskettaa työtoiminnan sisällöllisiä rakenteita eli työtehtävien mielekkyyttä (ks. myös esim. Autio 1993a, 11). Tällaisia ovat esimerkiksi Yhteenveto ja Johtopäätökset -kappaleideni esille tuomat kohdat kehitysvammaisten toinen toisilleen työnohjaajana toimimisesta ja kehitysvammaisten työtoiminnan ulkopuolelle näkymisen lisäämisestä.

²¹¹ Tämä tieto tulee Aution (1993b) tiivistelmäosuudessa esille.

Kehitysvammaliiton Tutkimus- ja kokeiluyksikön tekemän tutkimuksen Työ- ja toimintakeskukset tänään empiirisen osan perusteella on ollut löydettävissä viisi erilaista työ- ja toimintakeskuksia koskettavaa kehittämisenäkökulmaa (Hyvärinen; Vesala & Seppälä 2002, 42-44). Työ- ja toimintakeskusten johtavat henkilöt näkivät kehittämistarpeiksi seuraavia asioita:

- a) Ikääntyvien ja vaikeasti kehitysvammaisten asiakkaiden osuuden kasvu työ- ja toimintakeskuksissa. Tarvitaan myös päivittäisiä toimintoja harjoittavia menetelmiä työn teon rinnalle.
- b) Työ- ja toimintakeskuksista suuntautuminen avoimille työmarkkinoille.
- c) Muiden kuin kehitysvammaisten asiakkaiden tulo työ- ja toimintakeskukseen.
- d) Koulutus-, valmennus- ja aikuiskasvatustoimintojen lisääminen työ- ja toimintakeskuksissa. Esimerkiksi asiakkaiden yksilöllisten viikko-ohjelmien rakentaminen ja urasuunnitelmien teko.
- e) Työ- ja toimintakeskusten henkilöstön riittävyys ja osaaminen. Kärsiikö työ- ja toimintakeskusten työn taso henkilökunnan ja taloudellisten resurssien puutteesta?

Kehitysvammaliiton tutkimuksessa haasteeksi nähtiin myös työ- ja toimintakeskuksen alihankintatöiden väheneminen ja siirtyminen yhä enemmän esimerkiksi kierrätys- ja palvelualatehtävien tuottamiseen. (Hyvärinen; Vesala & Seppälä 2002, 42-44.) Kohta b näkyi kehitysvammaisten haastateltavien kohdalla sovellettuna siten, että heistä osa halusi enemmän näkyvyyttä työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolelle. Kohta d taas tuli haastateltavien kehitysvammaisten kohdalla esille siten, että jotkut heistä olisivat valmiita toimimaan myös esimerkiksi apuopettajana, johon heitä tietenkin tulisi valmentaa. Apuopettajana toimiville tulisi mahdollisesti myös laatia oma viikko-ohjelma. Kohta e taas näkyi työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn sisällöllisellä kehittämishalukkuudella ja liittyi ehkä enemmän eettisiin kysymyksiin siitä, millaisia töitä kehitysvammaisilla haastateltavilla teetetään. Kohta a toteutui haastateltavien työ- ja toimintakeskuksessa hyvin, sillä sinne oli luotu arkipäiväisten taitojen opetteluun kerhotoimintaa myös työtoiminnan yhteyteen. Asianomaisessa työ- ja toimintakeskuksessa työskenteli kehitysvammaisten lisäksi myös mielen-terveyskuntoutujia, joten kohta c toteutui myös.

Näen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn parhaimmillaan edistävän kehitysvammaisen henkilön rahallista itsenäisyyden tunnetta sekä mahdollisuutta saavuttaa ilon ja onnen tunteita työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavien sosiaalisten kontaktien avulla. Lisäksi kehitysvammaiset saavat työ- ja toimintakeskuksessa ja sen ulkopuolella olevilta henkilöiltä arvostusta. Tässä tutkimuksessa olevien työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevien kehitysvammaisten henkilöiden työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle antamat merkitykset ovat olleet rahaan tai rahallisuuden teemaan liittyviä ja itsensä toteuttamiseen, työtehtävien ja työn tekemisen miellyttävyyteen liittyviä. On myös nähty työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön liittyvien sosiaalisten suhteitten tuoneen merkitystä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävälle työlle ja työ- ja toimintakeskuksessa olemiselle.

Tutkimuksen kokonaisuutta tarkasteltaessa ei ole kuitenkaan ollut hyvä jäädä kiinni pelkkiin haastateltavien ilmaisemien työn merkityssisältöjen jakautumiseen eri osa-alueiden kesken (= pääsuuntautumismalleihin), koska erot olivat niin pieniä²¹². Siten tämän tutkimuksen tärkein tehtävä on ollut helpottaa sen ymmärrystä mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ ja samalla työ- ja toimintakeskuksessa oleminen merkitsevät kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle.

Teoreettisena viitekehyksenä Allardtin hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa (elintaso, yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen) on soveltunut tietyin varauksin²¹³ haastateltujen kahdentoista suomalaisen kehitysvammaisen työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityssisältöjen tarkasteluun.²¹⁴ Tutkimukseni onkin tullut seuraavaan ajatukselliseen päätökseen: ”Ihminen tekee työtä, työ tekee ihmisen (vrt. myös Marx 1971, 160.²¹⁵).”

---

²¹² Elintaso-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevia haastateltavia oli viisi, yhteisyyssuhteet-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmaisevia henkilöitä oli kolme ja itsensä toteuttaminen -suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkityksellisyyttä ilmaisevia haastateltavia oli neljä.

²¹³ Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa ei sisällä osallisuuden käsitettä. Olenkin lainannut osallisuuden käsitteen Pauli Niemelältä (2006, 77).

²¹⁴ Erillisiä Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisesta tarkastelutavasta poikkeavia haastatteluaineistosta esille nousevia teemoja olivat elintaso-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien (vain kolme viidestä) kohdalla esiintynyt ajanjäsennysilmiö (ks. luku 4.5.) ja itsenäisyyden tunteen vankentaminen (lähinnä rahallinen itsenäisyyden tunne myös elintaso-suuntautuneisuusmallin mukaisesti työn merkitystä ilmentävien haastateltavien kohdalla) ja osallisuuden kokemus eri tavoin.

²¹⁵ Karl Marx toteaa työn olevan itsessään subjekti.

LÄHTEET

Painetut

Aaltonen, E. 1993. Miten kunta arvioi vammaispalvelujen laatua ja tuloksellisuutta. Teoksessa L. Matikka (toim.) Kehitysvammopalvelut arvioinnin kohteeksi. Kehitysvammopalvelujen tuloksellisuus ja laatu -projektin lähtökohdat. Kehitysvammaliiton julkaisuja 19/1993. Tutkimus- ja kokeiluksikkö. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 12–20.

Ahlqvist, K. 1996. Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa K. Ahlqvist & A. Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita, 129–148.

Ahonen, S. 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä; S. Ahonen; E. Syrjäläinen & S. Saari (toim.) Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 114–160.

Alderfer, C. P. 1969. An Empirical Test of a New Theory of Human Needs. *Organizational behavior and Human performance* 4, 142–175.

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Ensimmäisen painoksen muuttumaton lisäpainos. Porvoo: WSOY, 38–51.

Allardt, E. 1983. Suomalaisen elämänmuodon tulevaisuus. Teoksessa J.-P. Lappalainen; J. Okker; H. Rautkallio; J. Vesikansa & J. Vuorinen (toim.) Tiede ja yhteiskunta, 61. Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö. Porvoo: WSOY, 48–60.

Allardt, E. 2000. Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa E. Nurminen (toim.) Sosiaalipolitiikan uudet avaukset. Helsinki: Palmenia-kustannus, 16–29.

Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, P. 1995. Kvalitatiivinen analyysi kulttuurisen kieliopin etsimisenä. Teoksessa J. Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 27–38.

Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities. User's Guide: Mental Retardation-Definition, Classification and Systems of Supports, 10th Edition. 2007. DC: Author.

Andenæs, A. 1991. Fra undersøkelseobjekt til medforsker? Livsformsintervju med 4–5-åringar. *Nordisk Psykologi* 4, 274–292.

Andersson, T. 1984. Nuori aikuinen: Kehitysvammaisten nuorten elämäntilanne, tulevaisuuden toiveet ja tarpeet. 31/1984. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Andersson, G. 1998. Barnintervju som forskningsmetod. *Nordisk Psykologi* 1, 18–41.

Aronen, K. 1994. Kova hyvinvointiyhteiskunta – arvokeskustelun aineksia. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Asp, E. & Peltonen M. 1991. Työelämän sosiologia. Helsinki: Otava.

Autio, T. 1993a. Työ ja elämänlaatu – aikuisten kehitysvammaisten kokemuksia työstä. Teoksessa H. Hokkila (toim.) Työtoiminnot -90-luvulle II osa. Työtoimintojen kehittämisprojekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 5–13.

Autio, T. 1993b. Työ kehitysvammaisen elämässä. Kehitysvammaliiton julkaisuja 15/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto, tutkimus- ja kokeiluyksikkö.

Babbie, E. 2004. *The Practice of Social Research*. 10th edition. Australia: Thomson Wadsworth.

Barnes, C; Mercer, G & Shakespeare, T. 2000. *Exploring Disability. A Sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.

Berelson, B. 1952. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, III: The Free Press.

Blatt, B. 1987. *The conquest of mental retardation*. Austin, Texas: PRO-ed.

Bogdan, R. C. & Biklen Knopp, S. 1998. *Qualitative Research for Education. An Introduction to Theory and Methods*. 3. painos. Boston (MA): Allyn and Bacon, cop.

Borg, O. 1968. Sisällönanalyysin tavoitteista ja metodisista pulmista. *Monistesarja* 42/1968. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto.

Boyd, C. O. 1990. *Qualitative Approaches to Research*. Teoksessa G. LoBiondo-Wood & J. Haber (toim.) *Nursing Research. Methods: Critical Appraisal and Utilization*. 2. painos. St. Louis, MO: Mosby, 102–208.

Brannen, J. 1992. Combining qualitative and quantitative approaches an overview. Teoksessa J. Brannen (toim.) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. Aldershot: Avebury, cop, 3–37.

Brickey, M. P.; Campbell K. M. & Browning L. J 1985. A Five – Year Follow – up of Sheltered Workshop Employees Placed in Competitive Jobs. *Mental Retardation*. Vol. 23, No. 2, 67–73.

Bryman, A. 1992. Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. Teoksessa: J. Brannen (toim.). *Mixing methods: Qualitative Research*. Aldershot: Avebury, cop, 57–78.

Burchardt, T. 2003. *Disability, Capability and Social Exclusion*. Teoksessa J. Millar (toim.) *Understanding Social Security. Issues for policy and practice*. Bristol: Policy Press, 145–165.

Cheseldine, S. E. & Jeffree, D. M. 1981. Mentally Handicapped Adolescents: Their Use of Leisure. *Journal of Mental Deficiency Research* 1981. Vol. 25. Part I. March 1981, 49–59.

Cohen, L; Manion, L. & Morrison, K. 2000. *Research Methods in Education*. 5. painos. London: Routledge.

Cooley, E. L; Sewell, D. R. & Rich, C. I. 1985. Job and Interpersonal Need Satisfaction: An Assment of Disabled. Sheltered Workshop Employees. *Journal of Rehabilitation*, 38–40.

Crishna, B. 1999. What is Community – based rehabilitation. A view from experience. *Child: Care, Health and Development*. Vol. 25. Number 1, 27–35.

Doyal, L. & Gough, I. 1991. *A Theory of Human Need*. Basingstoke: Macmillan.

Drewnowski, J. 1970. *Studies in the measurement of levels of living and welfare*. No. 70.3. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).

Elämä – yhteinen kertomus: Kehitysvammaisten palveluiden eettiset lähtökohdat: kehitysvamma-alan arvolähtökohdat -työryhmän raportti. 1995. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

- Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot -vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:18. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Fine, G. A. & Sandström, K. L. 1988. Knowing children: Participant Observation with Minors. Qualitative research methods; series 15. Newbury Park, (Calif): Sage.
- Fromm, E. 1971: Terve yhteiskunta. Ihminen ja maailma -sarja. Englanninkielisestä alkuteoksesta *The sane society* suomentanut Annikki ja Matti Kannisto. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Gardell, B. 1979: Työn sisältö ja elämisen laatu. AY-kirjat. 2. painos. Ruotsinkielisestä alkuteoksesta *Arbetsinnehåll och livskvalitet* suomentanut ja muokannut Kaisa Kauppinen -Toropainen. Helsinki: Tammi.
- Glausier, S. R.; Whorton, J. E. & Wilson, R. 1999. Adults with Mental Retardation: Exercising Choice in Leisure Activities? *Catalyst*, vol. 28, number 2, 20–24.
- Gould, R. 1985. Työkyvyttömyys – erivapaus työstä vai työttömyydestä? Tutkimus työkyvyttömyyskäsitteen sisällöstä ja työkyvyttömyyseläkeläistymisen vaiheista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1985:1. Lisensiaattityö. Helsingin yliopisto.
- Gröhn, K. 1973. Työn individuaalinen ja sosiaalinen merkitys. Sosiaalipoliittinen tutkimusosasto. Tutkimuksia 1973:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Porvoo: WSOY.
- Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymisen edistämiseksi 2001/169. Luettu 9.10.2009.
- Hartama, M. & Saloviita, T. 1987. Kehitysvammaisten aikuisten harrastusaktiivisuus. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja/Kehitysvammaliitto 44/1987. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Havo, A. 2000: Työstä elämälle kehys: Tukijoukko-projektin kokemuksia nuorten työllistymisestä tuen avulla. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Headey, B. & Wearing, A. 1991. Subjective well-being: a stocks and flows framework. Teoksessa F. Strack; M. Argyle & N. Schwarz (toim.) Subjective Well-Being. An interdisciplinary perspective. International series in experimental social psychology, vol. 21. Oxford: Pergamon, 49–73.

Heikkilä, M. 1990. Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyyden ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990. Helsinki: Sosiaalihuollitus.

Heikkinen, H. 2007. Tiede, totuus ja toimintatutkimus. Teoksessa H. Heikkinen; E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Herzberg, F.; Mausner, B. & Syderman, B. 1959. The Motivation to Work. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Hewitt, M. 1992. Welfare, Ideology and Need: Developing Perspectives on the Welfare State. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, cop.

Hintsala, S.; Matikka, L. & Rautavuori, M. 1999. Kehitysvammopalvelut Jyväskseudulla: Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan palvelujen arviointia ja kehittämisehdotuksia. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön monisteita 29. Helsinki: Kehitysvammaliitto, tutkimus- ja kokeiluyksikkö.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1991. Teemahaastattelu. 5. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. 1-2. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hokkila, H. 1990. Työtoimintojen tehtävä ja merkitys kehitysvammahuollossa. Teoksessa P. Kananen (toim.) Työ tekijäänsä kiittää: Työelämän muutoksesta ja sosiaalihuollon työtoiminnan haasteista. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 19/1990. Helsinki: Sosiaalihuollitus, 89–93.

Hokkila, H. 1992. Työ ja suojatyö vammaishuollon historiassa. Teoksessa P. Kananen & V. Niemi (toim.) Suojatyö ennen suojatyötä ja jälkeen. Raportteja 50. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 88–89.

Hokkila, H. 1993. Työtoimintojen ”kohtalon kysymykset”. Teoksessa H. Hokkila (toim.) Työtoiminnot -90-luvulle, II osa. Työtoimintojen kehittämisprojekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 3–4.

Holsti, O. 1968. Content Analysis. Teoksessa G. Lindzey & E. Aronson (toim.) The Handbook of Social Psychology. 2. painos. Vol. Two Research Methods. University of Texas: Addison-Wesley, 596–692.

Hooren van, R. H.;Widershoven, G.A.M., Borne van den, H.W & Curfs, L.M.G. 2002. Autonomy and intellectual disability: the case of prevention of obesity in Prader-Willi syndrome. Journal of Intellectual Disability Research. Vol. 46 Part 7, 560–568.

Hugman, R. 1998. Social Welfare and Social Value: the role of caring professions Teoksessa J. Campling (toim.) The Role of Caring Professions Consultant. Basingstoke: Macmillan, 30–53.

Huhtinen, A.; Koponen, P.; Metteri, A.; Pellinen, S.; Suoranta, J. & Tuomi J. 1994. Luotettavuuden ulottuvuudet laadullisessa tutkimuksessa. Teoksessa Juha Varto (toim.) Kohti elämämaailman ja ihmisen laadullista tutkimista 1 & 2. Uudistettu ja laajennettu laitos. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti, 155–178.

Hyvärinen, M.; Vesala, H. & Seppälä, M. 2002. Työ- ja toimintakeskukset tänään. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön monisteita, 35. Helsinki: Kehitysvammaliitto, tutkimus- ja kokeiluyksikkö.

ICF Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. 2004. Stakes.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Hyväksytty: YK:n yleiskokouksen päätöslauselmalla 217 (III) 10.12.1948.

Ikonen, O. 1990. Psykkisen kehitysvammaisuuden määrittelyä fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia kuvaamalla. Kouluhallituksen julkaisuja, n:o 24/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Ikonen, O. 2000. Inklusio – kaikille yhteiseen yhteiskuntaan. Teoksessa M. Peltonen & H. Puuppo (toim.) Erilaisuus työelämän voimavarana. Vammaisuus ja työmarkkinat – kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 121–139.

Ilmonen, K. 1985. Tarpeiden järjestelmä ja järjestelmän tarpeet: Tutkielma sivilisaation ja tarpeiden vuorovaikutuksesta. Helsinki: Kulutusosuustoiminnan keskusliitto.

Isomäki V.-P. 1998. Terveystieteiden priorisoinnin potilaslähtöiset perusteet. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 61. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.

Jastak J. 1949. A Rigorous Criterion of Feeble-mindedness. *Journal of abnormal Social Psychology*. 44, 367–378.

Jo, K. 1985. Varsamma händer. Göteborg: Textab Förlag Arboga, 27.

Johansson, S. 1970. Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till Kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas Låginkomstutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Juden-Tupakka, S. 2007. Askeleita fenomenologiseen analyysiin. Teoksessa E. Syrjäläinen; A.Eronen & V-M. Värri. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Juuti, P. 1983. Työkäyttäytymisen teoreettinen tausta. Helsinki: LTK:n erityispalvelut.

Juuti, P. 1991. Työ ja elämän laatu. JTO tutkimuksien sarja 5. Oitmäki: Aavaranta.

Järvikoski, A; Härkäpää, K. & Pättikangas, M. 1999. Vammaisen henkilön valtaistuminen – palvelujärjestelmän avulla vai ilman sitä? Teoksessa S. Nouko-Juvonen (toim.) Pyörätuolitango näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Edita, 103–126.

Kahn, H. & Wiener, A. J. 1967. *The Year 2000. A Framework for Speculation on the Next Thirty Three Years*. New York: Macmillan.

Kainulainen, S. 1998. Elämäntapahtumat ja elämään tyytyväisyys eri sosiaaliluokissa. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 62. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.

Kallio, J.; Kastermans, M. & Mannonen-Sandberg, K. 2004. Kehitysvammaisten avopalvelut ja niiden tarve Turussa. Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja B:29/2004. Turku: Sosiaalipolitiikan laitos.

Kananen, P. 1989. Tehty työ ei paina. Kokeilujen aika suojatyössä ja työtoiminnassa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1989. Helsinki: Sosiaalihuollitus.

Kananoja, A. 1992. Suojatyö ennen suojatyötä ja suojatyön jälkeen. Teoksessa P. Kananen & V. Niemi (toim.) Suojatyö ennen suojatyötä ja jälkeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 134–144.

Kangas, O. & Ritakallio, V - M. 1996a. Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa O. Kangas & V - M. Ritakallio (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Tutkimuksia 65. Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki: Stakes, 1-10.

Kangas, O. & Ritakallio V.-M. 1996b. Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa O. Kangas & V.-M. Ritakallio (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki: Stakes, 11–67.

Kanner, L. 1948. Feeble-mindedness: Absolute, Relative and Apparent. *Nervous Child* 7, 365–397.

Karisto, A. 1981. Hyvinvointitutkimuksen arviointia. Teoksessa U.-M. Koivula (toim.) Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Opetusmoniste 2/1981 Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, 86–108.

Karisto, A. 1984. Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Suomea ja muita Pohjoismaita vertaileva tutkimus sairastavuuden väestöryhmittäisistä eroista ja sairaudesta hyvinvoinnin vajeena. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Kasvio, A. 1982. Teollisuustyö ja elämäntapa. Tutkimus kahden suuren teollisuuslaitoksen ammattitaitoisten työntekijöiden työn ja työn ulkopuolisen elämän kehityspiirteistä 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. *Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 134*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Kasvio, A. 1997. Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Kaukola, J. 2000. Kohti täyttä elämää. Tutkimus kehitysvammaisista ihmisistä oman asiansa ajajina. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto.

Kehitysvammalakia ja vammaispalvelulakia uudistetaan sovittaen lait yhteen. Sosiaali- ja terveysministeriö 225/2004. Lisäksi luettu 6.10.2009. <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1280513>

Kehitysvammaisten vapaa-ajan toimintaa ja kulttuuripalvelujen käyttöä selvittävän työryhmän raportti. 1981. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Kehitysvammaisuus. Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät. 1995. Alkuteos Mental Retardation Definition, Classification and Systems of Supports. 9. painos. Rev.ed.of: Classification in mental retardation c 1983. Kääntäjä Kirsti Sillman lääketieteellinen käännöstoimisto. Suomenkielinen laitos, 2. painos: Kehitysvammaisuus, Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Kinnunen, P. 1992. Suojatyön toimintakentät 1970-luvulla. Teoksessa P. Kananen & V. Niemi (toim.) Suojatyö ennen suojatyötä ja jälkeen. Raportteja 50. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 119–133.

Kirmanen, T. 2000. Lapsi ja pelko. Sosiaalipsykologinen tutkimus 5–6-vuotiaiden lasten peloista ja pelon hallinnasta. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet, 78. Kuopion yliopisto.

Koistinen, P. 1999. Työpolitiikan perusteet. Porvoo: WSOY.

Kokko, S. 1997. Kuopion kaupungin kustantamien työtoimintapalveluiden arviointi. Stakesin Kuopion sosiaali- ja terveystoimen arviointiprojektin osaraportti nro 17. Tiedosta hyvinvointia. STAKES.

Koskinen, I. 1995. Laadullisen tutkimusprosessin rakenteesta. Teoksessa J. Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Kuluttajatutkimuslaitos. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 51–65.

Krippendorff, K. 1986. Content analysis. An Introduction to Its Methodology. 6. painos. Vol. 5. The Sage CommText Series, 5. BeverlyHills, Cat.: Sage.

Kvale, S. 1996. InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing. Thousand Oaks: Sage Publications.

Kyngäs, H. & Vanhanen, L. 1999. Sisällönanalyysi. *Hoitotiede* 1/1999. *Journal of Nursing Science*. Vol. 11, 3–12.

Kärkkäinen, M. 1991. Tekijät työtään kehittämässä. Kehittävän työntutkimuksen menetelmän sovellus kehitysvammahuoltoon Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Pohjanmaan erityishuoltopiireissä. Kehittämishankkeen I väliraportti. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 58/1991. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.

Lehto, M. 1973. Vammaiset suojatyössä. Suomen virallinen tilasto, Sosiaalisia erikoistutkimuksia. XXXII:34, 1–133. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lehtovaara, M. 1994. Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan. Teoksessa J. Varto (toim.) *Kohti elämismailman ja ihmisen laadullista tutkimista 1 & 2. Sufi-tutkimuksia*, 11. Uudistettu laajennettu laitos. Suomen fenomenologian instituutti. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti, 3–32.

Leininger, M. M. (toim.). 1985. *Qualitative Research Methods in Nursing*. Orlando: Grune & Stratton.

Lepola, I. 1992. Tulkinallisen tutkimusotteen metodologisista perusteista kontekstina terveydenhoitajan toteuttaman terveysneuvonnan analyysi. Teoksessa I. Lepola; M. Nikkonen & T. Nores (toim.) *Hoitotieteen laadullisia tutkimuksia. Raportteja* 58. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 1–42.

Lindstedt, O. 1979. Psykkisesti kehitysvammaiset. Teoksessa R. Runsas (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisu n:o 76*. 9. painos. Helsinki: Lastensuojelunkeskusliitto, 72–80.

Lindstedt, O. 1991. Älykkyydeltään poikkeavat. Teoksessa R. Runsas (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisu n:o 87*. 10. painos. Helsinki: Lastensuojelunkeskusliitto, 146–169.

Maccoby, M. 1990. Miksi tehdä työtä? Uuden sukupolven johtaminen. Suomentanut Juha Siltala. Helsinki: Otava.

Manninen, A & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. Teoksessa M. Kaski (toim.) *Kehitysvammaisuus*. Helsinki: WSOY, 14–25.

Marshall, T. H. 1976. The right to welfare. Teoksessa N. Timms & D. Watson (toim.) Talking about welfare readings in philosophy and social policy. London: Routledge and Kegan Paul, cop, 51–63.

Marx, K. 1971. Capital. A Critical analysis of capitalist production. Vol.1. Translated from the third German. Edition by Samuel Moore and Edward Aveling and edited by Fredrick Engels. London: Swan Sonnenchein, Lowrey and Co. Paternoster Square.

Maslow, A. H. 1987. Motivation and Personality. 3. painos. Revised by Robert Frager, James Fadiman, Cynthia McReynolds, Ruth Cox. New York: Harper Collins, cop.

Matikka, L. 1993. Kehitysvammopalvelujen laadun arvioinnin motiivit ja tuloksellisuuden arviointi. Teoksessa L. Matikka (toim.) Kehitysvammopalvelut arvioinnin kohteeksi. Kehitysvammopalvelujen tuloksellisuus ja laatu -projektin lähtökohdat. Kehitysvammopalvelujen tuloksellisuus ja laatu -projekti. Kehitysvammaliiton julkaisuja 19/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto, tutkimus- ja kokeiluyksikkö, 3–11.

Matikka, L.; Hintsala, S. & Vesala, H. 1999. Kehitysvammabarometri 1999. Tutkimus- ja kokeiluyksikkö Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Matikka, L. M. 2000. Subjekttiivisen hyvinvoinnin asteikon kehittäminen kehitysvammopalvelujen laadunarviointiin. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 79/2000. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

McEvoy, J.; O'Mahoney, E. & Tierney, A. 1990. Parental attitudes to friendship and use of leisure by mentally handicapped persons in the community. International Journal of Rehabilitation Research. Vol. 13. Number 3, 269–271.

McKillip, J. 1987. Need Analysis. Tools for the Human Services and Education. Applied Social Research Methods Series. Vol. 10. Newbury Park, Calif.: Sage.

Mental Retardation. Definition, Classification, and Systems of Supports. 1992. 9. painos. Washington: American Association on Mental Retardation.

Metsämuuronen, J. 2006. Metodologian perusteet ihmistieteissä. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp Ky.

Miles, M. B. & Huberman, M. A. 1984. Qualitative Data Analysis A Sourcebook of New Methods. Beverly Hills, CA: Sage.

Miles, M. B. & Huberman, M. A. 1994. *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook*. 2. painos. Thousand Oaks: Sage Publications.

Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.

Mäki, O.-A. 1998. Toivoisin eläväni päivän kauemmin kuin lapseni. Ikääntyneet vanhemmat ja kotona asuva kehitysvammainen lapsi. *Acta Universitatis Tamperensis* 616. Tampereen yliopisto, terveystieteiden laitos. Akateeminen väitöskirja. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Tampereen yliopisto.

Næss, S. 1987. *Quality of Life Research. Concepts, Methods and Applications*. Siri Næss. In cooperation with Arne Mastekaasa, Torbjørn Moum and Tom Sørensen. Oslo: Institute of Applied social Research.

Neumayer, R. & Bleasdale, M. 1996. Personal lifestyle preferences of people with an intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, Vol. 21, NO. 2, 91–114.

Niemelä, P. 1984. Tarveperiaate sosiaalipolitiikan peruseriaatteena. *Sosiaalivakuutus* 1/1984. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja E:118. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 15–21.

Niemelä, P. 2006. Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Teoksessa P. Niemelä & T. Purssiainen (toim.) *Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62*. Kuopion yliopisto, 187–203.

Niemi, I. & Pääkkönen, H. 2001. Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. *Kulttuuri ja viestintä* 2001:6. Helsinki: Tilastokeskus.

Nieminen, A. 1985. *Mitä on sosiaalipoliittikka?* Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Nojonen, J. 1971. Hyvinvointi objektiivisena ja subjektiivisena käsitteenä. *Tutkimuksia – Research Reports*. NO 3. Helsingin yliopisto.

Nores, T. 1992. Olemassaolokokemus. Empiirinen tutkimus vanhan ihmisen olemassaolokokemuksesta pitkäaikaishoidossa laitoksessa. Teoksessa I. Lepola; M. Nikkonen & T. Nores (toim.) *Hoitotieteen laadullisia tutkimuksia. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja* 58. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 91–153.

Nouko-Juvonen, S. 1992. Työn merkitys kehitysvammaiselle. Teoksessa H. Hokkila (toim.) Työtoiminnot -90-luvulle I osa Työtoimintojen kehittämissuunnitelma. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 15–20.

Nummelin, T.; Matikka, L. M. & Vesala, H. T. 2000. Kohteesta kumppaniksi. Kehitysvammaiset Elämäntutkimuksen haastattelijoina. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Nummelin, T. 2003. Kehitysvammapalvelujen rakennemuutos. Elämäntutkimus ja kehitysvammaisuus -projekti. Tutkimus- ja kokeiluyksikkö. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Nyholm, M.-L. 1991. Kuntouttavan työtoiminnan mahdollisuudet. Esimerkkinä Pihtiputaan vanhustenhuolto. Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus. Raportteja 19/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Nätti, J. 1981. Työn käsitteen ja merkityksen muutoksesta. Sosiaalipoliittinen yhdistyksen julkaisu. Pro gradu työ. Jyväskylän yliopisto, 63–77.

O'Brien, J. 2000. Job Search and Marketing. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

O'Brien, J. & Dempsey, I. 2004. Comparative Analysis of Employment Services for People with Disabilities in Australia, Finland and Sweden. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities. Vol 1, 126–135.

Patton, M. Q. 1990. Qualitative Evaluation and Research Methods. 2. painos. Newbury Park (California): Sage.

Patton, J. R.; Beirne-Smith, M. & Payne, J. S. 1990. Historical Perspective. Teoksessa J. R. Patton; M. Beirne-Smith & J. S. Payne (toim.) Mental retardation. 3. painos. Columbus: Merrill, 3–31.

Perry, J. 2004. Interviewing People with Intellectual Disabilities. Teoksessa E. Emerson; C. Hatton; T. Thomson & T.R. Parmenter (toim.) The International Handbook of Applied Research in Intellectual Disabilities, John Wiley & Sons, Ltd, 115–128

Perttula, J. 1996. Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka. Teoksessa A. Palmroth & I. Nurmi (toim.) Alttiiksi asettumisen etiikka – laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta, 83–108.

Peräkylä, A. 1995. Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteet ja ihmiskuva. Teoksessa J. Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 39–49.

Piekkola, H & Ruuskanen, O.-P. 2006. Työtä eri elämänvaiheissa ja ajankäyttö. Äidit ja ikääntyvät. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006:73. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.

Pietilä, V. 1969. Johdatusta sisällön erittelyyn osa: 1: Sisällön erittelystä yleensä, tutkimuksen suunnittelusta, tutkimusaineiston valinnasta, validiteetista ja reliabiliteetista sekä luokituksesta käytännössä. C Opetusmonisteita N:o 8/1969. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos.

Pietilä, V. 1973. Sisällön erittely. Helsinki: Gaudeamus.

Pohjola, A. 1996. Murtouko työn sidos. Teoksessa K. Ahlqvist & A. Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita, 108–128.

Poutanen, V.-M. 2006. Työelämän kehittämishaasteet vammaisen henkilön näkökulmasta. Teoksessa J. Hämäläinen; R. Vornanen & J. Laurinkari (toim.) Hyvinvointi ja turvallisuus 2000-luvulla. Juhlakirja professori Pauli Niemelän täyttäessä 60 vuotta 5.4.2006. Kuopio: Kuopion yliopisto, 73–89.

Prosser, H & Bronley, J. 1998. Interviewing people with intellectual disabilities. In E.Emerson, Disabilities. Chichester: Wiley, 99–113.

Pursiainen, T.; Lehto, M.; Soininvaara, O. & Koski, T. 1994. Vapauden ja vastuun Suomi. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 15–57.

Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma 17.4.2003.

Pääministeri Matti Vanhasen II-hallituksen ohjelma 19.4.2007. Luettu 15.11.2009.
<http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelmaversion-040507.pdf>

Pyörälä, E. 1995. Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa J. Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 11–25.

Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

Rahunen, A. 1989. Kannattaako suojaustyö? Suojaustyön taloudelliset vaikutukset julkisen sektorin näkökulmasta. Sosiaalihuollon tutkimuskeskuksen julkaisuja 9/1989. Helsinki: Sosiaalihuollon tutkimuskeskus, 8–9.

Raunio, K. 1983. Hyvinvointi ja taloudelliset muutokset. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin sisällöstä ja taloudellisten muutosten hyvinvointivaikutuksista vuosina 1950–1977 Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 41. Toinen, korjattu painos. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys.

Raunio, K. 1995. Sosiaalipoliitiikan lähtökohdat. Toinen muuttumaton painos. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Reiter, S. & Levi, A. M. 1981. Leisure Activities of Mentally Retarded Adults. *American Journal at Mental Deficiency*. Vol. 86 (July 1981). Number 1. American Association on Mental Deficiency, 201–203.

Riihinen, O. 1984. Hyvinvointia koskevien käsitysten muutoksista toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Helsingin yliopisto. Sosiaalipoliitiikan laitos. Tutkielmia n:o 47. Eripainos julkaisusta Sosiaalityön vuosikirja 83. Helsinki: Helsingin yliopiston monistepalvelu.

Riihinen, O. 1987. Hyvinvointiteorioista. Sosiaalinen aikakauskirja 5/6. STM 70v. Sosiaali- ja terveystieteiden julkaisu 81. vuosikerta. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 7–19.

Rissanen, S. 1999. Omaishoito ja hoivayritykset vanhusten huolenpidon ratkaisuina? Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 73. Sosiaalitieteiden laitos. Terveystieteiden ja talouden laitos. Kuopion yliopisto.

Ritakallio, V.-M. 1994. Köyhyys Suomessa 1981–1990: tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. Stakes. Tutkimuksia 39. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto. Helsinki: Stakes.

Robson, C. 1993. *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner – Researchers*. Oxford: Blackwell.

Rose, M. 1975. *Industrial behavior. Theoretical Development Since Taylor*. London: Allen Lane Penguin Books Ltd.

Ruokanen, T. & Nurmio, A. 1995. Suomi ja mahdolliset maailmat. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

- Salavuo, K. 1981. Inhimillinen kasvu ja hyvinvointitutkimus. Teoksessa U.-M. Koivula (toim.) Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Opetusmoniste 2/1981. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos, 235–251.
- Saloviita, T. 1990. Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 73.
- Saloviita, T. 1992. Takaisin yhteiskuntaan. Tutkimus kehitysvammaisten laitoshuollon purkamisesta. Teoriasta käytäntöön 2. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto ry.
- Saloviita, T. 1995. Vammaispalvelujen laadun arviointi ja kehittäminen: ovaaliasteikko. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto ry.
- Sarason, S. B. 1985. *Psychology and Mental Retardation: Perspectives in Change*. Austin Texas: PRO-ed.
- Schutz, W. C. 1950. *Theory and Methodology of Content Analysis*. A thesis submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree Doctor of Philosophy in Psychology. Announcement of The Final Examination for The Degree of Doctor of Philosophy. Los Angeles: University of California.
- Schutz, A. 1978: *Phenomenology and the Social Sciences*. Teoksessa T. Luckman (toim.) *Phenomenology and Sociology*. Penguin modern sociology readings. Middlesex, England: Penguin Books, 119–141.
- Schwarz, N. & Strack, F. 1991. Evaluating ones` life: a judgement model of subjective well-being. Teoksessa F. Strack; M. Argyle & N. Schwarz (toim.) *Subjective Well-Being*. International series in experimental social psychology: Vol. 21. Oxford: Pergamon, 27–47.
- Simpura, J. 1996. Elintasosta elämänhallintaan? Teoksessa K. Ahlqvist & A. Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita, 10–27.
- Sosiaalihuolto. Suojatyön kehittäminen: Suojatyön kehittämistyöryhmän muistio. Sosiaalihuollon julkaisu 6/1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti. 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädäntö. 2003. Teoksessa H. Ranta (toim.) Helsinki: Talentum Media Oy.

Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan lainsäädäntö. 2009. Teoksessa T. Tuominen (toim.) Helsinki: Talentum Media Oy.

SOTKA-tilastotietokanta 2003: Stakes. Suojatyö ja kehitysvammatoiminta. Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskusten toiminnan piirissä asiakkaita 31.12.2003. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Stakesin Yksityiset sosiaalipalvelut tilasto. 2005.

Strauss, A. & Corbin, J. 1990. Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques. Newbury Park. Sage publications. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Sulkunen, P. 1992. Johdatus sosiologiaan. 3. painos. Porvoo: WSOY.

Suojatyötoimikunta 1985. Työtoiminta ja vajaakuntoisten työllistäminen. Komiteamietintö 1987:59. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suokas, L. 1992. Ihminen ihmisten joukossa? Kirjalliseen omaelämäkerta-aineistoon perustuva tutkimus vammaisuuden aiheuttamista elämänmuutoksista. English summary: Kansaneläkelaitoksen julkaisuja. M:83. Kelan tutkimuskeskus. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Suominen, S.; Vahtera, J. & Uutela, A. 1996. Elintaso, koherenssin tunne vai ihmissuhteet: mikä ylläpitää tyytyväisyyttä ja terveyttä? Teoksessa K. Ahlqvist & A. Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita, 86–99.

Szasz, T.S. (1970) The Manufacture of Madness. New York: Harper and Row.

Tanninen, T. 1990. Hyvinvointitutkimuksen sosiaaliteknohraattisuus? Pohjoismaisen hyvinvointi ja elinolosuhdetutkimustradition tieteenteoreettinen analyysi. A 19. Tampere: Yhdyskuntasuunnittelu täydennyskoulutuskeskus.

Taylor, S. J. & Bogdan, R. 1984. Introduction to Qualitative Research Methods: The Search for Meanings. 2. painos. New York: John Wiley and Sons.

Teittinen, A. 2000. Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 65/2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Tesch, R. 1990. *Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools*. Basingstoke New York: Falmer Press.

Thomson, G. 1987. *Needs*. London: Routledge & Kegan Paul.

Tiihonen, P. 1999. Tampereen yliopistossa 24.9.1999 tulevaisuuden tutkimuksen opiskelijoille pidetty luento. Teoksessa P. Tiihonen & S. Söderlund (toim.) *Työ tulevaisuudessa*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta. Tulevaisuustutkimuksen VerkostoAkademia. Helsinki: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, 115–136.

Tilastokeskuksen kuntien ja kuntayhtymien toimintatilasto. 2005.

Tiller, P. O. 1988. Barn som sakkyndige informanter. Teoksessa M. K. Jensen (toim.) *Interview med børn*. Social forsknings institutet rapport 88:9, 41–73.

Timonen, T. 1986. Kehitysvammaisuuden käsite. Teoreettinen analyysi. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 39/1986. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Titmuss, R. M. 1958. *Essays on "The Welfare State"*. London: George Allen & Union Ltd.

Toivonen, T. 1999. *Empiirinen sosiaalitutkimus: filosofia ja metodologia*. Porvoo: WSOY.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Tammi.

Turunen, K. E. 1995. *Tieto ja tiede*. Jyväskylä: Atena.

Tyynelä, T. 1995. Koulusta elämään: Vanhempien näkökulma kehitysvammaisen nuoren itsenäistymiseen peruskoulun päättyessä. Kehitysvammaliiton julkaisuja 33/1995. Helsinki: Kehitysvammaliitto, tutkimus- ja kokeiluyksikkö.

Työtoimintojen uudistaminen: Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämissuunnitelman raportti 25.11.1991. 1992. Kehitysvammaliiton julkaisuja 9/1992. Helsinki: Kehitysvammaliitto. Sosiaalihuollon työtoimintojen kehittämissuunnitelma.

Töttö, P. 1999. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolle puolen? Metodipoliittinen puheenvuoro. *Sosiologia* 4. numero. 36. vuosikerta. Westermarck-seuran julkaisu. Tampere: Westermarck-seura, 280–292.

Ukkola, H. 1983. Ihmisestä on kysymys. Filosofisen antropologian peruskysymyksiä. Tampereen yliopiston matemaattisten tieteiden laitos. Filosofia. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tampensis ser. A vol. 150. Tampereen yliopisto.

Vammaispoliittinen ohjelma on kaikkien hallinnonalojen asia 12.9.2009. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 12.11.2009. <http://www.stm.fi/ylakulma/artikkeli/view/1431353>.

Vammaisten henkilöiden työllistymistä edistävät lainmuutokset ja toiminnan kehittäminen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntatiedote 5/2002. Lisäksi luettu 6.10.2009. http://pre2003/103.stm.fi/suomi/pao/ktiedote/2002/k_tiedote_5.htm

Vammaisten oikeuksien julistus. Hyväksytty: YK:n yleiskokouksessa 9.12.1975.

Varto, J. 1996. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Terveyden- ja sairaanhoitajan kirjasto. Helsinki: Kirjayhtymä.

Veenhoven, R. 1994. Correlates of happiness. Vol I, II, III. Rotterdam: Erasmus University.

Vehmas, S. 2006. Kehitysvammaisuus, etiikka ja sosiaalinen vammaistutkimus. Teoksessa A. Teittinen (toim.) Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: University Press, 211–236.

Vesala, H. 1992. Kehitysvammaisten harrastaminen. Monistesarja. Kehitysvammaisten elämänlaatusprojektin Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön monisteita 6/1992. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Vesala, H. 1993. Vaikeammin kehitysvammaisten päivätoiminta: työtä ja terapiaa. Teoksessa H. Hokkila (toim.) Työtoiminnat -90-luvulle II osa. Työtoimintojen kehittämisprojekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 14–21.

Vähätalo, K. 1990. Työn arvot ja arvostukset sekä sosiaalihuollollisen työtoiminnan mahdollisuudet. Teoksessa Pentti Kananen (toim.) Työ tekijäänsä kiittää. Työelämän muutoksesta ja sosiaalihuollon työtoiminnan haasteista. Sosiaalihuollon julkaisuja 19/1990. Helsinki: Sosiaalihuollon hallitus, 34–48.

Waris, H. 1980. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Porvoo: WSOY.

Wetherley, P. 1996. Basic needs and social policies. Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare. Vol. 16 (1), 45–65.

Wilenius, R. 1972. Tietoisuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.

Wilenius, R. 1983. Ihminen ja työ – kommentointi aiheeseen Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus. Teoksessa J.-P. Lappalainen; J. Okker; H. Rautkallio; J. Vesikansa & J. Vuorinen (toim.) Tiede ja yhteiskunta. Porvoo: WSOY.

Wilkie, D. 1987. Hermeneutic Research: Method Congruent with the Nursing Perspective. Teoksessa S. R. Gortner (toim.) Nursing Science Methods. A Reader. San Fransisco: University of California, cop, 97–100.

Öhman, A. 1991. Elämänlaatua etsimässä. Ryhmäkeskustelumenetelmän kokeilu. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 57/1991. Kehitysvammaisten elämänlaatuprojektin osaraportti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Öhman, A. 1992. Ystävät, naapurit ja sukulaiset – suhteita ja mahdollisuuksia. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 13/1992. Kehitysvammaisten elämänlaatuprojekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Öhman, A. 1993. Vaikeammin vammaisten sosiaaliset suhteet. Kehitysvammaisten elämänlaatu -projekti. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 17/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Painamattomat

Empiirinen aineisto Väitöskirjan empiirinen aineisto, yksilö- ja ryhmähaastattelut kaseteille nauhoitettuina, on tutkijan hallussa kasetteina ja purettuina levykkeelle ja paperijäljenteenä. Haastattelut on suoritettu eräässä itäsuomalaisessa työ- ja toimintakeskuksessa vuonna 1999.

Haastattelut

Kauppinen 2005 Keskustelu 10.2.2005. Läsä Erja Misukka YTM ja toimintakeskuksen johtaja Savoset/Työhönvalmennuskeskus/Luotsi-palvelut Seppo Kauppinen.

Info- ja keskustelutilaisuudet

Jutta Keski-Korhonen 6.10.2008, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n kuntayhteistyön- ja sosiaalipolitiikan koordinaattori. Kehitysvamma-kenttä tienhaarassa –tilaisuus.

Internet-tiedostot

Ihmisoikeus.net 2007. Oikeus työhön. Luettu 10.10.2009.
<http://www.ihmisoikeudet.net/oikeus-tyohon>

Käsikirjoitukset

Isomäki, V-P & Bäckman, G. 2004. Welfare Society Reexamined. Julkaisematon käsikirjoitus.

Pro gradu –työt

Aro, J. 1988. Yhteiskunnallistuminen ja tarpeet. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Sarja A. Tutkimuksia Research Reports 12/1988. Sosiologian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.

Hakkarainen, S. 1992. Kehitysvammaisten nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen. Psykologian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lounela, K. 1992. Kunta ja kuntainliitto palveluiden järjestäjinä. Esi-merkkitapauksena kehitysvammaisten työtoiminta ja invalidien suojatyö kahdella paikkakunnalla. Taloustieteen ja sosiaalipolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Ylikoski, P. 1986. Kehitysvammaisten aikuisten päivätoiminnan ongelmat ja kehittäminen. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityö pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Tutkimussuunnitelmat Ruoppila, I. Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntilannetta ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999. Isto Ruoppila ja tutkijaryhmä.

LIITTEET

LIITE 1/1

Kvalitatiivisen tutkimusotteen perusteluja suhteessa tähän tutkimukseen

Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa

++ = Toteutunut hyvin tässä tutkimuksessa

+ = Toteutunut jonkin verran tässä tutkimuksessa

- = Ei ole toteutunut tässä tutkimuksessa

Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii empirian ja teorian yhdistämiseen

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Ilpo Koskinen (1995, 52) sanoo eri tutkijoiden olevan yksimielisiä siitä, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimusprosessin painopiste ei sijaitse teorian muotoilussa vaan teorian tai käsitteistön ja aineiston vuorovaikutuksessa.	++	Vaikka teoreettisena viitekehyksenä on ollut Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa, olen tutkijana ollut mielestäni avoin aineistosta nouseville muillekin näkemyksille. Osoituksena teorian tai käsitteistön ja aineiston vuorovaikutuksesta on jokainen pääsuuntautuneisuusmalli ja myös kappale 4.6.
”Luotettavien informanttien” puuttuessa sosiaalista todellisuutta on mielestäni lähestyttävä tutkimuksellisesti jonkin teoreettisen käsityksen valossa pyrkien suhteuttamaan siihen omia ja toisten ihmisten havaintoja ja kertomuksia tutkittavasta ilmiöstä (Perttula 1996, 105).”	++	Tutkimukseni kehitysvammaisten haastateltavien toisinaan osittainen ymmärryskyvyn puutos asetti omat rajoituksensa haastattelussa käytettäville kysymyksille (oli oltava tarkat aihealueet ja erityisesti tarkat kysymykset). Oli siis perusteltua ottaa jokin teoreettinen tarkastelukulma pohjaksi kysymysten laadinnalle.
Martti Grönforsin (1982, 13) mukaan kvalitatiivinen tutkimus painottuu teorian muodostumiseen, ei niinkään hypoteesien todentamiseen.	+	Teoreettisena viitekehyksenä olleet Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan sisällön osa-alueet ovat myös kiistatta joutuneet testattaviksi hypoteeseiksi tutkimuksessani. Olen silti mielestäni järjestelmällisesti pyrkinyt luomaan myös aina uutta teoriaa. (ks. varsinaisen analysointi eri pääsuuntautuneisuusluvuissa 4.3.1, 4.4.1, 4.5.1 ja lisäksi luvussa 4.6) Koska tutkimustani voi tarkastella sekä uuden teorian muodostamisen että hypoteesien testauksen kannalta lukijan katse saattaa joskus jäädä kiinni vain näistä jompaankumpaan.
Matthew Milesin ja Michael Hubermanin (1994, 9) mukaan meillä on kvalitatiivisella tutkimusotteella saatua ”raakaa” kokemusta, joka sitten muunnetaan sanoiksi.	++	Tämän tutkimuksen haastatteluaineistot muodostuvat dialoginomaisista keskusteluista, jotka on kokonaisuudessaan litteroitu. Haastattelut kestivät yhteensä noin 18 tuntia, joten raakaa materiaalia kertyi kohtuullisen paljon. Haastattelujen purun jälkeen eri analyysivaiheet eivät ole vain avanneet ”raakaa” tietoa sanoiksi vaan myös luoneet uutta teoriaa. (ks. varsinaisen analysointi eri pääsuuntautuneisuusluvuissa 4.3.1, 4.4.1 ja 4.5.1)
Martti Grönforsin (1982, 31) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei saisi tyytyä vain kuvuksiin, vaan olisi kyettävä myös ilmiöiden välisten yhteyksien selvittämiseen.	++	Tämän tutkimuksen pääsuuntautuneisuuksien sisällä olevat mallit tuovat esille, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tekeminen merkitsee kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle: Tutkin haastateltavien vastauksiin liittyviä merkityksiä ja niiden välisiä yhteyksiä. (ks. pääsuuntautuneisuusluvut, 4.3.1, 4.4.1, 4.5.1)
Tutkija on valmis sopeuttamaan aineistoaan sitä mukaa kun hänen ymmärryksensä syvenee tai tilanteet muuttuvat ja tutkija käyttää uusia tutkimusasetelmia, sitä mukaa, kun hän niitä tarvitsee (Patton 1990, 40–41).	++	Syvempää analysointityötä tehdessäni olen ollut avoin kaikelle aineistosta nousevalle, mikä liittyy tutkimusongelmaani. Siten olen myös joutunut etsimään ja luomaan erilaisia analysointitapoja (vrt. sisällön analyysin eri muodot ja laadullinen faktorointi matriiseineen.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen ytimen muodostavat tutkittava ja tutkija

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Suhde subjektiin (tutkittavaan), eläytyminen (ymmärtämys), painotus luottamukseen, tasa-arvoisuus, intensiivinen kontakti, subjekti (tutkittava) ystävänä (Boglan & Biklen 1998, 41).	++	Suhde haastateltaviin muotoutui työ- ja toimintakeskuksessa kahden tutustumispäiväni sekä haastatteluhetkien aikana. Sosiaalityöntekijän ja opettajan ammattien kautta olen myös tottunut kohtaamaan erilaisia ihmisiä. Pitkähköistä haastatteluista (n. 1 ½ tuntia) päätellen olen onnistunut luomaan melko intensiivisen kontaktin jokaisen haastateltavan ominaistavalla ja tasa-arvon hengessä (ei naurahdellen heidän sanomisilleen). Olen mielestäni pystynyt tekemään myös selkeät rajat sille, etten ole liiaksi ystävä (johtuen siitä etten ole tuntenut heitä aikaisemmin ja etten ole työssä asianomaisessa työ- ja toimintakeskuksessa).
Kvalitatiivinen aineisto on yksityiskohtaista, pikkutarkkaa kuvausta, jossa tutkijan tiedonhankinta on luonteeltaan syvälistä (Patton 1990, 40 –41).	+	Tämän tutkimuksen kvalitatiivisen aineiston litteroinnissa ja analysointityössä olen pyrkinyt noudattamaan pikkutarkkuutta. Haastattelunauhojen litteroinnissa olen kuitenkin jättänyt esimerkiksi huokaukset ja henkäykset merkitsemättä, koska en ole analysoinut aineistoani diskurssianalyysin avulla. Pikkutarkasta analysointityöstäni ovat esimerkiksi väitöskirjatyöni ulkopuoliset liitteet, joissa on tehty mm. kategorisointia, ja esimerkinomaisesti otettu yhden suuntautuneisuuden osalta tämä kategorisointi. Haastatteluaineiston analysoinnissa olisi kuitenkin varmasti voinut päästä vieläkin syvemmälle.
Fakta, jonka saamme haastateltavalta, on aina suhteessa tutkimustilanteessa vallitsevaan ajalliseen, paikalliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen (Perttula 1996, 105).	++	Analysointityön ohessa olen pyrkinyt muistuttamaan siitä, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei voi koskaan lopullisesti lähteä yleistämään tutkimuksensa päättymää haastattelujoukkoa pidemmälle. Lisäksi on myös muistettava se tosiasia, että haastateltavien vastaukset saattavat olla hieman erilaisia eri päivinä.
Tutkijalla on suora kontakti tutkimiinsa ihmisiin ja tilanteisiin. Hän menee lähelle tutkimaansa ihmistä ja hänen henkilökohtaiset kokemuksensa ja näkemyksensä ovat tärkeä osa tutkimusta ja ratkaisevia ilmiön ymmärtämisessä (Patton 1990, 40).	++	Menen kyllä lähelle tutkittavaa ilmiötä, eli esimerkiksi suoritan haastattelut työ- ja toimintakeskuksessa, jossa työskentelevien kahdenoista suomalaisen kehitysvammaisen työn merkitys - ilmiötä tutkin. Omaa henkilökohtaista kokemusta esimerkiksi ohjaajana olosta työ- ja toimintakeskuksessa minulla ei ole. Siten olen mielestäni pystynyt tarkastelemaan objektiivisemmin haastatteluaineistoa. Kritisoin siis myös Pattonin (1990, 40) näkemyksiä henkilökohtaisten kokemusten tarpeellisuudesta.
Juha Perttulan (1996, 104) mukaan kokemus on varmasti olemassa, siten ei ole syytä epäillä, etteikö ihminen ole myös kokeva olento. Täten Perttulan (1996, 104) mukaan tutkija pyrkii hahmottamaan tutkittavansa maailmaa pyytämällä häntä kuvaamaan sitä autenttisesti.	++	Tässä tutkimuksessa olevat haastateltavat ovat saaneet vapaasti muotoilla vastauksensa esitettyihin kysymyksiin. Lisäkysymyksillä on ollut mahdollista tarkentaa joitakin vastauksia. Mielestäni autenttisuus, siten kuin kehitysvammaista henkilöä haastateltaessa on mahdollista toteuttaa, on mahdollistunut hyvin. (Vrt. esimerkiksi jos minulla olisi ollut haastattelulomake, jossa valmiit vastausvaihtoehdot tai jos olisin joutunut käyttämään avustavia henkilöitä ns. välikätenä.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen ytimen muodostavat tutkittava ja tutkija

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Kvalitatiivisessa tutkimuksessa korostuu tutkijan oma persoona tutkimusvälineenä esimerkiksi haastattelulomakkeen laadinnassa ja tulosten analysoimisessa (Grönfors 1982, 13).	+	Kvalitatiiviselle tutkimukselle on ominaista, että tutkijan oma persoona on tutkimuksessa vahvasti läsnä. Vaikka tässä tutkimuksessa teoreettisena viitekehysenä oleva Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa ja osittain analysointivälineet (esimerkiksi sisällön analyysi) ovat toisilta lainattuja, näkyy oma persoonani kuitenkin mielestäni analysointi- ja kirjoitustyylissä.
Juha Varton (1996, 57) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulisi ottaa huomioon, että ihminen ja elämisaailma ovat laadullisia ainutkertaisia tutkimuskohteita.	++	Kvalitatiiviselle tutkimukselle on luonteenomaista sen ainutkertaisuus. Mielestäni tässä tutkimuksessa ainutkertaisuus tulee esille empiriaosan haastattelumateriaalissa, jonka päätyttyä en yleistä juurikaan koskemaan muita kehitysvammaisia haastateltavieni lisäksi.
Kvalitatiivisen tutkimuksen sosiaalisen todellisuuden kerrostuminen voi muodostua seuraavista neljästä kohdasta: 1.) Tutkimuksen kohteena voivat olla maailmassa vallitsevat tosiasiat. 2.) Tutkimuksen kohteena voivat olla myös ihmisten kokemukset ja tunteet. 3.) Tutkimuksen kohteena voivat olla myös yhteisössä vakiintuneet ajattelutavat. 4.) Tutkimuksen kohteena voi olla tiedon etsiminen vuorovaikutusprosessista. (Peräkylä 1995, 42.)	++	Tämän tutkimuksen sosiaalisen todellisuuden kerrostuminen muodostuu lähes kaikista viereisistä kohdista. 1.) Maailmassa vallitseva tosiasia on se, että työ merkitsee aina ihmiselle jotakin. 2.) Tutkimuksen kohteena on juuri kehitysvammaisten haastateltavien työn merkityksen kokemus. 3.) Toisaalta vaikka haastattelen yksilöitä, kuulen ja näen samalla myös koko kahdentoista haastateltavan pieniyhteisön kannan työn merkityksen kokemukseen. 4.) Itse haastattelu tutkimusmenetelmänä on juuri osa vuorovaikutusprosessia, jonka tuloksena tietoa löytyy.
Klaus Mäkelän (1990, 52) mukaan kvalitatiivista tutkimusta tehtäessä olisi otettava ennen tutkimuksen aloittamista tuntunaa kenttään, josta aineisto on määrää kerätä.	++	Tutustuin kahtena peräkkäisenä päivänä yhteensä noin 10 tunnin ajan työ- ja toimintakeskukseen, jossa haastateltavani työskentelivät. Mielestäni se oli riittävä aika luoda kontakti heihin, mutta pysyä kuitenkin riittävän kaukaisena. Koen sen tutkimukselliseksi eduksi, etten ole heitä aikaisemmin tuntenut enkä työskentele muutoin heidän kanssaan.

Kvalitatiivisella tutkimusotteella tutkimustaan tekevän tutkijan ”kiirastuli” subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välillä

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Martti Grönforsin (1982, 31) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerätty aineisto järjestetään sellaiseen muotoon, että olisi mahdollista muodostaa merkityksellisiä luokkia ominaisuuksiineen.	++	Tämän tutkimuksen haastatteluaineisto on järjestetty ensin sisällön analyysin eli sisällön erittelyn avulla. Siten on syntynyt tavallaan eri luokkia eli pääsuuntautuneisuuksia, joiden sisälle on syntynyt sivusuuntautuneisuuksia ja malleja.
Kvalitatiivisen tutkimuksen osa-alueet ovat seuraavat: 1.) Tieto (data), joka tulee eri lähteistä 2.) Analyytinen ja tulkitseva ote, jolla saavutetaan löydökset ja sitä myötä teorial 3.) Tiedon (datan) ja löydöksen ja sitä myötä teorioiden sanallinen selostus. (Strauss & Corbin 1990, 20.)	++	Anselm Straussin ja Juliet Corbinin (1990, 20) mukaiset kvalitatiivisen tutkimuksen osa-alueet ovat toteutuneet tässä tutkimuksessa seuraavasti: 1.) Tieto (data) tulee eri lähteistä: kirjallisuuslähteistä ja empiirisenä haastattelutietona 2.) Analyytinen ja tulkitseva ote saavutetaan eri analyysitavoilla (tässä tutkimuksessa sisällön analyysi, laadullinen faktorointi, käsitekategorisointi), josta muotoutuu teoreettinen malli. 3.) Pääsuuntautuneisuusluvut (4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen) ovat sitä tutkimuksen löydöksen sanallista selostusta.
Tutkimusaineiston analysoiminen on kuin selvitetävänä olisi jokin ”mysteeri ” (Alasuutari 1999, 216).	++	Tämän tutkimusaineiston selvitetävä mysteeri on mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tekeminen merkitsee kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle.
Holistisessa näkökulmassa tutkija pyrkii taas ymmärtämään tutkittavan ilmiön monimuotoisuutta (Patton 1990, 40).	++	Holistinen näkökulma tulee tässä tutkimuksessa esille, kun luon kahdestatoista yksittäisestä haastattelusta laajemman teoreettisen mallin (ks. pääsuuntautuneisuusluvut 4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen.).
Pienet autenttiset havainnot yhdistetään metahavainnoiksi (Alasuutari 1999, 237).	++	Ks. edellinen
Tutkija olettaa, että jokainen tapaus on erityinen ja ainutlaatuinen. Tutkija on rehellinen ja kunnioittava tapauksia kohtaan ja yrittää saada tapaus-ten yksityiskohdat hallintaansa (Patton 1990, 41).	++	Ks. edellinen
Tiedon analysointi jatkuvaa, mallit, teemat, käsitteet (Bogdan & Biklen 1998, 42)	++	Käytän tässä tutkimuksessa analysointityön välineenä malleja ja teemoja.

Kvalitatiivisella tutkimusotteella tutkimustaan tekevän tutkijan ”kiirastuli” subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välillä

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Data/tieto kuvaileva, ihmisten omat sanat (Bogdan & Biklen 1998, 41)	++	Olen käyttänyt tämän tutkimuksen empiirisessä osassa suoria haastattelukatkelmia, jotka tuovat kuvailevuutta ja autenttisuutta tutkimukseni sanalliseen puoleen.
Martti Grönforsin (1982, 151) mukaan teoria on tieteellinen, kun jokin esille otettu käsite edustaa tiettyä ilmiötä tai kun eri asioita yhdistetään toisiinsa.	++	Pääsuuntautuneisuuksien (ks. 4.3.1, 4.4.1, 4.5.1 alalukuineen) sisällä olevissa malleissa näkyvät ne teoreettiset käsitteet, jotka olen luonut edustamaan ilmiöitä, joita tutkimusongelmani on tuottanut.
Kvalitatiivisen tutkimuksen havaintojen pelkistämässä voidaan erottaa kaksi seuraavaa näkökulmaa: aineistoa tarkastellaan tietystä teoreettisesta näkökulmasta tai (ja) tarkastellaan niitä asioita, jotka ovat oleellisia teoreettisen viitekehityksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta (Alasuutari 1999, 40).	++	Tässä tutkimuksessa olen toisaalta tarkastellut teoreettisen viitekehityksen (Allardtin hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa) kautta koko haastatteluaineistoani. Toisaalta olen myös nostanut esille aineistosta itsestään nousevia asioita.
Martti Grönforsin (1982, 145) mukaan kerätty empiirinen aineisto hajotetaan käsitteellisiin osiin analyysin avulla ja sen jälkeen synteessin kautta uudelleen kootaan tieteellisiksi johtopäätöksiksi.	++	Tämän tutkimuksen pääsuuntautuneisuuksien (4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen) muodostaminen on vielä toisaalta edustanut haastatteluaineiston hajottamista käsitteellisiin osiin. Lopussa olevissa kappaleissa 5. ja 6. tapahtuu synteessin teko, joka edustaa eri pääsuuntautuneisuuksien päätyttyä (tuloksia) yleisemmällä tasolla.
Martti Grönforsin (1982, 31) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään löytämään esimerkiksi yleinen malli, joka liittyy empiriasta nousevat osat toisiinsa.	++	Pääsuuntautuneisuuksien sisällä olevat mallit (4.3.1, 4.4.1, 4.5.1) liittävät empiriasta esiin nousevat osat toisiinsa käsitteellisellä ja teoreettisemmalla tasolla.
Martti Grönforsin (1982, 146) mukaan kvalitatiivista tutkimusotetta käyttävä tutkija käyttää väistämättä sekä deduktiivista että induktiivista logiikkaa.	++	Ks. kaksi edellä olevaa kohtaa.
Eeva Pyörälän (1995, 14) mukaan kvalitatiiviseen tutkimusotteeseen perustuva tutkimus aineistoinen on kiinnostavammaksi arvioitu siivu yhteiskunnasta kuin varsinainen otos.	++	Tämä tutkimus perustuu empiriaosiltaan kahtentoista haastatteluun. Siten tämä tutkimus on siivu työn merkityksestä kehitysvammaisten elämästä suomalaisessa yhteiskunnassa, eikä siis otos.
Juha Varton (1996, 79) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään saamaan esille laadullisuus yleisesti, silti Varton mielestä on tärkeää säilyttää myös yksittäisen yksittäisyys ja ainutkertaisen ainutkertaisuus.	++	Olen käyttänyt tämän tutkimuksen empiirisessä osassa suoria haastattelukatkelmia, jotka säilyttävät yksittäisen yksityisyyden ja ainutkertaisen ainutkertaisuuden.

Haasteita kvalitatiiviselle tutkimukselle

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Pertti Alasuutarin (1995, 29) mukaan aineiston keruu saatetaan kvalitatiivisellakin tutkimusotteella etenevässä tutkimuksessa tehdä kvantitatiivisin keinoin.	-	Kvantitatiivisuutta tässä tutkimuksessa edustaa vain alku-analysointitapa sisällön analyysi eli sisällön erittely. Aineiston keruuta ei ole kvantitatiivisella tavalla suoritettu.
Ongelmat käytettävissä olevissa lähestymistavoissa Aikaa vievä, tiedon vähentäminen vaikeaa, vaikea tutkia laajoja tai suuria ihmismääriä (Bogdan & Biklen 1998, 42).	+	Yleistämisen kannalta pieni haastateltavien määrä on ongelma. Suuri otos voi kätkeä sisäänsä arvokkaan tiedon, mutta pienessä haastateltavien määrässä se voi tulla paremmin ilmi. Onko siis itsetarkoitus pyrkiä tutkimaan suuria määriä ihmisiä kerralla?
Näyte Pieni, ei edustava, teoreettinen näyte (Bogdan & Biklen 1998, 41).	++	Ks. edellä.
Martti Grönforsin (1982, 31) mukaan kvalitatiivisen tutkimusotteen olisi myös kyettävä vastaamaan millainen-kysymyksen ohella kysymykseen miksi.	++	Millainen-kysymykseen (siis millaisia haastateltavat ovat, joiden työn merkityksen ilmaukset ovat luettavissa omiin pääsuuntautuneisuuksiinsa) vastaan jokaisen empiriasuuntautuneisuusluvun alussa (4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen). Vaikka lausemuotoiluni pitääkin sisällään sanan mikä, se silti vastaa myös kysymykseen millainen.
Klaus Mäkelän (1990, 54) mukaan kvalitatiiviselle tutkimukselle on luonteenomaista havaintojen luokittelu, esimerkiksi analyysiyksiköiden ryhmitely ennalta määriteltäviin kategorioihin tai epämääräisemmän samankaltaisuuden mukaan.	++	Ennalta määriteltynä yksikköinä tai kategorioina toimivat teoreettisena viitekehystenä olevat Erik Allardin (1976, 38 – 51) hyvinvointiteoreettisen tarkastelutavan osa-alueet.
Tutkija myöntää, että täydellinen objektiivisuus on mahdottomuus ja puhdas subjektiivisuus vähentää tutkimuksen uskottavuutta. Tutkija sisällyttää subjektiivisuutensa osaksi tarkoituksenmukaista aineistoa ja ottaa samalla neutraalin asenteen mitä tahansa aineistosta nousevaa sisältöä kohtaan (Patton 1990, 40–41).	++	Neutraalin asenteen ottaminen ja mahdollisimman pitkälle objektiivisen tarkastelutavan valinta mahdollistui siksi, että en tuntenut haastateltaviani millään tavoin enkä myöskään työskentele kyseisessä työ- ja toimintakeskuksessa.

Kvalitatiivisen tutkimuksen ainainen ”kiirastuli” tutkimusaineiston autenttisuudesta

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Tutkija kiinnittää huomion prosessiin ja olettaa, että kaikki on muutoksessa ja muutos on jatkuvaa (Patton 1990, 40).	+	Kvalitatiivista aineistoa analysoidessani tarkastelukohteina olivat Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen jaotus ja aineistosta nousevat muut mahdolliset teemat tai yleinen punainen lanka (ks. luku 4.6.). Analysointityön alkupuolella jouduin myös vaihtamaan joitakin haastateltavia suuntautuneisuuksista toisiin, joten oli sopeuduttava muutokseen. Tässä tutkimuksessa en ole kuitenkaan kiinnittänyt varsinaista huomiota itse prosessinomaisuuteen paitsi että kerron luvussa 3.4 kuinka etenin haastatteluaineistoni käsittelyssä.
Tutkija asettaa löydöt sosiaaliseen ja ajalliseen kontekstiin (Patton 1990, 40).	+	Tämän tutkimuksen osalta tapahtuu vain vähän löytöjen asettamista sosiaaliseen ja ajalliseen kontekstiin. Lähinnä siten, että sosiaalisen kontekstiin asettaminen on yhtä kuin kahdentoista haastateltavan muodostama ”yhteisö”. Ajallinen konteksti on taas haastateltavien mielipiteet suhteessa heidän haastatteluhetkellä olevaan ajatukseensa asiasta. Toinen haastatteluhetken vastaus voisi olla ehkä toisenlainen, mutta niinhän on minkälaisessa tutkimuksessa hyvänsä.
Kvalitatiivisen tutkimuksen osallistujat ovat omana itsenään esillä, eivät niinkään tietynä ihmisryhmänä (Perttula 1996, 89).	++	Vaikka kaksitoista haastateltavaani muodostavat edellä kuvaamani pieniyhteisön, jokaisen yksilön sanomisella on kuitenkin samanlainen painoarvo.

Kvalitatiivisen tutkimuksen vahvuudet

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Päämäärät Kehitysherkkyys, käsitteet kuvailevat, moninkertaiset todellisuudet (Bogdan & Biklen 1998, 41).	++	Tämän tutkimuksen pääsuuntautuneisuuksissa olevien mallien rakentuminen käsitteellistään on ollut moninkertaisten todellisuuksien rakentamista. Kuvaillevuus näkyy suorissa lainauksissa. Minkä tahansa analyysin teko vaatii myös kehitysherkkyyttä.
Martti Grönforsin (1982, 13) mukaan kvalitatiivista tutkimusotetta käyttävä tutkija pyrkii pitämään kysymyksenasettelunsa mahdollisimman avoimena kentältä saaduille vaikutteille.	++	Kuten olen jo edellä todennut, vaikka teoreettisena viitekehystenä ollut Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa onkin antanut alustavan valmiin luokittelu mahdollisuuden, en ole väkisin laittanut haastateltavien mielipiteitä juuri noihin luokkiin. Jos haastateltavan mielipide ei ole sopinut mihinkään Allardtin (1976, 38–51) luokista, olen ollut valmis luomaan uuden luokan.
Anselm Straussin ja Juliet Corbinin (1990, 19) mukaan kvalitatiivisella tutkimuksella on myös aina mahdollisuus saavuttaa uusi ja tuore näkökulma asiaan, josta jo tiedetään.	++	Työn merkitystä kehitysvammaisten suhteen juuri työ- ja toimintakeskukseen sijoittuneena on tutkittu varsin vähän niin Suomessa kuin ulkomaillakin

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa huomioitavaa

Kirjallisuusviite	Toteutumisen taso tässä tutkimuksessa	Perustelut toteutumisen tasolle tässä tutkimuksessa
Esimerkiksi Eeva Pyörälän (1995, 20) mukaan kvalitatiivinen aineisto on silloin riittävä, kun aletaan saavuttaa ns. saturaatio eli kylläntymispiste (uudet tapaukset eivät tuo esiin uusia piirteitä).	++	Tämän tutkimuksen haastateltavien määräksi muotoutui kaksitoista. Haastateltaviksi valikoitumisen kriteerit olivat ikä (25–35-vuotiaita, perustelut esitetty 3.1.1.), kommunikointikyvykkyys puhuen ja halukkuus tulla haastateltavaksi. Otin siis asianomaisesta työ- ja toimintakeskuksesta haastateltavakseni kaikki ne kehitysvammaiset, jotka täyttivät edelliset ehdot. Haastattelujen loppupäässä huomasin myös, että asiat alkoivat toistua, joten uskon saavuttaneeni hyvin aineiston kylläntymispisteen eli saturaation.
Eeva Pyörälän (1995, 21) mukaan kvalitatiivisella tutkimusotteella tehtävässä tutkimuksessa tulisi välttää tutkittavien jaotelmista hyviin ja huonoihin, sillä jokainen tutkittava on tarpeellinen informantti.	++	Tämän tutkimuksen kahdestatoista haastateltavasta yhdeksän oli puheliaita persoonia. Kaksi haastateltavaa oli hiljaisempia ja yhtä haastateltavaa oli puheen tuottamisen vaikeuden vuoksi hankalampi haastatella (Haastateltava puhui kyllä selkeästi, mutta hänen ymmärryskykynsä ja oma sanastonsa suppeus aiheuttivat ongelmia). Eri analyysivaiheita tehdessäni en ole kuitenkaan mielestäni erotellut haastateltaviani hyviin tai huonoihin. Tämän on taannut myös se, että kaikki kaksitoista haastateltavaa ovat koko ajan analyysissäni mukana.
Eeva Pyörälän (1995, 21) mukaan kvalitatiivisella tutkimusotteella tehtävässä tutkimuksessa olisi hyvä tarkistaa, etteivät keskeiset tulokset perustu muutaman ”hyvän” tutkittavan puheisiin.	++	Ks. edellinen kohta.
Pertti Alasuutarin (1995, 28) mukaan kvalitatiivisella tutkimusotteella etenevän tutkijan eteen voi tulla tilanne, jolloin vanhojen käsitteiden ja selitysmallien verkko ei enää käy (ei toimi pyyntivälineenä). Niinpä kenttätutkija parsii verkon uudelleen kokoon ja asettaa ikään kuin uuden silmäkoon tuntemilleen kaloille (=tutkittavilleen) sopiviksi.	+	Tämän tutkimuksen osalta aivan odottamattomia tilanteita ei oikeastaan tullut. Haastatteluvaiheessa ennakoimien kysymysten teossa haastateltavien mahdolliset ymmärrysvaikeudet. Kysymysten tekoon liittyen jouduin käyttämään tiukahkoja aihealueita, koska haastateltaville oli laadittava kysymykset (=teoreettisena viitekehystenä Erik Allardtin (1976, 38–51) hyvinvointiteoreettinen tarkastelutapa). Otaksuin myös haastatteluaineiston muodostuvan dialoginomaiseksi, joten mietin jo alustavasti käyttäväni ensin sisällön analyysia sekä laajentaen sitä ja sen jälkeen laadullista faktorointia matriiseineen ja uusine teoriomalleineen käsitteellistään. Ennen haastattelujen aloittamista olin myös päättänyt tarkastella aineistoa löytääkseni sieltä mahdollisia punaisena lankana meneviä yhteisiä teemoja. Olin myös avoin aineistolle, en vain tulkinnut siitä teoreettisen viitekehysten avulla.
Kvalitatiivisen tutkimuksen havainnot eivät ole vielä tuloksia. Havaintojen olemus on johtolanganomainen, jota tulkitsemalla päästään itse havaintojen taakse (Alasuutari 1999, 78).	++	Olen mielestäni noudattanut hyvin Alasuutarin (1999, 78) toteamista siitä, että havainnot eivät ole vielä tuloksia vaan vasta johtolanganomaisia (ks. empiriaosan eri pääsuuntautuneisuudet 4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen, joissa matriiseja ja rakennettuja teoriomalleja).
Pertti Tötön (1999, 284) mukaan kvalitatiivisen tutkimusotteen sisältöön kuuluvat kuvailevassa mielessä mitä-kysymys ja selittävässä mielessä miten-kysymys.	+	Kvalitatiiviselle tutkimusotteelle luonteenomainen mitä-kysymys tulee esille jo päätutkimuskysymyksessä ”Mitä työ merkitsee työ- ja toimintakeskuksessa työskentelevälle kahdelletoista suomalaiselle kehitysvammaiselle haastateltavalle?”. Miten-kysymystä ei esiinny niinkään tässä tutkimuksessa, sillä sitä ei ole tutkimusongelman kannalta tarpeellista esittää.
Pertti Tötön (1999, 285) mukaan kvalitatiivisenkin tutkimus voi periaatteessa käyttää myös miksi-kysymystä, edellyttäen että samaisessa tutkimuksessa on tuotettu kvantitatiivista tietoa.	++	Tämän tutkimuksen alkuanalyysi perustuu sisällön analyysiin eli sisällön erittelyyn. Tämän analyysin perusteella haastateltavien työn merkitysilmaukset ovat luettavissa eri pääsuuntautuneisuuksiin (ks. 4.3, 4.4, 4.5 alalukuineen). Tämän jälkeen on ollut oleellista esittää, miksi-kysymys. Siis miksi tietyt haastateltavien työn merkitysilmaukset ovat luettavissa eniten johonkin pääsuuntautuneisuuteen?

HAASTATTELULOMAKE

ALKUJOHDANTO ENNEN YKSILÖHAASTATTELUN ALOITTAMISTA

Seuraavien asioiden läpikäyntiä:

- vuorokaudessa 24 tuntia
- vuorokauden tunteja käytetään yleensä
  - nukkumiseen
  - vapaa-aikaan
  - perhe-elämään ja muihin sosiaalisiin suhteisiin (perheen, puolison, ystävän kanssa olo)
  - työhön (työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön)
- + syömiseen, puhtauteen

Seuraavaksi olisi tarkoitus keskustella haastateltavan vapaa-aikaan ja harrastuksiin, perhe-elämään ja sosiaalisiin suhteisiin sekä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön käyttämästä ajasta ja erityisesti siitä, mitä työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ haastateltavalle merkitsee.

Olen haastattelulomakkeen kysymyksissä käyttänyt työkeskus- tai työtoiminta-sanaa, koska ne olivat kehitysvammaisten haastateltavien keskuudessa tunnetuimpia käsitteitä ja tarkoittivat työ- ja toimintakeskuksessa tehtävää työtä. Haastateltavat ymmärsivät näistä sanoista, mistä on kyse. Muutoin käytän otsakkeissa käsitettä työn tekeminen työ- ja toimintakeskuksessa.

TAUSTATIEDOT

Tunnus (nimi):

Ikä:

Siviilisääty: (naimaton, avoliitossa, avioliitossa, eronnut, leski)

Ketä kanssasi asuu: (esim. yksin, puolison kanssa, vanhempien kanssa, solussa, muutoin?)

Missä asut: (esim. yksin omassa kodissa, vanhempien luona, palvelutalossa, asuntolassa, muutoin?)

Pohjakoulutus: (kansakoulu, peruskoulu tai harjaantumiskoulu, ammattikoulu tai ammattikursseja, lukio, yliopisto tai korkeakoulu, muuta?)

HAASTATTELULOMAKKEEN OSIO, JOLLA TUTKITAAN KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN AJANKÄYTTÖÄ JA ELÄMISEN OSA-ALUEITA

Suluissa olevat asiat ovat haastateltaville mahdollisesti annettavia lisäselvityksiä, mikäli haastateltava ei ymmärrä kysymystä. Kysyn alleviivatulla sanalla ensin.

A) VAPAA-AIKA JA HARRASTUKSET

1. Onko sinulla mielestäsi vapaa-aikaa riittävästi? (Pitäisikö sitä olla enemmän tai vähemmän?)
(Vapaa-aika on yhtä kuin se aika, kun et ole täällä työtoiminnassa tai toimittamassa jotain tärkeää asiaa.)

2. Montako tuntia sinulla on vapaa-aikaa yhdessä päivässä?
(Vapaa-aika on yhtä kuin se aika, kun et ole täällä työtoiminnassa tai toimittamassa jotain tärkeää asiaa.)

3. Mitä teet vapaa-aikanasi?
(Vapaa-aika on yhtä kuin se aika, kun et ole täällä työtoiminnassa tai toimittamassa jotain tärkeää asiaa.)

4. Missä paikassa vietät vapaa-aikaasi? (Ja missä olet vapaa-aikanasi?)
(Vapaa-aika yhtä kuin se aika, kun et ole täällä työtoiminnassa tai toimittamassa jotain tärkeää asiaa.)

5. Mitä harrastat?

6. Kuinka usein harrastat viikossa?
(Minä viikonpäivinä harrastat?)

7. Missä paikassa harrastat?

Ryhmähaastattelussa esitetyt kysymykset:

8. Kummat vapaa-ajan tekemiset tai harrastukset ovat mukavampia kotona vai kodin ulkopuolella tapahtuvat? (8a) Miksi? (8b)

9. Oletteko saaneet ystäviä vapaa-ajan tekemisten tai harrastusten parista? (9a) Mitä te teette näiden ystävienne kanssa? (9b)

Näillä yksilö- ja ryhmähaastattelukysymyksillä kartoitan vapaa-ajan tai (ja) harrastusten osuutta (siis kuinka suuren osan vapaa-ajan vietto muodostaa haastateltavan elämästä) haastateltavan jokapäiväisestä elämästä ja myös sitä, tapahtuuko vapaa-ajan vietto kotioloissa vai kodin ulkopuolella, eli tuoko vapaa-aika tai (ja) harrastukset mahdollisesti myös osan esimerkiksi sosiaalisista suhteista tai jotain muuta vastaavaa informaatiota.

B) PERHE JA SOSIAALISET SUHTEET

1. Nimeä henkilö tai henkilöitä, jonka tai joiden kanssa olet eniten tekemisissä viikon aikana? (Tapaaminen tarkoittaa sitä, että näet tai tapaat jotakuta. Joku voi vieraillla luonasi tai sinä voit käydä hänen luonaan. Voitte myös puhua puhelimessa.)

2. Kuinka monta tuntia käytät päivässä edellisen kysymyksen henkilön tai henkilöiden tapaamiseen tai puhumiseen hänen tai heidän kanssaan puhelimessa tai jollain muulla tavoin hoituvaan yhteydenpitoon?

3. Onko aikamäärä sopiva näiden edellisissä kysymyksissä olevan tai olevien henkilön tai henkilöiden esimerkiksi tapaamiseen tai hänen tai heidän kanssaan puhumiseen puhelimessa? (3a) Pitäisikö aikaa (tai tunteja) olla käytettävissä enemmän? (3b) Miksi? (3c)

Ryhmähaastattelussa esitetyt kysymykset:

4. Ketä ihmistä tai keitä ihmisiä haluatte kaikkein eniten nähdä tai tavata? Kenelle ihmiselle tai keille ihmisille haluatte kaikkein eniten soitella? (4a) Miksi? (4b)

5. Tapaatteko toisianne tämän työkeskuksen ulkopuolella? (5a) Jos tapaatte, niin missä ja mitä silloin teette? (5b)

Näillä yksilö- ja ryhmähaastattelukysymyksillä selvitän mahdollisten perheen ja sosiaalisten suhteitten osuutta ajallisesti haastateltavan jokapäiväisestä elämästä. Selvitän myös jo sitä, keistä henkilöistä nämä sosiaaliset suhteet muodostuvat, ja mainitsevatko haastateltavat jonkun jo työ- ja toimintakeskuksesta mahdolliseksi ystäväkseen.

C) TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA TEHTÄVÄ TYÖ

1. Kuinka monena päivänä käyt täällä työtoiminnassa?

(Mitkä viikonpäivät ovat niitä, jolloin olet täällä työtoiminnassa?)

2. Montako tuntia olet yhtenä päivänä täällä työtoiminnassa?

(Mihin aikaan tulet tänne aamulla ja mihin aikaan lähdet pois?)

3. Onko tämänhetkinen tuntimäärä riittävä päivää kohti olla työtoiminnassa, vai haluaisitko olla enemmän tai vähemmän? (3a) Miksi? (3b)

4. Onko tämänhetkinen viikonpäivien määrä riittävä olla täällä työtoiminnassa vai haluaisitko olla enemmän tai vähemmän? (4a) Miksi? (4b)

Ryhmähaastattelussa esitetyt kysymykset:

5. Miksi olette tyytyväisiä tämänhetkiseen työaikaanne ja työpäivien lukumäärään?

6. Onko täältä työtoiminnasta saatavat lomat sopivan pituisia? (Pitäisikö lomien olla lyhyempiä tai pitempiä?)

Näillä yksilö- ja ryhmähaastattelukysymyksillä selvitän työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn osuutta haastateltavan jokapäiväisestä elämästä ajallisesti sekä jo alustavasti haastateltavan koke-
musta työn mahdollisesta tärkeydestä hänen elämässään.

Näiden kolmen ajankäyttöä kartoittavan aihealueen jälkeen kysyin ryhmähaastattelussa myös seuraavan kokoavan kysymyksen:

7. Kuvitellaan, että olisitte töissä täällä työtoiminnassa vaikka maanantaina, tiistaina ja keskiviikkona. Jos olisitte valintatilanteessa, mitä tekisitte kahtena muuna arkipäivänä (siis torstaina ja perjantaina). Minkä näistä valitsisitte:

- a) vapaa-ajan vietto
- b) perheen tai (ja) ystävien kanssa oleminen
- c) työtoiminnassa oleminen

Miksi?

HAASTATTELULOMAKKEEN OSIO, JOLLA TUTKITAAN TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA TEHTÄVÄN TYÖN MERKITYSTÄ ALLARDTIN (1976, 38–51) HYVINVOINNIN OSA-ALUEIDEN OLLESSA TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

D) ELINTASO (Allardt 1976, 39–42, 50)

suhteessa Allardtın (1976) mukaan elintason sisältöön

Subjektiiivinen tuntemus työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mukavuudesta tai ei-mukavuudesta

1. Onko työtoiminnassa käyminen mukavaa, ja miksi on tai miksi ei ole?
2. Tekeekö työtoiminnassa oleminen elämäänne tai oloanne paremmaksi? (2a) Millä tavoin? (2b) Miksi? (Ryhmähaastattelu kysymys) (2c)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työ terveyttä edistävänä tai haittaavana

3. Onko työtoiminnassa käyminen jollain tavalla raskasta, rasitutko siellä jollain tavalla? (3a) Jos rasitut, niin miten? (3b)
4. Onko työtoiminnassa käymisestä jotain haittaa terveydellesi, jos on, niin mitä?

Raha-käsitteen ymmärrys

5. Tiedätkö tai osaatko sanoa, kuinka paljon saat palkkapäivänä rahaa?
  6. Mikä raha on? (6a) Mitä rahalla voi tehdä? (6b)
- } Näiden käsittely yhdistetty analyysissä, väitöskirjan ulkopuolinen liite, tutkijan hallussa.

Työosuusrahan merkityksellisyys tai merkityksettömyys

7. Onko mukavampaa tehdä tätä työtoimintaa, niin että tästä saa työosuusrahaa vai niin, että tästä ei saa työosuusrahaa?
8. Pitäisikö täältä työtoiminnasta saada enemmän työosuusrahaa? (8a) Miksi? (8b)
9. Onko palkkapäivä mukava asia, ja miksi on tai miksi ei ole?
10. Miksi tuntuu tärkeältä saada työtoiminnasta olostä rahaa? (Ryhmähaastattelukysymys)

Rahojen riittävyys

11. Kun saat eläkkeen ja täältä työosuusrahan, niin riittävätkö ne sinun menoihisi (esimerkiksi ruuan ostamiseen, vuokran maksuun, vaatteiden ostamiseen jne.)? (11a) Jos eivät riitä, niin mistä se johtuu? (11b)
12. Helpottaako täältä työtoiminnasta saatava työosuusraha sinun elämistäsi? (Riittääkö raha paremmin kuin, jos sinulla olisi eläke?)
13. Joudutko joskus lainaamaan joltakin tuntemaltasi ihmiseltä rahaa, jotta voit ostaa kaupasta esimerkiksi ruokaa, vaatteita jne.?

E) YHTEISYYSSUHTEET (Allardt 1976, 42–46, 50)

suhteessa Allardtin (1976) mukaan kohtaan yhteisyyssuhteet.

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn vaikutus ihmissuhteiden määrään

1. Onko sinulla mielestäsi riittävästi ihmisiä ympärilläsi, joiden kanssa voit keskustella kaikesta mahdollisesta? (Pitäisikö olla enemmän tai vähemmän? Miksi)
2. Monenko ihmisen kanssa juttelet yhden päivän aikana? (2a) Ketä ne ihmiset ovat? (2b)
3. Pitäisikö ihmisiä, joita näet ja joiden kanssa juttelet päivän aikana olla enemmän? (3a) Miksi? (3b)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävä työn vaikutus ihmissuhteiden laatuun

4. Nimeä henkilö tai henkilöitä, jota tai joita näet ja jonka tai joiden kanssa juttelet eniten?
5. Kuka on paras ystäväsi tai ketkä ovat parhaita ystäviäsi?

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn merkityksellisyys tai merkityksettömyys sosiaalisten suhteitten saamisessa

6. Oletko saanut täällä työtoiminnassa ollessasi uusia ystäviä, ja osaatko sanoa kuinka monta?
7. Ovatko työtoiminnasta saadut ystävät toisia työtoiminnassa olijoita vai siellä olevia työnohjaajia?
8. Onko täältä työtoiminnasta helppo vai vaikea saada ystäviä? Miksi?
9. Miksi työkaverit ja työnohjaajat ovat teille tärkeitä ihmisiä? (Ryhmähaastattelukysymys)

Yksinäisyysilmiö

Radiossa, televisiossa ja lehdissä puhutaan yksinäisyydestä. (Haastateltavalta kysytään, onko yksinäisyys tuttu sana ja vasta tämän jälkeen seuraavat kysymykset.)

10. Koetko joskus olevasi yksinäinen? (10a) Jos koet, niin milloin? (10b)

F) ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN (Allardt 1976, 46–50)
suhteessa Allardt'n (1976) mukaan itsensä toteuttamiseen

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävästä työstä saatavat mahdolliset positiiviset tai (ja) negatiiviset tunteet

1. Kumpi on mieluisampi vaihtoehto olla työtoiminnassa vai ei, ja miksi?

7. Mitä jos ei olisi olemassa tätä työkeskusta (tai avotyöpaikkaa tiedossa), niin miltä se tuntuisi? (Tämä on niin sanottu erillinen kysymys, joka ei ollut ensin minkään teeman alla. Tällaisia kysymyksiä oli joitakin. Yhdistin ne sitten haastattelujen jälkeen näihin tiettyihin teemoihin.)

3. Mikä työtoiminnassa on parasta ja miksi? (3a) Mikä työtoiminnassa on huonoa? (3b)

4. Kerro, millainen on mukava työpäivä täällä työkeskuksessa? (4a) Miksi kyseinen työpäivä on mukava? (4b)

5. Millainen työpäivä täällä työkeskuksessa ei ole mukava? (5a) Miksi kyseinen päivä ei olisi mukava? (5b)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuen ilmentymä suhteessa aikaisemmassa koulutuksessa ja (tai) nyt opittuihin asioihin tai taitoihin

6. Lisääkö tämä työtoiminnassa oleminen tunnetta siitä, että olet hyvä jossakin, että osaat ja onnistut? (6a) Miten se ilmenee? (6b)

7. Oletteko oppineet täällä työtoiminnassa jotain sellaisia asioita, joista on teille hyötyä elämässänne? (Tämä on niin sanottu erillinen kysymys, joka ei ollut ensin minkään teeman alla. Tällaisia kysymyksiä oli joitakin. Yhdistin ne sitten haastattelujen jälkeen näihin tiettyihin teemoihin.)

8. Pystytkö käyttämään omia taitojasi tai oppimiasi asioita täällä työtoiminnassa? (8a) Jos pystyt, niin anna joitakin esimerkkejä millä tavoin? (Nimeä siis nämä taidot.) (8b)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn tuki itsearvostukselle joko toisten antamana tai itseensä kohdistuen

9. Koetko, että sinua pidetään tärkeänä täällä työtoiminnassa, ja miten se ilmenee toisten taholta? (Miten toiset osoittavat sen sinulle?)
10. Nimeä asia tai asioita, jonka tai joiden vuoksi olemassaolosi on erityisen tärkeää? (Miksi sinun olemassaoloasi pidetään tärkeänä?)
11. Pidätkö itse omaa olemassaoloasi tärkeänä? (11a) Miksi? (Minkä asian tai asioiden vuoksi on tärkeää, että olet olemassa?) (11b)
12. Millä tavalla te täällä työtoiminnassa näytätte muille, että mitä te osaatte? (12a) Ketä ovat ne, joille te näytätte osaamistanne? (12b) Miksi on mukava näyttää omaa osaamistaan? (Ryhmähaastattelukysymys) (12c)
13. Muistatteko täältä työtoiminnasta jotain työtilannetta, minkä yhteydessä teitä olisi keuhuttu? (13a) Miksi? (13b) Miten se kehuminen tapahtui? (13c) Kuka tai ketkä teitä kehuivat? (13d) Ja miltä se kehuminen tuntui? (13e) Kumpi on mukavampaa työkaverin vai työnohjaajan keuhut? (13f) Miksi? (13g) (Ryhmähaastattelukysymys)

Henkilökohtainen päätävävalta suhteessa työ- ja toimintakeskuksessa tehtävään työhön ja yleensä elämään

14. Saatto tehdä työtoiminnassa riittävästi kaikkea sellaista, mitä osaat ja haluat? (14a) Jos et saa, niin miksi? (14b) Mitä haluaisit tehdä? (14c)
15. Saatto päättää kaikista itseäsi koskevista asioista? (15a) Jos et saa, niin mistä et saa ja miksi? (15b)
16. Mikä näistä vaihtoehdoista on mieluisin? (16a) Tehdä jokin tavara itsellenne (kutoa esim. matto itselle), kauppaanne myytäväksi vai ns. tilaustyönä? (16b) Miksi? (16c) (Ryhmähaastattelukysymys. Tämä on niin sanottu erillinen kysymys, ja se ei ollut ensin minkään teeman alla. Tällaisia kysymyksiä oli joitakin. Yhdistin ne sitten haastattelujen jälkeen näihin tiettyihin teemoihin.)
17. Saatteko te itse valita (päättää) täällä työtoiminnassa, mitä töitä te teette täällä? (17a) Jos ette saa, niin miksi ette? (17b) (Ryhmähaastattelukysymys)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtäviin työtehtäviin ja työ- ja toimintakeskuksen osastoon tyytyväisyys tai tyytymättömyys

18. Haluaisitko tehdä täällä työtoiminnassa jotain muuta työtä tai muita töitä? (18a) Jos haluat, niin mitä ja miksi? (18b)

19. Haluaisitteko vaihtaa osastoa tällä hetkellä työtoiminnassa? (19a) Ja miksi? (19b) Jos ette halua vaihtaa, niin miksi ette? (19c) (Ryhmähaastattelu. Tämä on niin sanottu erillinen kysymys, joka ei ollut ensin minkään teeman alla. Tällaisia kysymyksiä oli joitakin. Yhdistin ne sitten haastattelujen jälkeen näihin tiettyihin teemoihin.)

G) OMAN ELÄMÄN TUNTEMUKSIEN ANTAMAT MAHDOLLISET PERUSTELUT JOHONKIN SUUNTAUTUNEISUUTEEN LUETTAVUUDELLE

Isto Ruoppilan ja tutkijaryhmän ”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999” -projektin lomakkeista (Subjektiiivinen hyvinvointi, Sosiaalinen osa ja Elinolokysely) mukailleen otettuja kysymyksiä ja yksi ryhmähaastattelussa esitetty asiaa syventävä kysymys

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyminen oman elämän tärkeiksi koetuissa asioissa

1. Mitkä asiat ovat olleet elämässäsi kaikkein mukavimpia asioita? Miksi? (Mukaiillen alkuperäisestä kysymyksestä) (”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999” -projektin lomakkeista, Sosiaalinen osa, mukailleen otettu, kysymys 95)
2. Mikä asia tuo tai mitkä asiat tuovat sinulle iloa ja tyydytystä? (Mukaiillen alkuperäisestä kysymyksestä) (”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999” -projektin lomakkeista, Sosiaalinen osa, mukailleen otettu, kysymys 102)
3. Mistä asiasta tai asioista, ette missään tapauksessa luopuisi elämässänne? (Ryhmähaastattelukysymys, itse laadittu)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyvyys oman elämän onnellisuuden ja tyytyväisyyden kokemuksessa

4. Onko elämäsi onnellista? (4a) Mistä se johtuu? (4b) (mukaiillen alkuperäisestä kysymyksestä) (”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999” -projektin lomakkeista, Subjektiiivisen hyvinvoinnin asteikko, mukailleen otettuja, kysymys 41)
5. Oletko tyytyväinen elämääsi yleensä? (Mukaiillen alkuperäisestä kysymyksestä) (”Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999 ” -projektin lomakkeista, Elinolokysely, mukailleen otettu, kysymys 23)

Työ- ja toimintakeskuksessa tehtävän työn mahdollinen esiintyvyys omaa elämää koskevissa toivotuissa muutoksissa

6. Onko tulevaisuudessasi jokin asia tai joitakin asioita, jonka tai joiden toteutumista kovasti odotat tai toivot? ("Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999" -projektin lomakkeista, Sosiaalinen osa, muokailen otettu, kysymys 98)

7. Kun ajattelet elämääsi nykyään, niin mikä asia on ongelmallinen tai mitkä asiat ovat ongelmallisia elämässäsi? ("Kehitysvammaisten henkilöiden elämäntulkua ohjaavat tekijät: Seurantatutkimus 1962–1999" -projektin lomakkeista, Sosiaalinen osa, muokailen otettu, kysymys 101)

Kehitysvammaisten haastateltavien vapaa-ajan sisältö pääsuuntautuneisuuksittain

Päivittäisen vapaa-ajan määrittäminen tapahtui (ks. liite 2/3) jokaisessa pääsuuntautuneisuusmallissa esittämällä ensin haastattelulomakkeen peruskysymys: ”Montako tuntia sinulla on vapaa-aikaa yhdessä päivässä?” Jos haastateltava vastasi jonkun tuntimäärän (tai ei vastannut heti mitään), kysyin seuraavaksi, monenko aikaan hänen työpäivänsä päättyy, ja tämän jälkeen monenko aikaan ja esimerkiksi minkä tv-ohjelman jälkeen hän menee nukkumaan. Näin pystyin kartoittamaan todellisen työpäivien (arkipäivien) vapaa-ajan määrän ja (tai) sen, oliko haastateltavan vastaama tuntimäärä realistinen ja oikea. Vammaispalvelujen laadun arviointiin ja kehittämiseen liittyviksi esimerkkikysymyksiksi on luotu samantyyppisiä kehitysvammaisten vapaa-ajan kartoitusta koskevia kysymyksiä, joita olen itsekin käyttänyt (Saloviita 1995, 79).

Jokaisessa pääsuuntautuneisuudessa haastateltavilla oli sekä kotiin että kodin ulkopuolelle keskitettyjä vapaa-ajan tekemisiä. Seuraavat taulukot esittävät tiivistetysti jokaisen pääsuuntautuneisuuden vapaa-ajan tekemisten tai harrastusten sisältötyypin.

Kehitysvammaisten haastateltavien vapaa-ajan sisältö pääsuuntautuneisuuksittain

Pääsuuntautuneisuus	Kotona olevat vapaa-ajan tekemiset haastateltavasta riippuen	Kodin ulkopuoliset vapaa-ajan tekemiset haastateltavasta riippuen	KOONTI
Elintasosuuntautuneisuus	YKSILÖKOHTAISIA ”mieluisia tekeminen” esim. musiikin kuuntelu, jonkin tekstin jäljentäminen, kotityöt	YKSIN SUORITETTAVAT lemmikkieläimen ulkoiluttaminen, kävelylenkkien tekeminen, kaupassa käynti	VAPAA-AJAN TOIMINNOT OVAT USEIMMITEN YKSILÖSUORITUKSIIN PERUSTUVIA, EIVÄTKÄ NE TUE SOSIAALISTEN KONTAKTIEN SAAMISTA
Yhteisyyssuhteisiin suuntautuneisuus	NS. KOTITYÖN LUONTEISIA lumitöitten tekeminen, kukkien kastelu YKSIN TEHTÄVIÄ, HAASTATELTAVAN MIELUISIA TEKEMISIÄ esim. kirjojen lukeminen, television katselu	YKSIN SUORITETTAVAT esim. kävely tai ei-joukkueurheilulajit YHDESSÄ TEHTÄVÄT kavereiden kanssa kaupungilla olo	VAPAA-AJAN TOIMINNOT OVAT USEIMMITEN YKSILÖSUORITUKSIIN PERUSTUVIA, EIVÄTKÄ NE TUE SOSIAALISTEN KONTAKTIEN SAAMISTA
Itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuus	YKSILÖKOHTAISIA television katselu, tietokoneeseen liittyvät asiat (Itsensä toteuttaminen – suuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat olivat ainoita, jotka eivät maininneet vapaa-ajan tekemisissä kotityön luonteisia tehtäviä.)	YHDESSÄ TEHTÄVIÄ jossain kerhonomaisessa tilanteessa oleminen (Vain yksi itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajatteleva henkilö nimesi vapaa-ajan tekemiseksi yksin suoritettavan yksinäisen asian.)	VAPAA-AJAN TOIMINNOT TUKEVAT USEIMMITEN SOSIAALISTEN SUHTEITTEN SAAMISTA.

Kehitysvammaisten haastateltavien harrastusten sisältö pääsuuntautuneisuuksittain

Pääsuuntautuneisuus	Kotona olevat harrastukset haastateltavasta riippuen	Kodin ulkopuoliset harrastukset haastateltavasta riippuen	KOONTI
Elintasosuuntautuneisuus	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>esim. lukeminen, piirtäminen, kirjoittaminen, musiikin kuuntelu, sarjakuvalehtien lukeminen</p> <p>KOTITYÖN LUONTEISIA</p> <p>esim. postikorin tyhjennys, saunominen</p> <p>(Yksi viidestä elintasosuuntautuneisuusmalliin luettavasta haastateltavasta ei kokenut itsellään olevan mitään erityisiä harrastuksia.)</p>	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>esim. liikunta eri muodoissaan</p> <p>YHDESSÄ TEHTÄVIÄ</p> <p>eri harrastuskerhoissa käyminen</p>	HARRASTUKSET EIVÄT JUURIKAAN EDISTÄ SOSIAALISTEN SUHTEITTEN SAAMISTA
Yhteisyyssuhteisiin suuntautuneisuus	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>piirtäminen, lukeminen, kirjoittaminen, kuntopyörä, tikka, kävely</p> <p>KOTITYÖN LUONTEISIA</p> <p>lumityöt, heinien niittäminen, astioiden tiskaus, pölyjen pyyhintä, kukkien hoitaminen</p>	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>kahden soittimen soittaminen, uimassa käynti</p> <p>YHDESSÄ TEHTÄVIÄ</p> <p>liikunta työpaikalla, sähly, jalkapallo</p>	KODIN TAI PERHEEN MERKITYS KOROSTUU SOSIAALISISSA SUHTEISSA. HAASTATELTAVAT HAKEVAT MYÖS SOSIAALISIA SUHTEITA KODIN ULKOPUOLELTA TYÖKAVEREISTA.
Itsensä toteuttamiseen suuntautuneisuus	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>tietokoneeseen liittyvät puuhat, soittimen soittaminen, lukeminen, television katselu</p>	<p>YKSILÖKOHTAISIA</p> <p>pyöräily, kävely</p> <p>YHDESSÄ TEHTÄVIÄ</p> <p>teatterissa käyminen, urheilupelien seuraaminen, tanssiminen, eri urheilulajien harrastaminen</p>	HARRASTUKSISSA SAMOJA HENKILÖITÄ KUIN TYÖ- JA TOIMINTAKESKUKSESSA.

Vapaa-ajan tekemisissä ja harrastuksissa tulevat esille eri pääsuuntautuneisuuksien kohdalla jo eri perustelut sille, miksi kukakin edustaa mitään pääsuuntautuneisuutta. Elintasosuuntautuneisuusmallin mukaisesti ajattelevat haastateltavat eivät laita painoa vapaa-ajan tekemisissä tai harrastuksissa sosiaalisille suhteille. Yhteisyyssuhteet-suuntautuneesti ajattelevien haastateltavien kohdalla korostuu vapaa-ajan tekemisissä tai harrastuksissa perhe ja halu olla siis yhdessä perheen ja työkaavereiden kanssa. Itsensä toteuttaminen -suuntautuneesti ajattelevat haastateltavat korostavat vapaa-ajan tekemisten ja harrastusten yhteydessä ”hommailua”. Näissä harrastuksissa on myös työ- ja toimintakeskuksessa olevia henkilöitä, jolloin alustavasti näyttää siltä, että työ- ja toimintakeskuksesta saatavat ystävyysuhteet näkyvät myös työ- ja toimintakeskuksen ulkopuolella (ovat siten merkittäviä ihmissuhteita).

Eri tutkimuksissa on todettu²¹⁶, että kehitysvammaisilla olevista harrastuksista löytyy paljon myös ei-yhdessä tehtäviä kuten esimerkiksi television katselu²¹⁷, lukeminen jne. ja liikunnallisista harrastuksista taas yleisimpiä ovat kävely ja lenkkeily jne. (Mäki 1998, 131). Ja lisäksi²¹⁸, television katselu, työskentely tietokoneiden kanssa ja päiväunet (Neumayer & Bleasdale 1996, 100). Kehitysvammaisten aikuisten vapaa-ajan aktiviteetteja käsittelevässä tutkimuksessa on tuotu esille myös kotiin liittyviä harrastuksia, kuten radion ja levyjen kuuntelu ja ystävien tapaaminen kotona (Reiter & Levi 1981, 202). 16-vuotiaita kehitysvammaisia nuoria tutkittaessa on saatu selville usein harrastuksen liittyvän kotiin kuten television katselu, kasettien kuuntelu, auttaminen kotona, maalaaminen, piirtäminen jne. (Cheseldine & Jeffree 1981, 53). Jo 1980-luvulta peräisin oleva kehitysvammaisten vapaa-ajan toimintaa ja kulttuuripalvelujen käyttöä selvittävä työryhmän raportti (1981, 12; 31) Kehitysvammaliiton toimesta tehtynä kuvaa kehitysvammaisten vapaa-ajan vieton olevan myös luonteeltaan osittain ei-yhdessä tehtäviä esimerkiksi kylässä käynti, käsitöiden tekeminen, ulkoilu, kirjojen ja (tai) lehtien lukeminen, television katselu, radion tai (ja) levyjen kuuntelu. Markku Hartama ja Timo Saloviita (1987, 24) ovat myös tutkimuksessaan tulleet siihen tu-lokseen, että kehitysvammaisten aikuisten harrastukset keskittyvät usein kotiin (radion kuuntelu ja television katselu).

Kotitöihin kuuluviksi ”harrastuksiksi” on todettu kehitysvammaisten kohdalla esimerkiksi siivoaminen ja tiskaaminen jne.²¹⁹ (Mäki 1998, 132). Kehitysvammaisten elämänlaatuprojekti on raportoinut kehitysvammaisten harrastamisen luonteesta, todeten sen olevan painottunut yksinään tehtäviin tekemisiin (Vesala 1992, 28).

²¹⁶ (Sheryl R. Glausier; James E. Whorton & Rebecca M. Wilson (1999, 20 -24); Tom Andersson (1984, 51) ; Painamattomat/Pro gradu työt S. Hakkarainen (1992, 42);,Tuija Tyynelä (1995, 33) ja Oiva Antti Mäki (1998, 131))

²¹⁷ (ks. myös esim. Eriksson 2008, 77; Kallio; Kastermans & Mannonen-Sandberg 2004, 22; McEvoy; O'Mahoney & Tierney 1990, 269: Virkistysaktiviteetit kehitysvammaisilla henkilöillä, heidän vanhempiansa mukaan, esim. tv:n katsominen 36%.)

²¹⁸ (ks. myös esim. McEvoy; O'Mahoney & Tierney 1990, 269: Virkistysaktiviteetit kehitysvammaisilla henkilöillä, heidän vanhempiansa mukaan, esim. musiikin kuuntelu 30%.)

²¹⁹ Kotitöihin kuuluvia harrastuksia tuli myös omassa tutkimuksessani esille.

Kuopio University Publications E. Social Sciences

- E 159. Rauhala, Auvo.** The validity and feasibility of measurement tools for human resources management in nursing: case of the RAFAELA system.
2008. 126 s. Acad. Diss.
- E 160. Honkanen, Hilkka.** Perheen riskiolot neuvolatyön kontekstissa: näkökulmana mielenterveyden edistäminen.
2008. 285 s. Acad. Diss.
- E 161. Heikkinen, Jarmo.** Sosiaalityön ammattikuva sosiaalihuollossa: tutkimus sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista sosiaalitoimiston ammatillisesta sosiaalityöstä.
2008. 156 s. Acad. Diss.
- E 162. Tervo-Heikkinen, Tarja.** Hoitotyön vaikuttavuus erikoissairaanhoidossa.
2008. 176 s. Acad. Diss.
- E 163. Paakkonen, Heikki.** The contemporary and future clinical skills of emergency department nurses: experts' perceptions using delphi- technique.
2008. 210 s. Acad. Diss.
- E 164. Toivanen, Kaija.** Käsité- ja argumentaatioanalyysi Katie Erikssonin kärsimystä koskevasta ajattelusta.
2008. 269 s. Acad. Diss.
- E 165. Suominen, Tarja et al.** Tartuntatauti sairastavan henkilön terveyden edistäminen: mitä edellytyksiä hoitajien tiedot ja asenteet HIV/AIDSsta antavat?
2008. 49 s.
- E 166. Kärnä, Sirpa.** Hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä: ikääntyvien henkilöiden elämänkulun seuranta vuosina 1991 ja 2004 Varkauden kaupungissa.
2008. 262 s. Acad. Diss.
- E 167. Mäkeläinen, Paula.** Rheumatoid arthritis patient education and self-efficacy.
2009. 89 s. Acad. Diss.
- E 168. Peltonen, Eija.** Lääkäreiden ja hoitajien työpari- ja tiimityö vastaanottojen toimintamalleina perusterveydenhuollossa: vertaileva tutkimus.
2009. 201 s. Acad. Diss.
- E 169. Palosuo, Yrjö.** Työllistymisen ja työllistämisen edellytykset: tapaustutkimus työsuhteen muotoutumisesta pk-yrityksessä.
2009. 183 s. Acad. Diss.
- E 170. Nurmi, Pirkko.** Opettaja kouluhyvinvoinnin edistäjänä: toisen asteen opettajat dialogisuutensa ja autenttisuutensa säätelijöinä.
2009. 169 s. Acad. Diss.
- E 171. Tepponen, Merja.** Kotihoidon integrointi ja laatu.
2009. 224 s. Acad. Diss.
- E 172. Sainola-Rodriguez, Kirsti.** Transnationaalinen osaaminen: uusi terveydenhuollon osaamisvaatimus.
2009. 227 s. Acad. Diss.
- E 173. Mikkonen, Irja.** Sairastuneen vertaistuki.
2009. 240 s. Acad. Diss.